

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE
“İMTİYAZLI ORTAKLIK” MESELESİ**

DOKTORA TEZİ

EKREM YAŞAR AKÇAY

ANKARA–2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE
“İMTİYAZLI ORTAKLIK” MESELESİ**

DOKTORA TEZİ

EKREM YAŞAR AKÇAY

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ÇAĞRI ERHAN**

ANKARA-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE
“İMTİYAZLI ORTAKLIK” MESELESİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Çağrı ERHAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Çağrı ERHAN

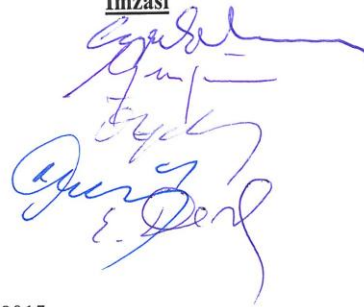
Prof. Dr. Çınar ÖZEN

Doç.Dr. Özgehan ŞENYUVA

Prof. Dr. Birol AKGÜN

Doç. Dr. Erdem DENK

İmzası

Tez Sınav Tarihi 22.05.2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(22.05.2005.)

Adı ve Soyadı

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Ekrem Yasar AKÇAY

İmzası

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	i
Kısaltmalar.....	vi
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI KURULUŞLARLA OLAN İLİŞKİLERİ VE “İMTİYAZLI ORTAKLIK” SEÇENEĞİ

I. Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği.....	13
II. Uluslararası Örgütler: Tanımı, Gelişimi ve Özellikleri.....	28
III. Uluslararası Örgütlerin Kuruluşu ve Uluslararası Örgütlerde Üyelik.....	35
A. Üyeliğe Kabul Edilme ve Üyeliğin Sona Ermesi.....	36
B. Üyelik Çeşitleri.....	40
IV. AB’de Üyelik ve Üyelik Çeşitleri.....	44
V. Türkiye’nin AB’deki Durumu ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği.....	54

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE “İMTİYAZLI ORTAKLIK” SEÇENEĞİ

I. 1959-1987 Yılları Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği.....	85
A. Ankara Anlaşması ve Hazırlık Dönemi.....	98
B. Geçiş Dönemi’nden 12 Eylül 1980 Darbesine Kadar Türkiye-Birlik İlişkileri.....	104
C. 12 Eylül 1980 Darbesi’nden Tam Üyelik Başvurusuna Kadar	

Türkiye-Birlik İlişkileri.....	114
II. 1987-1996 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği.	119
III. 1996-2005 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği.	131
A. Tanım Olarak Gümrük Birliği.....	131
B. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye-Birlik İlişkileri: Gündem 2000 Raporu ve Lüksemburg Zirvesi.....	141
C. Lüksemburg Zirvesi’nden Müzakerelere Kadar Türkiye-Birlik İlişkileri.....	147
IV. 2005-2014 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği.	157
A. Müzakere Çerçeve Belgesi.....	157
B. Müzakere Çerçeve Belgesi Sonrası Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye-Birlik İlişkileri.....	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB VE TÜRKİYE İÇ SİYASETİNDE “İMTİYAZLI ORTAKLIK” SEÇENEĞİ

I. AB İç Siyasetinde “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı.....	177
A. Almanya.....	177
1. “Birlik politikalarının belirlenmesindeki en etkin devlet durumunda olan Almanya’nın Türkiye ile ilişkileri oldukça köklü bir geçmişe sahiptir”.....	177
2. “Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği konusunda Almanya’da farklı görüşler mevcuttur”.....	179
3. “Almanya’da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği genel olarak sağ partiler tarafından desteklenmektedir”.....	180

4. “Almanya’da sol partiler ise genel olarak Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasını desteklemektedirler”.....	188
B. Fransa.....	190
1. “AB’nin önemli bir diğer aktörü olan Fransa’nın Türkiye ile ikili ilişkileri ileri düzeydedir”.....	190
2. “Fransa, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasına karşı çıkarken “ <i>İmtiyazlı Ortaklık</i> ” seçeneğini daha mantıklı bulmaktadır”.....	190
3. “Fransa’da Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini istemeyen ve “ <i>İmtiyazlı Ortaklık</i> ” seçeneğini savunanların çeşitli nedenleri bulunmaktadır”.....	191
4. “Fransa’da “ <i>İmtiyazlı Ortaklık</i> ” seçeneği milliyetçi ve sağ partiler tarafından desteklenmektedir”.....	193
5. “Fransa’da sol partiler ise Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini desteklemektedirler”.....	195
C. Hollanda.....	197
1. “Hollanda-Türkiye ilişkileri oldukça köklü ve gelişmiştir”.....	197
2. “Hollanda AB bütünleşme sürecinin en önemli savunucularından biridir”.....	198
3. “Hollanda’da “ <i>İmtiyazlı Ortaklık</i> ” seçeneği genellikle sağ partiler tarafından desteklenmektedirler”.....	199
4. “Hollanda’da sol partiler ise Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasını desteklemektedirler”.....	201
5. “Hollanda’da “ <i>İmtiyazlı Ortaklık</i> ” seçeneğinin desteklenmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır”.....	203
D. Avusturya.....	205
1. “Avusturya’nın AB üyeliğine bakışı farklılıklar içermektedir”.....	205

2. “Avusturya, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasına en çok karşı çıkan ülkelerden biridir”.....	206
3. “Avusturya’da genel olarak Türkiye’nin AB üyeliğine destek veren siyasi parti yok denecek kadar azdır”.....	207
4. “Avusturya’da sadece Yeşiller Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini desteklemektedir”.....	211
II. Türkiye İç Siyasetinin “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı.....	212
A. Siyasi Partilerin “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı.....	212
1. Anavatan Partisi (ANAP).....	212
2. Doğru Yol Partisi (DYP).....	214
3. Saadet Partisi (SP).....	215
4. Demokratik Sol Parti (DSP).....	216
5. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP).....	219
6. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti).....	221
7. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP).....	225
8. Büyük Birlik Partisi (BBP).....	227
9. Demokratik Halk Partisi (DEHAP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), Halkların Demokratik Partisi (HDP).....	228
B. İş Dünyasının “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı.....	229
1. Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD).....	229
2. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB).....	233
3. İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV).....	237
4. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK).....	242
C. Düşünce Kuruluşlarının “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı.....	245

1. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV).....	245
2. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA).....	248
3. Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE).....	250
4. Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM).....	253
5. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK).....	255
D. Türkiye’de Kamuoyunda “İmtiyazlı Ortaklık” Tartışması.....	257
1. “AB’ye tam üyelik Türkiye’nin temel hedefidir”.....	257
2. “İmtiyazlı Ortaklık’ içi boş bir seçenektir ve doldurulmalıdır”.....	259
3. “AB müktesebatında “İmtiyazlı Ortaklık” gibi bir ilişki türü yoktur”.....	259
4. “İmtiyazlı Ortaklık’ doğrudan AB tarafından Türkiye’ye sunulan bir seçenek değildir”.....	260
5. “İmtiyazlı Ortaklık’ seçeneği asla kabul edilemez”.....	262
6. “İmtiyazlı Ortaklık’ seçeneği düşünölmelidir”.....	263
7. “Türkiye zaten AB’nin “İmtiyazlı Ortağı” dır. Bu yüzden AB Türkiye’ye mevcut statüden daha fazlasını öneremez”.....	265
8.”İmtiyazlı Ortaklık’ seçeneği Türkiye’nin durumuna, AB’nin gelecekteki yapısının nasıl olacağına ve uluslararası konjonktürdeki gelişmelere bağılı olarak şekillenecektir”.....	267
9. “Avrupa Birliğı’ne tam üyelik ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği gündemden düşmüştür”.....	269
SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA.....	285
ÖZET	360
ABSTRACT.....	361

KISALTMALAR

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AEA:	Avrupa Ekonomik Alanı
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.:	Adı Geçen Eser
AGİT:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
a.g.m:	Adı Geçen Makale
AGSP:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
a.g.t:	Adı Geçen Tez
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı
AK Parti:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP:	Anavatan Partisi
AP:	Adalet Partisi
APEC:	Asia-Pacific Economic Cooperation-Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN:	Association of South East Asian Nations-Güney Doğu Asya Ülkeleri İşbirliği
AT:	Avrupa Toplulukları
ATAD:	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
ATAUM:	Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi
BAB:	Batı Avrupa Birliği

BBP:	Büyük Birlik Partisi
BDP:	Barış ve Demokrasi Partisi
BM:	Birleşmiş Milletler
BMGK:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BZÖ:	Bündnis Zukunft Österreich-Avusturya'nın Geleceği İçin İttifak
C:	Cilt
CDA:	Christian Democrat Appeal-Hıristiyan Demokrat Birliği
CDU:	Christlich Demokratische Union Deutschlands-Alman Hıristiyan Demokrat Birliği
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
COREPER:	The Committee of Permanent Representatives
COSME:	İşletme Kobilerin Rekabet Edilebilirliği Programı
CSU:	Christian Social Union-Hıristiyan Sosyal Birliği
Çev:	Çeviren
D-8:	Developing Eight-Gelişmekte Olan Sekiz Ülke
DAKA:	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DEP:	Demokrasi Partisi
DEHAP:	Demokratik Halk Partisi
DGM:	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DSP:	Demokratik Sol Parti
DTP:	Demokratik Toplum Partisi
DYP:	Doğru Yol Partisi
EC:	European Commission-Avrupa Komisyonu
Ed:	Editör
EDAM:	Ekonomi ve Dış Politika Araştırma Merkezi

EFTA:	European Free Trade Association-Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EURATOM:	The European Atomic Energy Community-Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FDP:	Freie Demokratische Partei-Hür Demokratik Parti
FPÖ:	Freedom Party of Austria-Avusturya Özgürlük Partisi
G-8:	Group of Eight- Sekizler Grubu
G-20:	Group of Twenty-20'ler Grubu
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HADEP:	Halkın Demokrasi Partisi
HDP:	Halkların Demokratik Partisi
IGO:	Inter-governmental Organization-Hükümetler arası Örgüt
IMF:	International Monetary Fund-Uluslararası Para Fonu
İKV:	İktisadi Kalkınma Vakfı
KKTC:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
LO:	Lutte Ouvrière-İşçilerin Mücadelesi
MC:	Milletler Cemiyeti
MHP:	Milliyetçi Hareket Partisi
MGK:	Milli Güvenlik Kurulu
MoDem:	Mouvement démocrate French pronunciation-Demokratik Hareket

MPF:	Mouvement pour la France-Fransa Hareketi
MSP:	Milli Selamet Partisi
NAFTA:	The North American Free Trade Agreement-Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO:	North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NC:	Nouveau Centre-Yeni Merkez
NGO:	Non-Government Organization-Hükümet Dışı Örgüt
NPA:	Nouveau Parti anticapitaliste-Yeni Antikapitalist Parti
ODGP:	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OGP:	Ortak Gümrük Tarifesi
OTP:	Ortak Tarım Politikası
ÖVP:	Österreichische Volkspartei-Avusturya Halk Partisi
PKK:	Partiya Karkerên Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi
PS:	Parti Socialiste-Sosyalist Parti
PvdA:	Partij van de Arbeid-Avusturya İşçi Partisi
PVV:	Partij voor de Vrijheid-Avusturya Özgürlük Partisi
RP:	Refah Partisi
SDAV:	Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı
SDE:	Stratejik Düşünce Enstitüsü
SETA:	Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SHP:	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP:	Saadet Partisi
SPD:	Sozialdemokratische Partei Deutschlands-Alman Sosyal Demokrat Parti

SPÖ:	Sozialdemokratische Partei Österreichs-Avusturya Sosyal Demokrat Parti
S:	Sayfa
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STA:	Serbest Ticaret Alanı
STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEPAV:	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TESEV:	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TİSK:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD:	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
UAD:	Uluslararası Adalet Divanı
UDP:	Union Pour la Démocratie Française-Fransa Demokrasisi İçin Birlik
UMP:	Union pour un mouvement populaire-Halkçı Hareket Birliği
UNESCO:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USAK:	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
UP:	Ulusal Program
v.b:	Ve Benzeri
v.d:	Ve Diğerleri
YTP:	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Türkiye-AB ilişkilerinde gündeme gelen ve tam üyelik yerine alternatif bir model olarak düşünülen “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği, ilk kez Nisan 2000’de Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d’Estaing tarafından dile getirilmiştir.¹ Daha sonra Alman lider Angela Merkel ve Fransız lider Nicola Sarkozy tarafından kullanılan kavram, Türkiye-AB ilişkilerinde tartışma konusu haline almıştır. Kavram genel olarak bakıldığında tanım ve içerik olarak muğlakta kalmıştır. Bu durum da kavramın tanımı ve içeriği konusunda farklı bakış açılarını ortaya çıkarmıştır. Öyle ki tam üyeliği destekleyen bir blok için kavram tam üyelik için bir aşama olarak görülmüştür. Buna göre Ankara Anlaşması ile kurulan Ortaklık ilişkisi güncelliğini kaybetmiştir. O dönemdeki Birlik de Türkiye de değişmiştir. Dolayısıyla yeni dönemde mevcut ortaklık anlaşması özellikle Gümrük Birliği alanında sıkıntılar doğurmaktadır. Bu anlamda “*İmtiyazlı Ortaklık*” mevcut ortaklık ilişkisini güncelleyen ve Türkiye’nin daha kolay Birliğe entegre olmasını sağlayacak bir ara yol olarak görülmektedir. Diğer yandan Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasını istemeyen bir blok ise kavramı tam üyelik dışı bir model olarak görmektedir.²

Türkiye-AB ilişkileri incelendiğinde, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin AB’nin hiçbir üst kurumundan gelmediği görülmektedir. Seçenek daha çok Türkiye’yi AB içinde görmek istemeyen ve genel olarak Türkiye’ye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Almanya, Fransa, Avusturya ve Hollanda gibi ülkelerin merkez sağ ve aşırı sağ gruplarından gelmiştir. Bu durum AB’de ulus-üstü yapıdan çok devletlerin daha etkin olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu devletler karar verirken realist

¹ Bülent Küçük, “Europe and the Other Turkey: Fantasies of Identity in the Enlargement Europe”, **Eurosphere Working Paper Series**, S. 34, 2011, s. 3.

² Alp Köksal, “A Comparative Approach To Privileged Partnership: Is Turkey Really Different?”, **Boğaziçi Journal**, C. 25, S. 2, 2011, s. 27-57.

bakış açısında olduğu gibi devleti dışarıya göre hareket eden bir “kara kutu” olarak görmekten çok liderlere, hükümetlere, onların ideolojik görüşlerine, iç politik yapıya, ekonomiye ve kamuoyunun bakışına göre hareket etmektedirler. Yani Avrupa bütünleşmesi, devletlerin/hükümetlerin çıkarına göre şekillenmektedir. Hükümetler ulusal çıkarlarını örtüştüğü noktalarda işbirliğine yatkındırlar. Hayati çıkarlarının zarar gördüğünü düşündükleri noktada ise işbirliğine yanaşmamaktadırlar.³ Hükümetler işbirliğine giderken iç politik yapı ve kamuoyundan etkilenmektedir. Bu açıdan tezimiz Andrew Moravcsik tarafından 1980’lerde geliştirilen Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı çerçevesinde incelenmektedir.

Bu anlamda Türkiye’nin AB’ye tam üyelik süreci ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği de devletlerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasının ve AB’den tamamen dışlanmasının ulusal çıkarlarına zarar vereceğini düşünen Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya gibi devletlerin merkez ve aşırı sağ grupları tarafından ortaya atılmıştır. Buna göre Türkiye’nin AB’ye tam üye olması nüfusunun büyüklüğü yüzünden karar-alma mekanizmasında etkin bir güç olmasına neden olacaktır. Diğer yandan söz konusu devletler, Türkiye’nin tam üye olmasıyla AB fonlarından alacağı yardımların da AB’ye oldukça büyük bir yük getireceğini düşünmektedirler. Bunların yanında din ve kültür farklılığı yüzünden söz konusu ülkelerde yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları entegrasyon sorunlarının AB içinde de sorun yaratacağından endişe etmektedirler. Bununla birlikte Türkiye’yi AB’de tam üye olarak görmek istemeyen devletlerin içindeki gruplar, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerin önemi, Türkiye’nin jeo-politik konumu, enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında olması, Avrupa’nın

³ Simon Bulmer, “Theorizing Europeanization“, **Europeanization: New Research Agendas**, P. Graziano and M. Vink (Ed.), Palgrave, Basingstoke 2007 s. 49.

savunma ve güvenlik konusunda Türkiye'nin katkıları gibi nedenlerden ötürü de Türkiye'yi tamamen AB'nin dışında bırakmak istememektedirler. Çünkü AB'nin Türkiye'yi böyle bir dışlamaya maruz bırakması, Türkiye'nin AB değerlerinden kopmasına ve ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsızlaşacağına yönelik endişeleri doğurmaktadır. Bu nedenle söz konusu devletler, bir orta yol olarak düşündükleri seçeneğin her iki taraf için de iyi olacağını düşünmektedirler. Üstelik söz konusu devletlerdeki bu gruplar, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ortaya atarken hükümetlerin, liderlerin görüşleri, devletlerin iç politik yapıları, seçmen davranışları, STK'lar, düşünce kuruluşları ve kamuoylarının tutumlarına göre bir dış politika oluşturup ulus-üstü yapıyı bu dış politikaya göre şekillendirmeye çalışmaktadırlar. Bu devletlerdeki kamuoylarının Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına yönelik karşıtlıkları, iç politikada oy kaybını önleyip iktidarda kalmak için böylesi bir dış politikanın oluşmasına neden olmuştur. Bu anlamda çalışmamız sürecin Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ile açıklanabileceğini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği gündeme getirilmesine rağmen tanım ve içerik konusunda da hala net değildir. Bu konuda üzerinde anlaşılan bir tanım ve içerik bulunmamaktadır. Bu durum bir grup akademisyen ve düşünce kuruluşu yetkilisi için Türkiye'nin tam üyelikten vazgeçip “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini kabul etmesi sonrasında son bulacakken başka bir akademik grup içinse normal karşılanmaktadır. Çünkü onlar için AB, üçüncü ülkelerle olan ilişkilerinde söz konusu politikalarını tanımsız ve içi boş bırakarak üçüncü ülkelere kendi istediği yerde ve zamanda kendi istediği şekilde bir içerik hazırlayarak söz konusu politikaların gerçek belirleyici ve uygulayıcı olma konumunu sağlama almaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin önüne getirilen ve tam üyelik dışı bir model olarak düşünülen “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin ne olduğunu, kimler tarafından ve

neden ortaya atıldığını, Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel gelişiminde kökenlerini nerede aranacağını, AB iç siyasetinde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine destek verilen ülkelerde ve Türkiye içinde seçeneğe nasıl bakıldığına ve nasıl algılandığına dair net bir şeyler bularak seçenekte var olan muğlaklığı ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Çalışmamız Türkiye-AB ilişkilerinde ulus-üstü yapının etkinliğinden çok devletlerin daha etkin ve belirleyici olduğunu, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin de Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini istemeyen devletlerdeki merkez ve aşırı sağ partiler tarafından ulusal çıkarları doğrultusunda ortaya atıldığını, söz konusu devletler tarafından seçenek tasarlanırken iç politik yapı, seçmen davranışları, STK’lar, düşünce kuruluşları liderlerin, ideolojilerin ve kamuoyunun etkisinin oldukça fazla olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte çalışmamızda

- “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği nedir?
 - Neden ve kimler tarafından ortaya atılmıştır?
 - Seçeneğin hukuki bir dayanağı var mıdır?
 - Seçenek Türkiye’nin önüne nasıl getirilebilir?
 - AB’nin başka bir üçüncü ülkeyle bu tür bir ilişkisi var mıdır?
 - Türkiye, ilişkilerin kurulduğu günden beri AB’nin “*İmtiyazlı Ortağı*” mıdır?
 - AB içinde Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini istemeyen ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ortaya atan devletlerde seçenek nasıl algılanmaktadır?
 - Türkiye içinde siyasi partiler, iş dünyası, düşünce kuruluşları ve kamuoyu “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine nasıl bakmaktadır.
 - Seçenek Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımıyla nasıl açıklanmaktadır?
- Sorularına cevap aramaktadır. Bu sayede seçeneğin net bir tanımının

yapılması, içeriğinin Türkiye'nin söz konusu seçeneği kabul etmesine bağlı olduğunu, AB müktesebatında bu tür bir ilişki modelinin yer aldığını, AB içinde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini istemeyen devletlerde merkez ve aşırı sağ gruplar genel olarak, göç, işsizlik, dini ve kimlik farklılıkları, Türkiye'nin AB değerlerine uyum sağlayamaması ve Türkiye'nin tam üye olması durumunda AB kurumlarında ve fonlarında dengenin bozulması ve AB'nin zarar görmesi gibi nedenlerden dolayı "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin ortaya atıldığını ve Türkiye'de seçeneğe olumlu bakan gruplar olmakla birlikte genel olarak Türkiye'de seçeneğin reddedildiğini ve tam üyeliğin temel hedef olduğunu göstermek amaçlanmaktadır.

Literatürde Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı konusunda yapılan çalışmalar oldukça azdır. Örneğin Zerrin Torun, **Avrupa Birliği'nin Türkiye İle İlgili Genişleme Politikası: Kuramsal Çerçeve** isimli çalışmasında AB'nin MDAÜ genişlemesini Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ile ele almıştır. Ona göre MDAÜ'nin genişlemesinde mevcut üye ülkeler genişlemenin fayda-zarar dağılımı bakımından getireceği eşitsizliğe rağmen yüklerinin fazla olmaması ve uzun vadede ekonomik ve jeo-politik açıdan getirecekleri faydalardan ötürü pazarlık konusunda isteksiz ülkelerin veto hakkını kullanmadıkları görülmektedir. AB'nin Türkiye'nin Genişleme Politikasını Liberal Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı ile açıklamanın yetersiz olacağını ifade eden Torun, 2005'te AB'nin katılım müzakerelerini açma kararını bu durum bir örneği olarak göstermiştir. Ona göre Türkiye'nin AB üyeliği hususunda olumsuz görüşleri olan devletlerin bu tutumları stratejik çıkarları, geçmiş kurumsal taahhütleri gibi unsurlardan etkilenecek olumlu bir dönüşüme yol açmaktadır. Çalışmamız ise ister geçmiş taahhütler olsun isterse kimlik ya da stratejik çıkar olsun söz konusu devletlerin Türkiye'ye olumsuz bakan gruplarının tutumlarının

kendileri için hayati önem taşıyan ulusal çıkarlarına zarar verip vermediğine göre değiştiğini açıklamaya çalışmaktadır. Hüseyin Kutay Aytuğ'un **Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı** isimli çalışmasında söz konusu yaklaşımın temel varsayımlarına değinilerek AB bütünleşmesini nasıl algıladığı ele alınmıştır. Seçil Öraz'ın **Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem ile Avrupa Bütünleşmesi** isimli çalışmasında da yaklaşımın temel varsayımlarına değinilerek Avrupa bütünleşmesinden ne algıladığına değinilmiştir. Benzer şekilde Sezgin Mercan'ın **Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi** isimli çalışmasında da yaklaşımın temel varsayımları çerçevesinde AB bütünleşmesinin nasıl algılandığı anlatılmıştır. Bunun yanında Göktürk Tüysüzoğlu'nun **Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansıması** isimli doktora tezinde söz konusu yaklaşım Karadeniz Havzasındaki işbirliği potansiyelini entegrasyon kuramları açısından incelerken bir alt başlık olarak ele alınmıştır. Fevzi Eyiç'in **Avrupa Birliği'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Sisteminin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi** isimli yüksek lisans tezinde de Avrupa Birliği'nin savunma ve güvenlik alanındaki bütünleşme süreci açıklanırken söz konusu yaklaşım bir alt başlık olarak ele alınmıştır. Deniz Başkan'ın **Security of the Energy Supply of the EU: A Breaking Point in Integration?** isimli yüksek lisans tezinde de AB'nin enerji politikasında temel belirleyici unsurun ulus-üstü yapıdan çok devletlerin olduğu açıklamaya çalışırken söz konusu yaklaşım bir bölümde incelenmiştir. Çalışmamızda söz konusu yaklaşım ise Türkiye-AB ilişkilerinde sık sık gündeme gelen "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği kapsamında ele alınacaktır. Çünkü "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği de ulus-üstü yapıdan çok devletlerin ulusal çıkarlarına ve çıkarları doğrultusunda yaptıkları pazarlıklara paralel olarak ortaya çıkan bir kavram olmuştur. Bu anlamda söz konusu yaklaşımın Türkiye-AB

ilişkileri kapsamında ilk kez inceleniyor olması tezimizi diğer çalışmalardan ayırmaktadır.

Bunun yanında Türkiye’de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği tanımı ne olduğu tam olarak belli olmayan, içeriği oluşturulamayan ve hukuki bir dayanağının olmadığı düşünülen bir seçenek olarak görülmekle birlikte bu konuda yapılan çalışmalar da yok denecek kadar azdır. Örneğin Beril Dedeoğlu ve Seyfettin Gürsel tarafından hazırlanan **AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımın Analizi** isimli proje de kavrama ilişkin kişisel görüşmeler, resmi doküman, anketler ve kamuoyu yoklamaları, kitaplar, makaleler, raporlar kullanılarak oldukça geniş ve kapsamlı bir analiz yapmışlardır. Ancak çalışmamızın bir teorik çerçevede inceleniyor olması onu söz konusu çalışmadan ayırmaktadır. Diğer yandan söz konusu çalışma seçeneğinin Türkiye’nin önüne nasıl getirilebileceği ve içeriğinin nasıl oluşturulabileceği üzerinde varsayımlarda bulunurken bütün bunları sağlamanın Türkiye’nin seçeneği kabul etmesine bağlı olduğunu görmezden gelmiştir. Çalışmamız ise yapılan mülakatlar ve diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler neticesinde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin Türkiye tarafından kabul edilmesinden sonra tanımının yapılıp içeriğinin oluşturulabileceğini ileri sürerek söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır. Bunun yanında Erhan İçener’in **Privileged Partnership: An Alternative Final Destination for Turkey’s Integration with the European Union?** isimli çalışmasında “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin kim tarafından ve neden ortaya atıldığına, içeriğinin ne olabileceğine ve söz konusu seçeneğin Türkiye-AB ilişkilerinde son nokta olup olmadığına dair sorulara cevap aramaktadır. Çalışmamız da bu sorulara cevap aramakla birlikte seçeneğin hukuki dayanağının olup olmadığı ve söz konusu ilişki türünün AB tarafından daha önce başka bir üçüncü ülkeye uygulanıp uygulanmadığına dair sorulara da cevap aramaktadır. Bu da tezimizi söz konusu çalışmadan ayrı

tutmaktadır. Diğer yandan Alp Köksal'ın **A Comparative Approach to Privileged Partnership: Is Turkey Really Different?** isimli çalışmasında "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin ne olduğuna dair görüşleri belirtmiş ve neden böyle bir seçeneğin Türkiye'ye sunulduğunu, Türkiye'nin AB için gerçekten farklı olmadığına dair bir araştırmaya yer vermiştir. Söz konusu araştırmada bazı AB üyesi ülkeler ve Türkiye'nin demografik, ekonomik, politik, sosyal, güvenlik gibi alanlarda seçilen ampirik göstergeler karşılaştırılarak Türkiye'nin rasyonel farklılıklardan mı yoksa din ve kültür farklılıklarından dolayı mı farklı olduğuna cevap aramaktadır. Çalışmamız ise devletlerarasında araştırma yapıp Türkiye'nin farklı olup olmadığını incelemek yerine doğrudan doğruya "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği ve Türkiye'ye yönelik bir araştırma içine girmiştir. Diğer yandan çalışmamızın bir teori çerçevesinde inceleniyor olması da onu söz konusu çalışmadan ayırmaktadır.

Bunların yanında Korhan Beşikçi'nin **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Modellerinin Ortaklık İlişkisi Işığında Değerlendirilmesi** isimli yüksek lisans tezinde "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğine ilişkin bir alt başlık açarak seçeneğe ilişkin kısa bir değerlendirmede bulunmuştur. Özlem Alioğlu'nun **German Conservatism and Its Impact on Turkey's Membership Debate** isimli yüksek lisans tezinde de Alman muhafazakârlığının ve Almanya'nın politikalarının Türkiye'nin üyeliğine etkilerini incelerken "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini bir alt başlıkta incelemiştir. Alman muhafazakârlığının Türkiye'nin üyeliğine baştan beri karşı olduğunun söylenemeyeceğinden bahseden Alioğlu, "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin Avrupa bütünleşmesini kültürel bir proje olarak gören Hıristiyan Demokratların bir ürünü olduğundan bahsetmektedir. Söz konusu çalışma ise tezimizde bir alt başlık olarak ele alınmıştır. Abdulkadir Gürsoy'un **Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa Mı?, Avrasya Mı?, Orta Asya Mı?** isimli yüksek lisans tezinde

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği bir alt başlık olarak yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Benzer şekilde TEPAV tarafından yapılan **Türkiye’nin Tam Üyelik Perspektifinin İncelenmesi: EFTA-EEA ve Avrupa Birliği** isimli çalışmada da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği bir alt başlık olarak ele alınmış ve tanım ve içeriği konusunda oldukça yüzeysel tahminlerde bulunulmuştur. Beril Dedeoğlu’nun **Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri** isimli çalışmasında da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği bir alt başlık olarak ele alınmış ve kamuoyuna yansıdığı biçimiyle seçeneğe yönelik bazı özelliklerden bahsedilmiştir. Bunun yanında Cemal Karakaş **Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün Mü? Türkiye’nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri** isimli çalışmasında “*Aşamalı Entegrasyon*” isimli yeni bir model geliştirirken “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği bir alt başlık olarak ele alınmış yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Benzer bir şekilde Canan Atılgan ve Deborah Klein’in **EU Integration Models beyond Full Membership** isimli çalışmalarında da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği alt başlıkta ana hatlarıyla detaya inilmeden anlatılmıştır. Çalışmamız ise seçeneği bir alt başlık olarak ele almak yerine ilk kez bir tez olarak seçeneği ele alan bir çalışma yapmaktadır. Daha önce bir doktora tezi olarak kapsamlı bir şekilde seçeneğin ele alınmamış olması tezimizi yukarıda değinilen söz konusu çalışmalardan ayırmaktadır. Diğer yandan çalışmamız seçeneğe ilişkin hemen hemen bütün yönleriyle daha geniş ve detaylı bir araştırma yaptığı için söz konusu çalışmadan ayrılmaktadır. Yani tezimiz söz konusu seçeneğe daha kapsamlı bir şekilde bakarak diğer çalışmalara göre daha net çıkarımlarda ve sonuçlarda bulunabilmektedir. Diğer yandan seçeneğin bir yaklaşım üzerinden ele alınması tezimizi söz konusu çalışmalardan farklı kılmaktadır.

Çalışmamızda resmi belgelere, gazetelere, tezlere, kitaplara, makalelere, raporlara, internet kaynaklarına yer verilmekle birlikte hem Türkiye-AB ilişkileri

konusunda hem de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği konusunda aktif çalışmaları olan STK’lara, düşünce kuruluşlarına ve bazı önemli isimlere de yer verilmektedir. Bu anlamda tezimiz, konuyla ilgili değişik görüş ve düşüncedeki pek çok kişi ve kuruma yer vererek konuya daha geniş bir yelpazeden bakmaktadır. Konuya ilişkin olarak bazı kişilerle yapılan mülakatlar çalışmamızı diğer pek çok çalışmadan farklı kılmakta ve tezimize orijinallik katmaktadır. Ayrıca Türkiye’de AB ve Türkiye-AB ilişkileri konusunda pek çok çalışma yapılmasına karşın “*İmtiyazlı Ortaklık*” konusunda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmayla birlikte bu konu üzerindeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlanacaktır.

Bu çerçevede çalışmamız  bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikli olarak Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı incelenip “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin nasıl açıklanabileceği anlatılacaktır. Sonrasında AB’nin hem hükümetlerarası hem de ulus-üstü bir örgüt olması sebebiyle uluslararası örgütlere geniş olarak yer verilerek AB’nin nasıl bir örgüt olduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Son olarak da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin ne olduğu, neden ortaya atıldığı, hukuki dayanağının olup olmadığı, AB’nin daha önce böyle bir ilişki içine girip girmediği, Türkiye’nin seçeneği kabul edip etmeyeceğine dair tartışmalara yer verilecektir. Bu sayede söz konusu bölümde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği hususunda muğlaklığı ortadan kaldıracak daha net bir tanım ve analiz yapılabilir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin tarihsel kökenleri araştırılacaktır. Çünkü “*İmtiyazlı Ortaklık*” adında bir seçenekten bahsediliyor ve bir tanım ve bir içerik oluşturulmaya çalışılıyorsa, bu seçeneğin ilişkilerin gündemine bir anda düşmediği de muhakkaktır. Bu çerçevede bazı grupların dediği gibi Türkiye, Ankara Anlaşması’ndan beri AB’nin “*imtiyazlı ortağıdır*” ya da “*Türkiye Gümrük Birliği ile zaten AB ile bu tür bir anlaşması yapmıştır. AB*

Türkiye'ye Gümrük Birliği'nden fazla ne verebilir ki” gibi söylemlerin de gerçeklik payları tartışılarak çalışmamızda seçeneğin kökenlerinin 14 Nisan 1987’de yapılan tam üyelik başvurusuna kadar götürülebileceği üzerinde durulacaktır. Öyle ki Türkiye son dönemi tamamlamayı beklemeden geçiş döneminde bu başvuruyu yaparak Ankara Anlaşması’nda planlanan periyodun dışına çıkmıştır. Bu başvuru sonrasında 1989 yılında Avrupa Komisyonu tarafından sunulan rapor, Türkiye’nin Birlik üyeliğine ehil olduğunu ancak hem Birlik hem de Türkiye tam olarak üyeliğe hazır olmadığı için Türkiye’nin başvurusunu kabul etmemiştir. Sonrasında 1990 yılında yapılan Matutes Paketi ve 1999 yılına kadarki gelişmelere bakıldığında ise Türkiye hiçbir belgede genişleme başlığı altında yer almamış, dış ilişkiler başlığı altında incelenmiştir. Üstelik hiçbir belgede tam üyelikten bahsedilmemiş daha ziyade ortaklık ilişkisinin güçlendirilmesi ve Gümrük Birliği’nin tamamlanması üzerinde durulmuştur. 1999 yılında adaylık statüsünü kazanan Türkiye için *“İmtiyazlı Ortaklık”* seçeneği, özellikle 2000’lerle birlikte tekrar gündeme gelmeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde Avrupa’da aşırı sağ partiler oy kazanmaya başlamıştır. Göçmen karşıtı politikaları olan bu partilerin karşısında merkez partiler de oy kaybetmemek ve iktidarda kalmak için benzer söylemler dile getirmeye başlamışlardır. Üstelik AB içindeki bazı ülkelerin kamuoylarının göçmen karşıtı olmaları ve dolayısıyla Türkiye’nin AB üyeliğine sıcak bakmamaları *“İmtiyazlı Ortaklık”* gibi ne Türkiye’yi tamamen içeri alan ne de tamamen dışarıda bırakan başka bir ifadeyle hem kamuoylarını rahatlatan hem de Türkiye ile ilişkilere devam etmeyi sağlayacak bir seçeneğin çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde bakıldığında ise hem Türkiye-AB arasındaki müzakere süreci donma noktasına gelmiş, hem de *“İmtiyazlı Ortaklık”* seçeneği gündemden düşmüştür. Bu anlamda tezin bu bölümünde bu durumun sebeplerinin neler olduğu da analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise AB içinde Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini savunan devletlerde kavramın nasıl algılandığı ve kavramın bir devlet politikası mı yoksa söz konusu devletlerdeki bazı siyasi gruplarca desteklenip desteklenmediği ele alınacaktır. Burada söz konusu devletlerdeki siyasi gruplar bu seçeneği bir dış politika olarak oluştururken neye göre hareket etmektedir, lider ne kadar etkilidir, kamuoyu ve iç politika bu kararın oluşumunda nasıl bir etkiye sahiptir sorularına cevaplar aranacaktır. Bu kısımdan sonra da Türkiye'de AB'ye tam üyelik sürecine ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğine nasıl bakıldığı incelenecektir. Bu kapsamda Türkiye'deki siyasi partilerin, iş dünyasının, bazı düşünce kuruluşlarının ve kamuoyunun tutumuna bakılacaktır. Bu kapsamda Türkiye'nin seçeneğe nasıl baktığı, iktidar ve muhalefetteki liderlerin tutumu, iç politikanın ve kamuoyunun ne kadar belirleyici olduğu ele alınarak seçeneğe yönelik desteğin ne derecede olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Diğer yandan seçeneğin kabul edilip yeni bir sürecin başlamasının da AB üyesi ülkelerin öncelikle kendi içlerinde başlatacakları pazarlık sürecinin AB bünyesinde devam etmesi ve sonuçlanması, AB'nin gelecekte nasıl bir yapıya bürüneceğine, Türkiye'nin tam üyelikten vazgeçip seçeneği kabul etmesine ve uluslararası konjunktürde yaşanacak değişimlere bağlı olacağı üzerinde durulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI KURULUŞLARLA OLAN MÜNASEBETLERİ VE “İMTİYAZLI ORTAKLIK” SEÇENEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak Andrew Moravcsik tarafından geliştirilen Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı’nın ortaya çıkışı, varsayımları ve eleştirileri incelenecektir. Sonrasında AB’nin hem bir ulus-üstü hem de hükümetlerarası yapısı dikkate alınarak Uluslararası Örgütlerin tanımı, tarihsel gelişimi, çeşitleri, nasıl üye olunup, nasıl üyelikten çıkmanın gerçekleştiği ve Türkiye’nin üye olduğu uluslararası örgütler ve üyelik statüleri gibi konular üzerinde durulacaktır. Ardından da AB’ye üyeliğin nasıl gerçekleştirildiği ele alınacaktır. Çalışmanın bu bölümünde son olarak Türkiye-AB İlişkilerinde önemli bir konu olarak göze çarpan “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin tanımına, neden ortaya atıldığına, hukuki dayanağına, AB’nin daha önce bu tür bir ilişki içine girip girmediğine, Türkiye’nin seçeneğe nasıl baktığına, seçeneğin Türkiye’nin önüne nasıl getirileceğine ve Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ile seçeneğin nasıl açıklanabileceğine yönelik tartışmalara yer verilecektir.

I. Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği

1960’larda, Stanley Hoffman tarafından ortaya atılan Hükümetlerarasıcılık yaklaşımı Fonksiyonalizm ve Neo-Fonksiyonalizme ya da daha genel isimleriyle bütünleşme teorilerine bir tepki olarak doğmuştur.⁴ İkinci Dünya Savaşı sırasında

⁴ Merve İremYapıcı, “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Bütünleşme Teorilerinin Yeri ve Etkinliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 3, 2007, s. 153.; Simon Bulmer and Christian Lequesne, “New Perspectives on EU-Member State Relationships”, **European Community Studies Association Biennial Conference**, Mayıs 31-Haziran 2, 2001, s. 1-3.

David Mitrany tarafından ortaya atılan Fonksiyonalizm, devletlerarasında gerçekleştirilecek ekonomik ve teknik işbirliğinin ülkeler arasındaki sorunları çözmeye savaş seçeneğini minimum seviyeye indireceğini, hatta zaman içinde devam edecek ortak politikalar sayesinde savaş seçeneğinin ortadan kalkacağını iddia etmektedir.⁵ Temel olarak dünyadaki savaşların sebebinin siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa dayandırılan Mitrany, ekonomik ve sosyal refahı da barışın ön koşulu olarak kabul etmektedir. Ona göre, ulus-devlet yapılanması ve milliyetçilik unsuru savaşta mecbur eden bir karaktere bürünmektedir. Buna karşılık, rasyonel varlıklar olarak kabul eden insanların, uluslararası ticaretin artmasıyla birlikte tercihlerinin uluslararası işbirliğine yönelik olacak, bu gelişmeler ışığında uluslararası örgütler çıkacak ve savaş azalacaktır.⁶

Buna bağlı olarak, barışın sağlanması ve devam etmesi küresel düzeyde hareket edecek uluslararası örgütlenme ağının oluşturulmasıyla sağlanacaktır. Yani Fonksiyonalizm, devletlerin pek çok teknik fonksiyonlarını uluslararası işbirliği çatısında gerçekleştirmeyi amaçladıkları karşılıklı bağımlı bir dünyadan bahsetmektedirler.⁷ Daha çok ekonomik ve teknik işbirliğinden bahseden Fonksiyonalistler, siyasi bütünleşmeden söz etmemekle birlikte bütünleşmenin süreklilik gösteren başka alanlara dallanarak yayılacağını ve genişleyeceğini ileri

⁵ David Mitrany, **A Working Peace System**, Quadrangle Books, Chicago 1996, s.13.

⁶ İrfan Kaya Ülger, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2002, s. 35.; Korhan Beşikçi, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Modellerinin Ortaklık İlişkisi Işığında Değerlendirilmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Avrupa Birliği Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008, s. 25.

⁷ Aslında devletler için de teknik konularda işbirliğine gidilmesi tercihten çok zorunludur. Çünkü devletler ve liderler, dönemin gerektirdiği teknik bilgiden yoksun olabilmektedirler. Dahası teknik konuların zamanla çoğalması bu konular hakkında daha iyi bilgi sahibi olmak ve teknik unsurları daha iyi kullanmak için işbirliğini zorunlu hale getirmektedir. Yusuf Karakaş, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002, s. 18.; David Mitrany, "The Functionalist Approach to World Organization", **International Affairs**, C. 24, S. 3, July 1948, s. 358.; David Mitrany, "The Prospect of Integration: Federal or Functional", **Journal of Common Market Studies**, C. 4, S. 2, Haziran 1965, s. 142-143.

sürmektedir.⁸ 1950'lerin sonuna doğru Ernst Haas tarafından ortaya atılan Neo-Fonksiyonalizm de, Fonksiyonalizm gibi sektörel düzeydeki bir bütünleşme yayılmacı etkisi üzerinde durmakta ve buna ilave olarak siyasi yapıyı da bütünleşme içine katmakta ve bu yayılma etkisine dallanma yerine “*spill-over*” (*yayılma etkisi*) adını vermektedirler.⁹ Neo-Fonksiyonalizme göre, ekonomik ya da teknik düzeyde başlayacak bir bütünleşmenin başarıya ulaşması durumunda bu bütünleşmeye siyasal alanın da dâhil edilmek isteneceği ve zaman içinde başarı gösteren bütünleşmeye hareketine diğer devletlerin de katılma eğilimine gireceği ve böylece coğrafik alanda yayılmanın olacağını ileri sürmektedir.¹⁰ Böylesi bir durumda aktörlerin yeni alanlarda gönüllü biçimde ve birbirine güvenerek işbirliğine gitmeleri hem sürecin verimliliğini sağlayacak hem de ortaya çıkan işbirliği alanlarına katılım isteğini artıracaktır.¹¹

Teoriyi karşılıklı bağımlılıkla ilişkilendiren Ernst B. Haas, bu sayede egemen ulus-devletlerin yanında uluslararası örgütler, ulus aşırı gruplar, çok uluslu şirketler ve alt ulusal gruplar arasındaki ilişkiler ve etkileşimler de analiz edilmeye çalışmıştır. Öyle ki artan karşılıklı bağımlılık, uluslararası rejimleri kurumsallaştırarak ilişkilerin devam etmesini sağlamaktadır. Bu sayede çıkar çatışmasının da önüne geçilecektir.

⁸Sinem Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 1, S. 1, Bahar 2004, s. 1-32.

⁹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2006, s. 461.

¹⁰ Ernst Haas' a göre iki çeşit spill-over vardır. Bunlardan birincisi İşlevsel spill-over'dır. Buna göre ekonomik ya da sosyal bir alanda başlayacak bir işbirliği teknik olarak diğer alanlara da yansıtacaktır. Ona göre endüstri sektörü başlangıçta bütünleşmeye karşı olacaktır. Ancak zaman geçtikçe ve bütünleşme olumlu izlenimler uyandıkça fikri değişmeye başlayacaktır. İkinci spill-over ise siyasi spill-over'dır. Buna göre, diğer alanlara yayılan ve başarıya ulaşan siyasi anlamda da bir bütünleşmeye neden olacak ve devletler ulus-üstü bir yapı kurarak bazı konularındaki egemenliklerini bu yapıya devredebileceklerdir. Ernst B. Haas, **Beyond The Nation State: Functionalism and International Organization**, Stanford University Press, Stanford 1964, s. 18.; Ayşegül Gökcalp, “Uluslararası İlişkilerde Bütünleşme Teorileri ve Avrupa Birliği”, Haydar Çakmak (ed.), **Uluslararası İlişkiler Giriş: Teorik Bakış**, Umutepe Kitabevi, Kocaeli 2009, s. 154.

¹¹ Atilla Sandıklı ve Bigehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Atilla Sandıklı (Ed.), Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012, s. 17.

Çünkü aktörler arasındaki işbirliğini sonlandırmak daha maliyetli olacaktır.¹² Haas teorisini geliştirirken ve bütünleşmenin temellerini belirlerken, dönemin açıklanması amacıyla ortaya atılan İdealizm ve Realizm 'den etkilenmiştir. Ona göre Avrupa bütünleşmesiyle Sovyetler Birliği, ABD ve Almanya'ya karşı askeri bir denge oluşturmak için kurulmak istenmiştir. Bununla birlikte, kurulacak birlik ideolojik ya da kültürel olmaktan ziyade ekonomik bir nitelik taşırsa ve başarıya ulaşırsa ortak bir paydada buluşmak kolay olacaktır.¹³ Bununla birlikte hem Fonksiyonalizmde hem de Neo-Fonksiyonalizmde ulus-devletlerin tamamen egemen olmaktan vazgeçerek, kendi iradeleriyle bütünleşmeyi tercih etmeleri başka bir deyişle devletlerin aralarındaki sorunları çözmek için geliştirdikleri yeni yapıda egemenliklerini, ulusal otoriteler yerine ulus-devletlerin üzerinde bir yapıya devrettikleri görülmektedir.¹⁴ Bu sayede devletler kendi çıkarları yerine ortaya çıkan yeni yapının çıkarını gözetecekler ve bu sayede kalıcı barış sağlanacaktır.¹⁵

Ancak Neo-Fonksiyonalizm, 1960'larda yaşanan İngiltere'nin tam üyeliğinin reddedilmesi ve 1965'te yaşanan "Boş Sandalye Krizi" nin ulus-üstü yapının üstünlüğüyle açıklayamamıştır. Çünkü neo-fonksiyonalizm, devletlerinin egemenliklerini kendilerinden üst bir yapıya devretmeleri ve ulus-üstü yapının bu egemenlik hakkını kullanarak politikaları belirledikleri üzerinde durmaktayken 1960'larla birlikte, ulus-üstü yapı yerine ulus-devletler etkin ve belirleyici olmuştur. Neo-Fonksiyonalizm de ulus-üstü yapının daha belirleyici olduğu varsayımına

¹² Elif Toprak, "Neo-Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa: Bütünleşme Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumunu", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 7, S. 1, Güz 2007, s. 77.

¹³ Andrew Moravcsik, "The Constitutional Compromise and Neofunctionalism", **Journal of European Public Policy**, C. 12, S. 2, Nisan 2005, s. 352.

¹⁴ Bu yapıyla birlikte AB'nin bir devlet olduğu söylene bile bu durum hayalidir. Çünkü AB vergi toplamaz, harcama yapmaz ve yürütmez. Diğer yandan pek çok alanda kamu otoritesini de elinde bulundurmamaktadır. Andrew Moravcsik, "Is There a Democratic Deficit in World Politics? A Framework for Analysis", **Government and Opposition**, C. 39, S.2, Nisan 2004, s. 15.

¹⁵ Armağan Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**, Beta Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 31.

dayandığı için söz konusu süreci açıklayamamıştır. Yani bütünleşme süreci Haas'ın öngördüğü gibi olmamış hatta başarısız olmuş ve bütünleşme bir anlamda olduğu yerde kalmıştır. Bu başarısızlıkta Fransız Başkan Charles de Gaulle'ün etkisi büyük olmuş ve kurumsal anlamda oluşması istenen bütünleşmenin başarısız olması Neo-Fonksiyonalizmin kendini yeni konjoktüre göre revize etmesi gerektiği tartışmalarını gündeme getirmiştir.¹⁶ Neo-Fonksiyonalizm'in bu başarısızlığı sonrasında Robert Keohane ve Stanley Hoffmann gibi isimlerce alternatif öneriler sunulmuştur. Neo-Fonksiyonalizmin bu başarısızlığı ve 1960'lar ve 70'lerde yaşanan gelişmeler sonucunda Stanley Hoffmann tarafından Hükümetlerarasıcılık ortaya atılmıştır. Hükümetlerarasıcılık da kendi içinde Realist Hükümetlerarasıcılık ve Liberal Hükümetlerarasıcılık şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Realist hükümetlerarasıcılık, Stanley Hoffman tarafından geliştirilmiş olup, genel olarak rasyonel olan devletlerin uluslararası ilişkilerde tanımlanmış çıkarlarıyla (güvenlik) uluslararası örgütler arasında var olan ilişkiye odaklanmaktadır. Bu yaklaşım stratejik pazarlık ve güç kaygılarını ön plana çıkaran bir işbirliğinden bahsetmektedir. Temelde realist bakış açısını yansıtan bu yaklaşımda devletlerin uluslararası alanda hala en önemli unsur olduğunu vurgulamakta ve ulus-üstü yapının etkisini ve önemini göz ardı edilmektedir.¹⁷ Diğer bir ifadeyle devletlerin etkileri hesaba katılmadan AB bütünleşme sürecinin açıklanamayacağını ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, ulusal çıkar, egemen devletin sistem içindeki konumunu algılayışına göre oluşmaktadır. Dahası devletlerarasında var olan karşılıklı bağımlılık karşısında devletler, ortak normlar, kuruluşlar ve politikalar olarak bilinen ve uluslararası

¹⁶ Moravcsik, "The Constitutional Compromise and Neofunctionalism", s. 354.

¹⁷ Philip H. Gordon, "Europe's Uncommon Foreign Policy", **International Security**, C. 22, S. 3, Kış 1997-1998, s. 77-78.; Andrew Moravcsik, **A Choice for Europe**, New York: Cornell University Press, 1998, s. 18-19.

rejimler şeklinde tanımlanan yapılarla ticaret, tarım gibi belli özel alanlarda daha etkili bir faaliyet göstermektedirler.¹⁸ Bu yaklaşım sayesinde ulus-üstü yapıya karşı olan devletler, alçak politika (*low politics*) konularında işbirliğine gitmekte ve kendileri için hayati olan vergilendirme, gelir dağılımı ve dış ve güvenlik politikası gibi yüksek politika (*high politics*) alanlarda ulusal egemenliklerini koruyabilmektedirler.¹⁹ Fransa'nın Beşinci Cumhuriyet döneminde yaşadığı “*Boş Sandalye Krizi*” ve ardından yaşanan “*Lüksemburg Uzlaşısı*” ndan etkilenen Hoffman, bütünleşme ve ulus-üstü yapıdan ziyade, sistemde devletlerin hala belirleyici olduğunu ileri sürmektedir.

1965 yılında Ortak Tarım Politikası ve nitelikli oy çoğunluğu yüzünden egemenliğinden feragat edeceğinden endişelenen Fransa, Birlik kurumlarından çekilmiş ve 1966 yılında yapılan Lüksemburg Uzlaşısıyla ulusal hayati çıkarlar söz konusu olduğunda nitelikli oy çoğunluğunun işlememesi ve veto yetkisinin tanınması sağlanmıştır. Bu durum da ulus-devletlerin hala gücünü koruduğunu göstermiştir.²⁰ Aslında devletlerin bu güçlerini Fransız hükümetinin Roma Antlaşması'ndaki koruyucu ve veto hakları konularındaki özverili hesaplamalarından Thatcher hükümetinin Beyaz Kitapta yer alan 279 önerinin oylama sonuçlarını özverili ve dikkatlice incelemesinde devletlerin etkisini görmek mümkündür.²¹ Bununla birlikte, Charles De Gaulle'ün “*Yurtlar Avrupası*” (*l'Europe des parties*) hayaliyle de ele alınabilen Hükümetlerarasıcılık, Avrupa'da ulus-devletlerarasındaki anlaşmazlıkların

¹⁸ Beşikçi, **a.g.t.**, s. 26.; Andrew Moravcsik and Kalypso Nicolaidis, “Explaining the Treaty of Amsterdam: Interests, Influence, Institutions”, **Journal of Common Market Studies**, C. 37, S. 1, Mart 1999, s. 72-74.; Bulmer, **a.g.m.**, s. 4.; Haluk Özdemir, **Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 83.

¹⁹ “Democracy and Constitutionalism in the European Union”, <http://aei.pitt.edu/61/1/DemocracyForum.htm>, (16.04.2013).

²⁰ Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, Palgrave, London 2000, s. 75.

²¹ Andrew Moravcsik, “The European Constitutional Settlement”, **The World Economy**, C. 10, S. 1111, s. 168.

çözümünde savaşı bir yol olmaktan çıkarmayı, ortak sorunların çözümü için hükümetlerarası mekanizmalar kurmayı ve egemenliklerini koruyan devletlerin karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle bütünlüğü korumayı ileri sürmektedir.²²

Hoffman, Realist Hükümetlerarasıcılıkla Avrupa'daki bütünleşmenin yanlış uygulamalarından çıkarılan derslerle ulus-devletin ötesine geçen ve ulus-devleti geçersiz hale getiren bir yapıdan ziyade yeni ve daha geniş bir ulus-devlet yaratıldığını ve kararlara yön veren şeyin ulusal çıkar olduğunu ileri sürmektedir. Diğer yandan Hoffman bu yaklaşımı geliştirirken, Morgenthau'nun realizminin temel varsayımı olan devletin temel aktör olma durumunu kullanmıştır. Ayrıca, yüksek-alçak politika (*high/low politics*) ayrımını da kullanan bu yaklaşımda, alçak politika (*low politics*) ya da çıkar çatışmasının olmayacağı alanlarda işbirliğinin kolay olacağı ileri sürülmektedir. Buna karşın devletler yüksek politika (*high politics*) ya da çıkar çatışmasının olduğu, çıkarların hayati önem taşıdığı alanlarda kontrolü kaybetmek istememekte ve bütünleşmeye yanaşmamaktadırlar.²³ Aynı zamanda Hoffmann, Kenneth Waltz gibi pür realist bir düşünce sergilememiş, devletlerin ulusal çıkarlarının uluslararası sistem tarafından belirlendiği hipotezinden ziyade devletlerin içyapısının ve hükümetlerin de belirleyici olduğunu ileri sürmüştür.²⁴

Realist Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı'nın gelişiminde İngiltere ve Fransa'nın büyük payı vardır. İki devlet de başından itibaren ulus-üstü bir yapıya karşı çıkmış ve hükümetlerarasıcı görüşü desteklemişlerdir. Fransa'nın "*Boş Sandalye Krizi*" ve sonrasında yaşanan "*Lüksemburg Uzlaşısı*"nın yanında Avrupa Birliğinde para

²² Veli Ozan Çakır, **Avrupa Bütünleşme Kuramları Işığında Ulus-Devlet ve Avrupa Birliği İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 82.

²³ Simon Bulmer and Stephen Padgett, "Policy Transfer in the European Union: An Institutional Perspective", **British Journal of Political Science**, C. 35, S. 1, Ocak 2005, s. 103-126. Açıkmışe, **a.g.m.**, s. 9.; Simon Bulmer and William E. Lequesne, "Germany and the European Union: From tamed power to normalized power", **International Affairs**, C. 86, S. 5, 2010, s. 4.

²⁴ **a.g.m.**, s. 4.

birliğine girmek istemeyen İngiltere ve Danimarka ile Schengen vize birliğine girmek istemeyen İngiltere ve İrlanda ulus-devletçi bir tutum sergileyerek ulus-üstü yapıdan ziyade hükümetlerarasıcı yapıya yoğunlaşmaları örnek olarak gösterilebilmektedir.²⁵ Bu anlamda Avrupa Birliği'nde ulus-devletlerin, pazarlıkların ve görüşmelerin etkinliği onu devletler birliği gibi bir şekle sokmaktadır.²⁶

Bununla birlikte, 1980'lerin sonunda Andrew Moravcsik tarafından Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı geliştirilmiş ve Neo-Fonksiyonalizme karşı AB bütünleşme sürecinde yeni tartışmalara neden olmuştur.²⁷ Bu yaklaşım, devletlerin tercihlerinin biçimlenişinde realist hükümetlerarasıcılıktan farklı olarak sadece hükümetlerin etkisinin yanında iç politik yapıya, hükümetler dışındaki STK'ların ve düşünce kuruluşlarının önemini vurgulamakta ve Avrupa bütünleşmesi konusunda realizm, liberalizm, karşılıklı bağımlılık ve uluslararası rejim teorilerinden etkilendiğini ileri sürmektedir.²⁸ Bu yaklaşımda hükümetler, anlaşmaları ulusal tercihleri ve çıkarları temelinde ikincil rol oynayan ulus-üstü yapının görevlileriyle görüşmekte ve karar-almaktadırlar.²⁹ Akademik çevreler tarafından “*tek öğretmeni olan hiç öğrencisi olmayan teori*” olarak ironik bir şekilde bahsedilen Liberal Hükümetlerarasıcılık yaklaşımına göre, bütünleşmenin hükümetlerin ve iç politik yapıdaki aktörlerin iradelerine bağlı oldukları ileri sürülmektedir. Yani, uluslararası sistemin temel aktörü olan ulus-devletler içindeki bu aktörler, sadece söz konusu

²⁵ Çakır, **a.g.t.**, s. 83.

²⁶ Paul P. Craig, “Two-Speed, Multi-Speed and Europe’s Future: A Review of Jean- Claude Piriş on the Future of Europe”, **Legal Research Paper Series**, Paper S. 4, Ocak 2013, s. 2.

²⁷ Mark A. Pollack, “International Relations Theory and European Integration”, **Journal of Common Market Studies**, C.39, S. 2, 2001, s. 222.

²⁸ Seçil Öraz, “Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem İle Avrupa Bütünleşmesi”, **Turkish Studies**, C. 6, S.1, Kış 2011, s. 1559-1571.

²⁹ Moravcsik, “The Constitutional Compromise and Neofunctionalism”, s. 358.

devletin ulusal çıkarları örtüştüğünde diğer devletlerle işbirliğine girmektedirler.³⁰ Başka bir deyişle, işbirliği, sistemde var olan devletlerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. Bu durum, AB içinde ulus-üstü yapıdan çok ulus-devletlerin hala etkin olduğunu göstermektedir.³¹ Liberal Hükümetlerarasıcılık realist hükümetlerarasıcılıktan farklı olarak yüksek politkada da entegrasyonun olabileceğini savunmaktadır. Moravcsik parasal birlik ve dış ilişkiler gibi önemli konularda Birliğin işbirliği yaptığını söylemektedir.³² Diğer yandan realist hükümetlerarasıcılıkta olduğu gibi iç-dış politika ayırımına sıcak bakmayan Moravcsik, iç politka dinamiklerinin de ulusal çıkarları belirleyebileceğinden bahsetmektedir.³³ ulus-üstü yapı içinde daha çok devletlerin, hükümetlerin liderlerin ve bunların dışındaki STK ve düşünce kuruluşları gibi iç politik yapının rolüne dikkat çekmektedir.³⁴ Bütünleşme sürecinde kontrolü ellerinde tutan hükümetler ve hükümet dışı yapılar, egemenliklerini ulus-üstü yapılara devretmekten ziyade egemenliklerini paylaşma yoluna gitmekte ve etkinliklerini korumaya çalışmaktadırlar.³⁵ Çünkü Avrupa bütünleşme sürecinde devletlerin pek çok alandaki karar-alma mekanizmasında etkin olduğu, uygulamalar konusunda öncelikli

³⁰ Devletler işbirliğine ya da bütünleşmeye giderken bunun neden olacağı maliyet ile işbirliği ya da bütünleşmeye gitmediklerinde ortaya çıkacak maliyet arasında bir karşılaştırma yaparak bütünleşmeye ve işbirliğine gidip gitmemeye karar vermektedirler. Devletler bu işbirliğini ulusal çıkarlarına dayandırmaktadırlar. Yani amaç ulusal çıkarı koruyup geliştirmeye yönelik olarak devam etmektedirler. Ortaya çıkan kurallar, ilkeler ve kurumlar ise devletlerin ulusal çıkarlarından veya egemenliklerinden vazgeçmeleri anlamına gelmemekte, ulusal çıkarları korumak ve devamını sağlamak için bir araç olarak kullanılmaktadırlar. Özdemir, **a.g.e.**, s. 85.

³¹ Liberal Hükümetlerarasıcılık temelde 3 varsayıma dayanır. Bunlardan birincisi rasayonel devlet davranışı varsayımı, ikincisi liberal teori, üçüncüsü ise devletlerarası görüşmelerde hükümetlerarasıcı yaklaşımıdır. Öraz, **a.g.m.**, s. 1562.

³² Açıkmeye, **a.g.m.**, s. 10.

³³ **a.g.m.**, s. 18.

³⁴ Oran R. Young, "Comment on Andrew Moravcsik, A New Statecraft? Supranational Entrepreneurs and International Cooperation", **International Organization**, C. 53, S. 4, İlkbahar 1999, s. 809.; Donald J. Puchala, "Institutionalism, Intergovernmentalism and European Integration: A Review Article", **Journal of Common Market Studies**, C. 37, S. 2, Haziran 1999, s. 317-31.

³⁵ Bulmer, **a.g.m.**, s. 49.

sorumluluk sahibi oldukları ve çıkarlarına uygun olmayan kararların çıkmasına engel olmak için ellerinde bir veto hakkının bulunduğu görülmektedir.³⁶

Andrew Moravcsik dışında Christophe Hillion da AB içinde devletlerin etkinliklerinin arttığını söylemektedir. Ona göre AB Antlaşması'nın 49. maddesi AB kurumlarının etkin olduğunu göstermekle birlikte devletlerin de etkinliğini artırmıştır. Çünkü üye devletler bu maddeye dayanarak aday ülkelerin katılım anlaşmalarını kendi ulusal parlamentolarında onaylamakta ve bu neticede katılım sağlanmaktadır. Bunun yanında Hillion, üye devletlerin ve aday ülkenin dışişleri bakanlarının katılımıyla oluşan hükümetlerarası konferanslarda da devletlerin etkin olduğunu söylemektedir. Çünkü hükümetlerarası konferanslarda tarama sürecinin başlatılması, hangi müzakerelerin açılıp hangilerinin kapatılacağına ilan edilmesine oy birliğiyle karar verilmektedir. Oy birliğinin olmaması sürecin başlamasına engel olacaktır.³⁷ Diğer yandan Hillion'a göre bazı üye devletlerin belli başlı ikili sorunlar nedeniyle aday ülkelerin başvurularına ilişkin bir takım engeller çıkarmaktadırlar. Örneğin, Avrupa Komisyonu Makedonya ile katılım müzakerelerine başlanması hususunda olumlu bir görüş sunmuş olsa da Yunanistan, var olan ikili sorunlar nedeniyle buna engel olmaktadır. Benzer şekilde Slovenya da Hırvatistan ile olan sınır sorunları nedeniyle 23. ve 31. fasılları bloke etmiştir.³⁸

Bununla birlikte Bahadır Kaleağası da, devletlerin AB içinde hala etkin olduğunu söylemektedir. Ona göre devletler vergi toplamakta ve küçük bir kısmını

³⁶ Andrew Moravcsik, "Despotism in Brussels?: Misreading the European Union", **Foreign Affairs**, C. 80, S. 3, Mayıs-Haziran 2001, s.117.

³⁷ Christophe Hillion, "The Limits to Member State's discretion in EU Enlargement Negotiations-Turkey's Accession as a case study", **Demos Europe**, Temmuz 2007, s. 9.; Christophe Hillion, "The evolution of the EU Enlargement Procedure", **EU Enlargement: Identities, Values and Market**, Dubrovnik, 23rd-28 th April 2012, http://www.academia.edu/2105083/Evolution_of_EU_enlargement_policy, (29.06.2014).

³⁸ Christophe Hillion, "The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy", **SIEPS Report**, S. 6, 2010, s. 20-22.

AB bütçesine aktararak kalanını istedikleri gibi kullanmaktadırlar. Üstelik AB bütçesinin 2/3'ü tarım politikası, bölgesel kalkınma ve sosyal dayanışma fonlarıyla üye ülkelere tekrar geri dönmektedir. Aynı zamanda devletlerin egemenlik hakları ulus-üstü yapıya aktarılmakla birlikte bu hakların kullanım yöntemleri kendilerinin ait oldukları kolektif bir birliğe aktarılmaktadır.³⁹ Yani devletler, hayati çıkarları sebebiyle süreçte ulus-üstü yapıdan daha etkin olmakta ve onların dış politikalarında sergiledikleri bu tutum da, onların iç politika ve kamuoylarının tutumlarına göre şekil almakta, hükümetlerin tutumları devletin dış politikasını, bu dış politikada devletin kapasitesine göre ulus-üstü yapının politikalarına şekil vermektedir.

Bu anlamda bütünleşme sürecinin, Avrupa ulus-devletleri arasındaki rekabet ve pazarlıklarla sürdürüldüğü görülmektedir.⁴⁰ Bu pazarlıkların sonuçları, süreçte yer alan devletlerarasındaki güç dağılımına göre şekillenmekte ve en güçlü ülkeler, onların ulusal gündemlerine ve pazarlık davranışlarına doğru yönelmektedirler.⁴¹ Diğer yandan Liberal Hükümetlerarasıcılıkta aday ülkelerin nasıl bir tavır takınacağı ise devletin kapasitesi ve alınacak kararda elde edeceği kazançta göre değişmektedir. Örneğin AB'nin doğu genişlemesinde aday ülkeler zayıf taraf olmuştur. Çünkü 1990'lar 10 yeni üyenin dış ticaretinde AB'nin payı %70 civarında olmuştur. Dolayısıyla söz konusu ülkelerde batıdan doğuya akan sermaye önem arz etmiş ve Avrupa pazarı ve sermayesine bağımlı olan bu devletler AB müktesebatına tam uymuş, bütçeden daha az fon alma ve işgücünün serbest dolaşımı konusunda kısıtlamalara maruz kalmıştır. Bunun tam tersine İngiltere'nin üyeliğinde ise her iki

³⁹ Bahadır Kaleağası, **Avrupa Yolunun Haritası: Brüksel Seyir Defteri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 99.

⁴⁰ Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", **International Organization**, C. 51, S. 4, İlkbahar 1997, s. 523.

⁴¹ Hüseyin Kahya, **Bir Küresel Güç Olarak Avrupa Birliği**, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 27.

taraf da benzer kazançlar elde etmişlerdir.⁴² Dolayısıyla Türkiye'nin "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğine karşı tutumu da kapasitesi ve seçenekle elde edeceği kazançlara bağlı olacaktır.

Liberal Hükümetlerarasıcılığa göre Avrupa Bütünleşme süreci Roma Antlaşması'ndan Maastricht Antlaşması'na kadar hükümetlerarası pazarlıklarla açıklanmakta ve bütünleşme süreci, ekonomik karşılıklı bağımlılığın olduğu başarılı bir hükümetlerarası rejim olarak kabul edilmektedir.⁴³ Örneğin Moravcsik, Avrupa Tek Senedi'nin imzalanması sürecini ele almış ve bu sürecin, Birlik kurumlarının reform süreçlerinin müzakerelerinin ülkeler arası/hükümetler arası özellikle Birliğin üç önemli devleti olan Almanya, Fransa ve İngiltere arasında geçen görüşme ve pazarlıklarla ve devletlerin çıkarlarının örtüşmesiyle olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴ Bu süreç içinde üç önemli aktör parasal işbirliğini, savunma ve güvenlik alanında işbirliğini, AB karar-alma sürecinde reform ve iç piyasanın liberalleşmesi konusunda farklı görüşleri taşıırken, hem AB içindeki liderler, çıkar grupları çalışmalar ve görüşmeler yaparak süreçteki farklı bakış açılarını ortadan kaldırıp nihai sonuca ulaşmaya çalışmışlardır. Hatta reformların gerçekleştirilmesine yönelik olarak "*Avrupa 1990*"⁴⁵ adında bir plan önermişlerdir.⁴⁶

⁴² Frank Schimmelfenning, "Liberal Intergovernmentalism", A. Wiener ve T. Diez (der.), **European Integration Theory**, Oxford University Press, Oxford 2004, s. 87.

⁴³ Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach" s. 474.; Helen Wallace, James A. Caporaso, Fritz W. Schampf and Andrew Moravcsik, "Review Section Symposium: The Choice dor Europe Social Purpose and State Power From Mesina to Maastricht", **Journal of European Public Policy**, C. 6, S.1, Mart 1999, s. 164.

⁴⁴ Andrew Moravcsik, "Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community", **International Organization**, C. 45, S.1, Kış 1991, s. 21.; Bulmer, **a.g.m.**, s. 6.

⁴⁵ W. Dekker, "Europe 1990: An Agenda for Action", **European Management Journal**, C. 3, S. 1, 1985, s. 5-10.

⁴⁶ Moravcsik, "Negotiating the Single European Act: National Interests and Conventional Statecraft in the European Community", s. 23-25.

Liberal Hükümetlerarasıcılık ile AB’de hükümetlerarası düzeyde süren pazarlıklar yüzünden devletler iç politikada daha özgür ve güçlü olmaktadır.⁴⁷ Diğer yandan rasyonelliğe vurgu yapan liberal hükümetlerarasıcılıkta rasyonellik, realizmde olduğu gibi sabit, güvenlik ve egemenlik kaygıları olan bilardo topu gibi değil de tabanında kamuoyu taleplerinin olduğu, uçlarında ise ulusal çıkarların olduğu üçgen şeklinde bir devletten söz etmektedir. Başka bir ifade ile liberal hükümetlerarasıcılık Avrupa Birliği’nin çıkarlarını koruma çabasından çok yerel çıkarları korumayı ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Burada da devletlerin rasyonel olduğu ve rasyonel davranışlarının yerel politikadaki politik süreçler yüzünden oluştuğunu iddia etmektedir.⁴⁸ Yani, Hükümetler kamu yararına ve bölgesel politikalara uygun olacak unsurları hesaplayıp karşılaştırdıktan sonra kendisi için uygun tercihe yönelmektedirler.⁴⁹

Liberal Hükümetlerarasıcılığa göre genişleme kararı, hükümetlerarası müzakereler sonucunda oybirliğiyle oluşan bir karardır. Yani Avrupa genişlemesi, en uygun biçimde Avrupalı ulusal liderlerin, çıkar gruplarının ve yerel aktörlerin aldığı rasyonel kararlardır.⁵⁰ Başka bir ifadeyle devletlerin tercihleri ve dünya politikasına yönelik faaliyetlerinde temel olan şey devlet görevlilerinin çıkarları olmaktadır.⁵¹ Bu kararda, ülkelerin jeopolitik çıkarlarından, genişlemenin büyüklüğü, hızı, ulusal çıkar ekonomik ve siyasi çıkarlarına kadar pek çok unsur etkili olmaktadır.⁵²

⁴⁷ Moravcsik, **a.g.e.**, s. 20.

⁴⁸ Deniz Çoşan Eke, **Avrupa’nın Avrupa Birliği Vizyonu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 25.

⁴⁹ Moravcsik and Nicolaidis, **a.g.m.**, s. 82.

⁵⁰ Öraz, **a.g.m.**, s. 1561.; Bulmer, **a.g.m.**, s. 50.

⁵¹ Moravcsik, “Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics”, s. 518.; Ali Ahani, “Sarkozy’s European Policy and France’s EU Presidency”, **The Iranian Journal of International Affairs**, C. 21, S. 1-2, Sonbahar-Kış 2008-2009, s. 1-25.

⁵² Hüseyin Kutay Aytuğ, “Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı”, **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Ekonomi**, C. 15, S. 1, 2008, s. 154.

Liberal Hükümetlerarasıcılıkta kararlar öncelikli olarak ülke içi müzakerelerle başlar. Burada devletin çıkarları ön plana çıkmakta ve bu çıkarların nitel ve nicel değerleri devletin jeopolitik, demografik, ekonomik yapısı, askeri yapısı, teknolojik alt yapısı vb. unsurlarla belirlenir. Bu müzakereler bittikten sonra uluslararası müzakereler başlar ve bu müzakereler devletlerin çıkarlarını yansıtır. Burada kalıcı işbirliği yolları aranır. Ayrıca bu sürecin sonunda oluşturulacak kurum ya da kurumların niteliklerini tartışmak ve belirlemek üzere de uluslararası görüşmeler yapılır.⁵³ Süreç içinde ulusal hükümetlerin dış politika hedefleri ülke içi toplumsal grupların ve kamuoyunun baskısı ile yön değiştirebilmekte ve bu unsurların hedeflerine göre yeniden belirlenebilmektedir. Yani devletlerin dış politikaları değişmez ya da standart bir görünümde değildir. Hatta bu kararlar aynı devlet içinde farklı zamanlarda farklı şekillerde ele alınabilmektedir.⁵⁴ Söz konusu devletlerin iç politika girdilerini, parti sistemleri, seçmen davranışları, kamu-özel ayrımı ve ilişkisi, siyasi itirazların gayri resmi şekilleri ve siyasal iletişim olarak saymak mümkündür.⁵⁵ Bununla birlikte iç politikada bu verileri uygulamak ve denetlemek için kullanılan kurumlar ise, parlamento, mahkemeler ve merkezi yürütmedir.⁵⁶

Liberal Hükümetlerarasıcılık teorisini geliştiren Andrew Moravcsik, İngiltere'nin Birliğe tam üyelik başvurularının 1960'larda Fransa tarafından reddedilişi ekonomik nedene dayandırmıştır. Fransız lider De Gaulle, düşük fiyatlı

⁵³ Jonas Tallberg, "Bargaining Power in the European Council", **Journal of Common Market Studies**, C. 46, S. 3, s. 685-708.

Moravcsik and Nicolaidis, **a.g.m.**, s. 61. **a.g.m.**, s. 1564.; William Phelan, "Does European Union Strengthen the State? Democracy, Executive Power and International Cooperation", **Centre for European Studies Working Paper**, S. 95, 2003, s. 1-32.; Andrew Moravcsik, "Introduction: Integrating International and Domestic Theories of International Bargaining", Peter B. Evans, Harold K. Jacobson and Robert D. Putnam (Ed.), **Double-Edged Diplomacy: International Bargaining: International Bargaining and Domestic Politics**, University of California Press, London, 1993, s. 4.

⁵⁵ Simon Hix and Klaus H. Goetz, "Introduction: European Integration and National Political Systems", **West European Politics**, C. 23, S. 4, 2000, s. 1-26.

⁵⁶ **a.g.m.**, s. 1-26.

rekabet, İngiltere'nin Ortak Tarım Politikası ve Birliğe karşı olması gibi sebeplerden dolayı İngiltere'nin başvurusunu reddetmiştir. Bu da ulus-devletlerin ulus-üstü yapı karşısındaki etkinliğini göstermektedir.⁵⁷ Moravcsik, 1955'ten bu yana Avrupa Bütünleşmesinde ticaret borsası örnekleri, ulusal hükümetlerin pazarlık güçleri ve devletlerarasındaki yükümlülüklerin ve taahhütlerin inanılabilirliğinin artırılması olmak üzere üç unsurun etkili olduğunu ileri sürmüştür. Bu üç unsurun temelinde ekonomik ve ticari çıkarlar vardır. Yani, Ulusal liderlerin rasyonel tercihlerine göre şekillenen Avrupa bütünleşmesi genellikle realist hükümetlerarasıcılıktan farklı olarak ekonomik çıkar temellidir.⁵⁸

Liberal Hükümetlerarasıcılık pek çok açıdan eleştiriye de maruz kalmıştır. İlk olarak Liberal Hükümetlerarasıcılık, bütünleşmeyi ekonomik konulara odakladığı için eleştirilmiştir. Oysa Avrupa Politik Birliği, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının ekonomik verilerle açıklamak bir hayli zordur. Bunu fark eden Moravcsik, bu eleştiri karşısında bazı anlaşma koşullarının ideolojik ve stratejik de olabileceğini belirtmiştir.⁵⁹ İkinci olarak devletin temel aktör olması ve rasyonel devlet anlayışı sebebiyle Liberal Hükümetlerarasıcılık eleştiriye uğramıştır. Çünkü devletin her zaman kendi varlığını koruma ya da vatandaşlarının çıkarlarını koruma yolunu tercih edemeyebileceği ileri sürülmektedir. Üçüncü olarak, Moravcsik, bütünleşme sürecinde devletlerin, hükümetlerin rolüne vurgu yaparken, bütünleşmeye farklı şekilde bakılma sebebini anlamamızı sağlayacak devletin içindeki koalisyonlara, bölgesel otoritelere, kurumlar ve bürokratlar arasında var olan rekabete yeterince önem vermemiştir.⁶⁰

⁵⁷Aytuğ, **a.g.m.**, s. 153.

⁵⁸Puchala, **a.g.m.**, s. 326.

⁵⁹Öraz, **a.g.e.**, s. 1567.

⁶⁰Bulmer, **a.g.m.**, s. 5.

Dördüncü olarak, Liberal hükümetlerarasıcılıkta, AB ulus-üstü yapısı bir hayli fazla gözden kaçırılmıştır. Çünkü bütünleşme sürecinde, Moravcsik, Messina görüşmelerinden Maastricht Antlaşması'na kadar sürecin hükümetlerarası görüşme ve pazarlıklarla sürdürüldüğünü ileri sürse de, hükümetlerarası görüşmeler dışında var olan hatta görüşmeleri olanaklı kılan pek çok ulus-üstü süreç yaşanmıştır.⁶¹ Beşinci olarak, Liberal Hükümetlerarasıcılık, Avrupa Tek Senedi'ni açıklamak üzere ortaya atılan kurgulanan bir yaklaşım olarak kabul edilmekte ve bu durumun geneli açıklayamayacağı ileri sürülmektedir.⁶² Altıncı olarak ulus-üstü kurumsalcılar bir eleştiri getirmektedirler. Onların eleştirisinde Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın (ATAD) güç ve otonomisi temel alınmaktadır. Kurumsalcılar, hükümetlerin iktidarını bütünleştiricilik sağlayan ATAD üzerinden liberal hükümetlerarasıcılığı eleştirmektedirler. Çünkü ATAD ulusal mahkemeleri etkilemekte, Komisyon'un yetkilerini artırmakta, piyasa bütünleşmesinin getirdiği kazancı dağıtır ve üye ülkeleri belirlediği ticaret rejimine uymak zorunda bırakmaktadır.⁶³

II. Uluslararası Örgütler: Tanımı, Gelişimi ve Özellikleri

Uluslararası örgütler, genel olarak, uluslararası düzeyde faaliyet gösteren, ticari amaç taşımayan ve birden çok devleti ilgilendiren, devlet niteliği taşımayan kurumlardır.⁶⁴ Clive Archer'e göre uluslararası örgütler, üyelerin ortak amaçlarını gerçekleştirmek için harekete geçen ve iki ya da daha fazla egemen devlete mensup üyelere oluşan ve bunların arasında bir anlaşma ile kurulmuş devamlı ve resmi bir

⁶¹Öraz, **a.g.m.**, s. 1568.

⁶²Rosamond, **a.g.e.**, s. 146.

⁶³Schimmelfenning, **a.g.m.**, s. 78.

⁶⁴Cengiz Başak, **Uluslararası Örgütler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010, s.44.

yapıdır.⁶⁵ Uluslararası Örgütlerin ana hedefi kurallar, süreçler, işlevler ve davranış kalıpları kısacası bir rejim oluşturmaya yöneliktir. Çünkü devletler, egemenlik ve bağımsızlıkları konusunda son derece kıskanç olmalarına karşın, tek başına yapamayacakları ve ısrarla çözümüne ihtiyaç duydukları alanlarda uluslararası işbirliği ve örgütlenmeye gitmektedirler.⁶⁶

Diğer yandan devletlerin, oluşturulacak örgütlenmeyle ekonomik, mali, politik, güvenlik, sosyal vb. konularda sağlanan işbirliği sayesinde karşılıklı olarak birbirlerine bağlanacağı ve böylece savaşın da önlenilebileceği düşünülmektedir. Çünkü devletler örgütlenme ve işbirliği sayesinde, savaşarak kazanacaklarından daha fazlasını kazanabileceklerdir. Böyle idealist düşüncelerin ve nedenlerin yanı sıra, siyasi hayatın insanlığa dayattığı bir takım tecrübelerin etkisiyle de kurulan uluslararası örgütler görülmektedir. Bu örgütlere yönelik ilk düşünceler ve girişimler, kutsal duygularla, dinsel birlik oluşturma amacıyla tasarlanmıştır.⁶⁷ Bu anlamda, Antik Yunan'da şehir devletlerinde kurulan ve dini konular üzerinde bazı yetkileri olan “*amphictyony cemiyetleri*” uluslararası örgütlerin ilk örneği olarak düşünülmektedir.⁶⁸ Ancak, ulus-devletin ve uluslararası ilişkilerin, Otuz Yıl Savaşları sonrasında 1648'de yapılan Westphalia Barışı ile ortaya çıktığı, savaşlarda dinin etkisinin azaldığı ve ulusal egemenlik kavramının yerleşmeye başladığı

⁶⁵ Clive Archer, **International Organizations**, 3rd Ed., Routledge, London 2001, s. 2.; Kenneth W. Abbott and Duncan Snidal, “Why States Act Through Formal International Organizations”, **The Journal of Conflict Resolution**, C. 42, S.1, Şubat 1998, s. 3-32.

⁶⁶ Mehmet Hasgüler ve Mehmet B. Uludağ, **Devletler Arası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler: Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar**, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, s. 5.

⁶⁷ Şaban Çalış, “Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Şaban Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (ed.), Çizgi Kitabevi, Konya 2006, s. 22.

⁶⁸ Bülent Algan, Refik Tiryaki, “Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği”, **Avrasya Dosyası Dergisi**, C. 8, Ankara, 2002, s. 92-127.

görülmektedir.⁶⁹ 1648 Westphalia Barışı ile imparatorluklara karşı ulus-devletler etkinleşmiştir. Westphalia Barışı, Napolyon savaşlarına kadar Avrupa’da bir düzen ve kurallar sistemi oluşturmuştur. Buna göre, Devletlerin egemenliği ve eşitliği uluslararası alanda bir kural olmuştur ve ulus-devletler rekabet etmekle birlikte işbirliklerini ise uluslararası örgütler kurarak yapmaya çalışmışlardır.⁷⁰

Bununla birlikte uluslararası örgütlerin kurumsal anlamda ortaya çıkışı 19. yüzyılda kendini göstermeye başlamıştır. Çünkü bu dönemde hem ulus-devletler yaygınlık kazanmaya başlamış hem de barışçıl bir ortam oluşmaya başlamıştır. Buna yönelik ilk girişim, Napolyon Savaşları sonrası bozulan Avrupa güvenliğini yeniden sağlamak ve uluslararası sistemde savaş ve barış konularını görüşmek için faaliyetler olmuştur. Bu amaçla Viyana Kongresi toplanmış ve bu kongrede hem Avrupa’nın haritası yeniden çizilmiş hem de pek çok konuda yeni kurallar ve düzenlemeler getirilmiştir.⁷¹ Öyle ki yapılan toplantılarda savaş konusu yerine daha çok diplomatik ve teknik konular gibi diğer konularda örgütlenme yoluna gidilmiştir. Bunlardan biri 1815’te kurulan ve tarihte kurulan ilk uluslararası örgüt olarak bilinen Ren Komisyonu’dur.⁷² Bu komisyon, Ren Nehri’nin ulaşımında kullanılmasını düzenleme işlevi görmektedir. Hala varlığını sürdüren örgüt, günümüzde çevre sorunları üzerine çalışmalar yapmaktadır.⁷³

⁶⁹ Robert S. Jordan, **International Organizations: A Comparative Approach to the Management of Cooperation**, 4th Ed., Praeger Publishers, Westport 2001, s. 2.

⁷⁰ Çınar Özen, “Uluslararası Örgütlere Giriş”, **Uluslararası Örgütler**, Çınar Özen ve Özgür Tonus (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 4-5.

⁷¹ Peter Fischer, “International Organizations”, <http://paneuro.uni.com/files/sk/fp/ulohy-studentov/2rocnikbc/io-skript.1.10.2012.new-versioS.pdf>, (26.07.2013).

⁷² Ufuk Tepebaş, “Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Rollerini”, **Stratejik Öngörü**, S. 10, 2008, s. 88-97.

⁷³ Seha L. Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 263.; Alexander Thompson and Duncan Snidal, **International Organization**, Chicago University Press, Chicago 1999, s. 693-694.

Ren Komisyonu'ndan sonra benzer amaçla 1821'de Elbe Nehri, 1856'da kurulan Tuna Komisyonu'nu, 1863'te kurulan Kızılhaç Örgütü'nü, 1864'te Uluslararası Jeodezi Birliği'ni, 1865'te Tanca Feneri Örgütü'nü, şu anda Telekomünikasyon Birliği adını taşıyan ve özellikle devletlerarasında ulaşım ve iletişimi sağlamak için 1865'te kurulan Uluslararası Telgraf Birliği'ni, 1874'te kurulan Evrensel Posta Birliği'ni, dinamiti ve 100'ün üstünde savaş aletini bulan Alfred Nobel'in kurduğu, Nobel Ödülü Organizasyonu'nu, 1919'da savaşı önlemek ve evrensel barışı sağlamak ve insanlığın bir daha Dünya Savaşı gibi bir yıkımı yaşamamasını sağlamak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve Milletler Cemiyeti (MC) ile benzer amaçları taşıyan Birleşmiş Milletleri (BM) saymak mümkündür.⁷⁴

Uluslararası Örgütler, Hükümetler arası (IGO) ve Hükümet dışı (NGO) olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar.⁷⁵ Hükümet dışı uluslararası örgütler, kişisel çıkarların devletin sınırlarının ötesine geçmesi sonucu ortaya çıkmış, gerçek veya tüzel kişiler tarafından oluşturulan, üyelerinin gönüllü olarak katkıda bulunduğu ve bağımsız oy haklarının olduğu, demokratik yolla oluşan bir anayasası olan, personeli olan, hükümet programından bağımsız, bağımsız mali kontrolü olan, kar amacı olmayan ve tüzel kişiliği bulunan kuruluşlardır. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin Haziran 1968'de yayınladığı 1296 sayılı kararına göre, bir kuruluşun Hükümet Dışı Kuruluş olarak kabul edilmesi için hükümetler arası bir antlaşmayla kurulmamış olması ve kuruluş amaçlarının BM Antlaşması'nda yer alan ilkelerle uyumlu olması

⁷⁴ Başak, **a.g.e.**, 23-28.; Thompson and Snidal, **a.g.e.**, s. 695.; Henry G. Schermers and Niels M. Blokker, **International Institutional Law**, Fifth Ed., Martinus Nijhoff Publishers, Lieden 2011, s. 3.; Fischer, **a.g.m.**, <http://paneuro.uni.com/files/sk/fp/ulohy-studentov/2rocnikbc/io-skript.1.10.2012.new-versioS.pdf>, (26.07.2013).

⁷⁵ Thomas D. Zweifel, **International Organizations and Democracy: Accountability, Politics and Power**, Lynne Rienner Pub., Colorado 2006, s. 6.

gerekmektedir.⁷⁶ Kızılay, Kızılhaç, Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu Uluslararası Af Örgütü, hükümet dışı uluslararası örgüt örneklerindedir.⁷⁷ Hükümet Dışı Uluslararası Örgütler, BM Antlaşması'nın 71. maddesinde “*Sivil Toplum Kuruluşları*” olarak geçmektedir. Bunun dışında kavrama yönelik net bir tanım yapılmamıştır. Bununla birlikte, BM düzeyinde Hükümet Dışı Uluslararası Örgütlere ilişkin ilk kararı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1996 yılında çıkardığı 13 sayılı karar olmuştur. Buna göre BM'de danışman statüsü verilmek istenen Hükümet Dışı Kuruluşlar BM amaç ve ilkelerine uygun hareket etmesi, faaliyet alanında genel kabul görmüş, temel niteliğinin olması, merkezi ve temsilcisi bulunması yani kurumsal varlık ve süreklilik arz etmesi gerekmektedir.⁷⁸

Hükümetlerarası uluslararası örgütler ise, uluslararası alanda ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel vb. işbirliğini gerçekleştirmek için devletler tarafından oluşturulan kuruluşlardır.⁷⁹ 14 Mart 1975 tarihli Viyana Sözleşmesi'ne göre hükümetler arası uluslararası örgütler, devletlerin aralarında yaptıkları bir antlaşma ile oluşturdukları, üye devletlerden ayrı bir hukuki kişiliği, yasası ve organları olan varlıktır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nü Hükümetler Arası Uluslararası Örgütlere örnek vermek mümkündür.⁸⁰ Devletler tarafından kurulan uluslararası örgütler, üye devletlerin irade açıklamasına ihtiyaç duymaktadır. Yani uluslararası örgütler, kendisini oluşturan

⁷⁶ <http://www.un-documents.net/1296.htm>, (26.07.2013).

⁷⁷ Kemal Başlar, **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005, s. 23-24.; Finn Seyfersted, **Common Law of International Organizations**, Martinus Nijhoff Publishers, Lieden 2008, s. 6.

⁷⁸ “1996/31 Consultative Relationship Between the United Nations and Non-Governmental Organizations”, <http://www.uS.org/documents/ecosoc/res/1996/eres1996-31.htm>, (08.04.2013).; Özgür Mengiler, “Birleşmiş Milletler Ortak Teftiş Birimi'nde Reformun Gerekliliği”, **Sayıştay Dergisi**, S. 79, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der79m4.pdf>, (08.04.2013).

⁷⁹ Başak, **a.g.e.**, s. 41.

⁸⁰ “Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character”, 14 March 1975, http://untreaty.uS.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/5_1_1975.pdf, (27.03.2013). Seyfersted, **a.g.e.**, s. 8.; “Types of International Organization”, <http://www.laetusinpraesens.org/docs70s/typeap4.php>, (27.07.2013).

devletlerin iradelerinin birleşimidir.⁸¹ Bu yüzden uluslararası örgütler, uluslararası faaliyetleri ve etkileri bakımından ikinci sırada yer almaktadırlar. Ancak günümüz dünyasında Uluslararası Örgütlerin çok önemli bir role sahip olduklarını ve bu yapılar olmadan sistemi açıklamanın oldukça güç olduğunu da unutmamak gerekmektedir. Çünkü çoğu uluslararası örgüt, devletlerarası ilişkilerde işbirliğini sağlayan aktörler olarak kabul edilmektedirler.⁸²

Uluslararası örgütler, devletler gibi tam ve münhasır yetkilere sahip olmayıp sadece kurucu antlaşmalarında açık ya da zımni olarak yer alan amaçlarıyla sınırlı bir kişiliğe sahiptirler. Yani devletler, uluslararası hukuk tarafından tanınmış bütün hak ve yükümlülüklere sahipken uluslararası örgütler, amaçlarıyla bağlantılı olarak uluslararası hukukun hak ve yükümlülüklerine ehildirler. Bu anlamda uluslararası örgütler, devletlerin sahip oldukları buyruk verme yetkisine sahip değildirler.⁸³ AB'nin ise kendine has bir yapısı bulunmaktadır. AB bir kısmen bir ulus-üstü yapıya sahipken kısmen de hükümetlerarası bir nitelik göstermektedir.⁸⁴ Lizbon Antlaşması öncesinde Maastricht Antlaşması ile oluşturulan sütunlu yapı içinde bu durumu görmek mümkündür. İlk sütun olan Topluluk sütununda Birlik, ulus-üstü niteliğe sahiptir. Burada kararlar nitelikli çoğunluğa göre alınmakta ve Birliğin ulus-üstü yapısı bağlayıcı kararlar almaktadır. Bu bağlayıcı kararlar üye devletlerin hukuk düzenlerine doğrudan etki etmekte ve AB hukuku ile iç hukukta anlaşmazlık olduğunda AB hukukunun önceliği bulunmaktadır. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

⁸¹ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 185.

⁸² Bruno S. Frey and Alois Stutzer, "Strengthening the Citizens' Role in International Organizations", **Rev Int Org**, C. 1, 2006, s. 27-43.; Remi Maier Rigaud, **International Organizations as a Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations**, Max Planck Institute, Bonn 2008, s. 4.

⁸³ Pazarcı, **a.g.e.**, s. 186.; Christiane Ahlborn, "The Rules of International Organizations and the Law of International Responsibility", **International Organizations Law Review**, C. 8, 2011, s. 410.

⁸⁴ Burak Tangör, "Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri", Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal (ed.), **Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler**, Seçkin Yayınları, Ankara 2008, s. 365.

(ODGP)'ndan oluşan ikinci sütun ve Adalet ve İçişlerini kapsayan üçüncü sütunda ise Birlik'te hükümetlerarası yapı ağır basmıştır.⁸⁵ Lizbon Antlaşması ile birlikte sütunlu yapı ortadan kalmış ve üçüncü sütun da ulus-üstü yapıya dâhil edilerek ulus-üstü yapı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Buna rağmen ODGP'nda üye devletlerin ulus-üstü bütünleşmeye hazır olmadığı görülmektedir. Lizbon Antlaşması'nda ulus-üstü yapının gücü artırılmış olsa da ODGP alanında kararlar oy birliğiyle alınmaktadır. Yani üye devletler ulusal yetkilerini koruma ve veto hakkını sürdürmeye devam etmektedirler.⁸⁶ Diğer bir ifadeyle üye devletler hala ODGP alanında bir uluslararası örgüt olarak hareket etmektedir. Bu durum AB'nin hukuki kişiliği konusunda sorunlar yaratsa da yakın gelecekte bu durumun düzelmesi zor görünmektedir.⁸⁷ Diğer yandan AB'nin hem ulus-üstü hem de hükümetler arası yapısını AB kurumlarında da görmek mümkündür. Örneğin doğrudan üye ülkelerin halkları tarafından seçilen temsilcilerden oluşan Avrupa Parlamentosu, diğer örgütlerdekinden farklı olarak AB üyesi ülkelerin hükümetlerinin istemeyeceği kararlar alıp uygulatabilecek kadar bağımsız bir niteliğe sahiptir. Buna karşın AB Bakanlar Konseyi ise üye ülkelerin hükümet temsilcilerinden oluşan temsilcilerden oluşmaktadır. Buradaki her temsilci kararlar alınırken kendi devletinin çıkarını düşünmektedir. Kararların genel olarak oybirliğiyle alındığı AB Bakanlar Konseyi'nde ulus-üstü organlardaki gibi hükümetlerin istedikleri kararları almak oldukça zordur.⁸⁸

⁸⁵ Yıldırım Sak, "Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuki Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği'nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.12, Özel S., 2010, s. 1219.; Nick Wright, "The EU: What Kind of International Actor?," **Political Perspectives**, C. 5, S. 2, 2011, s. 12.

⁸⁶ Derya Büyüktanır, "Dış İlişkiler Kapsamında AB'nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması", **Uluslararası İlişkiler**, C. 7, S. 27, Güz 2010, s. 87-110.;

⁸⁷ İbrahim Erdoğan, "The European External Action Service: A Critical Step for a Single European Voice in External Relations?," **Alternatives**, C. 11, S. 3, 2012, s. 7-10

⁸⁸ Avrupa Tek Senediyle AB Bakanlar Konseyi'nde nitelikli çoğunlukla karar alma esası getirilerek AB Bakanlar Konseyi'ne kısmı ulus-üstü nitelik kazandırılmış olsa da dış politika, yeni ülke kabulü, bütçe, vergilendirme gibi alanlarda oybirliği esası devam etmektedir. Kemal İnat ve Filiz Cicioğlu, "Avrupa

II. Uluslararası Örgütlerin Kuruluşu ve Uluslararası Örgütlerde Üyelik

Uluslararası Örgütlerin kuruluşu farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bazen uluslararası örgütler, kurucu antlaşma ile kurulurken bazen de ortak bildiri gibi devletlerin iradelerine ihtiyaç duyulmaktadır.⁸⁹ Devletlerin iradesiyle kurulan uluslararası örgütler, kurulduktan ve hukuki kişilik kazandıktan sonra devletlerden bağımsız olarak kendi iradesini açıklama hak ve yükümlülüklerine ehil olma gibi yetkiler kazanmaktadır.⁹⁰ Genel olarak bakıldığında uluslararası örgütler, kurucu bir antlaşma sonrası meydana gelmektedirler. Bu antlaşma kuruluş amaçlarıyla bağlı olup örgütün temel prensiplerini, amaçlarını, yetkilerini, organlarını, çalışma usullerini, üyelik statülerini, faaliyet alanlarını, hak ve yükümlülükleri gibi düzenlemeleri barındırmaktadırlar.⁹¹

Uluslararası örgütlerin yetkileri kurucu antlaşmada bellidir. Ancak organları sayesinde uluslararası örgütler, uluslararası hukuk kurallarına uygun olmak koşuluyla amaçları dışında da faaliyet gösterebilmektedirler. Zaten, 11 Nisan 1949 tarihli Uluslararası Adalet Divanı (*UAD*) kararı ile uluslararası örgütlere kurucu antlaşmalarında yer almayan konularda da üstü kapalı olarak bir yetkiye sahip olma hakkı verilmektedir. Bu karar ile uluslararası örgütlerin sebep oldukları zarardan ötürü sorumlu tutulacakları kanısına varılacağı ileri sürülmektedir.⁹²

Birliği”, Şaban Kardeş ve Ali Balcı (ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular**, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2014, s. 629-630.

⁸⁹ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, Beta Yayınları, İstanbul 1998, s. 672-673.

⁹⁰ Sak, **a.g.m.**, s. 1205-1230.

⁹¹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 651.

⁹² International Court of Justice, “Reports of Judgments Advisory Opinions and Orders”, 11 April 1949, <http://www.icj-cij.org/docket/files/4/1835.pdf>, (14.05.2013).

Bununla birlikte uluslararası örgütler devletlerin iradesiyle kurulduktan sonra bir hukuki kişilik de kazanmaktadırlar. Yani uluslararası örgüte hem ulusal hem de uluslararası mahkemelerde kendi başına temsil hakkı verilmiştir. Hukuki kişilik unsurunun kapsamına bakmak için uluslararası örgütün ne için kurulduğuna bakmak gerekmektedir. Yani uluslararası örgütün amaçları ve görevleriyle sınırlı bir kişiliğe sahip olduğu söylemek olası görülmektedir. Bunun içinse bakılacak ilk yer örgütün kurucu antlaşmasıdır.⁹³ Eğer örgütün kurucu antlaşması, örgütün hukuki kişiliğini açıkça ortaya koymamışsa, bu durum bazı sorunlar doğurabilmektedir. Örneğin BM Şartı'nda BM'nin hukuki kişiliği açıkça ortaya konmamış ve bu da sorunlar çıkarmıştır. Ancak 11 Nisan 1949'da ortaya atılan UAD Görüşü ile sorun giderilmeye çalışılmıştır. Buna göre açıkça bir ifade olmasa da BM Şartı bir bütün olarak ele alındığında bazı sonuçların çıkarılacağı ifade edilmiştir. UAD, görüşte BM Şartı'nın 104. maddesine atıp yaparak, her üye devletin egemenlik alanı içinde BM'nin hukuki yeterliliğe sahip olduğu yönünde düzenlemeye dikkat çekmiştir. Yani UAD, örgütün sahip olduğu görev ve hakları da göz önüne alınca geniş yetkilere sahip bir örgütün uluslararası kişiliği olacağını savunmuştur.⁹⁴

A. Üyelğe Kabul Edilme ve Üyelğin Sona Ermesi

Üyelik konusunda genellikle kurucu antlaşmalarda düzenlemeler görülmektedir. Kurucu antlaşmalar, üyelikle ilgili aranan şartlar, üyelerin konumları, üyelik statüleri, üyelik statülerinin getirdiği hak ve yükümlülükler, üyelğin kazanılması, sona ermesi gibi durumlar yer almaktadır. Eğer söz konusu durumlara ilişkin olarak kurucu antlaşmada herhangi bir hüküm yoksa antlaşmalar hukuku

⁹³ Sak, **a.g.m.**, s. 1209.

⁹⁴ "UN Charter", Article 104, <http://www.uS.org/en/documents/charter/>, (16.05.2013).

dâhilinde hareket edilmektedir.⁹⁵ Uluslararası örgütlerin üyeleri genellikle devletlerdir. Devletlerin hedeflerini gerçekleştirme kaynakları, potansiyelleri ya da güçleri, devletlerin uluslararası örgütlere girip girmeme konusundaki kararlarını belirlemektedir. Buna göre, kaynak gücü fazla olan devletlerin uluslararası örgüte katılım oranı az olmakla birlikte, küçük ya da zayıf devletlerin örgüte katılım oranı daha fazla olmaktadır.⁹⁶ Bununla birlikte, bazen devlet niteliği kazanmamış topluluklar da örgütte üye olarak yer alabilmektedirler. Örneğin Milletler Cemiyeti Misakında, örgüte üyelik, bağımsızlığı tam olmayan devletlerle sömürgelere de açık tutulmuştur.⁹⁷ Bu kapsamda Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika ve Kanada gibi ülkeler, asli üye olarak kabul edilmişlerdir.

Bir uluslararası örgüte kabul edilme ise, örgütün açık veya kapalı olmasına göre değişiklik göstermektedir. Açık uluslararası örgütlerde genel bir takım şartlara uyan üyelerin üyelik talepleri genellikle kabul görmektedir. Örneğin Arap Birliği Örgütü'ne katılma şartı Arap Devletleri arasında yer alma şartına bağlıdır. Birleşmiş Milletlere katılma şartı ise katılmak isteyen devletlerin barışçıl olmasına bağlıdır.⁹⁸ Açık uluslararası örgütlerde yeni üye başvuru talepleri, genellikle örgüt üyeleri tarafından yetkili kılınan organlarında gerçekleştirilen oylama sonucunda oy çokluğunun sağlanmasıyla gerçekleşmektedir.⁹⁹ Kapalı uluslararası örgütlerde ise, örgütün bazı şart ve kuralların sağlanması durumunda söz konusu devlete üyelik yolu açılmaktadır. Örneğin NATO'ya üyelik, tarafların NATO Antlaşması'nın prensiplerinin gelişmesine ve Kuzey Atlantik bölgesinin güvenliğine yardım edebilecek durumdaki her Avrupa Devleti'nin Antlaşmaya katılmasına oy birliği ile

⁹⁵ Meray, **a.g.e.**, s. 265.

⁹⁶ Başak, **a.g.e.**, s. 113.

⁹⁷ "The Covenant of the League of Nations", Article 1(2), http://avalos.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp, (15.05.2013).

⁹⁸ "UN Charter", Article 4, <http://www.uS.org/en/documents/charter/>, (16.05.2013).

⁹⁹ Başak, **a.g.e.**, s. 117.

davet şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁰⁰ Özellikle bölgesel nitelikli uluslararası örgütlere üyelik, örgütün faaliyet alanı içinde bulunan bölgede yer almasına bağlıdır. Yani coğrafya temellidir. Buna göre Afrika Birliği'ne üye olmanın şartı Afrika kıtasında bağımsız bir devlet olmaya bağlıdır. Bunun dışında Arap Birliği'ne üye olmanın şartı ise üye olmak isteyen devletin Arap ülkelerinden biri olmasına bağlıdır.¹⁰¹

Bununla birlikte, bir uluslararası örgüte üyeliğin sona ermesi ise çekilme ya da çıkarılma yoluyla gerçekleşmektedir.¹⁰² Çıkarılma, örgütün tüm yükümlülüklerini yerine getiremeyen devletler için uygulanan bir seçenektir ve çıkarılma konusunda genellikle, örgütün kurucu antlaşmasında yer alan düzenlemelere göre hareket edilmektedir. Milletler Cemiyeti'nde MC Misakına aykırı davranan bir devlet, MC Konseyi'nin oybirliği ile aldığı kararlarla üyelikten çıkarılabilmektedir.¹⁰³ Örneğin, SSCB, 1939'da Finlandiya'ya saldırdığı için üyelikten çıkarılmıştır.¹⁰⁴ Aynı şekilde BM'de de bir devlet, BM Şartı'nda yer alan prensipleri devamlı bir şekilde ihlalde ısrar ederse, BM Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine BM Genel Kurulu'nca üyelikten çıkarılmaktadır.¹⁰⁵ Eğer kurucu antlaşmada üyelikten çıkarılma hususunda bir hüküm yoksa Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'ne bakılmaktadır. Sözleşmenin 60. maddesine bakıldığında, taraflardan birinin esaslı bir ihlali nedeniyle diğer taraflar, antlaşmayı kusurlu devlet bakımından sona erdirebileceklerine dair hükmü görmek mümkündür.¹⁰⁶ Ancak bir uluslararası örgütte, bir devleti üyelikten

¹⁰⁰ "The North Atlantic Treaty", Article 10,

http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, (16.05.2013).

¹⁰¹ Dedeoğlu, **a.g.m.**, s. 15-30.

¹⁰² Başak, **a.g.e.**, s. 120.

¹⁰³ "The Covenant of the League of Nations", Article 16 (4),

http://avalos.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp, (15.05.2013).

¹⁰⁴ Mehmet Gönlübol, v.d. **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 7. Baskı, Alkım Kitabevi, Ankara 1989 , s. 82.

¹⁰⁵ "Charter of UN", Article 6, <http://www.uS.org/en/documents/charter/>, (16.05.2013).

¹⁰⁶ "Vienna Convention on the Law of Treaties", Article 60,

http://untreaty.uS.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf, (14.05.2013).

çıkarma oldukça ağır bir müeyyide olarak görüldüğü için öncelikle devletin üyeliğini askıya alma yolu tercih edilmektedir.¹⁰⁷ Bunu BM’de görmek mümkündür. Örneğin, BM Güvenlik Konseyi, BM üyesi bir devlet aleyhine önleyici ya da zorlayıcı karar alabilmektedir. BM Güvenlik Konseyi tavsiye üzerine devletin üyelik sıfatından doğan hak ve yetkileri kullanması, BM Genel Kurulu tarafından yasaklanabilmektedir.¹⁰⁸ Bu yasak, oy kullanma hakkının yasaklanmasından birden fazla organın toplantılarına katılmasının yasaklanmasına kadar değişen şekillerde gerçekleşmektedir. BM, bu müeyyideyi hiç uygulamamıştır. Ancak 1975’te Dünya Meteoroloji Örgütü, Güney Afrika’nın uyguladığı ırkçı politikalarından dolayı üyeliğini askıya almıştır.¹⁰⁹

Diğer yandan, bir devletin, uluslararası örgütten çıkarılmasının ağır müeyyide olmasından ötürü çekilme gibi bir başka yol da düşünülmüştür. Genelde çekilmeye ilişkin şartlar da örgütün kurucu antlaşmasında yer almaktadır.¹¹⁰ Bu durumu Avrupa Konseyi’nde görmek mümkündür. Avrupa Konseyi’nin kurucu antlaşmasının 8. maddesine göre, Avrupa Konseyi’nin 3 maddesindeki¹¹¹ amaç ve ilkelerini ciddi ihlali olan bir devletin temsil hakkının bir süre için kısıtlanabileceği ve Avrupa Konseyi’nden çekilmeye davet edilebileceği öngörülmektedir. İlgili devlet, Konsey’in davetine uymazsa, üyenin Konsey’e üye olmadığına dair karar verilebilmektedir.¹¹² BM Şartı’nda ise konuya ilişkin bir düzenleme bulunmamaktadır. Bunun sebebi olarak örgütün evrensel yapısını sağlamak için üyeleri çekilmeye itecek hükümlerin

¹⁰⁷Başak, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁰⁸ “Charter of UN”, Article 5, <http://www.uS.org/en/documents/charter/>, (16.05.2013).

¹⁰⁹Başak, **a.g.e.**, s. 123.

¹¹⁰ **a.g.e.**, s. 123.

¹¹¹ Avrupa Konseyi’nin her üyesi, hukukun üstünlüğü ilkesini ve bütün kişilerin insan hakları ve temel özgürlüklerden faydalanmasını ve madde 1 de yer alan Konsey’in amaçlarını gerçekleştirme konusunda içtenlikle ve aktif biçimde işbirliği yapmayı kabul eder. “Statue of the Council of Europe”, Article 3, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>, (17.05.2013).

¹¹² **a.g.m.**, Article 8, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>, (17.05.2013).

sakıncalı bulunmasından dolayıdır.¹¹³ Yine de, bir örgütün kurucu antlaşmasında çekilmeye ilişkin bir hüküm bulunmasa da, her üyenin bir uluslararası örgütten çekilme hakkı bulunmaktadır. Bunun ise hayal kırıklığı, kaybın kazançtan fazla olması gibi nedenlerden ötürü gerçekleşebilmektedir.¹¹⁴ Örneğin ABD, 1977 ve 1982’de Uluslararası Çalışma Örgütü’nden, 1984’te ise UNESCO’dan çekilmiştir. 1966’da ise Fransa NATO’nun askeri kanadından çekilmiştir. Endonezya’da 1968 yılında BM Şartı’nda bir düzenleme olmamasına rağmen BM’den çekilmiştir.¹¹⁵

B. Üyelik Çeşitleri

Uluslararası Örgütlerde değişik biçimlerde üyelik türleri mevcuttur. Bunlardan birincisi *Kurucu/Asli Üyeliktir*. Kurucu Üyelik, bir örgütün kurucu antlaşmasını imzalayıp, örgütü ilk kuran üyelere verilen isimdir. Türkiye, Avrupa Konseyi, AGİT, Asya’da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, BM, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, UNESCO, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, Dünya Gümrük Örgütü, Dünya Ticaret Örgütü, Gelişen Sekiz Ülke (D-8), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci, Güvenlik İşbirliği Merkezi, İslam Kalkınma Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Lahey Uluslararası Özel Hukuk Konferansı, Nükleer Enerji Ajansı, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi, Uluslararası Enerji Ajansı, Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün kurucu üyesi durumundadır.¹¹⁶ İkincisi ise *Sonradan Katılan/Katılımcı Üyedir*. Katılımcı Üye, bir örgüte, kurulduktan sonra belli şartları

¹¹³Başak, **a.g.e.**, s. 123.

¹¹⁴**a.g.e.**, s. 124.

¹¹⁵Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta Yayınları, İstanbul 2010, s. 162-163.

¹¹⁶<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e>, (30.12.2012).

yerine getirerek sonradan üye olunması durumuna verilen isimdir. Türkiye, Akdeniz için Birlik, Avrupa Haberleşme Ofisi, Avrupa Hava Seyrüsefer Emniyeti Teşkilatı, Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru, Avrupa ve Akdeniz Bitki Sağlığını Koruma Örgütü, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimi Programı, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı, Daimi Hakemlik Mahkemesi, Bölgesel İşbirliği Konseyi, Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Aşı Enstitüsü, Uluslararası Bağcılık ve Şarapçılık Örgütü, Uluslararası Ağırlıklar ve Ölçüler Bürosu, Uluslararası Zeytin Konseyi, Uluslararası Yasal Ölçüler Örgütü, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu, Uluslararası Tarımsal Araştırma Danışma Grubu, Uluslararası Demir Yolları Birliği'nin katılımcı üyesi durumundadır.

Üçüncü üyelik türü *Tam Üyeliktir*. Tam üyelik, egemen devletlere tanınan, uluslararası örgütün her faaliyetine iştirak edebilme durumunu doğuran ve kurucu antlaşmada yer alan hak ve yükümlülöklere de sahip olma imkânını sağlayan üyelik türüdür. Türkiye, Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, BM, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, UNESCO, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru, Avrupa ve Akdeniz Bitki Sağlığını Koruma Örgütü, Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimi Programı, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı, Daimi Hakemlik Mahkemesi, Bölgesel İşbirliği Konseyi, Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı, Uluslararası Aşı Enstitüsü, Uluslararası Bağcılık ve Şarapçılık Örgütü gibi örgütlerin tam üyesidir. Dördüncüsü *Gözlemci Üyedir*. Gözlemci Üye örgütün çalışmalarına sınırlı ölçüde katılma imkânı tanıyan, devlete örgütte, hukuki, diplomatik ve siyasi yetkiler sağlayan üyelik türüdür. Genellikle devlet niteliği kazanmamış topluluklara verilen bir üyelik türü olsa da, bu statünün

verilmesinin değişik nedenleri vardır. Bazen örgüt, üyelik şartlarını tam olarak taşımadığı düşünülen devletlere bu statüyü vermektedir. Örneğin Rusya, ülkesindeki Müslüman nüfusu bahane ederek İslam Konferansı Örgütü'ne tam üyelik başvurusunda bulunmuş ama örgüt Rusya'ya gözlemci statüsü tanımıştır.¹¹⁷ Bazen de devletler örgütün faaliyetlerini izlemek amacıyla aynı çatı altında bulunmak için bu statüyü tercih etmektedirler. Buna örnek olarak İsviçre'yi vermek mümkündür. İsviçre BM'ye tam üye olmak yerine gözlemci statüsünü daha uygun bulmuştur.¹¹⁸ Gözlemci üyelik statüsü, tam üyeliğin kazandırdığı imkânlardan faydalanamaz. Gözlemci üyelik statüsü ile genellikle devlete, ilgili olduğu görüşmelere katılma ve oy kullanmaksızın gündemdeki konuya ilişkin görüşlerini açıklama imkânı elde etmektedir. Bu sayede söz konusu devlet, örgütte oy hakkı olmasa da, yaptığı açıklamalarla örgütü etkileme imkânına sahip olabilmektedir. Türkiye, Karayip Devletleri Birliği, Afrika Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü, GUAM-DEKO, Arap Ligi Örgütlerinde gözlemci üye statüsüne sahiptir.¹¹⁹

Beşinci üyelik türü *Ortak Üyeliktir*. Ortak Üye, genellikle geçici üyelik veya hazırlık dönemindeki statüyü ortaya koymak maksadıyla ortaya konan üyelik türüdür. Kökeni sömürgecilik dönemine dayanmakla birlikte, son zamanlarda özgürlük hareketleri ve sürgündeki hükümet gibi statülerdeki varlıklara tanınmaktadır¹²⁰.

Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle yaptığı Ortaklık Anlaşmaları buna örnek olarak

¹¹⁷ Başak, **a.g.e.**, s. 115

¹¹⁸ 1815 yılında imzalanan Paris Senediyle daimi tarafsız ülke statüsü kazanan İsviçre, BM'ye temkinli yaklaşmıştır. BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 5. fıkrasında yer alan Tüm üyelerin BM Antlaşması'nın gereği olan her türlü eyleminde örgüte yardım edeceği ve örgütün, aleyhine zorlama eylemde bulunacağı devlete de yardım yapmaktan kaçınacakları ifadesini tarafsızlığa aykırı bularak BM'ye üyeliğini zamana bırakmışlardır. 1986 yılında yapılan referandumda %75 oranında BM üyeliğine karşı olma durumu söz konusuken 2002 yılında yapılan yeni bir referandumda %56 oranında olumlu oyla BM üyesi olan İsviçre, BM üyeliğini referandumuna sunan ilk ülke olmuştur. Emine Akçadağ, "Daimi Tarafsızlık Politikası ve İsviçre Örneği", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=821:daimi-tarafsizlik-politikas-ve-svire-oernei&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (25.01.2013).

¹¹⁹ <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e>, (30.12.2012).

¹²⁰ Başak, **a.g.e.**, s. 116.

gösterilmektedir. Ortak Üyelik, tam üyelikten farklı bir statüdür. Burada ortak üyenin Birlik hukukunu ve politikalarını uygulama konusunda üstlendiği yükümlülük tam üyeninkinden sınırlıdır. Aynı zamanda ortak üyelik statüsünde Birliğin karar-alma organlarına katılma ve sağlanan mali olanaklardan faydalanma konusunda da tam üyeninkinden sınırlı bir durum söz konusudur.¹²¹

Altıncısı *Diyalog Ortağı Üyedir*. Buna göre, devletin örgüt içindeki yetkisini sınırlı kılan, devlete örgüt platformunda işbirliği yapma imkânı tanıyan, gözlemci statüsünün altında yetkiler veren, katılımın en gevşek olduğu üyelik türüdür.¹²² Konuk üyelik olarak da isimlendirilen bu üyelik türü ile devleti örgütün karar-alma mekanizmasından uzak tutan, devlete örgütle ve üyeleriyle sadece diyalog ilişkileri tesis etmektedir.¹²³ Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi ile ilişkilerine, diyalog ortağı statüsü çerçevesinde devam etmektedir.¹²⁴ Yedincisi *Kredi Kullanıcı Üyedir*. Bu üyelik, Bir uluslararası örgütün/bankanın finansman kaynaklarından faydalanabilen üyelere verilen statüdür. Türkiye, Arnavutluk, Ermenistan, Belarus, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Karadağ, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Moğolistan, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankasının Kredi Kullanıcı Üye statüsündedir.¹²⁵ Sekizinci üyelik ise *Donör*

¹²¹ Meral Tecer, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Sorular ve Yanıtlar**, TODAİE Yayınları, Ankara Ekim 2007, s. 165-166.

¹²² <http://www.turkrus.com/haber-hatti/56110/putinli-sio-zirvesine-dogru-turkiye-kapidan-diyalog-ortagi-olarak-giriyor.html>, (30.12.2012).

¹²³ <http://www.e-haberajansi.com/turkiye-sanghaya-diyalog-ortagi-oluyor-ozel-23968.html>, (30.12.2012).

¹²⁴ Hakan Aksay, “ŞİÖ’nün Diyalog Ortağı Oldu”, <http://t24.com.tr/yazi/turkiye-sionun-diyalog-ortagi-oldu/5233>, (30.12.2012).; <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>, (30.12.2012).

¹²⁵ <http://www.mfa.gov.tr/avrupa-imar-kalkinma-bankasi.tr.mfa>, (30.12.2012).; “Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Arasında 13 Temmuz 2000 Tarihli Avrupa İmar ve

Üyeliktir. Donör üye, bir uluslararası örgütün/bankanın finansman kaynaklarından faydalanamayan ancak kredi kullanıcı ülkelerde yapılan ihalelere katılabilen üyelere verilen statüdür.¹²⁶ ABD, Norveç, Japonya, İtalya, Lüksemburg ve Danimarka IMF’de Donör Ülke statüsündedir.¹²⁷ Türkiye, Asya Kalkınma Bankası’nda ve Uluslararası Kurak Alanlarda Tarımsal Araştırma Merkezi’nde bu statüye sahiptir.¹²⁸ Görüldüğü üzere Türkiye’nin pek çok uluslararası örgütte farklı üyelik statüleri bulunmaktadır. Dolayısıyla mevcut hukuki alt yapı, uluslararası konjonktür ve tarafların hazır olması durumunda Türkiye’nin AB ile de “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi farklı bir statüye girmesi mümkündür. Hukuki alt yapı olarak bakıldığında bu üyelik türünü AB Antlaşması’nın sekizinci maddesine dayandırmak mümkündür. Söz konusu maddeye göre Birliğin komşu ülkelerle Birlik değerleri üzerine kurulu işbirliğine daha yakın özel ilişkiler kurması mümkündür. Bu çerçevede AB’nin Tunus ile bu kapsamda yaptığı bir anlaşma mevcut olup Tunus AB’nin “*İmtiyazlı Ortağı*” durumundadır.¹²⁹ Dolayısıyla Türkiye, AB ve uluslararası konjonktür uygun olduğu durumda Türkiye ile AB arasında bu tür bir üyeliğin ya da ortaklığın kurulması da mümkün gözükmemektedir.

IV. AB’de Üyelik ve Üyelik Çeşitleri

AB’ye tam üyelik koşulları ilk olarak Paris Antlaşması’nın 98. maddesinde, Roma Antlaşması’nın 237. maddesinde ve EURATOM’un 205. maddesinde tarif edilmiş ve zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Söz konusu Antlaşma maddelerine

Kalkınma Bankası’nın Türkiye Cumhuriyeti’ndeki İşbirliği ve Faaliyetleri Hakkında Anlaşma”, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-2-1.pdf>, (31.03.2013).

¹²⁶ <http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1440>, (30.12.2012).

¹²⁷ Sanjeev Gupta, Catherine Pattillo and Simita Wagh, “Are Donor Countries Giving More or Less Aid?”, *IMF Working Paper*, January 2006, s. 5-6.

¹²⁸ <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e>, (30.12.2012).

¹²⁹ “Relations Tunisie-Union Européenne: Un Partenariat Privilegie Plan D’Action 2013-2017”, http://eeas.europa.eu/delegations/tunisia/documents/pres_corner/plan_action_tunisie_ue_2013_2017_fr.pdf, (26.08.2014).

göre “her Avrupa devleti Birliğe üye olmak için başvurabilir. Üye olmak isteyen devlet başvurusunu Avrupa Birliği Konseyi’ne gönderir. AB Bakanlar Konseyi, Komisyonun görüşünü alındıktan sonra oy birliği ile tam üyelik başvurusu hakkında karar verir.”¹³⁰ Yani, bu maddelere göre tam üye olmak için Avrupa Devleti olmak yeterli olmuştur.

Roma Antlaşmaları’nın ve Paris Antlaşması’nın tam üyeliğe ilişkin maddeleri, 1987 yılında yapılan Avrupa Tek Senedi ve 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile değişikliğe uğramıştır. Buna göre Avrupa Tek Senedi’nin 8. ve 9. maddeleriyle Roma Antlaşması’nın 237. ve 238. maddeleri değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğe göre, Katılım ve Ortaklık Anlaşmaları AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmadan önce Avrupa Parlamentosu’nun, kendisini oluşturan üyelerinin mutlak çoğunluğu ile onayının alınması zorunluluğu getirilmişti.¹³¹ Başka bir ifadeyle bir devletin Birliğe tam üyelik başvurusu için Avrupa Parlamentosu’nun mutlak çoğunlukla alacağı “uygundur” kararına ihtiyaç vardır. Yani, bir devletin Avrupa Birliği’ne tam üye olup olmayacağını Avrupa Birliği Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu’nun görüşünü alarak karar vermektedir.

Maastricht Antlaşması’nın 49. Maddesine göre ise “Avrupa değerlerine saygı duyan her Avrupa devleti Birliğe başvurur. Avrupa Birliği Konsey, Avrupa Komisyonuna danıştıktan ve üyelerin salt çoğunluğuyla karar verecek olan Avrupa

¹³⁰ “Rome Treaty”, Article 237, http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf, (19.05.2013).; “Paris Treaty”, Article 98, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1951_treaty_establishing_ceca.pdf, (19.05.2013).; “EURATOM”, Article 205, <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12006A/12006A.htm>, (19.05.2013).

¹³¹ “Single European Act”, Article 8-9, http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf, (21.05.2013).; Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonist Teori Çerçevesinde Analizi**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s. 166.

Parlamentosu'nun da uygun görüşünü aldıktan sonra oy birliğiyle başvuruya ilişkin kararını verir." şeklini almıştır.¹³² Bununla birlikte 49. Maddede belirtilen Avrupa değerleri insan onuru, özgürlük, demokrasi, eşitlik hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dâhil olmak üzere insan haklarına saygı şeklinde sıralanmıştır. Bu değerler çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.¹³³ Genel olarak bakıldığında yapılan bu değişikliklerle AB'ye tam üye olmak için üç şart ortaya konmuştur. Bunlar;

- Söz konusu devletin Avrupa kıtasında toprağı olması
- Avrupa'nın değerlerini ve ideallerini paylaşması
- Söz konusu ülkenin tam üyeliğini AB üye ülkelerin tamamının kabul etmesidir.¹³⁴

8 Nisan 1978'de ise AB Bakanlar Konseyi, "*Demokrasi Üzerine Kopenhag Bildirisi*" ni yayınlamıştır. Buna göre tüm üye devletlerde parlamenter demokrasiyle insan haklarına saygı Birliğe üyeliğin esaslı bir ögesi olmuş ve parlamenter demokrasiyle insan haklarına saygı üyelik kriteri halini almıştır.¹³⁵ 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde ise Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye uyum sağlamaları için Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bazı unsurlar ortaya atılmıştır. Bu şartlar Siyasi, Ekonomik ve Müktesebata Uyum Kriteri olmak üzere üç tanedir. Siyasi Kriterler demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığıdır. Ekonomik Kriterler ise söz konusu ülkede düzgün işleyen

¹³² "Maastricht Treaty", Article 49, <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>, (25.05.2013).

¹³³ ABGS, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, OFSET FOTOMAT, Ankara 2011, s. 3.

¹³⁴ Çakmak, **a.g.e.**, s. 78.

¹³⁵ Zarema Aggermann, **Avrupa Birliğinin Dış İlişkilerinde İnsan Hakları Politikası**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011, s. 34.

AB kurallarına uygun bir Pazar ekonomisinin olmasını ve AB üyesi ülkelerin güçlü ekonomileriyle rekabet edebilecek düzeyde güçlü bir ekonomiye sahip olmasını içermektedir. Son olarak Müktesebata Uyum Kriteri ise söz konusu üye olacak ülkenin ekonomik ve parasal birliğe, ortak dış ve güvenlik politikasına, tarım, çevre, gibi pek çok önemli AB politikasına, kriterlerine ve müktesebatına uyumu içermektedir.¹³⁶

AB'ye tam üye olmak isteyen devletlerin uyması zorunlu olan bu kriterlere ek olarak Kopenhag Zirvesi'nde Birliğin "*hazmetme kapasitesi*"nden de bahsedilmiş ve tam üyelik sürecinde Birliğin bütünleşmeyi sürdürmesinde önemli bir kriter olmuştur.¹³⁷ Bu kritere göre Birlik, toplumsal, kurumsal ve mali açıdan kendisini yeni bütünleşmelere hazır hissetmemektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında göç, işsizlik, terörizm, sosyal güvence eksikliği gibi nedenlerden ötürü AB üyesi devletlerinin halklarının yeni bir bütünleşmeye karşı isteksizlikleri söz konusudur. Zaten bu unsur nedeniyle Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği sık sık tartışılır bir hal almıştır. Alman Sosyal Demokrat Parti Milletvekili Mahmut Özdemir'e göre kurumsal açıdan bakıldığında Türkiye gibi büyük nüfuslu bir ülkeyle yapılacak yeni bir bütünleşmenin AB'nin karar-alma mekanizmasında olumsuz bir etki yaratabileceğinden endişe duyulmaktadır.¹³⁸ Mali açıdan ise söz konusu yeni bütünleşme yüzünden tarım ve yapısal politikalarda Birlik kendisini büyük baskı altında hissedecektir. Bu anlamda Türkiye gibi bir ülkenin AB'ye katılması hususunda büyük endişeler söz konusu

¹³⁶ http://europa.eu/legislation_summaries/glosary/accesion_criteria_copenhagen_eS.htm, (19.03.2013).

¹³⁷ Michael Emerson, Senem Aydın , et all., "Just What is This absorption capacity of the European Union", **CEPS Policy Brief**, S. 113, Eylül 2006, s. 9-10.; Sanem Baykal, "AB Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde AB'ye Katılım ve Türkiye'nin Müzakere Çerçeve Belgesinde Yer Alan Esaslar", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 12, S. 1, 2013, s. 5.

¹³⁸ Mahmut Özdemir, **Mülakat**, 07 Nisan 2014.

olmaktadır.¹³⁹ Diğer yandan 1995'te yapılan Madrid Zirvesi'nde aday ülkelerin idari yapılarının düzenlenerek AB'ye entegrasyonu için uygun koşulların yaratılması gerektiği ifade edilmiştir. Yani, Topluluk müktesebatının ulusal mevzuata aktarılmasının yanında aday ülkeden, müktesebatın uygun idari ve hukuki yapılar aracılığıyla da uygulamaya konması gerektiği söylenmiştir.¹⁴⁰

2007'de imzalanan ve 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile tam üyelik şartlarının özünde bir değişiklik olmasa bile bazı değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu antlaşmanın 49. maddesinde üyelik kriterleri açıkça yer almasa bile, madde Avrupa değerlerine atıfta bulunmaktadır. Bu maddeye göre antlaşmanın ikinci maddesinde yer alan değerlere saygı duyan ve geliştirmeyi kabul eden her Avrupa Devleti, Birliğe üye olmak için başvurabilir. Bu başvuruyu Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentolara bildirir. Başvuruda bulunan devlet, başvurusunu Avrupa Komisyonu'na danıştıktan ve Avrupa Parlamentosu'nun da mutlak çoğunlukla vereceği onayı aldıktan sonra oybirliği ile hareket edecek olan AB Bakanlar Konseyi'ne yapar. Avrupa Birliği Zirvesi tarafından kararlaştırılan yeterlilik kriterleri dikkate alınır. Katılımın şartları ve bu katılımın Birliğin üzerine kurulduğu Antlaşmalar'da yapılmasını gerektirdiği uyarlamalar, üye devletlerle başvuran devletlerarasında yapılacak bir anlaşma ile belirlenir. Bu anlaşma kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmak üzere bütün akit devletlere sunulur. Bununla birlikte, bir ülkenin Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunması durumunda ulusal

¹³⁹ Senem Aydın Düzgit ve Özge Onursal Beşgöl, "Sonuç: AB'nin Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Ayhan Kaya (der.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne Giriş**, Hiperlink, İstanbul 2013, s. 323-324.

¹⁴⁰ http://aei.pitt.edu/1452/1/madrid_dec_1995.pdf, (27.07.2013).; Belgin Akçay, "Avrupa Birliği'nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye", **Maliye Dergisi**, S. 155, Temmuz-Aralık 2008, s. 13.

parlamentolara da bildirimde bulunması gerekmektedir.¹⁴¹ Lizbon Antlaşması'nda üyelik başvurusu konusunda getirilen yeniliklerden birisi, ulusal parlamentoların üyelik başvuruları konusunda bilgilendirilmesi koşulunun getirilmesidir. Diğer yandan Antlaşma ile getirilen başka bir yenilik ise Birliğe üye ülkelere üyelikten çekilme hakkının tanınmasıdır.¹⁴² Buna göre, herhangi bir üye devlet, kendi anayasal gerekliliklerine uygun olarak Birlikten çekilmeye karar verebilir. Çekilmeye karar veren bir üye devlet, niyetini AB Bakanlar Konseyi'ne bildirir ve bu hak, nitelikli oy çoğunluğuyla AB Konsey tarafından Avrupa Parlamentosu'nun onayı alındıktan sonra verilmektedir. Üyelikten ayrılan bir devletin tekrar Birliğe geri dönmesi için ise üyelik koşullarını yerine getirmesi ve yeni üyenin kabul edilmesinde var olan prosedürlerin gerçekleşmesi gerekmektedir.¹⁴³

Tam üyelik için başvuran devlet, başvurusunu AB Bakanlar Konseyi'ne yapar. Avrupa değerlerine saygı gösterme ve Avrupa kıtasında bulunma koşullarına uyduğu takdirde, AB Bakanlar Konseyi başvuruyu Avrupa Komisyonuna havale eder. Avrupa Komisyonu, başvuruyu ve başvuru yapan ülkeyi inceleyerek olumlu, olumsuz ya da şartlı olumlu bir rapor hazırlar.¹⁴⁴ AB Bakanlar Konseyi, bu rapora uyum uymamakta serbesttir. Diğer bir ifadeyle nihai karar AB Bakanlar Konseyi'ne aittir. Avrupa Komisyonu'nun olumlu görüşü sonrasında aday ülkeye katılım öncesi strateji¹⁴⁵ çerçevesinde katılım ortaklığı belgesi (KOB) hazırlanır. KOB adaylığa resmen kabul

¹⁴¹ ABGS, **a.g.e.**, s. 29.; Ercüment Tezcan, "Avrupa Birliği'nde Politika Yapımı/ Karar Alma", Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.), **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Seçkin Yayınları, Ankara 2012, s. 310.

¹⁴² Alina Kaczorowska, **European Union Law**, 2nd ed., Routledge, New York 2011, s. 11.

¹⁴³ Deniz Senemoğlu, "Avrupa Birliği'nin Kurumları-Avrupa Birliği'nde Kurumsal Yapı ve Karar Alma Sürecine Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler", Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu (Ed.), **AB Temel Konular**, İmaj Yayınevi Ankara 2011, s. 120.

¹⁴⁴ Haluk Günöğür, **Avrupa Birliği**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara 2007, s. 52-53.

¹⁴⁵ Katılım Öncesi Strateji 1994 Esen Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Toplantısında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe hazırlamak için ortaya konuşmuştur. Katılım Öncesi Strateji üyelik yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Christophe Hillion, "Enlarging the European Union and deeping its fundamental rights protection", **European Policy Analysis**, C. 11, 2013, s. 2.

edilen her ülke için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ve AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanan AB'nin tek taraflı bir irade beyanıdır. KOB, adayların tam üyelik sürecinde ilerleme kaydetmeleri için yerine getirmeleri beklenen hususları içerir. Buna karşılık aday ülke ise bağlayıcı olmamakla birlikte KOB'a karşılık bir Ulusal Program (UP) hazırlar. UP ise aday ülkenin KOB'da saptanan hedefleri ne şekilde ve ne zaman yapacağını belirleyen bir belgedir.¹⁴⁶

Bunların yanında AB 1998'den beri her yıl yayımladığı İlerleme Raporlarıyla aday ülkenin bu süreçte yaptığı reformları, eksiklerini ve yapması gerekli hususları göstermektedir. Buradan elde edilen sonuçlar ışığında aday ülkenin Kopenhag Siyasi Kriterlerine tam uyumu gerçekleştirmiş olması durumunda¹⁴⁷ Avrupa Komisyonu aday ülkeyle müzakerelere başlama tavsiyesinde bulunur. AB Bakanlar Konseyi'nin oybirliğiyle aldığı karar neticesinde de müzakerelere başlama kararı alınır.

Müzakere sürecindeki temel aktörler AB üyesi ülkelerin bakan düzeyindeki yetkilileri, aday ülkenin bakan düzeyindeki yetkilileri, Avrupa Komisyonu ve aday ülkenin bürokratlarıdır. AB Bakanlar Konseyi de kendisine bağlı olarak kurulan Genişleme Grubu ile süreçte yer almaktadır. Avrupa Parlamentosu ise müzakere süreci boyunca aday ülkeye ilişkin raporlar hazırlayarak ve katılım anlaşmasını onaylayarak süreçte yer almaktadır. Aday ülke müzakere sürecini baş müzakereciyle yürütür. Bu süreçte aday ülke 35 fasılda geçen AB müktesebatına uymakla yükümlüdür. Burada aday ülkenin herhangi bir pazarlık şansı olmamakla birlikte söz konusu uyumu sağlamak için geçiş süreleri isteyebilmekte ve geçici ve kalıcı koruma

¹⁴⁶ Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Sürecine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, İzmir 2002, s. 133.

¹⁴⁷ "Luxembourg European Council Presidency Conclusion, 12 and 13 December 1997", http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm, (29.06.2014).

önlemleri müzakere edilebilmektedir.¹⁴⁸ Müzakere sürecinde var olan fasılla alakalı olarak ilgili bakanlığın görüş ve önerilerinin alınmasının yanında yerel yönetimler ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'lar da bulunmaktadır.¹⁴⁹

Katılım müzakereleri, katılım müzakerelerine başlanması kararının alınmasından katılım anlaşmasının onaylanmasına kadar altı aşamadan oluşmaktadır.¹⁵⁰ İlk olarak aday ülke için hükümetlerarası konferans düzenlenir. Üye devletlerin ve aday ülkenin dışişleri bakanlarından oluşan hükümetlerarası konferansta müzakere sürecinin önemli siyasi kararları açıklanır ve önemli stratejiler belirlenir. Ayrıca müzakere sürecinin usul ve esaslarını ele alan Müzakere Çerçeve Belgesi'nin kabul edildiği ve hangi fasılların açılıp hangilerinin kapacağıın ilan edildiği hükümetlerarası konferanslarda kararlar oybirliğiyle alınmaktadır.¹⁵¹ Hükümetlerarası konferans sonrasında tarama süreci başlamaktadır. Avrupa Komisyonu ve aday ülke bürokratları arasında yürütülen tarama sürecinde aday ülkeye AB müktesebatı hakkında bilgi verilir. Aynı zamanda AB müktesebatı ve aday ülke mevzuatı arasındaki farklılıklar da belirlenerek süreçte ortaya çıkabilecek sorunlar tespit edilir. Daha sonrasında ise Ayrıntılı Tarama Toplantıları yapılarak aday ülke Avrupa Komisyonunu ulusal mevzuatı hakkında bilgilendirmektedir. Bu sayede aday ülkenin ilgili başlıktaki mevzuatı üstlenip üstlenemeyeceği, mevzuata uygun mevzuat kabul edip etmeyeceği, ulusal idari yapılanmanın durumu ve aday ülkenin ilgili başlıkta atması gereken adamlarla ilgili takvim ve talep edilirse geçiş süreleri görüşülür. Daha sonra ise Avrupa Komisyonu taramanın bittiği her fasıl için tarama sonu raporunu

¹⁴⁸ Dilek Yiğit, "AB'ye Katılım Öncesi ve Sonrası Uyum Süreçleri", **SDE Analiz**, Mayıs 2011, s. 8.

¹⁴⁹ Sanem Baykal, "Müzakerelerin Aktörleri ve İşleyişi", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 369.

¹⁵⁰ Remzi Koçöz, **Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa'ya: Tarihten Günümüze Avrupa Süreci**, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, İstanbul 2011, s. 214.

¹⁵¹ Sanem Baykal, "Tarama Süreci", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 372.

hazırlar ve AB Bakanlar Konseyi'ne sunar. AB Bakanlar Konseyi ise raporu oy birliğiyle aldığı kararla kabul eder.¹⁵²

Tarama Sonu Raporu sonrasında bir faslın açılmasına ilişkin herhangi bir kriter belirlenmişse aday ülkenin bu kriteri sağlaması beklenir. Herhangi bir kriter yoksa Avrupa Komisyonu ilgili faslın açılmasını AB Bakanlar Konseyi'ne önerir. AB Bakanlar Konseyi'nin oybirliğiyle aldığı kararla ilgili faslın açılma kararı alınır. Bunun ardından AB Dönem Başkanlığı'ndan aday ülkeye bir mektupla ilgili fasilla ilgili Müzakere Pozisyon Belgesi'ni sunması istenir. Bu belge AB müktesebatına uyum düzeyini, tam uyum için gerekli düzenlemeleri, geçiş dönemini ve eğer olursa geçici ve kalıcı önlemleri içermektedir. Aday ülke tarafından sunulan bu belgenin Avrupa Komisyonu tarafından incelenmesinden sonra AB Ortak Tutum Belgesi hazırlanır. Bu belgenin AB Bakanlar Konseyi tarafından oybirliğiyle kabul edilmesinden sonra ilgili fasıl açılır.¹⁵³ Sonrasında müzakere açılan müzakere fasılları, aday ülkenin müktesebata uyumu, uygulama düzeyi açısından yeterli görülmesi sonucunda AB'nin fasılları yeniden açma hakkı saklı tutularak geçici olarak kapatılır. Müzakere sürecinin sonunda tüm fasıllar yeniden değerlendirilerek nihai olarak kapatılır. Fasılların tamamında mutabakatın oluşması durumunda Avrupa Komisyonu aday ülke için Katılım Antlaşması'nı hazırlar. Antlaşmanın Avrupa Parlamentosu'nun mutlak çoğunlukla aldığı karar, AB Bakanlar Konseyi'nin oybirliğiyle aldığı karar ve üye ülke ve aday ülkelerin ulusal parlamentolarında onaylanması sonucunda kabul edilir ve katılım sağlanmış olur.¹⁵⁴

¹⁵² "Müzakere Sürecinin Aşamaları", www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm, (30.06.2014).

¹⁵³ İbrahim Fevzi Şahin, **Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye**, Pegem Akademi, Ankara 2011, s. 119-121.

¹⁵⁴ <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=44460&l=1>, (30.06.2014).

AB'de üyelik çeşitlerine bakıldığında AB'de Tam Üye ve Ortak Üye şeklinde ikili bir ayrıma gitmek mümkündür. Buna göre Tam Üye, egemen devletlere tanınan, uluslararası örgütün her faaliyetine iştirak edebilme durumunu doğuran ve kurucu antlaşmada yer alan hak ve yükümlülüklerle de sahip olma imkânını sağlayan üyelik türüdür. Birlik içinde şu an itibariyle yer alan 28 üye ülke Birliğin tam üyesi durumundadır.¹⁵⁵ Ortak Üye, bir devletin, uluslararası bir kuruluşa üye olması için söz konusu devletin yükümlülüklerini kabul etmesi ve sürdürmesine bağlıdır. Ancak, bazen devletler, söz konusu koşulların bazılarını uygulayıp sürdürebilecek düzeyde değildirler. Bu durumda, devletlere, söz konusu kuruluşlara sınırlı katılım yolu açılmıştır. Buna da ortaklık adı verilmektedir. Ortaklık, gözlemci statüsünü aşan tam üyeliğe göre düşük bir işbirliğidir.¹⁵⁶

Avrupa Birliği, kuruluşundan itibaren siyasi ve ekonomik alanda etkisini üyelerinin dışına taşımak istemiştir. Ancak siyasi, ekonomik, coğrafi, hukuki vb. sebeplerle tam üyeliğe uygun olmayan devletlerle ortaklık ilişkisi kurulmuştur. Bu ilişki türü AB'de otomatik olarak devletleri tam üyeliğe götürmemekle birlikte, AB'nin üye devletleri dışında diğer devletlerle ilişki kurması açısından hem de söz konusu devlet açısından önem arz etmektedir. Öyle ki, bu sayede söz konusu devlet, tam üyeliğin gerektirdiği yükümlülüklerini üstlenmeden Birlik organlara sınırlı katılım imkânı bulmaktadır. Diğer yandan, Birlik ise söz konusu devletlerin kapasitelerinden doğan yetersizlikleri bertaraf ederek etki alanını genişletmektedir.¹⁵⁷ Birlik açısından bakıldığında ortaklık, taraflar arasında ticari ilişkileri de aşan yakın ve ayrıcalıklı

¹⁵⁵ http://europa.eu/about-eu/countries/index_eS.htm, (21.03.2013).

¹⁵⁶ Harun Gümrükçü, **Türkiye ve Avrupa Birliği: İlişkinin Unutulan Yönleri, Dünü, Bugünü**, Beta Yayınları, İstanbul 2002, s. 41.

¹⁵⁷ **a.g.e.**, s. 44-49.

ilişkileri ifade etmektedir. Burada amaç, söz konusu devletin ekonomik ve siyasi durumunu, Birliğin ortak hedeflerine uygun hale getirmektir.

V. Türkiye'nin AB'deki Durumu ve “İmtiyazlı¹⁵⁸ Ortaklık” Seçeneği

Türkiye-AB İlişkilerinde ilk kez Nisan 2000 yılında Fransa Eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing tarafından dile getirilen ve 2004 ile birlikte Alman lider Angela Merkel tarafından tekrar gündeme getirilen “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği Türkiye'nin 14 Nisan 1987'deki tam üyelik başvurusundan sonra “Ayrıcalıklı Ortaklık” ya da “Stratejik Ortaklık” gibi değişik isimlerle pek çok kez dile getirilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen, Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda¹⁵⁹ gibi bazı AB üyesi ülkeler tarafından ortaya atılan “İmtiyazlı Ortaklık”¹⁶⁰ hakkında başlangıçta herkesin üzerinde uzlaştığı bir tanım olmamıştır. Türkiye-AB İlişkilerinde gündeme gelen kavramın tarihsel kökenleri daha gerilere götürülmektedir. Örneğin Ortaçağ'da İtalyan şehir devletleri, Batı devletleri ile ticareti geliştirmiş ve bu devletlerde bir takım yetkiler elde etmeye başlamıştır. Üstelik bu bölgelerde konsol adını verdikleri görevliler çalışmaya başlamıştır. Bu yetkiler zaman içinde sadece kendi vatandaşlarının bulunduğu yerlerle kalmamış diğer yerlere de gitmişlerdir. Örneğin İtalyan şehir devletleri 11. yüzyılın ortalarından itibaren, zayıflamaya başlayan Bizans İmparatorluğu'ndan bir takım

¹⁵⁸ “İmtiyaz” kelimesi literatürde üç anlama karşılık gelmektedir. Buna göre kelimenin ilk anlamı ayrıcalıktır. İkinci anlamı devlet tarafından çeşitli işletmeler verilen izindir. Üçüncü anlamı ise daha çok tarihsel olup Osmanlı Devleti'nin Müslüman olmayan halkına ve ülkesinde yaşayan yabacılara siyasal sakıncalar gözetmeksizin tanıdığı ayrıcalıktır. Mustafa Mahlut, “20. Yüzyıl Başında “İmtiyaz” İle “Kapitülasyon” Kelimesinin Tarihsel Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi”, *History Studies*, C. 2, S. 2, 2010, s. 402.

¹⁵⁹ Fransa Türkiye'den önce İsveç, Avusturya, Finlandiya ve Norveç'in Topluluğa tam üyeliğine itiraz etmiş ve onlara da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini önermiştir. Ancak İsveç bu seçeneği reddetmiştir. Christer ASP, “Genişleme: Türkiye-AB İlişkilerinin Stratejik Boyutları”, Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), *Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor*, Phoenix Yayınları, Ankara 2009, s. 157.

¹⁶⁰ “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği, Avrupa için tehlikeleri Türkiye içinse olası bir katılım sonucunda ortaya çıkabilecek sorunları azaltmak için ortaya atılan bir kavramdır. Baykal, *a.g.m.*, s. 339.

imtiyazlar elde etmeye başlamışlardır.¹⁶¹ Bununla birlikte kavrama ilişkin diğer bir örneği Osmanlı Devleti'nde görmek mümkündür. Osmanlı Devleti de I. Murat döneminde 1365 yılında, Ragusa Cumhuriyeti'ne beş yüz duka haraç karşılığında bazı ticari imtiyazlar tanımıştır.¹⁶² 1397 yılında ise Osmanlı ülkesine gelen Bizans elçi ve konsoloslarına, Bizans İmparatorluğu'ndan İstanbul'a bir Türk mahallesi kurma ve buradaki Türklerin davalarına bakmak üzere bir kadı ile din işlerine bakmak için bir müftü tayin etme şartı ile bazı imtiyazlar verilmiştir.¹⁶³

Osmanlı İmparatorluğu dışında “*İmtiyazlı Ortaklık*” kavramı, 18. yüzyılda da kullanılmıştır. Buna göre, Abbe de Pierre 1712 yılında yayımlanan eserinde, savaşları ortadan kaldıracak, barış ve güvenliği sağlayacak bir Avrupa Devletler Birliği önerisinde bulunmuştur.¹⁶⁴ Böyle bir birlikle Asya, Afrika ve Amerika'da Avrupa'nın ticari çıkarlarını korumayı ve daha fazla avantaj elde etmeyi amaçlayan Pierre, Müslümanlarla mücadele etme sırası geldiğinde, Müslümanlarla savaşmak yerine onları da bir şekilde birliğe dâhil edip savaş tehlikesini en aza indirmeyi ve ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu sayede Müslümanlar, hem Avrupa'nın güvenliğine katkı sağlayacak hem de birliğe diğer üyelerden fazla maddi katkı sağlayacaktı. Aynı şekilde komşu İslam ülkelerinin kapıları kendi ticaretlerine açılacak ve bu da zaman içinde İslam'ın etkisini azaltacaktı. Umut Özkırımlı, bu durumu bir tür İmtiyazlı Ortaklık olarak kabul etmektedir.¹⁶⁵ Armağan Emre Çakır da kavramın ilk kez 1957 yılında Fas'ın Birlik ile ilişkisini tanımlamak için kullanıldığını fakat daha sonra

¹⁶¹Aybars Pamir, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 2, 2002, s. 79-119.

¹⁶²Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 6, 1995, s. 325-341.

¹⁶³**a.g.m.**, s. 325-341.

¹⁶⁴Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri**, TESEV Yayınları, İstanbul 2008, s. 55-56.

¹⁶⁵**a.g.e.**, s. 56.

unutulduğunu iddia etmektedir.¹⁶⁶ Bununla birlikte kavrama ilişkin diğer bir örnek ise 1969-1984 arası Alman-Fransız ilişkilerinde görülmektedir. Haig Simonian çalışmasında, 1969-1984 arası dönemde, Fransa'nın daha çok göz önünde bulunduğu ve etkili olduğu kabul edilmekle birlikte, dönem içinde Almanya ve Fransa arasında pek çok seyahatin ve görüşmelerin olduğunu, bazı durumlara ilişkin farklı tavırlar sergilemeler de genellikle birlikte hareket ettiklerini ve özellikle Birlik içindeki her türlü şeyi de birlikte belirlediklerini ileri sürüp iki devleti "*imtiyazlı ortaklar*" olarak nitelendirmiştir.¹⁶⁷

Kavram genel olarak Türkiye ve AB üyesi ülkelerin kamuoylarının tepkisini ölçmek için kullanılan siyasi bir araç olarak ele alınmıştır.¹⁶⁸ "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin tanım olarak bakıldığında muğlak, ucu açık bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Hüseyin Kantem Al'a göre "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini savunanlar öncelikli olarak Türkiye'nin AB'ye tam üyelik fikrinden vazgeçmelerini sonrasında kavramın içeriğini birlikte uzlaşma içinde doldurmayı amaçladıkları için kavramın içeriğini boş bırakmakta ve tanımını yapmamaktadırlar.¹⁶⁹ Münevver Cebeci ise AB'nin "*ilerletilmiş statü*" gibi üçüncü ülkelere yönelik politikalarında kavramların içeriğini boş bıraktığını söylemektedir. Çünkü bu durum AB için elverişli bir belirsizlik sağlamaktadır. Bu sayede AB, istediğinde politikalara her şeyi koyabilmekte istediğinde de çıkarabilmektedir. Yani AB üçüncü ülkelere ne verip vermeyeceğini

¹⁶⁶ Armağan Emre Çakır, **Mülakat**, 27 Şubat 2015.

¹⁶⁷ Hans A. Schmitt, "The Privileged Partnership: Franco-German Relations in the European Community (1969-1984) by Haig Simonian", **The Journal of Modern History**, C. 59, S. 3, Eylül 1987, s. 564-566.

¹⁶⁸ Erhan Akdemir, "İmtiyazlı Ortaklığın Değerlendirilmesi", <http://internethaberoku.blogspot.com/2011/07/imtiyazli-ortaklik-nedir-imtiyazli-ortaklik.html>, (02.01.2013).; Erdem Gürkaynak ve Özgün Özçer, "Türkiye-AB Müzakerelerinde Yeni Perde: Sarkozy'nin Dolapları ve Fransa'nın Dönem Başkanlığı Gündeminin Hazırlıkları", **TEPAV Değerlendirme Notu**, 2007, s. 2.

¹⁶⁹ Hüseyin Kantem Al, **Mülakat**, 3 Aralık 2013.

kendisi belirlemektedir.¹⁷⁰ Başak Kale ve Rıdvan Karluk, AB müktesebatında yer almayan ve daha önce hiçbir devlete uygulanmayan böyle bir seçeneğin tanımının yapılamayacağını ve içinin doldurulamayacağını söylemektedirler. Buna ilave olarak Başak Kale Paris Antlaşması'ndan Lizbon Antlaşması'na gelene kadar Avrupa bütünleşmesinde pek çok değişikliğin olduğunu ve bu seçeneğin de getirilebileceğini söylemektedir.¹⁷¹ AB Antlaşması'nın sekizinci maddesi kapsamında ilk kez Tunus ile “İmtiyazlı Ortaklık” adında bir anlaşma yapılmış ve ilk kez anlaşmanın içeriği oluşturulmuştur.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen ama ilişkileri tamamen koparmayı çıkarları için uygun bulmayan devletlerin merkez ve aşırı sağ grupları tarafından ortaya atılan bir seçenektir.¹⁷² Colin Dürkop da benzer bir tanımlama yaparak seçeneğin realist ve pragmatik bir yol olduğunu söylemektedir. Ona göre özellikle Almanya “*ahde vefa*” kuralını çiğnemek istememekte ve müzakerelere devam edilmesini istemektedir. Ancak müzakereler bitse bile katılım antlaşmasının tüm Birlik üyesi devletler tarafından imzalanması mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden Dürkop, “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin iki tarafa da avantaj sağlayacak bir model olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷³ Bahadır Kaleağası ise Türkiye'nin bu seçenek ile Birliğin bütün kararlarından etkilenen ama karar-alma mekanizmasına katılmayan bir statüde kalacağını belirterek bu seçeneği “*ahlaksız teklif*” olarak nitelendirmiştir.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Münevver Cebeci, **Mülakat**, 27 Şubat 2015.

¹⁷¹ Başak Kale, **Mülakat**, 22.Mayıs 2014.; Rıdvan Karluk, **Mülakat**, 06 Haziran 2014.

¹⁷² Köksal, **a.g.m.**, s. 27-57.; İsa Afacan, “European Union and Turkey: Converging Interests Separate Paths?”, http://www.turkishreview.org/tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=223321, (10.11.2013).; Armağan Emre Çakır, **Mülakat**, 27 Şubat 2015.

¹⁷³ Colin Dürkop, **Mülakat**, 13 Ocak 2015.

¹⁷⁴ Kaleağası, **Mülakat**.; Mary Carey, “We Hear You Knocking”, <http://www.paperjam.lu/article/fr/we-hear-you-knocking>, (10.11.2013).

Ben Katcher'e göre "*İmtiyazlı Ortaklık*" Türkiye-AB ilişkilerinde müzakere sürecinin ucunun açık olması, tam üyeliğin garanti olmaması ve Türkiye'nin bazı kriterleri karşılamada sorunlar yaşaması nedeniyle AB'ye tam üyelik yerine daha yakın işbirliğini içeren süreçtir.¹⁷⁵ Avrupa Birliği Bakanlığı'ndan bir yetkili ve Hatice Yazgan da kavramı tam üyelik dışında ileri sürülebilecek her şey olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁶ Fehmi Kuru kavramı uluslararası arenada Türkiye'nin önünü kesmek iç politikada Türkiye'yi karıştırmak için yapılan Türkiye'yi ne Avrupa'nın bir parçası yapan ne de Avrupa'dan uzaklaştıran bir operasyon olarak tanımlamaktadır. Kuru bu seçenekle kurulduğundan beri Fransa ve Almanya ekseninde şekillenen AB'nin Türkiye'nin üyeliği ile ABD eksenine gitmesini engelleneceğini söylemektedir.¹⁷⁷ Frank Spengler'e göre kavram, içi doldurulmaya çalışılan, daha çok süreci anlatan ve Türkiye'yi hızlı bir şekilde birliğe dâhil etmeyi amaçlayan bir öneri olarak görülmektedir.¹⁷⁸ Spengler, "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği ile Türkiye'ye Birliğin kapılarını tamamen kapatılmamakta fakat Birlik içinde Türkiye'nin serbestçe dolaşmasına da engel olunmak istenmektedir.¹⁷⁹ AB içinde özellikle yaşanabilecek

¹⁷⁵ Ben Katcher, "Moving Away From Privileged Partnership?", http://washingtonnote.com/moving_away_fro/, (25.12.2013).

¹⁷⁶ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Mülakat**, 28 Mayıs 2014.; Hatice Yazgan, **Mülakat**, 9 Ocak 2015.

¹⁷⁷ Bülent Erandaç, "Alman Başbakanı Merkel Neden Sertleşti", http://www.takvim.com.tr/Yazarlar/erandac/2009/05/22/alman_basbakani_merkel_neden_sertlesti, (13.11.2013).

¹⁷⁸ Mehmet Ali Birand, "Merkel Should Either Explain or Give Up Privileged Partnership", <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=merkel-should-either-explain-or-give-up-privileged-partnership-2009-07-16>, (20.03.2013).

¹⁷⁹ Yakın zamanda Türkiye-AB arasında vize konusunda uzlaşma sağlanmıştır. Buna göre Türkiye 16 Aralık 2013' Ankara'da Geri Kabul Antlaşması'ni imzalayacak, imzadan sonra 3 yıl içinde AB'ye Türkiye üzerinden Avrupa'ya giden mültecileri geri gönderebilecek, Türkiye' sağlanacak AB fonlarıyla geri dönen mülteciler için kamplar kuracaktır. Üç senenin sonunda Türkiye AB'ye vize özgürlüğünün sağlanması için Altı ay süre verecektir. Sürecin sonunda AB'nin vize özgürlüğünü istememesi ve Türkiye'nin de Geri Kabul Antlaşması'nı tek taraflı olarak feshetmesi ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte vize özgürlüğünün vize kolaylığı mı yoksa vize muhafiyetini mi kapsadığı net olarak bilinmemektedir. Üçok' a göre bu durum vize kolaylığını sağlamakta ve Türkiye için vizenin devam etmesi, bunun yanında vize alma, vizenin süresi, vize harç paraları gibi konularda kolaylıklar sağlamayı içermektedir. Alper Üçok, **Mülakat**, 5 Aralık 2013.; Şaban Kardaş, "Merkel and Sarkozy Call For Privileged Partnership Angers Turkey", http://www.jamestownS.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=34983, (15.03.2013).

kaçak göç, sınır güvenliğine ilişkin sorunlar ve işsizliğin artmasına ilişkin korkular nedeniyle Türkiye'nin serbest dolaşım hakkına kavuşmasına sıcak bakılmamaktadır. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinde bu konuda tam bir özgürlük sağlanması düşünülmemekle birlikte bazı kolaylıklar sağlanacağı ifade edilmektedir. Çünkü Angela Merkel'e göre Türkiye'nin yasa dışı göçü önleme konusunda sınırlarında tam bir güvenlik söz konusu olmadığı için serbest dolaşım konusunda tam bir özgürlük AB için bir avantaj olarak görülmemektedir.¹⁸⁰ Bu kapsamda özellikle Türkiyeli vatandaşların Schengen vizesi almak için çektiği zorlukların bir parça da olsa giderilmesi düşünülmektedir. Bunun için vize başvuru süresi, vize harçlarının fiyat olarak yüksekliği, vizenin verilme süresinin uzunluğu ve vize almak için istenen evrakların fazlalığı konusunda bazı kolaylıkların sağlanması söz konusu olacaktır. Bu sayede vize için gerekli evraklar azaltılacak, vizeler hızlı ve kolay, daha uzun süreli ve çok girişli olacaktır. Bu sayede yöneticilerin, iş adamlarının, akademisyenlerin daha sık seyahat etmesi sağlanacak ve vizelerin getirdiği maliyet riski de azaltılacaktır. Ancak AB tarafından Türkiye'ye vizesiz serbest dolaşım hakkının sağlanmaması durumunda Türkiye'nin bu konuya sıcak bakmayacağına yönelik tartışmalar da bulunmaktadır.¹⁸¹ Buna rağmen AB'nin de Türkiye'ye serbest dolaşım konusunda tam anlamıyla bir özgürlük vermesi de mümkün gözükmemektedir. Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği kapsamında olabilecek en makul yol serbest dolaşım konusunda bazı kolaylıkların ve ayrıcalıkların verilmesi olacağı ileri sürülmüştür.

¹⁸⁰ DPT Müsteşarlığı, **Türkiye'nin Üyeliliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri**, DPT Yayınları, Ankara 2004,, s. 15.; “Merkel Offers Insight into Privileged Partnership”, <http://www.todayszamaS.com/tz-web/news-205344-merkel-offers-insight-into-privileged-partnership.html>, (08.11.2013).

¹⁸¹ Katinka Barysch, “Is Turkey Our Partner Now”, <http://www.cer.org.uk/publications/archive/bulletin-article/2011/turkey-our-partner-now>, (03.01.2013).

Bu anlamda “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin Türkiye’yi çok fazla rencide etmeden Türkiye’nin durumuna uygun bir B planı olarak gözükmektedir.¹⁸² Çünkü Türkiye tam üyelik hedefinde devam etse de, Avrupalıların benzer düşüncelere sahip olmadığı, Türkiye’nin üyeliğinin hiçbir koşulda destek görmeyeceği anlaşılmaktadır.¹⁸³ Michael Rocard da benzer biçimde AB’nin içinde Türkiye’ye karşı algı değişmediği sürece Türkiye’nin tam üyelik konusunda zor destek göreceğini söylemektedir.¹⁸⁴ Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği Türkiye’yi AB’ye tam üyelik yerine AB’ye bağlı kılmaya çalışan bir işbirliği olarak düşünülmektedir.¹⁸⁵ Örneğin, Lerzan Özkale, “İmtiyazlı Ortaklığın” tam üyeliğe giden yolda bir aşama olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre “İmtiyazlı Ortaklık”, bazı üyelik kriterlerinin devre dışı bırakılacağı, müktesebat uyumuna son verileceği bir durumdur.¹⁸⁶ Hubert Vedrine’na göre de “İmtiyazlı Ortaklık”, Türkiye’nin tüm AB politikalarına katılması ama Birliğin karar-alma mekanizmasına dâhil olmaması şeklinde bir seçenektir. Cemal Karakaş da seçeneği normal ortaklık ilişkisinden farklı olarak Türkiye’ye tam üyelik yolunu kapayacak bir seçenek olarak görmektedir.¹⁸⁷ Marc Maresceau’ya göre

¹⁸²Michael Sturmer, “Çoğu Zaman B Planı Eksik”, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/2007/06/22x06x07.htm>, (03.01.2013).; Gülnur Aybet, “Tukey and the EU After the First Year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges”, *Security Dialogue*, C. 37, S.4, 2006, s. 547.

¹⁸³ Katinka Barysch, “What Europeans Think About Turkey and Why”, *Centre for European Reform*, London 2007, s. 3-4.

¹⁸⁴ “Press Review on EU-Turkey Relations”, <http://www.emmabonino.it/news/7721>, (05.09.2013).

¹⁸⁵ Nilgün Arısan Eralp, “Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Arayışlar: Mecburiyet ve İyi Niyetin Ortaya Çıkardığı Yeni Formüller”, *TEPAV Değerlendirme Notu*, Kasım 2010, s.

2.; http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/marc_maresceau-roportaj.pdf, (26.01.2013).,

¹⁸⁶ “Türkiye AB’ye Nasıl Katılacak”, <http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/turkiye-abye-nasil-katilacak>, (20.03.2013).

¹⁸⁷ Cemal Karakaş Türkiye için “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği yerine Türkiye’ye tam üyelik yolunu kapamayan ve aşamalı bir şekilde tam üyeliğe katılımı sağlayacak Aşamalı entegrasyon Modelini geliştirmiştir. Buna göre ekonomik olarak başlayan bütünleşme zamanla başka alanlara kayacaktır. Üç ya da dört aşamadan oluşacak bütünleşme modelinde bir diğer aşamaya geçiş otomatik olmayacak ve belli reformların gerçekleşmesine bağlı devam edecektir. Tam üyelik süreci ise son aşamanın tamamlanmasıyla gerçekleşecek ve Türkiye AB’nin karar-alma mekanizmasında ve ulus-üstü yapısında yer alabilecektir. Cemal Karakaş, “Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün mü? Türkiye’nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri” *Uluslararası İlişkiler*, C. 4, S. 16, Kış

ise “İmtiyazlı Ortaklık” tam üyeliğe alternatif olarak düşünülmemesi gereken boş bir öneri şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁸

Türkiye’yi AB içinde istemeyen devletler “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini ileri sürerken, genellikle kimliği ileri sürmektedirler.¹⁸⁹ Buna göre Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasıyla Avrupa kimliğini kaybedecek AB’nin birlik ve beraberliğini sağlayan değerleri yok olacaktır. Burada söz konusu Avrupa kimliği¹⁹⁰ iki boyutlu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan Avrupa kimliği demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerleri barındıran bir unsur olarak görülmekte diğer yandan bu evrensel normların ötesinde kültürel değerlerle de ifade edilmektedir. Bu kültürel değerlerin en önemlilerinden biri Hıristiyanlık olarak kabul edilmektedir.¹⁹¹ Hıristiyan Demokratlarca ortaya atılan ve Avrupa kimliğini kültür ve dinsel olarak ortak bir paydaya oturtan bu düşünceye göre Müslümanlığı sekizinci yüzyılda İspanya’nın ve Sicilya’nın Araplar tarafından fethedilmesinden beri “öteki” olarak kabul etmiştir.¹⁹²

2007-2008, s. 39-42.; Cemal Karakaş, “Gradual Integration: An Attractive Alternative Integration Proces for Turkey and the EU”, **European Foreign Affairs Review**, C. 11, S. 3, 2006, s. 311-331.

¹⁸⁸“The Privileged Partnership: The Proposal which makes the profesor angry”, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=337388>, (28.01.2013).

¹⁸⁹ Mehmet Murat Erdoğan, **Mülakat**, 09 Haziran 2014.

¹⁹⁰Avrupa kimliğini oluşturan unsurlar olarak Yunan mirası, Roma mirası, Hıristiyanlık sayılmaktadır. Avrupa’yı oluşturan bu değerlerin zaman zaman Avrupa’yı çatıştıran unsurlar olduğunu da söylemek mümkündür. Örneğin Hıristiyanlığın Avrupa’yı birleştiren ortak bir din kültürü olduğu söylenmekle birlikte, Bizans ve Rus Ortodoksları ve Katolikler arasındaki düşmanlık, Hıristiyanlık üzerinden kurulan bir Avrupalılık fikrini ütöpik bir hale soktuğuna dair tartışmaları da gündeme getirmiştir. M. Zeki Duman, “Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye’nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar”, **Sosyo-Ekonomi**, C. 1, Ocak-Haziran 2005, s. 2-3.; Burak Erdenir, “Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Kimlik ve Kültür Unsurları”, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Der.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 8-10.

¹⁹¹ Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğine karşı olan grupların üzerinde durdukları unsur kültürel kimlik bağlamında Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık Almanya ve Fransa’da sağ partiler için oldukça önemli olup Müslüman bir ülke olması sebebiyle Türkiye bir öteki olarak görülmektedir. Catherine MacMillan, “Two Vision of EU Identity: Implications for Turkey’s Accesion”, http://septet.yeditepe.edu.tr/septet_content/contents/CathyMacmillaS.pdf, (26.01.2013).; Hüseyin İnanç, **AB Entegrasyon Sürecinde Türkiye’nin Kimlik Problemleri**, 2. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa 2010, s. 145-151.

¹⁹² Hakan Samur, “Avrupa’da Birliğin Yolu Türkiye’den Geçer”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 9, S. 2, 2010, s. 156.; Seyhan Şen, **Avrupa Birliği’nde Kimlik Sorunu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 31-32.; Mustafa Soykut, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa’nın Birliği ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 16-18.

Bu ötekilik, 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı döneminde perçinlenmiş ve Osmanlı Türkleri ve İslam'ı Hıristiyanlığın ortak düşmanı kabul edilmiştir. Bu durum hala devam etmektedir. Öyle ki Avusturya ve Almanya'daki bazı şehirlerin adları bile Türklere karşı kazanılmış savaşları anımsatan isimlerle doludur.¹⁹³ 11 Eylül olaylarından sonra İslam'a olan karşıtlık tekrar artmıştır. Bu durum Avrupa kamuoyunda İslam'a karşı negatif bir tavra neden olmuştur. Türkiye de Müslüman nüfusu fazla olan bir ülke olarak bundan nasibini almış ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine bu unsurun büyük bir engel olduğu düşünülmüştür.¹⁹⁴ Öyle ki Meltem Müftüler-Baç ve Nilgün Arısan Eralp de benzer şekilde, Avrupa'nın kültür ve kimlik tanımının Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının önündeki en büyük engellerden biri olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁵

Hıristiyanlık unsuruna göre, Türkiye'nin Avrupalı olmadığı, fakir, coğrafi olarak büyük ve Müslüman bir ülkenin Birliğe tam üye olması durumunda Avrupalı kimliğinin, ortak miras ve değerlerinin zarar göreceği ileri sürülmektedir.¹⁹⁶ Örneğin

¹⁹³ Ruprecht Polenz, "Better for Both of Them: Turkey Ought to be in the EU", **Körber Policy Paper**, S. 12, Eylül 2010, s. 9.

¹⁹⁴ MacMillan, **a.g.m.**, http://septet.yeditepe.edu.tr/septet_content/contents/CathyMacmillaS.pdf, (26.01.2013).; Erhan Akdemir, "11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 8, S. 1, 2009, s. 1-26.; Hasan Kösebalaban, "The Permanent Other? Turkey and the Question of European Identity", **Mediterranean Quarterly**, C. 18, S. 4, 2007, s. 87-88.; Carolyn M. Warner and Manfred W. Wenner, "Religion and the Political Organization of Muslims in Europe", http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2FPPS%2FPPS4_03%2FS1537592706060300a.pdf&code=8f5018d6d9902d9713924f0d065b8fde, (09.09.2013).; Güneş Becerik, "Turkey's Accession to the EU: A Test Case for the Relevance of Identity",

http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_78.pdf, (23.10.2013).; Mustafa Köylü ve İbrahim Turan, "AB-Türkiye-İlişkilerinde Din Faktörü: Tehdit Mi Yoksa Fırsat Mı?" **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 29, 2010, s. 5-34.; Erhan Akdemir, **Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 229-230.

¹⁹⁵ Meltem Müftüler-Baç, "Turkey's Accession To The European Union: Does Culture and Identity Play A Role?", **Ankara Review of European Studies**, C. 6, S. 2, Güz 2007, s. 31-50.; Nilgün Arısan Eralp, **Mülakat**, 29 Mayıs 2014.

¹⁹⁶ Bülent Ecevit ise 3 Mayıs 2000'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Avrupa Birliği Şurası'nda İstanbul'un fethinden sonra yüzyıllar boyunca vezir ve sadrazamların büyük bir kısmının Hıristiyan kökenli Avrupalı olduğunu, Avrupa ve Türklüğün iç içe olduğunu Türkiye'nin Avrupalılığının tartışılmaz olduğunu söylemiştir. Toprak, **a.g.m.**, s. 86.; Sedat

Wolfgang Schauble, AB'ye tam üyeliğin Avrupalı Hıristiyan devletlere has bir yapı olduğunu Müslüman Türkiye'nin bazı avantajlardan yararlanmakla birlikte kesinlikle AB'ye tam üye olamayacağını ifade etmiştir. Benzer şekilde Willy Brandt ve Jacques Delors da Türkiye'nin Müslüman kimliği yüzünden AB'ye tam üye olmadığını söylemiştir.¹⁹⁷ Çünkü bu kimlik yüzünden Avrupa'ya yerleşen göçmenler, Avrupa kimliğine uyum sağlamamaktadır.¹⁹⁸ Bu durum ise Avrupa değerlerinin ve sisteminin zarar görüp yok olmasına sebep olabilecektir. Hilmi Yavuz da benzer bir şekilde coğrafik olarak olmasa da kimlik ve fikir olarak Türkiye'nin Avrupalı olmadığını, bu değerlerde bir Avrupalı devlet olmak için tarihimizin yeniden yazılmasını gerektiği üzerinde durmakta ve Türkiye'nin AB'ye tam üye olamayacağını söylemektedir. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini ise ikinci sınıf bir üyelik olarak gören Yavuz, Türkiye'nin böyle bir üyeliğe ihtiyacı olmadığını söyleyerek “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini reddetmektedir.¹⁹⁹

Bunların aksine Heinz Kramer ve Colin Dürkop ise Avrupa bütünleşmesinde asıl önemli olan unsurun kimlik olmadığı ortak ticaret politikası, ortak dış politika, ortak para birimi gibi somut unsurların sağlanıp bu somut alanlarda başarının sağlanması olduğunu ileri sürmekte ve bütünleşme sürecinde kimlik unsurunun

Laçiner, “Merkel ve Türkiye”, **USAK Gündem**, 31 Mart 2010.; Ayça Ayanlar, “Avrupa Kimliği ve Türkiye'nin Avrupalılaştırma Süreci”, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/avrupa/3241-avrupa-kimligi-ve-turkiyenin-avrupalilasma-sureci.html>, (19.04.2013).; Heinz Kramer, “Turkey and the EU: The EU's Perspective”, **Insight Turkey**, C. 8, S. 4, Ekim-Aralık 2006, s. 26.; Gündüz Aktan, “Yaşasın AB”, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/gunduz_aktan/yasasin_ab-813805, (16.11.2013).; Ibon Villedabeitia, “New EU President raises fears in aspirant Turkey”, <http://www.reuters.com/article/2009/11/20/us-eu-president-turkey-idUSTRE5AJ3S820091120>, (22.11.2013).

¹⁹⁷ <http://www.reuters.com/article/2013/07/03/us-germany-turkey-eu-idUSBRE96217U20130703>, (17.08.2013).; <http://www.eng.notre-europe.eu/011-14705-Jacques-Delors-sur-Euronews-Aujourd-hui-plus-que-jamais-il-faut-expliquer-l-Europe.html>, (17.08.2013).

¹⁹⁸ Burhan Şenaltar, “Müzakereler Sürecinde Türkiye’de Sivil Diyalogun Önemi”, Esen ve İyikan (ed.), **a.g.e.**, s. 128.

¹⁹⁹ Ralitsa Kovacheva, “Will Turkey enter Europe with an open face?”, <http://www.euinside.eu/en/analyses/european-face-of-turkey-role-or-necessity>, (10.11.2013).

konusulmasının bir mitten öteye gitmediğini söylemektedir.²⁰⁰ Eski Avrupa Parlamentosu Üyesi Jan Joost Langendijk ve Oliver Ernst de Türkiye'nin AB'ye ekonomi, enerji²⁰¹ ve jeopolitik açıdan sağlayacağı faydalardan bahsetmiş ve Kramer'in düşüncesine benzer şekilde Türkiye'nin AB tam üyeliğinin dini nedenlerden çok kurumsal yapılar, demokrasi kadın hakları, temel hak ve özgürlükler gibi konulardan dolayı problem yarattığını ifade etmiştir. Ayrıca Ernst AB'nin bir Hıristiyan Kulübü olmadığını ve söz konusu değerlerin Avrupa bütünleşmesinde daha önemli bir yer teşkil ettiğini söylemiştir.²⁰² Başak Kale de din ve kültür unsurunu önemli bulmakla birlikte asıl önemli unsurun kurumsal yapıyla alakalı olduğunu söylemektedir. Ona göre AB içinde bazı ülkeler, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte AB içinde beşinci büyük güç olmasından endişe etmekte ve bu yüzden Türkiye'nin tam üyeliğini istememektedirler.²⁰³ Çünkü Türkiye'nin Birliğe tam üye olması Türkiye'nin nüfus yoğunluğuna göre devletlerin etkinliklerinin ve AB içinde güçlerinin belirlendirği karar-alma mekanizması içinde yer almasına neden

²⁰⁰ Seda Serdar, "AB Dış İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Heinz Kramer Zirveyi Zamana Değerlendirdi: Türkiye'nin Üyeliği Konusunda Avrupa Birliği'nin Kafası Karışık", http://www.zamaS.com.tr/yorum_ab-dis-iliskiler-bolumu-baskani-prof-dr-heinz-kramer-zirveyi-zaman-a-degerlendirdi-turkiye-nin-uyeligi-konusunda-avrupa-birligi-nin-kafasi-karisik_125152.html, (08.11.2013).; Dürkop, **Mülakat**.

²⁰¹ Enerji kapsamında ise AB, enerji iç pazarının gelişmesine katkıda bulunulması, arz güvencesinin iyileştirilmesi ve AB'nin ekonomik ve sosyal uyumuna katkıda bulunulmasını düşünmektedir. Çünkü AB'de tüketilen enerjinin yarısı üçüncü ülkelerden ithal edilmektedir. Bu oran 2030'larda %70'lere ulaşacaktır. Bu yüzden AB, arzın kesintiye uğramamasını istemektedir. Türkiye'nin "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğiyle bölgedeki diğer ülkelerle enerji alanında yakın işbirliğine imkan sağlayacak, enerjinin transit geçişinde, enerji arz güvenliği ve kaynakların çeşitlenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanında Türkiye, yeni fakat önemli bir enerji kaynağı olan yenilenebilir enerji ihtiyacını da karşılayabilecek bir niteliğe sahiptir. İspanya'dan sonra bu enerji kaynağını karşılamada ikinci sırada olan Türkiye, enerji çeşitliliğini sağlamada önemli bir durumdadır. Bu yüzden AB, tam üyelik olmasa da, "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği ile Türkiye'yi kendi safında tutmak istememektedir. Mehmet Çağlar, "Dünya ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Bakış", http://www.emo.org.tr/ekler/2f1384b8feb04d2_ek.pdf, (23.01.2013).; İnci Taşdemir, **AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri**, C.1, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2008, s. 46-49.; Hans-Peter Geisen, "A Propos Privileged Partnership", <http://www.turquieeuropeenne.eu/a-propos-privileged-partnership.html>, (25.12.2013).

²⁰² Oliver Ernst, **Mülakat**, 16 Ocak 2014.;Kovacheva, **a.g.m.**, <http://www.euinside.eu/en/analyses/european-face-of-turkey-role-or-necessity>, (10.11.2013).

²⁰³ Kale, **Mülakat**.

olacaktır. Böyle bir durumda Almanya'dan sonra en fazla nüfusa sahip olacak olan Türkiye'nin Avrupa Parlamentosu ve AB Bakanlar Konseyi'nde güçlü bir devlet olması anlamına gelmektedir. Bu durum da özellikle nitelikli çoğunlukla alınacak kararlarda Türkiye'nin etkili olmasına neden olacaktır.²⁰⁴

Bu yüzden AB'nin mevcut yapısının, işleyişinin ve kurumlarının şu anki durumda Türkiye'nin tam üyeliğini hazmedemeyeceği düşünülmekte ve bu yüzden "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği üzerinde ısrar edilmektedir. Özellikle Almanya ve Fransa Türkiye'nin karar-alma mekanizması dışında olmasını istemektedir. Çünkü yapılan araştırmalarda, 2040 yılında Türkiye'nin nüfusunun ortalama 90 milyon olacağını ve tam üye olması durumunda AB'nin en kalabalık üyesi olacağı düşünülmektedir.²⁰⁵ Bu güçle Türkiye'nin oy hakkının nitelikli oy çoğunluğuyla alınacak kararlarda Birliğin işleyişine zarar vereceği endişesi yer almaktadır. Ancak Türkiye'nin mevcut AB karar-alma usulleri çerçevesinde tek başına etkili olması mümkün olmamakla birlikte, Almanya ve Fransa karşısında İngiltere, İsveç ve İspanya ile blok oluşturarak kararların alınmasında engelleme yapabileceği düşünülmektedir.²⁰⁶ Bu yüzden Almanya ve Fransa, aktif ve üstün olduğu AB içinde rakip istememektedir.²⁰⁷ Özellikle Alman Hıristiyan Demokratlar, Türkiye'nin büyük

²⁰⁴ Rıdvan Karluk ve Özgür Tonus, "Avrupa Birliği Genişleme Perspektifinde Türkiye'nin Yeri", **Türkiye İktisat Kongresi**, 5-9 Mayıs 2004, s. 17.; Dürkop, **Mülakat**.

²⁰⁵ Erol Esen, "Ortaklıktan Üyeliğine Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor?**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009, s. 7.; Philip Gordon and Ömer Taşpınar, "Turkey's European Quest: The EU's Decision on Turkish Accession", **U.S.-EUROPE ANALYSIS SERIES**, Eylül 2004, s. 1-6.

²⁰⁶ Köksal, **a.g.m.**, s. 27-57.; DPT Müsteşarlığı, **a.g.e.**, Ankara: DPT Yayınları, Kasım 2004, s. 12.

²⁰⁷ Fransa, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olup müzakereleri bloke etmeye çalışmaktadır. Fransız liderler, Türkiye'nin demografik, kültürel, coğrafik özellikleri nedeniyle Avrupalı olmadığını, Türkiye'nin Ortadoğu ve Türklere liderlik etmesi gerektiğini söylemekte ve Avrupalı devletlerin içinde olacağına bile diğer devletlerle aynı koşullarda olmaması gerektiğini belirterek "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini desteklemektedirler. Erdem Gürkaynak ve Özgün Özçer, "Türkiye-AB Müzakerelerinde Yeni Perde: "Sarkozy'nin Dolapları" ve Fransa'nın Dönem Başkanlığı Gündeminin Hazırlıkları", **TEPAV Değerlendirme Notu**,

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251060r3336.Turkiye_AB_Muzakerelerinde_Yeni_Perde.pdf, (24.01.2013).; Vincent Boland, Daniel Dombey and Hugh Williamson, "Turks sense polls have

devlet olmasından endişe etmektedirler. Çünkü Türkiye'nin gelecekte bir meydan okuyucu (*challenge*) olacağı düşünülmektedir. Bu yüzden “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin daha iyi olacağı iddia edilmektedir.²⁰⁸ Böyle bir durumda Türkiye'nin AB içinde Almanya ve Fransa AB karar-alma sürecindeki etkinliklerine devam edecektir. Ancak Türkiye için bu durum sorun yaratabilecektir. Bahadır Kaleağasına göre Türkiye'nin “*İmtiyazlı Ortak*” olmasıyla birlikte ortaklık kapsamındaki bütün politikaları benimseyip etkilenmesinin ancak karar-alma sürecinde oy hakkının olmamasının Türkiye içinde bir egemenlik sorunu yaratacaktır.²⁰⁹ Bu nedenle Türkiye'nin böyle bir seçeneğe sıcak bakmayacağı ve kabul etmeyeceği söylenmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği içinde olmasını isteyen İngiltere, İsveç, Polonya gibi devletler ise AB'nin gelecekte önemli bir siyasi güç olmasını Türkiye'yi de Birliğe katması en azından İslam ülkelerinde var olan sorunlardan kendisini muaf tutmamasına bağlı görmektedirler.²¹⁰ Zaten küresel terör, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, göç, insan kaçakçılığı gibi sorunların yaşandığı İslam ülkelerinden AB'nin kendini ayrı tutması mümkün görünmemektedir. Çünkü Avrupa kıtasında yaklaşık 20 milyon Müslüman yaşamaktadır. Bu anlamda İslam, Avrupa için bir öteki olmaktan çıkarak Avrupa'nın içinde bir sorun olmuştur. Bu sebeplerden ötürü AB zaman radikal İslami akımlarla da yüz yüze kalabileceği tartışılmaktadır. Örneğin Michael Emerson Türkiye'nin Birliğe katılmasıyla Birliğin İslami köktendinci

harmed EU entry hopes”, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/262c10b0-cbf0-11d9-895c-00000e2511c8.html#axzz2kkikWmYZ>, (15.11.2013).; Ahmet İnsel, “Boosting Negotiations with Turkey: What Can France Do?”, **Global Turkey in Europe Policy Brief 04**, Kasım 2012, s. 2-3.

²⁰⁸ Köksal, **a.g.m.**, s. 30.

²⁰⁹ Kaleağası, **Mülakat**.

²¹⁰ Duygu Leloğlu, “AB Kulisi”, **Corporate&Public Strategy Advisory Group**, Brussels, Haziran 2009, s. 4.

akımlarla karşı karşıya kalacağından endişe etmektedir.²¹¹ Bu yüzden “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Adalet ve İçişleri kapsamında bir işbirliğinin olabileceği düşünülmektedir. Adalet ve İşbirliği kapsamında “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle kişisel verilerin korunması, Schengen Europol sisteminin bilgilendirme alanına Türkiye’nin katılımı, vize konusunda kolaylaştırıcı önlemler, uyuşturucuyla, organize suçlarla ve kara para aklamayla, terörizmle mücadele ve ceza hukuk davalarında yargısal işbirliği gibi konularda Türkiye ve AB arasında işbirliği olacağı ve bazı kolaylıkların sağlanacağı düşünülmektedir. Avrupa Parlamentosunda yer alan Avrupa Halk Partisi üyeleri de benzer biçimde, Türkiye ile sağlanacak “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği sayesinde yargısal işbirliği, göç kontrolü, deniz güvenliğinde işbirliği, kalkınma yardımı, savunma ve dış politikada ortak hareket etmek, kültürel ve eğitim gibi alanlarda işbirliği yapılacağını ileri sürmektedir.²¹²

Benzer şekilde Ruprecht Polenz de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini AB ile Türkiye arasında güvenlik ve savunma, adalet ve içişleri alanını kapsamında terör ve organize suçlarla mücadele alanlarında yakın işbirliğini içeren bir seçenek olarak görmektedir.²¹³ Çünkü Türkiye’nin tam üye olması durumunda AB ülkelerine göç başlayacak ve genç işgücü²¹⁴ oldukça fazla olan Türkiye yüzünden AB içinde pek çok ülkede işsizlik oranları artabilecek hem de Avrupa kimliği ve değerlerinde bozulma meydana gelebilecektir.²¹⁵ Avrupa Komisyonu, 2011 yılında “Avrupalılarla Ekonomik

²¹¹ Patrick R. Hugg, “The Republic of Turkey in Europe: Reconsidering the Luxembourg Exclusion”, **Fordham International Law Journal**, C. 23, S. 3, 1999, s. 612.

²¹² Hugh Pope, “The EU-Turkey Cyprus Triangle”, <http://www.cfr.org/turkey/icg-eu-turkey-cyprus-triangle-turkey-armenia-vow-heal-past-wounds/p20189>, (15.03.2013).

²¹³ Polenz, **a.g.m.**, s. 30.

²¹⁴ Yapılan analizlerde AB ülkelerinde çalışan nüfusun yaş oranı ortalama 40 iken Türkiye’de bu oran 27’dir. Üstelik AB’de genç nüfus oranı azalırken Türkiye’de ise genç nüfusu gün geçtikçe artmaktadır. Köksal, **a.g.m.**, s.36.; DPT Müsteşarlığı, **a.g.e.**, s.38.

²¹⁵ Türkiye’nin Birliğe üye olması durumunda, 2030 yılına kadar 2.1 milyon Türkün AB ülkelerine etmesi beklenmektedir. İşsizliğin olduğu bir ortamda Türkiye’nin tam üye olmasıyla birlikte bu oranın artmasından endişe edilmektedir. Aynı zamanda, göç ile AB değerlerinin ve kültürünün bozulmasından da endişe edilmektedir. **a.g.e.**, s. 40.

Kriz Raporu” adından bir rapor yayınlamış ve ekonomik krizin en fazla istihdamda olduğu ortaya çıkmıştır.²¹⁶ Böyle bir durumda, AB’de genişleme konusunda bir isteksizlik oluşmuştur. Üstelik AB’de ekonomik kriz öncesinde de işsizliğin var olduğu düşünüldüğünde Türkiye gibi genç işgücü fazla bir ülkenin AB’ye tam üye olması durumunda işsizliğin aratacağına dair endişeler artmaktadır. Bu anlamda “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği kapsamında Türkiye’nin bu alanda yapacağı işbirliğiyle hem Türkiye hem de Birlik içinde sınır kontrolü, vizeler, dış göç, sığınma, polis işbirliği, organize suçlar ve terörle mücadele, uyuşturucuyla mücadele, cezai ve sivil konularda adli işbirliği alanında yeterli alt yapı ve işbirliği oluşturulabilecektir.

Diğer taraftan Avrupa içindeki Müslümanların bu radikal İslamcı grup ve hareketlerden kendilerini arındırmaya çalıştıkları da görülmektedir.²¹⁷ Bu yüzden bütün bu endişelere rağmen, Türkiye’nin Birliğe katılması ise onun tampon görevi görmesi ve hem İslami değerleri temsil etmesi hem de laik ve demokratik bir ülke olması açısından Avrupalı devletlere yardımcı olabileceği bağlamında önemli görünmektedir.²¹⁸ Bunun yanında özellikle ekonomik alanda Türkiye’nin AB için çok büyük bir Pazar olması ve AB’nin en büyük ticari ortağı durumunda bulunması, mevcut işgücü potansiyeli, Ortadoğu, Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya gibi bölgelere ve enerji kaynaklarına olan yakınlığı, stratejik konumu askeri kapasitesi gibi unsurlar da Türkiye’yi AB içinde tam üye olarak görmek isteyen devletlerin varsayımları arasındadır.²¹⁹ Çünkü Türkiye’nin tam üyeliği ile AB içindeki bazı yapısal ve teknik

²¹⁶ <http://www.globalresearch.ca/europes-economic-crisis-unemployment-hits-record-highs-in-spain-france/5333053>, (11.07.2013).

²¹⁷ Cengiz Dinç, “Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler”, **Gazi Akademik Bakış**, C. 5, S. 9, Kış 2011, s. 41.; House of Commons Busines and EnterpriseCommitte, “Keeping Door Wide Open: Turkey and EU Accesion”, **Seventh Report of Sesion 2007-2008**, C. 1, 23 Haziran 2008, s. 49-51.

²¹⁸ Duman, **a.g.m.**, s. 5.

²¹⁹ 2011 yılında AB ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 121 milyar Euro’dur. Bu anlamda Türkiye, AB’nin altıncı büyük ticari ortağıdır. Diğer yandan Türkiye %2.8’lik pay ile AB’den en çok ithalat

sorunlara çözüm bulunabilecek diğer taraftan Türkiye ise AB için oldukça büyük bir Pazar olmaya devam edecektir.²²⁰

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini destekleyen devletlerin düşüncelerine rağmen, Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin tam üye olması durumunda, finansal, dil, kültür bakımından altından kalkamayacağını, bu yüzden tam üyeliğin zor görüldüğü belirtilmektedir.²²¹ Örneğin, Türkiye'nin BMGK'nin İran'a yönelik ek yaptırım uygulama hususundaki kararına karşı çıkması, Gazze yardım konvoyuna yapılan saldırı sonucunda İsrail ile ilişkilerin kötüleşmesi, Ermenistan ile ilişkileri normalleştirecek olan protokollerin imzalanmasına karşın protokollerin hala yürürlüğü konmamış olması AB'ni, Türkiye'nin AB politikalarına eşgüdümlü hareket etmediği gerekçesiyle tedirgin etmekte ve bu da tam üyelik yolunda Türkiye için önemli bir engel oluşturmaktadır.²²²

Diğer yandan “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin içeriğinin AB iç yapısına bakılarak belirlenmesi gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Örneğin Sylvie Goulard “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini AB'nin hazmetme kapasitesi kapsamında ele almaktadır.²²³ Hazmetme kapasitesi, yeni üyelerin AB kurumsal şartlarına, mali

yapan yedinci ülke, %4.7'lik pay ile AB'ye en çok ihracat yapan beşinci ülkedir. Köylü ve Turan, **a.g.m.**, s. 5-34.; Independent Commission on Turkey, “Turkey in Europe: More than a promise”, **Report of the Independent Commission on Turkey**, Eylül 2004, s. 19.

²²⁰Fuat Keyman, “Küreselleşme, Avrupa Birliği, Türkiye”, Ayhan Kaya (der.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne Giriş**, Hiperlink, İstanbul 2013, s. 313.; Aycan Akdeniz, “EU-Turkey Relations: Towards a Constructive Re-engagement?”, **TESEV Foreign Policy Program**, Ekim 2013, s. 2-3.

²²¹ Abdulkadir Gürsoy, **Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa Mı, Avrasya Mı, Orta Asya Mı**, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 60.; Macmillan, **a.g.m.**, http://septet.yeditepe.edu.tr/septet_content/contents/CathyMacmillaS.pdf, (26.01.2013).

²²² http://www.mfa.gov.tr/data/AB/2010_Genisleme_Stratejisi_Kagidi_Ingilizce.pdf, (14.03.2013).; Muzaffer Vatansever, “Türkiye-AB Dış Politika Ortaklığı”, **USAK Gündem**, 7 Ocak 2011.; Kramer, **a.g.m.**, s. 28.; Darly Lindsey, “The World from Berlin: Angela Merkel's Privileged Provocation in Turkey”, <http://www.spiegel.de/international/europe/the-world-from-berlin-angela-merkel-s-privileged-provocation-in-turkey-a-686485.html>, (08.11.2013).

²²³ Hazmetme kapasitesi kavramına ilk kez 1993 yılındaki yapılan Kopenhag Zirvesi sonuçlarında rastlanmaktadır. Buna göre, Avrupa Bütünleşmesi devam ederken, Birliğin yeni üyeleri hazmetme kapasitesi de hem birlik hem de aday ülkeler için önemli bir husustur. “European Council in

şartlara, işgücüne, iç piyasalara, bütçeye, EUROZONE'a ve ODGP'na dâhil edilmesi hususunda Birliğin buna hazır olması durumunu ifade etmektedir.²²⁴ Bu anlamda AB'nin, Türkiye gibi büyük bir ülkenin tam üyeliğini hazmedecek durumda olmadığı ve "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğiyle hem Türkiye hem de AB için faydalı olacağı söylenmektedir. Çünkü Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği ile birlikte başta Ortak Avrupa kimliği olmak üzere mal ve hizmet piyasaları, işgücü piyasaları, AB bütçe ve fonları, AB kurumlarının zarar göreceğinden endişe edilmektedir.²²⁵ Bunun nedeniyle Türkiye'nin AB bütçe ve fonlarından alacağı miktar ile kazandıracığı miktar arasında oldukça büyük bir uçurum vardır.²²⁶ Örneğin Türkiye, AB'ye tam üye olduğunda AB'nin yapısal ve tarımsal fonlarından yaklaşık 14-15 milyar Euro alacakken AB bütçesine katkısı ise GSMH'nin % 1.27'sine denk gelecek miktar olan 2 milyar Euro

Copenhagen Conclusions of the Presidency", 21-22 Haziran 1993.

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/72921.pdf, (25.09.2013).

²²⁴ AB'nin Türkiye'nin ordusunu kullanmak isterken Türkiye'nin karar-alma mekanizmasının dışında tutulması, yani bir kazancının olmaması, Ankara'nın bu politikaya karşı duracağını konusundaki iddiaları güçlendirmektedir. Mehmet Murat Erdoğan da benzer bir şekilde Türkiye'ye bu alanda karar-alma sürecine katılmak dışında başka bir imtiyazın verilemeyeceğini, bunun ise tam üyelik olmadığı için mümkün olmadığını söylemektedir. Bu yüzden ona göre AB'nin kendi imkan ve kabiliyetiyle NATO'dan bağımsız bir savunma ve güvenlik mekanizması oluşturmadığı sürece Türkiye'nin bu alanda işbirliğine sıcak bakmayacağını söylemektedir. Bütün bunların aksine Oliver Ernst ise AB'nin güvenlik alanında da güçlü olduğunu ya da güçlü olmaya çalıştığını, çeşitli operasyonlara katıldığını ve bu yüzden Türkiye'ye Avrupa güvenliğinde çok da ihtiyaç duymadıklarını ileri sürmektedir. Ali Rahigh-Aghsan, "Turkey's EU Quest and Political Cleavages under AKP", **Review of European Studies**, C. 3, S. 1, Haziran 2011, s. 43-53.; Tefik F. Nas, "Economic Dimension: The Turkish Economy from the 1960s to EU Accession" Armagan Emre Cakir (ed), **Fifty Years of EU-Turkey Relations: A Sisyphean Story**, Routledge, New York 2011, zs, 49.; Mehmet Murat Erdoğan, **Mülakat**, 9 Haziran 2014.

²²⁵ Emerson, Aydın, v.d., **a.g.m.**, s. 11-20.; Yakup Kepenek, "Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları", Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009, s. 150.

²²⁶ Türkiye, AB için diğer ülkelere göre özel bir ülke olarak görülmektedir. Nüfusu, etnik, dinsel ve kültürel yapısı nedeniyle AB için bir endişe kaygısı yaratmaktadır. Çünkü nüfus yoğunluğu yüzünden Türkiye'nin AB kurum ve fonlarının işleyişini derinden etkileyeceği düşünülmektedir. Öyle ki 2015'te AB'nin tam üye olacağı varsayılırsa, Türkiye AB fonlarından kendi Gayri Yurt İçi Hasılası'nın (GSYİH) % 4'ü kadar yani 8 milyar Euro, diğer fonlar da eklendiğinde yaklaşık 20 milyar Euro alacaktır. S. Gözde Biricik Maçın, "Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar: AB Uyum Fonu", **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, S. 288, Aralık 2012, s.32-33.

olacaktır.²²⁷ Bununla birlikte İstanbul Ziraat Mühendisleri Odası Başkanı Gökhan Günaydın, Türkiye'nin AB'nin Ortak Tarım Politikası'na uymasının tarımda var olan yedi milyon çalışanın altı milyonunun işi bırakması ve işsizliğin artması anlamına gelecektir. Bu sebeple Eruxin Faul, Türkiye'nin AB üyesi olması durumunda AB'nin bütünleşme ve hazmetme kapasitesinin iflas edeceğini ve üyeliğin AB'nin sonunu getireceğini ileri sürmektedir.²²⁸ Bu yüzden Günaydın tam üyelik olsa bile Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası dışında kalacağını söylemektedir.²²⁹

Bunun yanında “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini genişleme yorgunluğu kavramıyla değerlendirmek de gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin 1 Mayıs 2004 ve 1 Ocak 2007 12 üye kabul ederek üye sayısını 27'e çıkarması, son 10 yeni üyenin ülkelerin mevcut 15 üyenin ortalamalarının oldukça gerisinde olmaları nedeniyle 15 üye yeni üye devletlere iktisadi olarak katkı sağlamaya başlamıştır. Bunun sonucunda AB özellikle ekonomik olarak zor durumda kalmış, genişlemeye mola vermek istemiş ve genişleme konusunda isteksizlik yaşamıştır. Buna genişleme yorgunluğu adı verilmektedir. AB'nin yaşadığı bu yorgunluk sebebiyle, nüfusu fazla olan Türkiye'ye karşı antipati oluşturmakta ve Türkiye'nin genişleme kapsamına alınmasına sıcak bakılmamaktadır.²³⁰ Çünkü AB içinde var olan uyumsuzluğun Türkiye gibi nüfusu

²²⁷ Ahmet Şahinöz, “Türkiye-AB İlişkilerinde Direnç Alanları”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, S. 9, Nisan 2012, s. 49.; Neslihan Yalçınkaya, M. Hakan Yalçınkaya ve Çoşkun Çılbant, “Avrupa Birliği'nin Yeni

Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, **Yönetim ve Ekonomi**, C. 13, S. 2, 2010, s. 97-118.; Volkan Altıntaş and Andreas Marchetti, “The Tough Topics in Accession Negotiations”, **EU-Turkey Monitor**, C. 1, S. 1, Ekim 2005, s. 7.

²²⁸ Füsun Arsava, “Kopenhag Zirvesi Işığında Türkiye-AB İlişkileri”,

<http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfyyn116.pdf>, (17.08.2013).

²²⁹ “ZMO Başkanı Günaydın: Tarım Sektörü Tam Üyelikle Dışarıda Kalacak”, **Cumhuriyet**, 05 Ekim 2005.

²³⁰ Zaten 2005'te yapılan zirvede Olli Rehn “3C Formülü”nü (*Consolidation, Conditionality, Communication*) ortaya atarak genişleme yorgunluğunun önüne geçmeye çalışmıştır. 2006 yılında resmileşen 3C formülüne göre, genişleme süreci sadeleşecek ve yeni taahhütler konusunda dikkatli davranılması kararı alınmıştır. Yani, mevcut adaylara verilen sözler tutulacak ancak yeni adaylara verilecek sözlerde daha dikkatli davranılacaktır. Ayrıca adaylardan istenen koşulların adaylar tarafından

fazla, kültürel açıdan farklı bir devletin katılımıyla daha da artacağından endişe edilmektedir.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği kapsamında Türkiye’ye pek çok konuda sınırlamalar getirilmesine rağmen bazı hususlarda da Türkiye’ye bazı kolaylıklar sağlanmak istenmektedir. Örneğin Bölgesel ve Uluslararası Konularda da Türkiye’nin bir takım avantajlar elde edeceği ve AB ile olan ilişkilerini de düzeltebilme imkânı bulacağı ileri sürülmektedir.²³¹ Buna göre Türkiye, Ege, Ermeni ve Kıbrıs sorunlarını AB’nin tam üyeliğine bırakmıştır. Bu anlamda üyelik uzadıkça sorunların çözümü de uzamaktadır. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğiyle Türkiye’nin ilişkilerini düzeltebileceği düşünülmektedir. Çünkü Türkiye için tam üyelik olmayacaksa, sorunlara çözüm aramakta anlamsız olacaktır.²³² Yani Türkiye’nin iç ve dış problemleri AB talepleri doğrultusunda çözülmek zorunda kalmayacaktır. Ancak Ali L. Karaosmanoğlu bu sorunların AB üyelik sürecinden önce de olduğunu, adaylıktan vazgeçip “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği kabul edilse bile çözülmeyen var olacağını, bu sorunların BM gündeminde ve BM Antlaşması’na göre çözülmesi gerektiğini ve dolayısıyla bu sorunların ne AB ile ne de “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğiyle ilgili olduğunu söylemektedir.²³³ Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” sağlansa da bu sorunlar AB’nin gündeminden düşmeyecektir. Ancak Türkiye’nin bu ortaklık sonrasında artık tam

yerine getirilip getirilmediği hususunda daha dikkatli ve titiz davranılacak, koşullar yerine getirilmeden Topluluk da taahhütlerini yerine getirmeyeceklerdir. Diğer yandan bütünleşmenin başarılı olması için vatandaşlara da söz hakkı verilecektir. “Council of the EU, Brussels European Council 14-15th December 2006, Presidency Conclusions”,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/92202.pdf, (11.08.2013).;

Deniz Devrim and Evelina Schulz, “Enlargement Fatigue in the European Union: From Enlargement to Many Unions”, <http://ribei.org/1784/1/WP-13-2009.pdf>, (11.08.2013).

²³¹ Gündüz Aktan, “İmtiyazlı Ortaklık”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153171>, (16.11.2013).

²³² Köksal, **a.g.m.**, s. 27-57.; Emine Kart, “EU-Turkey: A Full Membership or A “Privileged Partnership?”, **Turkish Daily News**, 12 Haziran 2005.; Gürbüz Evren, **AB Bekleme Odasında Türkiye’ye Dayatmalar**, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005, s. 167.

²³³ Karaosmanoğlu, **a.g.m.**, http://www.zamaS.com.tr/yorum_yorum_prof-dr-ali-l-karaosmanoglu-ımtiyazli-ortaklik-kurnazligi_179822.html, (16.11.2013).

üyelik hedefi kalmadığı için bu sorunlar Türkiye için ön koşul olmaktan çıkacaktır. Mehmet Murat Erdoğan da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’nin karar-alma sürecinde yer almasının önüne geçilmek istense bile Kıbrıs, Ege sorunları gibi bazı konularda AB ile ilişkiler bağlamında Türkiye’nin zorlanamayacağı ve daha rahat davranacağını ileri sürmektedir.²³⁴ Burak Tangör de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’nin ulusal egemenlik çapı daha büyük kalacak ve dış politika konusunda Türkiye’nin ulusal çıkarları doğrultusunda gerektiğinde AB’ye karşı da hareket edebilecektir.²³⁵

Bütün bunlar karşısında Türkiye ise ısrarla kavrama karşı çıkmıştır. Başta dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, dönemin Başbakan Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Türkiye’den pek çok isim TÜSIAD gibi pek çok sivil toplum kuruluşu Türkiye’nin “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini asla kabul etmeyeceğini ve Türkiye’nin hedefinin tam üyelik olduğunu dahası bu seçeneği ileri süren devletin vizyon ve misyon noksanlığı yaşadıklarını ifade etmişlerdir.²³⁶ Bahadır Kaleağası da benzer biçimde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini tamamen reddetmekte ve bu seçenek ile Türkiye’nin AB içinde ikinci sınıf bir statüye sahip olacağını söylemektedir. Aynı zamanda Kaleağası, AB’nin Türkiye’ye ihtiyacı olduğu, Türkiye’nin Avrasya kıtasında Avrupa ve Asya arasında bir köprü olduğunu ve iki medeniyetinde tarihsel kökenlerinin burada olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Türkiye’nin Avrupalı olduğunu, ekonomik kültürel, siyasi, sosyal eksiklerinin olmasının yanında Türkiye’nin gün geçtikçe geliştiğini ve AB’ye tam üye olduğuna eksiklerin ve farklılıkların AB tarafından giderilip düzeltileceğini, kültürel ve dini açıdan farklı bir

²³⁴ Erdoğan, **Mülakat**.

²³⁵ Burak Tangör, **Mülakat**, 11 Şubat 2015.

²³⁶ “TÜSIAD: Avrupa Hukukunun Ahde Vefa İlkesi, AB’nin Küresel Konumu Açısından, Güven ve İtibar Unsurdur”, http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/basin-bulteni-2009-45.pdf# (06.12.2013).; “Türkiye’den AB Karar Taslağına 11 İtiraz”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=280309>, (01.10.2014).

medeniyet olsa bile bu durumun AB'ye tam üyeliğe engel olmayacağını ifade etmektedir.²³⁷ Mehmet Tekelioğlu ise “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi bir seçeneği Türkiye’de hiçbir grubun ciddiye almadığı için konu hakkında çok fazla bilgi sahibi olmaya gerek duyulmadığını söyleyerek Türkiye’nin tam üyelik hedefine vurgu yapmıştır.²³⁸ Atilla Eralp’e göre de böyle bir seçeneğin kabul görmesi için AB’nin bir bütün olarak bu seçeneği kabul edip kurumsallaştırılması gerekmektedir. Diğer yandan da Türkiye’nin bu seçeneğe doğru yönelmesi gerekmektedir. Ancak mevcut konjonktürde ne AB’nin ne de Türkiye’nin bu seçenekle ilgilenecek durumda olmadığı görülmektedir. AB, kendi içinde bütünleşmenin geleceğiyle ilgilenmekte ve bütünleşmenin gelecekte nasıl bir şekil alacağına dair çalışmaları sürdürmektedir. AB Komisyonu Başkanı’nın beş yıl içinde yeni bir genişlemenin olmayacağını söylemesi de AB’nin Türkiye ve bu seçenek ile şu ortamda ilgilenme durumunu ortadan kaldırmıştır. Diğer yandan “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği AB içinde pek de destek bulmamış ve reddedilmiştir. Türkiye içinde de Arap Baharı süreci, Cumhurbaşkanlığı seçimleri, yeni Anayasa çalışmaları gibi konularla ilgilendiği için AB ile ilişkiler beklenen düzeyinde gerisinde kalmıştır. Bu durumlardan dolayı da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği gündemden düşmeye başlamıştır.²³⁹

Bazı AB üyesi devletlerin Türkiye için ileri sürdüğü “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi bir seçeneğin AB müktesebatında olmadığı ve AB’nin daha önce hiçbir ülkeyle bu tür bir ortaklığa girmediğine yönelik tartışmalar bulunmaktadır. Ancak AB bütünleşme süreci incelendiğinde AB’nin buna benzer ilişkiler içine girdiğini söylemek mümkündür. Örneğin AB Mayıs 1992’de EFTA üyesi yedi ülke ile Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması’nı imzalamıştır. 1 Ocak 1994’te yürürlüğe giren bu anlaşma

²³⁷ Kaleağası, **Mülakat**.

²³⁸ Mehmet Tekelioğlu, **Mülakat**, 13 Ekim 2014.

²³⁹ Atilla Eralp, **Mülakat**, 01 Aralık 2014.

sayesinde EFTA üyesi ülkeler AB ile iyi ve verimli ilişkiler içine girmişlerdir. Örneğin Norveç bu anlaşmayla malların, sermayenin, hizmetin ve kişilerin serbest dolaşımını haklarını elde etmiştir. Bunun yanında sosyal politika, istatistik, eğitim, turizm, sigortacılık, şirketler hukuku, taşımacılık, ekonomik ve parasal politikada işbirliği, güvenlik, tüketicinin korunması, bilgi hizmetleri ve araştırma ve teknolojik gelişmeler alanlarında önemli haklar elde etmişlerdir. Ancak tarım ve balıkçılık konuları Norveç'in ulusal çıkarları nedeniyle anlaşma kapsamı dışında tutulmuştur. Çünkü Norveç balıkçılık ve deniz ürünleri ihracatında dünyanın en önemli ülkelerinden biridir. Bu yüzden Norveç bu alandaki çıkarlarını korumak istemiştir.²⁴⁰ Ayrıca AEA, Norveç ve AB arasındaki ticareti canlandırmıştır. Örneğin Norveç toplam ihracatının % 80'inini AB'ye yaparken ihracatın % 70'i de AB'den gelmektedir.

Buna karşılık Norveç AB ile yakın işbirliği içinde olsa da Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan yasaların hazırlık aşamasında uzman bulundurma hakkına sahip olsa da karar-alma mekanizmasında oy hakkı bulunmamaktadır.²⁴¹ Diğer yandan Norveç AEA doğrultusunda AB organları tarafından getirilen yasaları ve yönergeleri belirlenen tarih ve biçimde kabul etmek zorundadır.²⁴² Aynı zamanda Norveç, AB'nin çeşitli programlarına katılmak için de maliyet ödemek durumundadır.²⁴³ Bu durum ise anlaşmanın dezavantajları olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁴⁰ "EEA Agreement",

<http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=448>,

(30.06.2014).; Morten Egeberg and Jarle Trondal, "Differentiated Integration in Europe: The Case of EEA Country Norway", **Journal of Common Market Studies**, C. 37, S. 1, 1999, s.133.

²⁴¹ Çağrı Erhan ve Aysun Gürbüz, "Türkiye'nin Avrupa Birliği İle İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 12, S. 1, 2013, s. 65.

²⁴² Canan Atılğan ve Deborah Klein, "EU Integration Models Beyond Full Membership", **Working Paper**, S. 158, Berlin Mayıs 2006, s. 6.

²⁴³ Egeberg and Trondal, **a.g.m.**, s. 133.

Bunun dışında AB İsviçre'yle de farklı bir ilişkiye geçmiştir. AB İsviçre'yle 1972 yılında STA yapmış ve Birlik pazarına İsviçre malları için açılmıştır. Yani ilişkiler malların serbest dolaşımını kapsamaktadır. Hizmetlerin serbest dolaşımı, işçilerin serbest dolaşımı ve sermayenin serbest dolaşımı İsviçre-AB ilişkilerinde kapsam dışındadır. Bu alanlar İsviçre ekonomisinin en önemli sektörleri olduğu için İsviçre bu alanları AB ile paylaşmak istememiştir. Bunun yanında ilişkiler havacılık, ulaşım, araştırma, kamu sektörü, işlenmiş tarım ürünleri, savunma ve güvenlik, yaşam boyu öğrenme gibi sektörlerde yapılan ikili anlaşmalarla ilişkiler gelişmiştir.²⁴⁴ Ancak İsviçre AEA'na girmeyi reddetmiştir. Bunun sebebi ülkenin egemenliğinin zayıflayıp kaybolması endişesidir. Bu yüzden İsviçre AEA'ya girmemiş ve ilişkilerini ikili anlaşmalarla geliştirmiştir. Bu sayede İsviçre'nin AB ile ilişkisi, AEA'na göre sınırlı ve kendi istediği şekilde ilerlemektedir. Yani İsviçre AEA'da olduğu gibi AB kurumlarında getirilen yasaları AB tarafından belirlenen tarihlerde ve biçimlerde kabul etmek zorunda değildir.²⁴⁵

AB Tunus'la 19 Kasım 2012'de İmtiyazlı Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma AB'nin üçüncü bir ülkeyle "*İmtiyazlı Ortaklık*" adında imzaladığı ilk anlaşmadır. Arap Baharı sonrasında Tunus'taki demokratik dönüşüme yardım etmek ve iki taraf arasında bazı alanlarda işbirliğini artırmayı amaçlayan bu anlaşma AB Antlaşması'nın sekizinci maddesi kapsamında yapılmıştır.²⁴⁶ Atilla Eralp'e göre bu anlaşmanın Tunus ile yapılmasının sebebi AB için Tunus'un Arap Baharı'nda başarılı

²⁴⁴ The European External Action Service, "EU Relations with Switzerland", http://eeas.europa.eu/switzerland/index_en.htm (16.03.2015).

²⁴⁵ Pascal Sciarini and Ola Listhaug, "Single Cases or a Unique Pair? The Swis and Norwegian No to Europe", *Journal of Common Market Studies*, C. 35, S. 3, 1997, s. 417.

²⁴⁶ **a.g.m.**, [http://eeas.europa.eu/delegations/tunisia/documents/pres_corner/plan action tunisie ue 2013 2017 fr.pdf](http://eeas.europa.eu/delegations/tunisia/documents/pres_corner/plan_action_tunisie_ue_2013_2017_fr.pdf), (26.08.2014).

bir biçimde çıkmasından dolayıdır.²⁴⁷ İçerik olarak bakıldığında siyasi alan kapsamında demokrasi, hukukun üstünlüğü, temel hak ve özgürlükler ve insan haklarının korunması, siyasi stratejik işbirliği, adalet ve güvenlik, göç ve hareketlilik konusunda işbirliği, ekonomik alan kapsamında sürdürülebilir kalkınma, ticari ve ekonomik işbirliği, ekonomik canlanmayı sağlama konularında işbirliği söz konusuysen bunların dışında istihdam ve sosyal güvenlik, rekabet, çevre ve bölgesel kalkınma, bilim ve araştırma, insan hareketliliğinde özgürlük, iş kurma özgürlüğü, tarım, sanayi, enerji, turizm, taşımacılık, iklim, tüketicinin korunması, görsel ve medya, eğitim, kültürel işbirliği alanlarında da işbirliği yapılması kararı alınmıştır.²⁴⁸ Bunların yanında AB ajans ve programlarına katılım, teknik ve mali destek konusunda da AB Tunus'la işbirliği yapacaktır.²⁴⁹ Beş yıllık dönemi kapsayan anlaşma ile AB bu alanlarda işbirliği yapılmasını taahhüt etmiş ve Tunus'un ulusal ekonomisini ve Akdeniz'deki durumunu canlandırıp güçlendirmeyi amaçlamıştır.²⁵⁰ Bu sayede AB değerleri uluslararası alanda yayılacak ve Arap Baharı sonrasında Tunus'ta demokratik dönüşümün gelişmesine katkıda bulunmuş olacaktır. Diğer yandan sağlanması düşünülen ekonomik canlanma ve göç konusundaki işbirliğiyle yasa dışı göçün önüne geçilecek, organize suçlarla mücadele konusunda da işbirliği sağlanacaktır.

Bu anlaşmayla AB Tunus'tan siyasi açıdan demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklere saygı gösterilmesi, sınırsız internet

²⁴⁷ Eralp, **Mülakat**.

²⁴⁸ **a.g.m.**,

http://eeas.europa.eu/delegations/tunisia/documents/pres_corner/plan_action_tunisie_ue_2013_2017_fr.pdf, (26.08.2014).

²⁴⁹ Stefan Füle, "Privileged Partnership: Moving EU-Tunisia Cooperation to A Higher Level", http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/headlines/news/2012/11/20121119_cs.htm, (26.08.2014).

²⁵⁰ "EU-Tunisia: political agreement towards a Privileged Partnership", <http://www.enpi-info.eu/medportal/news/latest/36920/EU-Tunisia:-political-agreement-towards-a-Privileged-Partnership>, (27.08.2014).

erişim, cinsiyet eşitliği, yolsuzlukla mücadele, STK'ların güçlendirilmesi, işkenceye karşı, kadın haklarına ilişkin cezaevlerinin ve tutuklularının durumlarının düzenlenmesine ilişkin reformların ve gerekli yapılanmanın yapılmasını istemektedir. Ekonomik açıdan ise ekonomik büyümeyi canlandırmak ve hızlandırmak için gerekli reformların yapılması, orta vadede bütçe şeffaflığının sağlanması, vergi adaleti için vergi reformu, KOBİ'lerin iyileştirilerek reformların yapılmasını da istemektedir. Bu istekler, Türkiye'ye sunulan KOB'de yer alan isteklerle de örtüşmektedir.²⁵¹

Tunus'tan başka AB, İsrail ve Filistin ile de “*Özel İmtiyazlı Ortaklık*” statüsü önerisinde bulunacağını açıklamıştır. ABD'nin Ortadoğu'daki barış sürecine yönelik çözümlerine destek verdiğini söyleyen AB, bu statü ve yapılacak anlaşma ile Ortadoğu'da barışı ve güvenliği sağlamayı amaçlamaktadır. Bu anlaşma ve statü kapsamında ticaret, yatırım, bölgesel gelişme, çevrenin korunması, eğitim, araştırma ve geliştirme, kültürel işbirliği, daha derin siyasi diyalog ve güvenlik alanında işbirliği sağlanması düşünülmektedir. Bu sayede hem İsrail'in hem de Filistin'in AB pazarlarına girişi artırılabilecek ve siyasi ve güvenlik alanlarında daha yakın ve derin ilişkiler kurularak Ortadoğu'da barışın sağlanmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.²⁵²

AEA'nın amacı başından itibaren EFTA ülkeleriyle AB arasında derin ve yoğun bir ekonomik bütünleşme sağlamak olmuştur. Tunus ile yapılan anlaşma ve İsrail ve Filistin'e önerilecek olan bu anlaşmalarla AB bütünleşmesine alternatif bir yol sağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında AB'nin Türkiye ile “*İmtiyazlı Ortaklık*”

²⁵¹ Avrupa Toplulukları Komisyonu, “2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile katılım ortahğının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair Konsey kararı”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, (15.09.2014).

²⁵² Raphael Ahren, “EU offers unprecedented aid to Israelis, Palestinians for peace deal”, <http://www.timesofisrael.com/eu-offers-unprecedented-aid-to-israelis-palestinians-for-peace-deal/>, (27.07.2014).

olarak isimlendirdiği bu tür bir ilişki içine girmesi mümkündür. Ancak bu ortaklık ya da ilişki standart bütün üçüncü ülkelere aynı şekilde uygulanacaksa bir anlaşma değil her ülkenin durumuna, uluslararası konjonktüre göre değişiklik gösterecek anlaşmalar şeklinde olacaktır. Dolayısıyla Türkiye'ye sunulacak bir İmtiyazlı Ortaklık Anlaşması'nın içeriği de farklı olacaktır. Diğer yandan bu ilişkinin hukuki dayanağı ise AB Antlaşması'nın sekizinci maddesidir. Bu maddeye göre Birlik, komşu ülkelerle, Birliğin değerleri üzerine kurulu olan ve işbirliğine dayalı daha yakın ve barışçıl ilişkilerle belirginleşen bir refah ve iyi komşuluk alanı oluşturmak amacıyla özel ilişkiler geliştirir. Birlik bu amaçlar doğrultusunda ilgili ülkelerle özel anlaşmalar yapabilir. Bu anlaşmalar, karşılıklı hak ve yükümlülüklerin yanı sıra ortak faaliyetlerin yürütülmesi imkânını da içerebilir. Bu anlaşmaların uygulanması hususunda düzenli istişarelerde bulunur.²⁵³ Yani AB Antlaşması'nın sekizinci maddesi, komşularla özel ilişkiler kurulmasını öngörmekte ve bu ilişkiler sayesinde refah alanı kurmak, Birlik değerlerini üçüncü ülkelere yerleştirmek ve işbirliği temelinde daha yakın ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır.²⁵⁴ Mevcut durumda Türkiye'nin böyle bir ortaklığı kabul etmesi zor görünmektedir. Çünkü bu seçenek Türkiye'nin AB karar-alma mekanizmasına katılımını engellemektedir.²⁵⁵ Bu yüzden Türkiye, “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini kabul etmemekte bu yüzden AB üyesi ülkeler tarafından da fiilen olmasa bile resmi olarak gündem dışında tutulmaktadır.²⁵⁶ Yaşar Yakış da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin bu nedenle tanımının yapılamadığını söyleyerek öncelikli olarak müzakere sürecinin devam etmesi gerektiğini müzakerelerin olumsuz

²⁵³ ABGS, a.g.e., s. 6.

²⁵⁴ Christophe Hillion, “The EU Neighbourhood Competence Under Article 8 TEU”, **Notre Europe Policy Paper**, S. 69, 19 Şubat 2013, s. 4.

²⁵⁵ Nilgün Arısan Eralp, “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin oluşturulmasının “İmtiyazlı Üyelik” ile yani Türkiye'nin AB karar-alma mekanizmasına katılımıyla mümkün olabileceğini söylemektedir. Nilgün Arısan Eralp, **Mülakat**.

²⁵⁶ Erdoğan, **Mülakat**.

sonuçlanması durumunda yeni bir seçenek olarak bu yolun tercih edilip edilmeyeceğine kara verilebileceğini ileri sürmektedir.²⁵⁷ Türkiye'nin bu tür bir anlaşma yapmayı kabul etmesi durumunda ise Ankara Anlaşması'nın revize edilmesi ya da feshedilerek yeni anlaşmanın yapılmasıyla “*İmtiyazlı Ortaklık*” yapısının kurulması ve içeriğinin oluşturulması mümkündür.²⁵⁸ Çünkü “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği Ankara Anlaşması'nın bir parçası olmayıp ilişkilerdeki mevcut statükonun değiştirilip geliştirilmesidir. Bu yüzden anlaşmanın yeniden müzakere edilmesi, revize edilmesi ya da feshedilerek yeni bir anlaşmanın yapılması gerekecektir.²⁵⁹ Diğer yandan Canan Balkır ve Hacı Can ise Türkiye'nin seçeneğe yönelik tutumunu eleştirmekte ve AB ile ilişkilerinde ne yapmak istediği, amacının ne tam olarak ne olduğu, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin kendisi için avantajlarının ve dezavantajlarının ne olacağı gösteren bir yol haritası oluşturması ve bu yol haritası kapsamında ilişkilerini net bir çizgiye sokması gerektiğini söylemekte ve bu kapsamda seçeneğin çok da olumsuz olmayacağını ifade etmektedirler.²⁶⁰

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini taraflar arasında daha eşit ve dengeli bir model olarak gören Burak Tangör de Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin zor olduğunu, olsa bile kalıcı kısıtlamalar nedeniyle tam üyeliğin Yunanistan ya da Avusturya'nın olduğu gibi olmayacağını söylemektedir. Ona göre 3 Ekim 2005'te ortaya konan Müzakere Çerçeve Belgesi bunu göstermektedir. Çünkü Birlik içinde üye sayısı arttıkça üye devletlerarasındaki siyasi, kültürel, ekonomik, sosyal karakterler de farklılaşmıştır. Bu durum kendisini Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)'de göstermektedir. AB halen bir ulusal ordu gibi bir yapı kuramamaktadır. Diğer yandan Tangör, Lizbon

²⁵⁷ Yaşar Yakış, **Mülakat**, 12 Ekim 2014.

²⁵⁸ Marc Maresceau, “Turkey: A Candidate State Destined to Join the Union”, Niamh NicShuibhne and Laurence W. Gormley (ed.), **From Single Market to Economic Union: Essays in Memory of John A. Usher**, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 317-340

²⁵⁹ **a.g.m.** s. 355.

²⁶⁰ Canan Balkır, **Mülakat**, 20 Ağustos 2014.; Hacı Can, **Mülakat**, 20 Ağustos 2014.

Antlaşması ile tam üye algısında bir değişim yaşandığını belirtmektedir. Ona göre artık bütün politikaları benimseyen bir tam üye yerini belli sektörlerde yer alan belli sektörlerin dışında kalan bir tam üyeliğe bırakmıştır.²⁶¹

Devleti temel aktör olarak alan Liberal Hükümetlerarasıcılık realizmden farklı olarak devleti dış dünyaya göre şekillenen bir yapı olarak görmemekte devletin karar alırken iç politikaya, liderin özelliklerine ve kamuoyuna göre bir dış politika belirlediğine inanmaktadır. AB bütünleşmesinde Neo-Fonksiyonlizmin aksine ulus-üstü yapıdan çok devletlerin karar almada etkili olduğunu savunan bu yaklaşımda ekonomi de devletin karar almasında önemli bir unsurdur. Bu yaklaşıma göre devletler hayati çıkarları söz konusu olduğunda işbirliğine yanaşmamaktadırlar. Hayati çıkarlarını zedelemeyen her konuda ise işbirliğine daha yatkındırlar. AB bütünleşmesinde karar alırken öncelikli olarak iç politika ve kamuoyunun tutumuna göre bir dış politika belirleyen devletler uluslararası müzakerelerde pazarlık masasına da iç politik yapının durumuna göre oturmaktadır. Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ile “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini açıklamak mümkündür. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği Türkiye’yi AB’de tam üye olarak istemeyen Almanya, Fransa, Avusturya gibi devletlerdeki merkez ve aşırı sağ gruplar tarafından ortaya atılmış bir seçenektir. Bu seçenek Türkiye’yi karar-alma mekanizmasının, fonların ve serbest dolaşımın dışında bırakan ama savunma, güvenlik, eğitim, ekonomi gibi pek çok alanda Türkiye ile yoğun işbirliğini içeren bir süreçtir. Yani Türkiye, “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğiyle AB pazarlıklarında yer alamayacak, AB içindeki dengeleri lehine kullanamayacak ve dış politika gibi önemli konularda AB şemsiyesi altında AB’nin normatif gücünden mahrum kalacaktır.²⁶² Türkiye’nin tam üyeliğine karşı

²⁶¹ Tangör, **Mülakat**.

²⁶² **Mülakat**.

olan söz konusu devletler hayati çıkarlarına zarar gelebileceği endişesiyle Türkiye'nin tam üyeliğine sıcak bakmamaktadırlar. Çünkü Türkiye hem kültürel, kimlik açısından AB'den farklı bir medeniyettir. Dolayısıyla Türkiye'nin AB'ye tam üye olması 2004 yılında üye olan 10 Doğu Avrupa ülkesinden sonra bozulmaya başlayan uyumun ve Avrupa değerlerinin yok olacağından endişe edilmektedir. Çünkü söz konusu devletler içlerinde pek çok göçmeni barındırmakta ve kendi içlerinde tam anlamıyla bir entegrasyonu sağlayamamaktadırlar. İlerleyen yıllarda nüfusu 100 milyon olması beklenen, çoğunluğun Müslüman olduğu bir ülkenin AB'ye tam üye olmasının AB'de entegrasyon sorununa yol açacağından endişe edilmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin nüfus büyüklüğü, ekonomik yapısı, bölgeleri arasındaki eşitsizliğin fazla olması, genç işgücünün fazlalığı, AB içinde karar-alma mekanizmasından fonlara, serbest dolaşım sayesinde yapılacak göçlerle zaten Avrupa'da var olan işsizliğin artmasına kadar pek çok sebepten ötürü AB'yi olumsuz yönde etkileyecek değişimler olacaktır. Söz konusu devletler de bu değişimlerin AB'yi ortadan kaldıracağından korkmaktadırlar. Bu yüzden de Türkiye'nin tam üye olmasına karşı çıkmaktadırlar.

Bununla birlikte Türkiye'nin jeo-politik konumu, Gümrük Birliği'nin hem AB hem de Türkiye'ye sağladığı avantajlar ve Türkiye'nin savunma ve güvenlik gibi alanlarda AB'ye sağladığı katkılar yüzünden AB, Türkiye'yi tamamen kapının dışında bırakmak istememektedir. Bu yüzden hem Türkiye'yi tamamen Avrupa'nın dışında bırakmayan hem de Türkiye'yi kurumsal yapının içine dâhil etmeyerek büyük değişimlere sebep olmayacak “*İmtiyazlı Ortaklık*” adında bir seçenek daha uygun görülmektedir. Söz konusu ülkeler bu seçenek üzerinde dururken kamuoyunun tutumuna, iktidar partisinin ve liderinin ideolojisine ve iç politika yapıya göre bir dış politika oluşturmaktadırlar. Bunun nedeni de iktidar partilerinin oy kaybetme riskini ortadan kaldırmak içindir.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği AB Antlaşması’nın sekizinci maddesine dayanmaktadır. AB de bu antlaşmaya dayanarak Tunus ile 19 Ekim 2012’de bir “İmtiyazlı Ortaklık” Antlaşması imzalamıştır. Benzer şekilde AB, İsrail ve Filistin ile de bu tür anlaşmalar yapacağını açıklamıştır. Diğer yandan 1994’te EFTA ülkeleriyle yapılan Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması da Türkiye için düşünülen “İmtiyazlı Ortaklık” Anlaşması’na yakın görünmektedir. Tunus ile yapılan anlaşmanın içeriği standart bir şey değildir. Yani yapılacak “İmtiyazlı Ortaklık” Anlaşmalarının içerikleri devletten devlete göre farklılık gösterecektir.

Türkiye ise “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğine başından beri karşı çıkmakta ve reddetmektedir. Çünkü Türkiye bu ortaklıkla ikinci sınıf bir ülke durumuna düşecektir. Diğer yandan Türkiye’nin “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini kabul etmesi AB’ye tam üyelik yolunun tamamen kapanması anlamına gelmektedir. Üstelik tam üyelik hedefinden vazgeçmenin de kamuoyuna açıklamakta zorluk çekeceğinden hem toplumsal hem de Gümrük Birliği’nin revize edilmesinde doğru adımlar atılmaması halinde ekonomik açıdan Türkiye’ye büyük kayıplar getirecektir. Böylesi teknik ve bilgi isteyen bir konunun halka açıklamasının zor olmasına rağmen iktidardaki liderlerin kamu diplomasisi sayesinde bu durumu halka açıklamaları da mümkündür. Türkiye’deki liderler içyapının, kamuoyunun, çıkar gruplarının talepleri doğrultusunda hareket ettiğini, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin zarar getireceğini, AB’nin Türkiye’yi istemediğini ve Türkiye’nin AB’nin iyi yanlarını alıp kötü yanlarını almadıklarını söylemeleriyle “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin daha iyi olacağını söyleyip halkı ikna etmesi ve zararları önlemesi de mümkündür.²⁶³ Türkiye’nin seçeneği reddetmesi, AB içinde söz konusu devletlerin de bu seçenek hususunda yeterince destek bulamaması yüzünden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği

²⁶³ Mülakat.

gündemden düşmüştür. AB için şu anda önemli olan şey Türkiye ile müzakerelerin devam etmesidir. Müzakerelerin tamamlanması ve sonrasında yapılacak Katılım Antlaşması'nın olumsuz sonuçlanmasından sonra "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin yeniden gündeme gelmesi muhtemeldir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE “İMTİYAZLI ORTAKLIK” SEÇENEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin fikir bazında ne zaman ortaya çıktığına yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır. Bu sayede Türkiye’nin 1959 yılından itibaren AB’nin “İmtiyazlı Ortağı” olup olmadığı da anlaşılmış olacaktır. Diğer yandan Kıbrıs Sorunu, Yunanistan ile olan sorunlar, AB’nin geleceğine yönelik tartışmalar gibi konular ışığında Türkiye-AB ilişkilerinin gelecekte nasıl bir şekil alacağına dair değerlendirmeler de yapılacaktır. Bununla birlikte çalışmamızda Liberal Hükümetlerarasıcılık ışığında devletlerin Türkiye-AB ilişkilerindeki etkisi de göz önünde tutularak inceleme yapılacaktır.

I. 1959-1987 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği

Yasal çerçevesi 1957 Roma Antlaşmalarıyla çizilen Birlik ile Türkiye’nin ilişkileri 31 Temmuz 1959 yılında başlamaktadır.²⁶⁴ 31 Temmuz 1959’da Birliğe ortaklık başvurusunda bulunan Türkiye’nin başvuruda bulunmasının bazı nedenleri olmuştur. Bunlardan birincisi siyasi temellidir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra İsmet İnönü tek parti yönetiminin daha fazla gitmeyeceğini anlamış ve bu anlamda Batı sistemi içinde yer almak gerektiğini düşünmüştür. Türkiye, Truman Doktrini’nin en önemli kanatlarından biriyken ve NATO üyesiyken daha fazla Batı kurumları içinde

²⁶⁴ Süleyman Seydi, “Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası”, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (ed.), **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, 2. Baskı, Anı Yayınları, Ankara 2007, s. 296.

yer almak gerektiğini anlamıştır.²⁶⁵ İnönü sonrasında 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti de Batı ile bütünleşmeden yana olmuştur.²⁶⁶ Çünkü Batı ile bütünleşme çağdaşlaşma ile bir tutulmuştur. Bu anlamda, Batı’ya dönük dış politikayla sağlanmak istenen Türkiye’nin çağdaşlaşmasında Birliğe üyelik de önemli bir adım olarak görülmüştür.²⁶⁷ İkinci neden ise güvenlikle alakalı bir durumdur. Çünkü Batılılaşma, Batı’ya yönelme, Avrupalılaşma ya da Çağdaşlaşma, bir anlamda uluslararası sisteme entegre olmak demektir. Bu durum ise ulusal güç kapasitesi yalnız kalamayacak düzeyde olmayan Türkiye’nin SSCB karşısında ulusal güvenliğini sağlamak için gerekli görülmüştür.²⁶⁸ Ortaklık başvurusunun üçüncü nedeni ekonomiktir. Türkiye, II. Dünya Savaşı’ndan sonra, ekonomik kalkınma için Batı’dan yardım almak suretiyle Marshall Planı’na dâhil olmuştur.²⁶⁹ Marshall Planı ile verilen yardım bitince, 1958 yılında ekonomi sekteye uğramış, ödemeler dengesinde sorunlar çıkmış ve sistem çökmüştür. Aynı zamanda bu dönem ABD ile sorunların çıktığı, ekonomik

²⁶⁵ Metin Aksoy, “Avusturya ve Türkiye-AB İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi, İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 16, S. 22, 2011, s. 34.

²⁶⁶ Şaban Çalış, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayınları, Ankara 2006, s. 56-57.

²⁶⁷ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “AET İle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 813.; Beril Dedeoğlu, “Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Siyasa**, S. 1, Bahar 2005, s. 26.; Nurcan Kılınç, “Türkiye-AB İlişkilerindeki Ekonomik Müzakereler ve Türkiye’nin Üyelik Sonrasındaki Kazançları”, www.tasam.org/FileDownload.ashx?p=Icerik&i=3176&f=DOSYA, (17.08.2013).; Mehmet Özcan, Fatma Y. Elmas, Mustafa Kutlay ve Ceren Mutuş, **Bundan Sonrası?: Senaryo Analizleriyle Türkiye AB İlişkileri**, USAK Yayınları, Ankara 2009, s. 19.; Gönül Oğuz, “Avrupa Birliği’nin Genişleme Yorgunluğu Sürecinde AB-Türkiye İlişkileri”, **AİBÜ Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 8, S. 1, Bahar 2012, s. 51.

²⁶⁸ Gökhan Koçer, “Türkiye’nin Avrupa Birliği Politikası: Uluslararası İlişkiler Açısından Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal ve İktisadi İncelemeler Dergisi**, C. 1, S. 2, Kış 2009, s. 38-40.; Mehmet Murat Erdoğan, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri 1990-2005**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 23.; Atiyeh Ghanbari, **European Union Enlargement: The Case of Turkey**, Master Arts in International Relations Thesis, Genova, 2007, s.12.; Mustafa Nail Alkan, **Mülakat**, 21 Ocak 2015.

²⁶⁹ Mehmet Gönübol, v.d., **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 7. Baskı, Alkım Kitabevi, Ankara 1989, s. 439-459.; Mustafa Sıtkı Bilgin, “Türkiye’nin AB’ye Katılma Sürecinde Ortadoğu’da Sahip Olduğu Stratejik Konumu ve Önemi”, Harun Arıkan, Muhsin Kar (ed.), **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Siyasal, Bölgesel ve Ekonomik Boyutlar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005, s. 251.

yardımların azaldığı bir döneme rast gelmiştir.²⁷⁰ Bunun üzerine Demokrat Parti, Birlik ile yeni bir açılım oluşturma düşüncesiyle karşı karşıya kalmış, Birliği bir can simidi olarak görmüş ve Türkiye'nin ekonomik kalkınma amacı doğrultusunda bu yapılanma ile ekonomik ilişkilerinin ilerletilmesine öncelik verilmiştir.²⁷¹ Çünkü Birlik üyeleri, Türk dış ticaretinde önemli bir paya sahip durumdadır. Ayrıca coğrafi olarak yakınlığı sebebiyle, Avrupa mallarının Asya ve Afrika'ya ihracında Türkiye'nin kullanılabileceği ve böylece Türkiye'nin ticari kazancında artış olabileceği Birlikle ilişki kurulmasını gerekli kılmıştır.²⁷² Ortaklık başvurusunun dördüncü neden ise Yunanistan faktörüdür. Yunanistan'ın Birliğe başvurması Türkiye'yi Birliğe başvuruya itmiştir.²⁷³ Çünkü Türkiye, Yunanistan ile benzer şeyler üretmektedir. İki ülke de tarımsal ekonomi ağırlıklıdır. Yunanistan'ın Avrupa pazarına girmesi durumunda Türkiye, Pazar payının azalması ve zarar etmesinden çekinmiştir. Bunun yanında Türkiye de diplomatik açıdan zora girmemek için, Yunanistan'ı Avrupa'da yalnız bırakmak istememiştir.²⁷⁴ Bunun yanında Yunanistan'la yaşanan Kıbrıs sorunu Londra ve Zürih Anlaşmalarıyla çözüme kavuşturulmuş gibi görünse de Yunanistan'ın bu tür siyasi sorunların Türkiye'nin taraf olmadığı bir oluşuma girerek bu sorunları kullanıp güçlenmesini de istememektedir.²⁷⁵

²⁷⁰ Merdangeldi Kurbanov, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 49.

²⁷¹ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 813.; Atilla Eralp, "Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Türkiye ve Avrupa**, Atilla Eralp (ed.), İmge Kitabevi, Ankara 1997, s. 90-91.

²⁷² Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 813.

²⁷³ Can Baydarol, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1206:tuerkiye-avrupa-birlii-likileri&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (14.11.2011).; Meryem Hayır, "Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri (Halkın ve Sanayicinin AB Süreci Hakkındaki Düşünceleri)", http://www.yarbis.yildiz.edu.tr/web/userPubFiles/mhayir_73d2cd9a85b79d0d2f9b44ea6557c627.pdf, (17.08.2013).

²⁷⁴ Çalış, **a.g.e.**, s. 57-64.

²⁷⁵ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 814.

Türkiye'nin üyelik başvurusuna karşı Birlik içinde net bir tavır belirlenememiştir. Bir grup için Birlik, farklılıklardan ziyade benzerlikler üzerinde durması gereken bir yapı olmalıdır. Bu benzerlikler ise Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu mirasına olan yapı üzerine oturtulmalıdır. Bu anlamda Türkiye, bu mirasın dışında kaldığı için tam üye olarak kabul edilmemelidir. Aynı şekilde Türkiye'nin ekonomik olarak Birlik üyelerinden zayıf, kötü ve istikrarsız bir ekonomiye sahip olması, Birliğin yükümlülüklerini kaldırarak düzeyde olmaması, sanayide yüksek gümrük duvarlarının olması, devletçi uygulamaların varlığı Türkiye'nin tam üyeliği yönünde olumsuz bir izlenim bırakmıştır. Buna karşın Birlik içinde başka bir grup içinse Türkiye'nin genç nüfusu, coğrafi konumu, jeopolitik ve jeo-stratejik önemi, büyümekte olan ekonomisi yüzünden Birlik tarafından kaçırılmaması gereken bir Pazar olarak görülmüş ve bu durum tam üyelik yolunda olumlu bir izlenime yol açmıştır. Ancak bu olumlu unsurların Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğini zorunlu kılmadığının da altı çizilmiştir. Çünkü Birliğe göre, Ortak Pazar yeni yeni oturmaya başlamışken Türkiye ile mümkün olan en üst düzeyde, her iki tarafı da memnun edecek bir ilişkinin kurulması yeterli olacak ve bu sayede Türk ekonomisinin de istenen düzeye ulaşabilecektir.²⁷⁶ Heinz Kramer'e göre Soğuk Savaş ortamı, Komünizm tehdidi nedeniyle Türkiye Batı Bloku içinde tutulmak istenmiştir. Bir anlamda o dönemde siyasi anlamda Avrupa'nın sınırlarını çizmek için Türkiye gerekli görülmüştür.²⁷⁷

Bunun yanında, siyasal açıdan da Birlik, Türkiye'ye çok da olumsuz bakmamıştır. Çünkü Türkiye zaten Batı'ya yönelmiş Avrupa Konseyi, NATO gibi

²⁷⁶ **a.g.m.**, s. 817.

²⁷⁷ Heinz Kramer, "Turkey's Accession Proces to the EU", **SWP Comments**, 25 Ekim 2009, s. 1-8.

Batı'nın oluşturduğu mekanizmalara üye olarak bunu göstermiştir.²⁷⁸ Bu durumda Yunanistan'ın Birliğe tam üye olarak kabul edilmesi ve Türkiye'nin dışarıda bırakılmasının Türkiye'nin, Birliğin en ciddi rakibi EFTA'ya doğru kaymasına, Türkiye'nin Birlikten uzaklaşmasına ve Birliğin büyük bir pazarı kaybetmesine aynı zamanda bu durumun Birliğin tarafsızlığına da zarar verebileceğinden endişe etmişlerdir. Bu yüzden siyasi açıdan Türkiye'ye pek de olumsuz bakılmamıştır.

Bununla birlikte Birlik, Türkiye'ye güvenlik temelli bir bakış açısıyla da yaklaşmıştır. Türkiye, 1952 yılında NATO'ya üye olduktan sonra Batı savunma sistemine oldukça önemli katkı sağlamıştır. Öyle ki Türkiye, NATO'nun "*Güney Kanadı*" olarak görülmüş ve Avrupa için vazgeçilmez bir hal almıştır. Ekonomik temelli bir yapılanma olan Birliğin kuruluş amaçları arasında var olan barış ve istikrarı koruma, politikaları açısından Türkiye'yi Birlik için önemli kılmıştır.²⁷⁹ Yani NATO'nun varlığı yanında Birliğin kendi güvenlik yapılanmasını ve politikasını oluşturmak için Türkiye gerekli görülmüştür.

Türkiye, 31 Temmuz 1959'da ilk başvurusunu yaptıktan sonra ve taraflar arasındaki ilk toplantı 28 Eylül 1959'da Brüksel'de gerçekleşmiştir.²⁸⁰ Başvuru, Birlik tarafınca olumlu karşılanırsa da başvurunun mali ve ticari boyutu detaylıca incelenince konunun karmaşık olduğu görülmüştür. Yapılan toplantıya Semih Güner ve ekibi katılmıştır. Toplantıda ilk olarak Ankara'da hazırlanan memorandumunu sunan Türkiye heyeti hem Türkiye'nin görüşlerini hem de Birlikten beklentilerini açıklamışlardır. Türkiye'nin temel amacının Birliğe üye olmak olduğu belirtilmiş, ortaklık anlaşması önerilmiş ve yapılacak anlaşmanın Gümrük Birliği prensiplerine uygun olması şartı

²⁷⁸ Mustafa Kibaroglu, "Dış Politikada Duygusal Boyuta Çok Fazla Yer Yok", Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin (ed.), **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, C. 1, USAK Yayınları, Ankara 2009, s. 163.

²⁷⁹ Erdoğan, **a.g.t.**, s. 27.

²⁸⁰ M. Akif Özer, "Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Eşiğinde Türkiye", **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C. 16, S. 1, 2009, s. 92.

konulmuştur. Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi 22-25 yıl olarak planlanmış ve ortaklık hazırlık ve geçiş olmak üzere iki aşamadan oluşacağı ifade edilmiştir.²⁸¹ Buna göre, Hazırlık aşaması 6-10 yıl sürecek, topluluktan finansal destek beklenecektir. Ayrıca Türkiye, her türlü serbest ticaret istisna ve düzenlemelerinden de yararlanacaktır. Hazırlık aşamasında Türkiye'ye fazla yük yüklenmeyecek ve Türkiye kendisini geçiş aşamasına hazırlayacaktır. Ancak topluluk, mütekabiliyet prensibinde ısrar etmiş ve aşamalı bir ortaklık anlaşmasına gerek olmadığını söylemiştir. Ortaklık süresinin en az 25 yıl olması anlayışla karşılanmış ve bu sürede Türkiye'ye parasal yardım yapılması öngörülmüştür.²⁸²

Yapılan ilk toplantıda bir sonuca ulaşılamamıştır. Bunun üzerine 2-4 Aralık 1959'da ikinci bir toplantı yapılmıştır. Türkiye, ekonomik, ticari, sanayi ve tarım konusundaki gerekli bilgileri topluluğa sunmuş ve ilk toplantıda söylediklerini yinelemiştir. Ancak Türkiye'nin ekonomik anlamda ciddi problemler yaşamasından dolayı Birliğin görüşünün net olmamıştır. Bu nedenle ikinci toplantıdan da bir sonuç alınamamış, üstelik Birlik Türkiye ile üçüncü toplantının yapılması hususunda çok aceleci davranmak istememiştir.²⁸³ Bunun birinci sebebi Türkiye'de yaşanan olaylar nedeniyle istikrarsız bir ortama kayıştır. Çünkü Demokrat Parti'nin grev yasağı, basın üzerindeki denetimi gibi sert uygulamaları Birliğin ilkelerine uymamaktadır. İkinci neden ise Türkiye'nin ortaklığın getireceği yükü kaldırarak durumda olmaması inancıdır. Çünkü Türkiye ekonomik olarak yüksek gümrük duvarları ve vergilerle ayakta durmaktadır. Bu yüzden Birlik Türkiye'nin kat edeceği duruma göre bekleyip bir yol haritası oluşturmayı daha mantıklı bulmuştur.²⁸⁴

²⁸¹ Çalış, **a.g.e.**, s. 82.

²⁸² Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 822.

²⁸³ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2002, s. 467.

²⁸⁴ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 822.

Bu sırada 1-2 Mart 1960'da Birlik, Yunanistan ile görüşmeleri bitirip anlaşma için gerekli müzakerelere başlama talimatı vermiş ve Türkiye ile yürütülen çalışmalara devam edileceğini söylemekle yetinmiştir. Bu durum, Türkiye'de tepki çekmiştir. Öyle ki Dışişleri Bakanı Fatım Rüştü Zorlu Birlik ülkelerinin Ankara'daki büyükelçilerini çağırarak Türkiye'nin bu tepkisini iletmiştir. Ona göre Birlik, Türkiye'yi Batı'dan uzaklaştırmaya ve Doğu ile ilişkiler kurmaya itmektedir. Bunun üzerine Birlik kararını gözden geçirerek Türkiye ile de müzakerelere başlama kararı almıştır. 10 Mayıs 1960'ta ise Türkiye ile esas müzakerelere başlama talimatı verilmiştir.²⁸⁵ Buna göre Türkiye ile müzakereler resmen başlayacak, 12 yılda Gümrük Birliği oluşturulacak ya da müzakereler başlayacak ve Gümrük Birliği Türkiye'nin istediği gibi 22-24 yılda olacaktır. Türkiye müzakerelerin resmi olarak başlatılmasını 7 Haziran 1960 olarak belirlese de, 27 Mayıs 1960'da Türkiye'de askeri darbe olmuştur. Darbe sonrasında ordu, Türkiye'nin mevcut politikalarına devam edeceklerini açıklamıştır. Milli Birlik Komitesi'nin Birlik ile ilişkileri sürdürme isteği, dış destek ve ekonomiye dış kredi aramanın yanı sıra, Atatürk'ün hedeflediği ve gösterdiği Batı medeniyetlerine doğru ilerleme niyetinden ileri gelmiştir. Darbeden sonra Selim Sarper Dışişleri Bakanı olmuş ve Birlikle ilişkilere kaldığı yerden devam edileceği, müzakerelerin mümkün olan en kısa zamanda tamamlanacağı söylenmiştir.²⁸⁶ Ancak Birlik bu durum karşısında net bir şey söylememiş ve tepkisiz kalmayı tercih etmiştir. Çünkü demokrasiyi temel unsur olarak kabul eden Birlik, Türkiye'deki darbe ve idamlardan tedirgin olmuştur. Bu tedirginliği gidermek için en iyi yolun görüşmelere devam edilmesi gerektiğini düşünene Türkiye ise, Birliği görüşmelere çağırılmış ve 14-21 Ekim 1960'da üçüncü görüşmeler yapılmıştır.

²⁸⁵ Çalış, **a.g.e.**, s. 85.

²⁸⁶ Erhan ve Arat, **a.g.m.**,s. 824.

Görüşmelerde Türkiye'nin daha evvel sunduğu memorandum geri çekilmiş ve onun yerine Milli Birlik Komitesi'nin “*Yeni Türk Tezi*” olarak bilinen öneri paketi sunulmuştur. Burada geçiş döneminin tek aşamalı ve 22 yıl olması ve mütekabiliyet ilkesi kabul edilmektedir. Karşılığında ise, esnek bir geçiş programına sahip, Gümrük Birliği esasına dayanan mali yardım beklenmiştir. Ancak Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve politik durum Birliği endişelendirmiştir. Çünkü Türkiye ve Birlik arasında çok büyük bir uçurum olduğu görülmüştür. Bu yüzden Türkiye'nin bu dönemde beklentilerinin karşılanması zor görünmüştür. Bunun üzerine Birlik, Yunanistan'la olan görüşmelerde son aşamaya gelindiğini söyleyerek yapılacak toplantının tarihini ertelemiştir.²⁸⁷

Bunun üzerine 10 Nisan 1961'de dördüncü toplantı yapılmıştır. Türkiye, daha önceki isteklerini yinelemiştir. Birlik ise, farklı bir tavır alarak Gümrük Birliği'nin önemli olmadığı ve Türkiye'ye uygun bir formül üretilmesini önermiştir. Türkiye'nin kendini hazır hissettiği zaman Gümrük Birliği'ne girebileceğini söylemiştir. Türkiye asıl amacının tam üyelik olduğunu söyleyerek Birliğin tutumu karşısında hayal kırıklığı yaşadığını belirtse de, bu toplantıda da ciddi bir karar alınmamıştır. Buna karşın, Türkiye, kamuoyuna toplantının çok iyi bir diplomatik başarı olduğunu duyurmuştur. Birlik ise dördüncü toplantının görüşlerini incelemiş ve 14 Ocak 1962'ye kadar bir açıklama yapmamıştır. İki taraf da sessiz kalmış ve bir bekle ve gör politikası izlenmiştir.²⁸⁸

Ancak sessizlik 9 Temmuz 1961'de Atina Anlaşması ile bozulmuştur.²⁸⁹ Bu anlaşma ile Türkiye kamuoyundaki iyimserlik havası kaybolmuş, Türk yetkililer ise

²⁸⁷ Karluk, **a.g.e.**, s. 468.

²⁸⁸ **a.g.e.**, s. 468.

²⁸⁹ Birlikle Yunanistan Arasında Ortaklık Kuran Anlaşma (Atina Anlaşması), 77 maddelik esas metin ve 20 ek protokolden oluşmaktadır. Toplulukla ilişkileri tek dönemde ele alan Atina Anlaşması

bu anlaşmanın Türkiye'nin Birlikten dışlandığı anlamına gelmediğini söylemiştir. Daha sonra Türkiye, Birliğe Yunanistan ile yapılan anlaşmaya ilişkin fikirlerini ve beklentilerini söylemişlerdir.²⁹⁰ Komisyon da 8 Ağustos 1961'de Türkiye konusunda olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun üzerine Türkiye bir memorandum sunmuştur. Buna göre, Türkiye Avrupalı olmak istediğini, NATO üyesi olarak da yer aldığı Avrupa'ya, Birliğe üye olarak da katılmak istediğini söylemiş, ayrıca Birliğe mali açıdan yük olmak istemediğini, yapılacak anlaşmanın GATT'a uygun olmasını istediklerini, 22 yıl sürecek ve iki aşamadan oluşacak bir anlaşmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Bu anlaşmaya göre, ilk aşama beş yıl sürecek ve Türkiye bir takım sorumluluklar yüklenecektir. Bu aşama iki kez birer yıl daha uzatılabilecek ve karşılığında Türkiye'ye Birlik mali yardımında bulunup pazarlarını Türk mallarına açacaktı. Geçiş Aşamasına geçilmesine ise Ortaklık Konseyi karar verecektir.²⁹¹

Türkiye bu memorandumunu Komisyon'a iletmesine karşın AB Bakanlar Konseyi ise Türkiye'de serbest seçimler yapılana kadar müzakereleri tekrar erteleme kararı almıştır. Bu kararın alınmasında Fransa etkili olmuştur. Fransa'nın bu dönemde Cumhurbaşkanı olan Charles De Gaulle, Türkiye'nin Avrupalı olmadığını, Ortadoğu'nun tek gerçek ve en büyük ülkesi olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin Birliğe ihtiyacı olmadığını ileri sürmüştür. Yani Birlik içinde bir lider ulusal çıkarlarına aykırı olduğu için Türkiye'nin Birliğe tam üye olması konusunda işbirliğine yanaşmamış ve bundan dolayı Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğine karşı bir dış politika üretilip ulus-üstü yapıyı etkilemeye çalışmıştır. Bu sırada, Türkiye'de ise

yürürlüğe girdiği andan itibaren Geçiş Dönemi başlayacak Gümrük Birliği ise otomatik olarak devam edecektir. Bununla birlikte, Yunanistan'ın yükümlülükleri de 12 asil ve 22 yıl istisnai olmak üzere belli bir takvime bağlanmıştır. Anlaşmada Malların, Sermayenin, Kişi ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı gibi Vergilendirme gibi konular da maddeler halinde ele alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. "Agreement Establishing An Association Between European Economic Community and Greece", <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/ea36b530-f7ee-46f3-a26b-5dc4ea1a5508/en>, (11.01.2012).

²⁹⁰ Çalış, **a.g.e.**, s. 97.

²⁹¹ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 830.

İsmet İnönü Başbakanlığında bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Başbakan İnönü'nün ilk isteği, Birlik ile ilişkileri düzeltmek ve Fransız vetosunu kaldırmak olmuştur. Bunun için, yeni hükümet Birlikle ilişkileri düzeltmek için çabalamış ve Birlik politikalarının belirlenmesine yardımcı olacak özel bir komite kurulmasına neden olmuştur. Feridun Cemal Erkin'i Dışişleri Bakanı olarak atayana hükümet, Altıları ikna etmek için diplomatik girişimlerde bulunmuştur.²⁹² Örneğin 21 Ağustos 1961'de Türkiye, Birlik üyesi ülkelerin başkentlerine bir memorandum göndermiştir. Burada Türkiye Birliğin Yunanistan ile anlaşmalarına rağmen kendileriyle anlaşmamalarını protesto etmiş ve Gümrük Birliğinden başka bir modeli kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca, 4-5 Mart 1962 tarihlerinde Birliğe bir memorandum vererek onları resmi müzakerelere çağırmış ve amacının Gümrük Birliğini gerçekleştirmek olduğunu yinelemiştir.²⁹³ Bu çabalar ve Erkin'in istekli tavrı nedeniyle 15 Mayıs 1962'de AB Bakanlar Konseyi, ara verilen müzakerelere başlama kararı almıştır. Bunun üzerine 18-22 Haziran 1962'de beşinci görüşme yapılmış ve burada hem Ankara hükümeti hem de Brüksel'deki Büyükelçi Hasan Esat Işık da ilişkilerin süratle biçim alması gerektiğini söylemiştir. Bu toplantıda Türkiye tarafı, anlaşmada öngörülen hazırlık döneminin kısa ve geçiş döneminin ise otomatik bir süreç olmasında ısrar etmiştir. Hazırlık aşaması beş yıl olmakla birlikte burada ticari ayrıcalıklar istenmiş geçiş aşaması ise Gümrük Birliği'nin ön görmüştür. Ancak Birlik tarafı buna olumlu yaklaşmamıştır. Çünkü GATT Anlaşması'nın 24. maddesine göre,

²⁹² Çalış, a.g.e., s. 94.

²⁹³ Murat Kılıç, **Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 15.

kesin plan ve takvim verilmeyen bir Gümrük Birliği ilkesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir.²⁹⁴

Bununla birlikte 8-12 Ekim 1962’de de altıncı görüşmeler yapılmış ve burada Birlik tarafı bir anlaşma taslağı getirerek görüşlerini dile getirmişlerdir. Buna göre, Birlik, sürekli ve gittikçe sıklaşan bağlar kurmayı amaçlamakta ve bunun için ortaklık koşul ve yöntemleri ileride saptanacak olan bir Gümrük Birliği’nin gerçekleşmesine yönelmiştir. Türkiye tarafı ise bunu yetersiz bulmuş ve “*Gümrük Birliği’nin gerçekleşmesine yönelmiştir*” ifadesi yerine bu birliğinin oluşturulacağının kesin biçimde anlaşmada yer almasını istemiştir. Bu anlamda hazırlık döneminin Gümrük Birliği dışında ele alınmasının yerine, onun ilk dönemi biçiminde kabul edilmesini istemiştir. 14-24 Ocak 1963’te ise yedinci toplantı yapılmıştır. Toplantının yapıldığı dönemde Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle, İngiltere’nin üyelik başvurusunu Birliğe üyeliğe hazır olmadığı için geri çevirmiştir. Aslında bunun sebebi İngiltere’nin genel olarak Birliğe ve Ortak Tarım Politikasına karşı olmasındandır. Dış politikadaki hedeflerini AB’yi bir araç olarak kullanıp gerçekleştirmeye çalışan Fransa da ulusal çıkarları gereği İngiltere’nin Birliğe üye olması hususunda işbirliğine yanaşmamıştır. Türkiye tarafı da buna benzer bir gelişme yaşanacağından korksa da tam tersine olumlu bir hava yaşanmıştır. Çünkü Türkiye tarafı Birlik tarafını olumlu olmaya zorlamıştır.²⁹⁵ Bu görüşmelerden önce Birlik ile Türkiye’nin hazırladığı taslaklardan hangisinin çalışma belgesi olarak ele alınacağının tartışması yapılmıştır. Birlik tarafı, Türkiye tarafının taslağını oldukça ayrıntılı ve uygulanması zor hatta amacının kaybolabileceği kadar derin olduğunu söylerken Türkiye tarafı ise Birlik taslağının çok zayıf bir bağ kurma amacı taşıdığını söylemiştir. Görüşmenin sonunda

²⁹⁴ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devleti’nin Aşma Çabasındaki Avrupa’nın Türkiye’ye Yaklaşımı**, 1. Kitap, Ümit Yayınları, Ankara 1993, s. 173.

²⁹⁵ **a.g.e.**, s. 175.

Türkiye'nin baskısıyla kendi görüşlerinde bir değişiklik olduğu anlamında yorumlanmaması kaydıyla Türkiye tarafının taslağı görüşmede esas alınmıştır.²⁹⁶

Bu görüşme ile bağlayıcılığı olmasa da ilk yazılı doküman ortaya çıkmıştır.

Buna göre:

- Ortaklık Roma Antlaşması'nın 238. maddesine göre yapılacaktır.
- Ortaklık Hazırlık, Geçiş ve Gümrük Birliği olmak üzere üç aşamadan oluşacaktır.
- Ortaklık Anlaşması GATT'ın 24. maddesinin 10. fıkrasına²⁹⁷ dayandırılarak götürülecektir.
- Ortaklıkla ilgili ve süreklilik gösteren ana hükümler, esas anlaşmada yer alacaktır.
- Geçiş Dönemi'ne Ortaklık Konseyi kararı ile geçilecektir.
- Ortaklık Konseyi'nin kuruluş, çalışma gibi esasları Atina Anlaşması'ndaki gibi olacaktır.²⁹⁸

Bununla birlikte üzerinde anlaşılabilen konular da olmuştur. Bunlar hazırlık döneminin süresi, bu dönemin uzatılması ya da kısaltılması, Gümrük Birliği'nin gerçekleştirme süresi, tarım politikasına uyum, yeni katılımı, hakem usulleri ve

²⁹⁶ a.g.e., s. 180.

²⁹⁷ GATT'ın 24. Maddesi Gümrük Birliğine ilişkin prensipleri belirlemektedir. Buna göre tasarlanan Gümrük Birliği makul bir süreyi kapsamalıdır. Bu sürenin GATT uygulamalarında 12-15 yıl olduğu ancak 20-22 yıla kadar da uzayabileceği öngörülmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. "Gümrük Birliği'nde Türkiye", http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/07d4a1214289aea_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD, (19.07.2013).;

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103447.pdf, (19.07.2013).

²⁹⁸ Atina Anlaşmasında Ortaklık Konseyine ilişkin görüşler madde 3, madde 65 ve madde 66'da yer almaktadır. İlgili madde için bkz. "Agreement Establishing An Association Between European Economic Community and Greece", <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/ea36b530-f7ee-46f3-a26b-5dc4ea1a5508/en>, (13.01.2012).

korunmayla ilgili ilkeler ve ticari ayrıcalıklardır.²⁹⁹ Bu sorunlarda yapılan sekizinci görüşmeyle şu şekilde çözümlenmiştir. Buna göre:

- Hazırlık Dönemi Türkiye tarafının isteğine uygun olarak beş yıl olacaktır. Bu döneme ait ilkeler, Birlik tarafının istediği gibi “geçici protokol” de yer alacaktır.
- Hazırlık Döneminin süresi, gerekli görülürse üç yıl uzatılacaktır. Burada bu süreye iki yıl diyen Türkiye tarafı ile dört yıl diyen Birlik tarafı uzlaştırılmıştır.
- Geçiş Dönemi süresi, Birliğin görüşü doğrultusunda istisnalar hariç 12 yıl olarak saptanmıştır. İstisnaların da Gümrük Birliğinin makul bir süre içinde tamamlanmasına engel olmaması şartı koşulmuştur. Hazırlık süresinin ne kadar süreceği tam olarak kestirilmediğinden Türkiye tarafı 22 yıllık sürede ısrar etmemiştir.
- Tarım politikasına uyumda Türkiye tarafının talebine uygun bir ifade eklenmiştir. Bu, Türkiye’nin önceki müzakerede talep ettiği tarım politikasına katılma biçiminde değil, Gümrük Birliğine konu malların tamamının dâhil olacağı biçimde bir genel ifadedir.
- Yeni katılımlar halinde, Türkiye’ye de Yunanistan gibi veto hakkının tanınması kabul edilmemiştir. Yalnız tarafların, topluluğa katılım veya ortaklık durumları da dâhil üçüncü ülkeler karşısında çıkarlarını korumak için danışma usulleri oluşturulması uygun bulunmuştur. Hakeme müracaat ile ilgili Türk talepleri de benzer biçimde çözümlenmiştir. Korunmayla ilgili Türk talepleri hazırlık dönemi sonrasına bırakılmıştır.³⁰⁰

²⁹⁹Tekeli ve İlkin, **a.g.e.**, s. 182.

³⁰⁰**a.g.e.**, s. 185.

Bununla birlikte, 23-24 Nisan 1963'te yapılan dokuzuncu görüşme ise anlaşma metninin hazırlandığı bir çalışma grubu biçiminde olmuş ve sonunda 25 Temmuz 1963 tarihli son oturumda Türkiye ile Birlik Arasında Ortaklık Tesis Eden son uzlaşma metni, heyetler tarafından paraf edilip anlaşma olarak imzaya hazır hale getirilmiştir.³⁰¹ Anlaşma ise, 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanarak ilişkiler ortaklık çerçevesinde hukuki olarak başlamıştır.³⁰²

A. Ankara Anlaşması ve Hazırlık Dönemi

Ankara Anlaşması, Birlik ve Türkiye arasında Roma Antlaşması'nın 238. maddesine göre yapılan bir Ortaklık Anlaşmasıdır. Ortaklık Anlaşması (*Accession Association Agreement*)³⁰³ Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı karma bir anlaşmadır. Hukuken imza sürecinde hem Birlik hem de üye ülkeler vardır. Burada kullanılan “Ortaklık” terimi ilk kez Ankara ve Atina Anlaşmalarında yer almıştır.³⁰⁴ Ankara Anlaşması, Türkiye ile Birlik ilişkilerinin hukuki temelini oluşturmaktadır.

Ankara ve Atina Anlaşmaları, diğer hiçbir üçüncü ülkeyle yapılmamış kapsamlı anlaşmalardır.³⁰⁵ Üstelik bu anlaşmalar tam üyelik dışında “İmtiyazlı

³⁰¹ Kılıç, **a.g.t.**, s. 16.

³⁰² M. Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, ODTU Yayınları, Ankara 2007, s. 74.; Seçkin Barış Gülmez, “The EU Policy of the Republican People's Party: An Inquiry on the Opposition Party and Euro-Skepticism in Turkey”, **Turkish Studies**, C. 9, S. 3, Eylül 2008, s. 423.

³⁰³ AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı Ortaklık Anlaşması, Avrupa Anlaşması olarak da anılmaktadır. Burada Ankara ve Atina Anlaşmaları Ortaklık Anlaşması olarak nitelendirilmekle birlikte 1994 sonrasında Orta Avrupa ülkeleriyle imzalanan anlaşmalar ise Avrupa Anlaşması olarak nitelendirilmektedir. Bunlara ilave olarak 2000 yılı sonrasında Hırvatistan ve Makedonya ile imzalanan ortaklık anlaşması için ise İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (*Stabilization and Association Agreements*) tabiri kullanılmaktadır. Kemal Başlar, “Gümrük Birliği Anlaşması'nın (1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın Hukuksal Niteliği”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 4, S. 1, Güz 2004, s. 153-154.

³⁰⁴ DPT, **a.g.e.** s. 3.

³⁰⁵ Örneğin Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk ile yapılan ortaklık anlaşmalarında Gümrük Birliği anlaşmanın kapsamı dışındadır. “Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part”, <http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=13127>, (22.12.2014).; “Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia, of the other part”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/saa03_01_eS.p

Ortaklık” gibi hiçbir ortaklıktan bahsetmemiştir. Buna karşın Ankara Anlaşması’nı bir *“İmtiyazlı Ortaklık”* anlaşması olarak değerlendiren Şaban Çalış ise Ankara Anlaşması’nın sorunlu işlediğini ve AB’nin bu anlaşmadan daha fazlasını *“İmtiyazlı Ortaklık”* seçeneğiyle Türkiye’ye veremeyeceğini ileri sürmektedir. Ona göre *“İmtiyazlı Ortaklık”* seçeneği Türkiye’nin AB karar-alma mekanizmasında yer almaması ancak AB projesi içinde yer alması şeklinde tanımlanırsa Türkiye zaten mevcut durumda böyle bir statü içindedir.³⁰⁶ Atilla Eralp’e göre ise bu anlaşma *“imtiyazlı”* değil *“istisnai”* anlaşmalardır. Ona göre Türkiye’nin Ankara Anlaşması’ndan itibaren imtiyazlı ortak olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü ortada bir imtiyaz yoktur. 1959’da başlayan ilişkiler ortaklık ilişkisi şeklinde devam etmekte ve günümüzde neredeyse ilerlemez olmuştur. Buna karşın Türkiye ile aynı yıl üyelik başvurusunda bulunan Yunanistan 1981’de tam üye olmuştur. Müzakerelere aynı tarihte başladığımız Hırvatistan Temmuz 2013’te AB’ye tam üye olmuştur. Bu sebeplerden ötürü Türkiye’nin *“İmtiyazlı Ortak”* olduğunu söylemek yanlış olacaktır.³⁰⁷ Benzer bir biçimde Ekonomi Bakanlığı’ndan bir yetkili de Türkiye’nin *“İmtiyazlı Ortak”* olmadığını söylemektedir. Ona göre Ankara Anlaşması, Gümrük Birliği temelli olup Türkiye ile Birlik arasında ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan ve Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı bir ortaklık anlaşmasından başka bir şey değildir. Anlaşmanın kapsamlı olması Türkiye ile ilişkilere özel bir anlam katmamaktadır.³⁰⁸

Ankara Anlaşması 33 madde esas anlaşma olmak üzere, 11 maddelik Geçici Protokol, dokuz maddelik Mali Protokol, Son Senet ve iş gücü konusunda taraflar

df, (22.12.2014).; “Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the republic of serbia, of the other part”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_eS.pdf, (22.12.2014).

³⁰⁶ Şaban Çalış, **Mülakat**, 23 Aralık 2014.

³⁰⁷ Eralp, **Mülakat**.

³⁰⁸ Ekonomi Bakanlığı, **Mülakat**, 24 Aralık 2014.

arasında teati eden mektuplardan oluşan bir çerçeve anlaşmadır.³⁰⁹ Anlaşmaya, bir adet Niyet Bildirisi, iki adet Yorum Bildirisi ve Federal Almanya Hükümetine ait iki adet bildiri eklenmiştir.³¹⁰ Sadece Birlikle ilişkilerde uygulanacak genel kurallar tanımlanmış, kısaca bir çerçeve çizilmiştir. Anlaşmanın ilgili maddeleri, ortaklık ilişkisinin amacı, Gümrük Birliğinin esasları, tanımı, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı (Dört Özgürlük), ulaştırma, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkânları ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konulardır.³¹¹ Anlaşmanın amacı, ikinci maddede belirtildiği gibi, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasının ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin, yaşam standartlarının yükseltilmesini sağlamaktır. Anlaşma ekonomik yönleriyle ağır bassada aynı zamanda siyasi bir yanda barındırmaktadır.³¹² Yani Ankara Anlaşması'na göre önce ekonomik bütünleşme sağlanacak ardından siyasi bütünleşmeye geçiş ve tam bütünleşme sağlanacaktır.³¹³ Diğer yandan Anlaşmanın 28. maddesi önem arz etmektedir.³¹⁴ Söz konusu maddeye göre, Anlaşmanın işleyişi, akit tarafların, Birliği kuran anlaşmadan doğan yükümlülükleri yerine getireceğini gösterse de akit taraflar bunu değerlendireceklerdir.³¹⁵ Bu maddeye göre Türkiye için ortaklık ilişkisi sonraki bir üyeliğin bağlayıcı ön aşaması olarak görülürken Birlik için

³⁰⁹ Haluk Günöğür, "Ankara Anlaşmasını Hukuksal Değerlendirmesi", **İKV Dergisi**, Özel Sayı, Eylül 1988, s. 54.; DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye** 5. Baskı, Doğu Matbaacılık, Ankara 2002, s. 310.

³¹⁰ Başbakanlık DPT AET Başkanlığı, **Türkiye İle AET Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, DPT Yayınları, Ankara 1993, s. 3-40.; Kılıç, **a.g.t.**, s. 17.

³¹¹ Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, **Türkiye-AB İlişkileri**, Ankara 2001, s. 29.

³¹² Vedat Akman, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, Alfa Yayınları, İstanbul 1995, s. 35.

³¹³ Hacı Can ve Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 21.

³¹⁴ "Türkiye-Avrupa Birliği", http://europa.eu/index_eS.htm, (28.10.2011).

³¹⁵ Özen, **a.g.e.**, s. 12.; Sanem Baykal, "Turkey-EU Relations In The Aftermath Of The Helsinki Summit: An Analysis Of Copenhagen Political Criteria In Light Of The Accession Partnership, National Programme and The Regular Reports", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 2, S. 3, 2002, s. 15-63.

incelenmesi gereken bir olanak olarak görülmüştür.³¹⁶ Yani ilgili madde ile Birliğe katılım sözü verilmemiş, bu anlamda ilişkiler, ucu açık bir sürece bırakılmış, Türkiye'nin Birliğe otomatik olarak katılımı kapısı kapanmıştır. Ancak söz konusu madde zamanı geldiğinde ve şartlar oluştuğunda taraflara yerine getirilmesi gereken sorumluluklar yüklemiştir.³¹⁷

Anlaşmanın ilkeleri ise giriş bölümünde sıralanmıştır. Buna göre:

- Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma, ticareti uyumlu bir biçimde artırma ve Türk ekonomisi ile Topluluk ekonomisi arasındaki açığı kapatmak
- Türk halkı ile Avrupa Birliği halkları arasında sıkı bağlar kurulmasını sağlamak
- Türk halkının yaşam seviyesini güçlendirmesine destek vererek Türkiye'nin tam üyeliğini kolaylaştırmak
- Roma Anlaşmasının esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmektir.³¹⁸

Ankara Anlaşması bazı gruplar için iyimser bir anlaşma olarak da düşünülmektedir. Çünkü burada, Birliğin bütün yapılanmasına Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamak amaçlanmıştır.³¹⁹ Üstelik katılım sözü verilmese bile Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu belirtilmiştir. Ortaklık ilişkisi kurulan devletlerin, Birliğin örgütsel yapısına ve karar alma mekanizmasına katılımı mümkün olmadığından Ankara Anlaşmasında Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkileri yürütecek Ortaklık Konseyi

³¹⁶ Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası (1959-1990)**, Nadir Kitap, İstanbul 1990, s. 165-166.; Hacı Can, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 3, S. 1, Güz 2003, s. 19-43.

³¹⁷ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 833.

³¹⁸ Akman, **a.g.e.**, s. 33.; Can ve Çınar, **a.g.e.**, s. 22.

³¹⁹ Harun Gümrükçü ve Yakup Karabacak, **Avrupa-Türkiye İlişkileri: Vizesiz Avrupa ve Vize Ötesi ATAD Kararları Avrupa'nın Avrupalılığı İnkarcılığı**, Vizesiz Avrupa Derneği, Antalya 2011, s. 19-26.

kurulmuştur.³²⁰ İkili bir yapıya sahip, bağlayıcı ve tavsiye niteliğinde kararlar alabilen Ortaklık Konseyi'nde, Türkiye-Birlik ilişkileri görüşülüp karara bağlanmaktadır. Her iki tarafında bir oyu bulunan Konsey'de konsensüs aranmaktadır. Ortaklık Konseyi, Türkiye-Birlik ilişkilerinin temel organı olmakla birlikte, yetkileri, Anlaşma'nın 22. ve 25. maddelerinde yer almaktadır. Diğer yandan anlaşmanın 23. maddesine göre, Ortaklık Konseyi, anlaşmanın iyi yürümesini sağlayacak ve kendisine yardım edecek komiteler kurmakta ve onları yetkilendirmektedir.³²¹

Ortaklık Konseyi, kendi yetkisini belirleyemeyen, yani kendi gücüyle yeni yetki yaratmayan bir yapıya sahiptir. Yetkileri, Ankara Anlaşması ile sınırlandırılmıştır. Ancak Ankara Anlaşması hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli ayrıntıların düzenlenmesini Ortaklık Konseyi'ne bırakmıştır. Bu anlamda Ortaklık Konseyi, anlaşmada açıkça yer almayan konularda da yetki sahibi durumundadır. Diğer yandan Ortaklık Konseyi, anlaşmada yer alan amaçlardan birine ulaşmak için tarafların ortak davranışı gerekli görüldüğünde anlaşmada açıkça yer almasa da gerekli kararları alabilmektedir. Ancak bu durum, anlaşmanın revize edilmesi anlamına gelmemektedir. Çünkü bu durum, anlaşmanın ya da ortaklığın değişimi demek olacaktır.³²²

Ankara Anlaşması'nda Hazırlık Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem olmak üzere üç ayrı bölüm düzenlenmiştir.³²³ Hazırlık Dönemi beş yıl sürecek, uzatma istenirse 11 yıla kadar uzatılabilecektir. Bu süreçte Türkiye hiçbir yükümlülük altına girmeyecek, Birlik ise maddi yardımda bulunarak tarife kotalarını bazı tarım

³²⁰ Ender Arat, "Türkiye-AET Ortaklık Organları", Ömer Bozkurt (ed.), **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, Ankara: TODAİE Yayınları, 1987, s. 45-47.; Cemal Karakaş, "Türkiye'nin AB Üyeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, S. 9, 2007, s. 5.

³²¹ Başbakanlık DPT AET Başkanlığı, **Türkiye İle AET Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, s. 3-40.

³²² Can ve Özen, **a.g.e.**, s. 88.

³²³ Demirkıran, Çiçek, v.d., **a.g.m.**, s. 57-75.; Güreşçi, **a.g.m.**, s. 72-85.

ürünlerine açacaktı. Zaten Hazırlık sürecinde Birlik, kuru incir, kuru üzüm, tütün, fındık, pamuk, vb. ürünlere kotalarını açmıştır.³²⁴ İkinci aşama olan ve 20 yıldan uzun düşünülmeyen Geçiş Döneminde ise, Ortaklık Konseyi Türkiye'nin ekonomik durumunu inceleyip gerekli ve yeterli görürse, Katma Protokol adlı ek protokol yapılarak geçiş döneminin başlamasına onay verecekti. Türkiye, bu dönemde mütekabiliyet ve denge esasına dayalı yükümlülükler üstlenecektir.³²⁵ Son Dönem ise, resmi ifadelerle söylendiği şekliyle Gümrük Birliğinin dayanak olduğu ve akit tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi gereken dönemdir.³²⁶

Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963'te yapılmıştır ancak anlaşmanın yürürlüğe girmesi zaman almıştır. Çünkü 1963'te CHP-AP koalisyonundan oluşan hükümet istifa etmiş ve ardından CHP-YTP koalisyonu kurulmuştur. Yeni hükümet, 25 Aralık 1963'ten 20 Şubat 1965'e kadar devam etmiş ve Anlaşma ise ancak 14 Ocak'ta Meclise getirilebilmiş ve anlaşma 1 Kasım 1964'te yürürlüğe girmiş ve hazırlık dönemi başlamıştır.³²⁷ Bu sırada Türkiye'de yapısal değişiklikler devam etmiştir. 13 Şubat 1965'te İnönü hükümetinin bütçe teklifi mecliste reddedilince istifa etmiş ve Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur.³²⁸ Fakat 10 Ekim 1965 seçimlerinde AP çoğunluğu elde etmiş ve 11 Kasım 1965'te Süleyman Demirel'in başkanlığında iktidar olmuştur.³²⁹ Başlangıçta Ankara Anlaşması'nın uygulanması ve Birlik ile ilişkiler önem verilse de zamanla rutin işlere dönülmüş ve Ankara Anlaşması dolayısıyla Birlikle ilişkiler rafa kaldırılmıştır. Yani Birlik ile

³²⁴ Özen, **a.g.t.**, s. 193.

³²⁵ Kılıç, **a.g.t.**, s. 19.

³²⁶ **a.g.t.**, s. 19.

³²⁷ Çakmak, **a.g.e.**, s. 104.

³²⁸ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu 2.Kitap**, Ümit Yayınları, Ankara 1993, s. 15.

³²⁹ **a.g.e.**, s. 104.; Erdoğan, **a.g.t.**, s. 43.

ilişkilerde önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Bunun en önemli sebebi Türkiye’de yaşanan idamlara Birliğin kuşkuyla bakması olmuştur. Ancak buna rağmen Türkiye herhangi bir yükümlülüğe tabi olmadan Birlikten mali destek almış, Birlik Türkiye ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuş ve pazarlarını açmıştır.³³⁰

B. Geçiş Döneminden 12 Eylül 1980 Darbesine Kadar Türkiye-Birlik İlişkileri

İlişkiler bu şekilde devam ederken Süleyman Demirel 16 Mayıs 1967 yılında Ortaklık Konseyi Toplantısında geçiş dönemine başlanması konusunda Birliğe talepte bulunmuştur.³³¹ Birlik ise, Türkiye’nin talebine karşılık Ankara Anlaşmasının “*Ortaklık Konseyi, eğer Türkiye’nin ekonomik durumunu uygun bulursa Katma Protokol yaparak Geçiş Dönemini başlatır*” hükmüne atıf yaparak cevap vermiştir. Ancak Türkiye’nin ısrarı ve baskısı karşısında Birlik, 1968’de geçiş dönemine ilişkin müzakerelerin başlanması kararını almıştır.³³² Ancak Geçiş Dönemi sancılı bir süreç olmuştur. 1965’te iktidara gelen Demirel hükümeti, hazırlık döneminde yapılması gerekenlerin yapılmadığı bir dönemde geçiş dönemine geçiş için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Türkiye’nin bu kadar acele etmesinin altında değişik sebepler yatmaktadır. Bunlardan biri, İngiltere’nin Birliğe katılma çabalarıyken diğeri ise Yunanistan’da Cunta yönetiminin iktidarı ele geçirmesidir. İngiltere, ısrarla Birliğe üye olmak istemiş ancak Fransız lider De Gaulle’ün Fransa’nın ulusal çıkarını korumak istemesi nedeniyle süreç uzamıştır. Türkiye ise, İngiltere’nin Birliğe üye olmasının Türkiye’nin yolunu uzatacağını düşündüğü için bu fırsattan faydalanmak

³³⁰ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Petek Demir (çev.), Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s. 183.

³³¹ Kılıç, **a.g.t.**, s. 22.

³³² **a.g.t.**, s. 22.

istemiştir.³³³ İkinci neden olarak Yunanistan'da 1967'de Cunta yönetiminin iktidara gelmesiyle Yunanistan'ın Birlik ile ilişkiler donmuştur. Bu durum, Türkiye'nin Birliğe bütünleşme sürecinde gerisinde kaldığı Yunanistan ile arasındaki farkı kapatabilmesi için önemli bir fırsat doğurmuştur.³³⁴

Türkiye, Geçiş Dönemi'nin başlatılmasına ilişkin ilk olarak 16 Mayıs 1967'de bir talepte bulununca, Birlik sürenin henüz dolmadığını söylemiştir. Ancak Türkiye, bu talebini dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile 5 Nisan 1968'de ikinci kez dile getirince Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu 29 Nisan 1968'de Türkiye'nin ikinci döneme geçmeyiip hazırlık döneminin uzatılmasının Türkiye için yararlı olduğunu bildirmiştir.³³⁵ Birliğe göre Türkiye ekonomik açıdan geçiş dönemine hazır görünmemiştir. Çünkü Türkiye hazırlık dönemini tam olarak verimli geçirmemiş ve gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştirememiştir. Diğer yandan Birlik bu dönemde sanayileşmiş İrlanda, İngiltere, Danimarka gibi ülkelerle daha fazla ilgilenmek istemiştir. Bu yüzden Birlik, gündemi bu kadar yoğunken Türkiye'nin hazırlık döneminde beklemesini istemiştir. Bunun yanında Birlik bu süreçte Akdeniz ülkelerine yönelik de bir politika geliştirmiştir. Bu kapsamda Fas ve Tunus ile anlaşma yapılmıştır. Birlik Türkiye ve Yunanistan'ın da tam üyelik yerine bu politika kapsamında değerlendirmek istemiştir. Bu yüzden de Türkiye'nin tam üyelik sürecinin

³³³ Kurbanov, **a.g.t.**, s. 62.

³³⁴ **a.g.t.**, s. 63.

³³⁵ http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Xx5MwfHPQk9ji_x2F_cWXZ568g_x3D_x3D_, (09.12.2011).; Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2011, s. 451.

hızlı ilerleyişini durdurmak istemiştir.³³⁶ Ancak Türkiye'nin ısrarı karşısında Türkiye-Birlik Katma Protokol görüşmeleri 9 Aralık 1968 tarihinde başlamıştır.³³⁷

Yapılan görüşmeler sonucunda Katma Protokol, TBMM'de 5 Temmuz 1971'de Senato'da ise 22 Temmuz 1971'de onaylanmış ve 1 Eylül 1971 tarihinde de kanunlaştırılmıştır. Daha sonra Protokol, üye ülkelerin parlamentolarında onaylandıktan sonra 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir.³³⁸ 64 maddeden oluşan Katma Protokol, Geçiş Dönemi'nin düzenleyen, malların serbest dolaşımı yanı sıra, kişilerin, sermayenin, hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, vergileme, mevzuatın uyumlaştırılması gibi konuları da hükme bağlayan, ekonomik, sosyal ve siyasal nitelik bakımından Ankara Anlaşması'na paralellik gösteren, Ankara Anlaşması'nın eki olan bir protokoldür.³³⁹

Katma Protokol, bir uygulama anlaşmasıdır. Katma Protokolle, Ankara Anlaşması'nın çizdiği genel çerçeve Katma Protokolle, doldurulmuş ve uygulamaya geçilmiştir. Doktrinde Katma Protokol, tam üyelik öncesi dönemi düzenleyen "*Geçici Anlaşma*" (*Interim Agreement*) olarak kabul edilmektedir.³⁴⁰ Bununla birlikte Katma Protokol, Gümrük Birliğine ilişkin hükümlerden evvel, "*stand stil close*" (*olduğun yerde kal*) kuralını ortaya koymuşlardır. Protokolün yedinci maddesinde de yer alan bu kurala göre, taraflar, anlaşmanın yürürlüğe girişinden itibaren, karşılıklı ticari ilişkilerinde uyguladıkları gümrük vergileri ve eş etkili vergileri artırmayacakları ve

³³⁶ Atilla Eralp'e göre AB'nin Akdeniz ülkeleriyle ilişkileriyle AB'nin tam üyelik süreci birbirinden farklı iki süreçtir. Dolayısıyla AB'nin Türkiye'yi Akdeniz ülkeleriyle ilişki süreci içinde düşünmesi "*İmtiyazlı Ortaklık*" olarak değerlendirilmemelidir. Eralp, **Mülakat**.

³³⁷ Yıldırım Keskin, **Avrupa Yollarında Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001, s. 36-38.; http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/HGjPHI_x2B_QIt94VcXeMIOrjg_x3D_x3D_, (12.12.2011).

³³⁸ DTM, **a.g.e.**, s. 327.

³³⁹ Başbakanlık DPT AET Başkanlığı, **Katma Protokol**, DPT, Ankara 1993, s. 3-107..

³⁴⁰ DTM, **a.g.e.**, s. 327.

aralarındaki ihracat ve ithalatta yeni vergi koymayacakları hükme bağlanmıştır.³⁴¹ Ankara Anlaşması'nın 30. maddesine göre, Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nın ayrılmaz bir parçasıdır.³⁴² Aynı zamanda, Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi için sadece Türkiye'nin onaylaması yeterli değildir. Protokol'ün yürürlüğe girmesi için ilgili tarafların parlamentolarının da protokolü onaylaması gerekmektedir.³⁴³ Yani Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi devletlerin protokolü onaylamasına bağlı olmuştur.

Katma Protokol, Türkiye ile Birlik arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin koşulları belirlemektedir. Bu anlamda, malların, kişilerin, sermayenin, hizmetlerin serbest dolaşımı, ticaret politikası, tarım politikası, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması, rekabet kuralları, devlet yardımları, tekeller, vergilendirme gibi alanlarda Birlik mevzuatına uyum sağlanmaya çalışılmıştır.³⁴⁴ Katma Protokol sonrası başlayan geçiş dönemi ile birlikte, Türkiye artık yükümlülükler de almaya başlamıştır. Türkiye'nin yerine getirmesi gereken yükümlülükleri, gümrük vergilerini kaldırmak, ortak gümrük tarifesine geçmek ve miktar kısıtlamalarını kaldırmak olmuştur. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi ise Protokol'de takvime bağlanmıştır.³⁴⁵

Gümrük vergilerinin kaldırılması, Protokol'de 12 yılda yapılması düşünülen asil liste, 22 yılda yapılması düşünülen istisnai liste ile takvime bağlanmıştır. Buna göre, Türkiye Birlik ile olan ilişkilerinde Gümrük Vergilerini aşamalı olarak

³⁴¹ Özen, **a.g.t.**, s. 199.; Narin Tezcan İdiz and Piet Jan Slot, "Free Movement of Persons Between Turkey and the EU: The Hidden Potential of Article 41(1) of the Additional Protocol", **Clear Working Papers**, S. 2, 2010, s. 7.

³⁴² Ankara Anlaşması m. 30 için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=117&l=2>, (31.10.2011).

³⁴³ DTM, **a.g.e.**, s. 327.

³⁴⁴ Özen, **a.g.e.**, s. 18.

³⁴⁵ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarihçe>, (31.10.2011).

kaldıracaktır. Bu liste Türkiye'nin yükümlülüklerini içermektedir.³⁴⁶ İkinci aşama olarak, Türkiye ortak gümrük tarifesine geçecektir. Çünkü eğer bir Gümrük Birliği'nden söz ediyorsak Türkiye'de üretilen mallar, Birlikte üretilen mallar, üçüncü ülkeler çıkışlı mallar ve işin içine girmelidir. Bu anlamda, burada her ülke üçüncü ülkeler çıkışlı mallara aynı gümrük vergisini uygulamak zorundadır.³⁴⁷ Türkiye için ortak gümrük tarifesine geçiş, Birliğin kendi içinde Ortak Gümrük Tarifesine geçişten farklıdır. Birlik 1968 yılında bu süreci tamamlamışken Türkiye üye olmadığı için farklı bir süre söz konusu olmuştur. Türkiye burada öncelikle, Türk gümrük tarifesi ile ortak gümrük tarifesi arasındaki farkı sıfırlayarak ortak gümrük tarifesine uyum sağlama, daha sonra da ortak gümrük tarifesindeki değişiklikleri takip etme ve bu değişiklikleri yapmayı yükümlenmiştir. Ancak Türkiye, Gümrük Vergilerin Kaldırılmasını 1988'de Ortak Gümrük Tarifesine Geçişini de 1989'da yapabilmıştır.³⁴⁸ Miktar kısıtlamalarının kaldırılması ile anlatılmak istenen şey, kotaların kaldırılmasıdır. Kotaların da 12 ve 22 yıllık periyotlarda aşama aşama kaldırılması yükümlülüğü getirilmiştir. Ancak, yaşanan olaylar nedeniyle miktar kısıtlamalarının kaldırılması önemini kaybetmiştir. 31 Aralık gecesi Türkiye, Gümrük Vergilerini %50 artırdıktan sonra 1 Ocak günü % 10 oranında bir düşüş yaparak hem ekonomisinin henüz hazır olmadığını hem de iyi niyetli hareket etmediğini göstermiştir.³⁴⁹

1970'lerde Katma Protokol imzalandıktan sonra, temel sorun Katma Protokol'ün getirilmesi ve Türkiye'ye verilen yükümlülüklerin Türkiye için pek de olumlu olmayacağına ilişkin olmuştur. Bu hassas konu yüzünden, Türkiye için pek çok siyasi parti, bürokratik yapı Birlik ile Geçiş Dönemi'nin başlatılmasına sıcak

³⁴⁶ Birliğin yükümlülüğünü, tek seferde, anlaşma yürürlüğe girmeden 1971'de yapılan "Ara Anlaşma" ile olmuştur. Ara Anlaşma, Roma Antlaşması'nın 113. maddesine göre yapılmış ve 21 Temmuz 1971'de imzalanmıştır. Özen, **a.g.t.**, s. 198.

³⁴⁷ Başbakanlık DPT AET Başkanlığı, **Katma Protokol**, s. 52.

³⁴⁸ Kılıç, **a.g.t.**, s. 24.

³⁴⁹ Özen, **a.g.e.**, s. 17.

bakmamış ve Geçiş Dönemi'nin Türkiye'ye bir takım sıkıntılar doğuracağını söylemişlerdir. Bu ortam içinde, her şeye rağmen Geçiş Dönemi'nin başlatılmasını isteyen Adalet Partisi, bu yönde adımlar atmıştır. Bu yüzden 70'li yıllar ilk başlarda Katma Protokol'ün yaratacağı etkileri tartışmakla geçmiştir.³⁵⁰ 1970'li yıllar, her iki taraf için de önemli olayların yaşandığı bir dönem olmuştur. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'nin iç siyasi gündeminde istikrarsızlıkların olduğunu görülmektedir. Merkez sağda bulunan Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP) ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) oy potansiyeli karşısında söylemini sertleştirmeye ve milliyetçiliği ön plana çıkarmaya başlamıştır.³⁵¹ Geçiş Dönemiyle Birliğin ülke içindeki etkisi de artmaya başlamıştır. Özellikle, Katma Protokol'ün getirdikleri sonucunda Birlik lehine sürekli artan dış açık yüzünden Türkiye içinde Birlikle ilişkiler tartışılmaya başlanmıştır. Bu konuda Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) tutumunu örnek göstermek mümkündür. CHP, Birliğe karşı olmamakla birlikte, ilerleyen süreçten rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Öyle ki ortak pazarı Türk sanayisinin mezarı olarak görmüşlerdir.³⁵²

Katma Protokol'ün imzalanmasından sonra Türkiye'de 12 Mart 1971'de askeri muhtıra yapılmış ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) kapatılmış, diğer sol partiler de birlik sağlayamayınca CHP yükselişe geçmiştir. Bu yükselişte, sağ partilerin ekonomik başarısızlığı karşısında Ecevit'in halkçı söylemi de etkili olmuştur. Ancak şunu söylemek gerekir ki, askerlerin zorlamaları haricinde hiçbir dönem istikrarlı bir hükümetle yönetilememiştir. Pek çok koalisyon hükümeti kurulup yıkılmıştır.³⁵³ Muhtıra, Birlikle ilişkileri çok etkilememiş ve ilişkiler devam etmiştir. Bu süreçte

³⁵⁰ Tekeli ve İlkin, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye 2. Kitap**, s. 94-96.

³⁵¹ Metin Usta, "Yetmişli Yıllarda Türkiye Avrup İlişkileri", www.metinusta.net/events/aet1.pdf, (07.11.2011).

³⁵² Erol Esen, "Ortaklıktan Üyeliğe Türkiye-Avrupa Birliği Tartışmaları", **a.g.e.**, s. 60.

³⁵³ Usta, **a.g.m.**, www.metinusta.net/events/aet1.pdf, (07.11.2011).

Birlikle ortaklıktan beklenen, ekonomik durumu düzlüğe çıkarmak, kalkınmasına kaynak ve destek sağlamak olmuştur. Muhtıra sonrası yapılan seçimler sonucunda Nihat Erim öncülüğünde 26 Ocak 1971’de bir hükümet kurulmuştur. Erim hükümeti ile Türkiye’nin Batı ile ilişkilerine özel bir önem verilmiştir. Özellikle Birlik ile ilişkiler, birincil öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla Erim Hükümeti, Katma Protokol’ün Meclis’ten geçip yürürlüğe konulması için elinden geleni yapmaya çalışmışlardır.³⁵⁴ Erim Hükümetinden sonra 22 Mayıs 1972’de iktidara gelen Ferit Melen Hükümeti ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönemde artık Birlik ile politik ve ekonomik ilişkiler ve tam üyelik hedefi daha açık biçimde dile getirilmeye başlanmıştır. 12 Nisan 1973’te istifa eden Melen Hükümeti yerine 14 Nisan 1973’te kurulan Naim Talu Hükümeti, 14 Ekim 1973’te yapılacak olan serbest seçimlere kadar ülkeyi yönetmiş ve bazı kararların Meclis’ten geçmesini sağlamıştır.³⁵⁵ Fakat bu hükümetten sonra sonrasında kurulan Ecevit Hükümeti ile bu anlayış değişmiş ve tekrar önceki yaklaşıma dönmüştür.³⁵⁶

Bu dönemde Türkiye’de Katma Protokol tartışılırken Birlik, tarihinde ilk defa, İngiltere, Danimarka ve İrlanda’yı alarak genişlemiş ve üye sayısını dokuzaya çıkarmıştır.³⁵⁷ Yeni katılan ülkelerle uyum anlaşması yapmak zorunda olan Türkiye, bununla yeni avantajlar elde etmeyi amaçlamıştır. Çünkü yeni üyelerle Türkiye, balıkçılık, şarapçılık gibi sektörlerde geniş kotalara sahip olmayı hedeflemiştir. Ancak bu ülkelerin ortak tarım politikasını benimsemesi, Türkiye’nin önemli gelir kaybına neden olmuştur. Aynı durum, sanayi alanında da söz konusu olmuştur.³⁵⁸ Bu sırada 30 Haziran 1973’te, Birliğin ilk genişlemesine Türkiye-Birlik ilişkilerine

³⁵⁴ Çalış, **a.g.e.**, s. 188-189.

³⁵⁵ İlkin ve Tekeli, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu 2. Kitap**, s. 166.

³⁵⁶ Usta, **a.g.m.**, www.metinusta.net/events/aet1.pdf, (07.11.2011).

³⁵⁷ Erdoğan, **a.g.t.**, s. 50.

³⁵⁸ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 837-841.

uyumlaştırılması ve yeni üyelerin Ankara Anlaşması'na taraf olmalarını sağlamak için Tamamlayıcı Protokol yapılmıştır. Birlik bu protokolü 28 Kasım 1977'de Türkiye ise 1 Mart 1986'da onaylamıştır. Bu protokol ile bir uzlaşma sağlansa da, bu dönemde yaşanan bazı gelişmeler ilişkilerin gerilemesine neden olmuştur.³⁵⁹

Bu olaylardan birincisi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'dır. Bu harekât, ilişkileri kötü yönde etkilemiştir. Dahası bu dönemde Cunta'dan kurtulan ve tekrar demokrasiye dönen Yunanistan'a kucak açılmıştır.³⁶⁰ İkinci olay, Tamamlayıcı Protokol ile Türkiye'ye sağlanan esnekliklerin Türkiye'yi tatmin etmemesinden kaynaklanmaktadır. Protokole rağmen Birlik ile ilişkilerde dış ticaret açığı iyice artmış ve bunun sonucunda Türkiye yeni ödünler peşinde koşmuştur.³⁶¹ Ancak Birlik, bu isteklere yanaşmamıştır. Bu gelişme sonucunda Mart 1976'da Ortaklık Konseyi'nde ilişkiler kopma noktasına gelmiştir.³⁶² Üçüncü olay, 12 Mart 1975'te Yunanistan'ın Birliğe tam üye olmak için talepte bulunmasıdır.³⁶³ Bu başvuru, birlikte yürüyen iki devletin kaderini değiştireceğinden ilişkiler gerginleşmiştir.³⁶⁴

İlişkileri gerileyen dördüncü olay, Türk işçilerinin serbest dolaşımındaki belirsizliklerinden çıkmıştır.³⁶⁵ Katma Protokol'ün 36. maddesine göre, serbest dolaşım, 1 Aralık 1976-1 Aralık 1986 döneminde başlayacakken, Almanya, 1975'te Komisyon'dan bu maddelerin kaldırılmasını istemiştir. Bu değişim, Türkiye'nin onayına bağlı olmakla birlikte, Türkiye de doğal olarak buna yanaşmamıştır. Ayrıca

³⁵⁹ <http://ikv.org.tr/kronoloji.asp>, (07.11.2011).

³⁶⁰ Usta, **a.g.m.**, www.metinusta.net/events/aet1.pdf, (07.11.2011).

³⁶¹ DPT, **a.g.e.**, s. 2.

³⁶² Merdanov, **a.g.t.**, s. 70.

³⁶³ "AtinaBaşvurdu", Erdem Denk (ed.), **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, C. 1, Ankara: ATAUM, 2011, s. 139.

³⁶⁴ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 848-850.

³⁶⁵ "Serbest Dolaşımda Atlatılan Türkiye", **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, s. 157.

Katma Protokol'ün 39. maddesine³⁶⁶ göre, Türk işçilerinin sosyal güvenliğini artırıcı bir anlaşmanın 1973 sonuna kadar yapılması öngörülmüşken, bu konuda da herhangi bir gelişme sağlanamamıştır.³⁶⁷

İlişkileri gerginleştiren beşinci olay ise İngiltere'nin Mart 1975'te Türkiye'den pamuk ipliği ithalatına ek kısıtlamalar koymasındır. Bu durum, zaten dış ekonomik zorlular yaşayan Türkiye'nin ihracatına darbe indirmiştir. Türkiye buna karşılık olarak bazı İngiliz ihraç ürünlerine kısıtlama getirmek istemiş ancak bunları hammadde olarak kullanan Türk sanayicileri buna karşı çıkmış ve gerginlikler sürmüştür.³⁶⁸ Altıncı olay olarak, bu dönemde Birliğin Akdeniz ülkeleriyle yaptığı politikalar çerçevesinde kapsamlı ticaret anlaşmaları yapmasıdır. Bu olay da Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Çünkü bu ülkeler, Türkiye ile benzer tarım ürünleri ihraç etmektedirler. Bu da Türkiye'nin ihracatına zarar verebilecektir.³⁶⁹

Bu sorunlar nedeniyle Ortaklık Konseyi toplantıları arka arkaya ertelenmiştir. Yaklaşık sekiz aylık bir aranın ardından 20 Aralık 1976'da Brüksel'de yapılan toplantıda sorunlar halledilmeye çalışılsa da, kesin bir çözüm bulunamamış ve beş gün sonra 25 Aralık 1976'da Türkiye, tek taraflı olarak Katma Protokol'ün 60. maddesini³⁷⁰ işleterek Birlikten doğan yükümlülüklerini bir yıl süre ile ertelenmiştir.³⁷¹ 1978'de Birliğe üye devletlerin dış politikaları arasında eşgüdümü sağlamak için Avrupa Siyasi İşbirliği'nin kurulması, Türkiye-Birlik ilişkilerini iyice gerginleştirmiştir. Türkiye, bu toplantılara katılmayı talep etmiş fakat birçok üye ülke bu talebi reddetmiştir. Birlik ise Türkiye'yi kırmamak için "*Troyka*" denen bir

³⁶⁶Katma Protokol'ün ilgili maddesi için bkz. Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, **Ankara Anlaşması ve Katma Protokol**, C. 2, DPT Yayınları, Ankara 1993, s. 47-77.

³⁶⁷ Merdanov, **a.g.t.**, s. 71.

³⁶⁸ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 848-850.

³⁶⁹ Usta, **a.g.m.**, www.metinusta.net/events/aet1.pdf, (07.11.2011).

³⁷⁰ İlgili madde için bkz., Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s. 47-77.

³⁷¹ Merdanov, **a.g.t.**, s. 70.

yöntem geliştirmiştir. Buna göre, Türkiye'nin kendisiyle ilgili olan gelişmelerden haberdar edilmesi kararı alınmıştır.³⁷² 9 Ekim 1978'de ise Ecevit Hükümeti, ilişkileri geçici olarak askıya alınmıştır. Aslında 1978 Ocak ayında göreve başlayan hükümete Birlik yetkililerinden biri olarak Leo Tindemans gönderilmiş ve Yunanistan tam üye olacakken Türkiye'nin de sürece dâhil edilmesi önerisi götürmesi istenmiştir. Ankara'ya gelen Tindemans, öneriyi Ecevit'e sunmuş fakat Ecevit, ekonominin kötü olduğunu ve Birlik ile rekabete giremeyeceği için Birliğin pazarı olacağı düşüncesiyle kabul etmemiştir.³⁷³ Colin Dürkop, Birlik tarafından getirilen bu teklifin Türkiye tarafından reddedilmesini Türkiye'nin büyük bir fırsatı kaçırmaması olarak nitelendirmektedir. Çünkü Dürkop'a göre o dönemde Birlik, ekonomik bir birlik olarak varlığını sürdürmektedir. Henüz siyasi bir Birlik olmamıştı. Bu yüzden o dönemlerde Birliğe üye olmak daha kolaydı. Bu yüzden ona göre Türkiye elinden büyük bir fırsat kaçırmıştır.³⁷⁴

Bunun yanında Birlik de bazı sıkıntılar yaşamıştır. Örneğin sanayileşme için yeni stratejiler saptamaya çalışmak ve döviz darboğazından kurtulmak için IMF ile sıkı disiplinli bir anlaşmanın uygulamasına girişmiştir. Türkiye'nin de yaşadığı durumlar göz önüne alındığında iki tarafın da nefes alıp önünü görmesi gerektiği düşünölmüş ve ilişkileri askıya alma kararı uygulanmıştır.³⁷⁵ 1979'da Milliyetçi Cephe Hükümeti olarak bilinen MHP, MSP destekli Demirel azınlık hükümeti programında Birlikle ilişkilerden bahsedilmemiş fakat Demirel, Birlikle yeni bir

³⁷²Havva Demirel, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği ve Kıbrıs Problemi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003, s. 30.

³⁷³Susannah Verney, "National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership", Susannah Verney and Kostas Ifantis (ed.), **Turkey's Road to European Union Membership National Identity and Political Change**, Madison Avenue, New York 2009, s.10.

³⁷⁴Dürkop, **Mülakat**.

³⁷⁵http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Xx5MwfHPQk9ji_x2F_cWXZ568g_x3D_x3D_, (14.12.2011).

dönem başlatma çabası içine girmiştir. Şubat 1980’de Hayrettin Erkmen, bu niyeti göstermiştir.³⁷⁶ Türkiye, bu dönemde bir başvuru yapmasa da Erkmen bu niyetini sürekli dillendirmiştir.³⁷⁷ Kısa süre içinde bir başvuru istemesine karşılık 5 Eylül 1980’de gensoru ile bakanlıktan düşürülmüştür. 12 Eylül 1980’de yapılan askeri darbe ile de tam bir bulanıklığa girilmiştir³⁷⁸

C. 1980 Darbesinden Tam Üyelik Başvurusuna Kadar Türkiye-Birlik İlişkileri

12 Eylül 1980’de yönetime el koyan ordu, öncelikli olarak dış politikada statükonun devam edeceğini duyurmuştur. NATO’ya bağlılığını söyleyen ve genel olarak imzalanan bütün uluslararası antlaşmalara sadık kalacağını bildiren ordu, İlder Türkmen’i Dışişleri Bakanı olarak atamış ve uluslararası ilişkileri kendisinden önceki hükümetlerden daha fazla ilerletip geliştireceğini belirtmiştir.³⁷⁹ Bu demeçlere Batı tarafı olumlu yaklaşmış başta ABD olmak üzere, NATO ve Birlik ülkeleri ilişkilerini sürdüreceklerini söylemiştir.³⁸⁰ Dahası, Ordu ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Birlik üyeliğinin bir an önce gerçekleşmesini istemiştir. Öyle ki, 25 Mart 1981’de toplanan MGK, Dışişleri Bakanlığının ısrarı, DPT ve Turgut Özal’ın itirazlarına rağmen tam üyelik için adım atılmasını istemiştir.³⁸¹ Üstelik MGK, tam üyelik yönündeki bu ısrarını Haziran 1981’de Birliğe de bildirmiştir.³⁸²

³⁷⁶ “Hayrettin Erkmen: Türkiye’nin Çıkarını AET’ye Tam Üye Olunmasında Görüyorum”, **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, s. 151.

³⁷⁷ “Türkiye Tam Üyelik İçin 3 Hafta İçinde Başvuracak”, **a.g.e.**, s. 155.

³⁷⁸ Erhan ve Arat, **a.g.m.**, s. 850-852.

³⁷⁹ **a.g.m.**, s. 853.

³⁸⁰ Aslında Birlik içinde Türkiye’ye ilişkin olarak ikifarklı bakış açısı ortaya çıkmıştır. Hollanda, Fransa ve Danimarka’dan oluşan bir grup tıpkı Yunanistan’da olduğu gibi ilişkilerin askıya alınmasını isterken İngiltere ve Almanya’dan oluşan bir grup ise darbe öncesinde Türkiye’de demokrasinin işlemediğini, ordunun demokrasiyi yerleştirmek ve geliştirmek için yönetime el koyduğunu, bu nedenle ilişkilerin devam etmesi gerektiğini söylemiştir. Demirel, **a.g.t.**, s. 38.

³⁸¹ Çalış, **a.g.e.**, s. 246.

³⁸² Commission of the European Communities, **Fifteenth General Report on the Activities of the European Communities in 1981**, ECSC, Brussels 1982, s. 264.

Darbeye ilişkin olarak Birlik içinde ise tek ses çıkmamış, ulus-üstü yapıdan çok devletler Türkiye'ye ilişkin kararların çıkmasında etkili olmuşlardır. Fransa, Hollanda ve Danimarka'nın öncülüğündeki bir grup Türkiye ile ilişkilerin askıya alınmasını isterken, Almanya ve İngiltere'nin öncülüğündeki diğer grup ise Türkiye'de demokratik sistemin çalışmadığını, askeriye'nin bunu sağlamak için yönetime el koyduğunu söylemiş ve ilişkilerin demokratik sistemin işlemesi için gerekli olduğunu vurgulamıştır. Kamuoyunun büyük çoğunluğu ise insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerin uygulanmasına engel olan bazı uygulamaların olması nedeniyle süreci kınamışlardır.³⁸³ Bu sırada 3 Aralık 1980'de Ortaklık Konseyi toplantısı olmuş TBMM düştüğü için milletvekilleri ve bakanlar yerine büyükelçiler toplantıya katılmışlardır. Daha sonra ise özellikle 1981'de ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Bunun sebeplerinden biri 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın Birliğe tam üye olması, PASOK hükümetinin Türkiye karşıtı tutumu ve ikili sorunları Birlik platformuna taşımaya başlamasıdır. Diğerleri ise ordunun insan hakları, demokrasi ve temel hak ve özgürlüklere kısıtlamalar getirmesidir. Çünkü bu durum bu temel değerler üzerine kurulmuş Birlik'te tepki çekmiştir. Özellikle siyasi partilerin kapatılması Avrupa Komisyonu'nu ve Avrupa Parlamentosu'nu harekete geçirmiştir. 10 Nisan 1981'de Avrupa Parlamentosu'nun toplantısında iki ay içinde Türkiye'de darbe öncesi demokratik yapıya dönülmemesi halinde Türkiye'ye Yunanistan'a cunta döneminde uygulanan tavrın uygulanması kararı alınmıştır. Öyle ki dördüncü mali protokol 19 Haziran 1981'de fiilen parafe edilmiş ancak 4 Kasım 1981'de fiilen askıya alınmıştır. Mart 1982'de ise Ortaklık süresiz olarak askıya alınmıştır.³⁸⁴ Aynı

³⁸³ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "AT İle İlişkiler (1980-1990)", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler ve Olaylar**, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 87..

³⁸⁴ "European Union", <http://countrystudies.us/turkey/89.htm>, (22.08.2013).; Meltem Müftüler Baç, **Türkiye ve Avrupa Birliği: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 37.;

yıl içerisinde Almanya, Fransa, Lüksemburg gibi bazı ülkeler ise Türkiye’den gelen insanlara vize uygulaması başlatmaya karar vermiş ve böylece kişilerin serbest dolaşımına ilişkin fiili ve hukuki prosedür sona erdirilmiştir.³⁸⁵ 7 Kasım 1982’de yeni anayasa onaylanmıştır Birlik için bu anayasa olağanüstü hal uygulamalarının olduğu zamanda yürürlüğe konduğu gerekçesiyle önemli bir adım olarak görülmemiştir. Üstelik 1983 yılı boyunca bazı siyasi partilerin kapatılması ve bazılarının kurucularının MGK tarafından veto edilmesi, yeni kabul edilen Anayasa’da kabul edilemeyecek düzeyde anti-demokratik hükümler içermesi gerekçesiyle 13 Ekim 1983’te Avrupa Parlamentosu anti-demokratik uygulamalarından ötürü Türkiye’yi kınamıştır.³⁸⁶

6 Kasım 1983’te yapılan genel seçimlerle ANAVATAN Partisi (ANAP) büyük bir başarı kazanmış ve ANAP lideri Turgut Özal Başbakan olmuştur. Bu tarihten itibaren askıya alınan Birlikle ilişkilerimiz gelişmeye başlamıştır. 13 Aralık 1983’te hükümet programında Birlik ile ilişkilerinde temel hedefin tam üyelik olduğunu ifade eden Özal, bütün aşamalarda ilişkileri ve çıkarlarımızı dengelemek içinde çalışmalarını sürdüreceklerini belirtmiştir.³⁸⁷ İktidara geldiği andan itibaren ANAP, Birlik ile olan ilişkilerini geliştirmeye çalışsa da istenen düzeye hemen geçilmemiş Birlik tarafından Türkiye karşıtı tavsiye raporları hazırlanmıştır. Çünkü Birlik yapılan seçimler de dâhil olmak üzere Türkiye’de yapılan pek çok uygulamayı anti-demokratik bulmuştur. Diğer yandan Özal, tam üyelik başvurusuyla ilişkileri yumuşatıp normalleştirmek istese de, konuyu Birlik yetkililerine her açtığı anda, henüz

Kenan Aksu, “A Historical Background to Turkey-Europe Relations”, Kenan Aksu (ed.), **Turkey-EU Relations**, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2012, s. 8.

³⁸⁵ Vize konusunda bkz. Burak Erdenir, “Vize“, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Der.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013, s. 475-477.; Erdoğan, **a.g.t.**, s. 60.

³⁸⁶ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Birliği III: Ulus-Devleti’ni Aşma Çabasındaki Avrupa’ya Türkiye’nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara 2000, s. 68.

³⁸⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm>, (22.08.2013).

erken olduğu cevabını almıştır. Bu yüzden iktidara geldikten hemen sonra tam üyelik başvurusu yapmamıştır. Çünkü insan hakları, demokrasi konusundaki ihlallerden ve yapılan seçimlerin göstermelik olduğu, demokrasinin hala yerleşmediği düşüncelerinden ötürü Türkiye'ye karşı Birlik içinde karşıtlık devam etmiştir. Bunun yanında Özal'ın geçmişteki konumu ve Birliğe üyelik konusundaki eleştirileri de Birlikte Türkiye'ye karşı olumsuz düşüncenin devam etmesine neden olmuştur. Bu yüzden Özal, Türkiye'ye karşı olumsuz tavır düzelmeden Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmanın yerinde olmayacağını düşünmüştür.³⁸⁸ Bu sırada Özal, Birlikle ilişkileri geliştirmek için Birlik yetkilileri ile de görüşmelere başlamıştır. Örneğin 23 Ocak 1984'te Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu öncülüğünde bir heyet Brüksel'de Avrupa Komisyonu Başkanı Gaston Thorn ve Dış İlişkilerden Sorumlu Başkan Yardımcısı William Hafferkamp ile görüşmüştür. Yapılan görüşmelerde Türk heyeti Birlik ile ilişkileri yeniden canlandırmak istediklerini ve 12 Eylül sonrası askıya alınan dördüncü mali protokolün serbest bırakılmasını istemiş ve bu sayede ilişkilerin ekonomiden çok tıkanan ilişkilerin yeniden açılması için önemli bir adım olacağını söylemiştir.³⁸⁹

Eylül 1984'te Birlik, Dublin'de yapılan Avrupa Siyasi İşbirliği Toplantısı'nda ilk kez ortaklığı yeniden canlandırma konusu konuşulmuştur. Ancak toplantıda Birlik tarafından ortak bir tavır sergilenmemiştir. İlişkileri yeniden canlandırmak isteyen Almanya, İngiltere ve Belçika ile buna karşı çıkan Fransa ve bazı üyeler arasındaki

³⁸⁸ Umut Karabulut, "Anavatan Partisi İktidarı'nın İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri ve Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusu", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 14, Bahar 2007, s. 139.

³⁸⁹ http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/ivKIEcauFDGE08y4b96wkw_x3D_x3D_, (26.08.2013).

tartışma sürecin ilerlemesine engel olmuştur.³⁹⁰ Buna rağmen 1984 yılının sonlarına doğru Özal ve ANAP'lı yetkililer Birliğe başvurma söylemlerini artırmaya başlamış ve bu konuda kamuoyunu hazırlamaya çalışmışlardır. 1963 yılında imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'nın 20. yıl dönümü sebebiyle yapılan konferansa Turgut Özal bir mesaj göndererek Birliğe başvuru vaktinin geldiğini söylemiştir.³⁹¹ 1985 Nisan ve Temmuz aylarında Alman Şansölyesi Helmut Kohl ile görüşmeler yapmış ve Katma Protokol gereğince 1 Ocak 1986'da başlaması gereken işçilerin serbest dolaşımı hakkında vazgeçmeleri hususunda Kohl'ün bir talebi olmuştur. Ancak Özal, bu talebe sıcak bakmamıştır.³⁹²

Diğer yandan Ekim 1985 yılında İngiliz İşçi Partisi milletvekili Richard Balfe, Türkiye'de insan hakları ve demokrasinin hala tam olarak yerleşmediğini ve bu yüzden Türkiye ile ilişki kurulmaması gerektiğini içeren, "*Balfe Raporu*" olarak anılan rapor Avrupa Parlamentosu'nda kabul edilmiş ve Türkiye bu rapordan rahatsız olmuştur.³⁹³ Birlik içinde ise 1 Ocak 1986'da ise İspanya ve Portekiz tam üye olarak kabul edilmiş ve Birlik sayısını ondan 12'ye çıkarmıştır. 16 Eylül 1986'da ise Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantı 1980 ihtilali sonrasında bakanlar düzeyinde toplanan ilk ortaklık konseyi toplantısıdır. Bu toplantıda dördüncü mali protokolün serbest bırakılması için yapılması gereken şeyler ve sorunlar ele alınmış ve ilişkilerin normalleşmeye başladığı görülmüştür. Kasım 1986'da ise Birlikle ilişkilerden sorumlu devlet bakanı Ali Bozer işçilerin serbest dolaşımı için Birliğe başvuruda bulunmuş ancak Birliğin 24 Kasım 1986'daki cevabında serbest dolaşım için henüz gerekli

³⁹⁰ Mehmet Uğur, "Türkiye'nin Üyeliği Yerine Gümrük Birliği Mi?: AB-Türkiye İlişkileri Üzerine Bir Başka Yorum", Bülent Gökay (der.), **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 32.

³⁹¹ Karabulut, **a.g.m.**, s. 144.

³⁹² Nur Batur, "OrtakPazar 1968-1987: Bir Başvurunun Perde Arkası", <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1987/09/13>, (22.08.2013).

³⁹³ http://www.cvce.eu/content/publication/2005/6/16/52c199b9-aa2f-4327-8b25-148ae27ab5e2/publishable_eS.pdf, (26.08.2013).

hukuki yapının oluşmadığı ve çalışmaların olması gerektiği söylenmiştir.³⁹⁴ Ancak 14 Nisan 1987’de Türkiye’nin Birliğe ortaklık ilişkisinden bağımsız olarak yaptığı tam üyelik başvurusuyla yeni bir sürece başlanmıştır.

II. 1987-1996 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği

14 Nisan 1987’de Turgut Özal’ın imzaladığı ve Devlet Bakanı Ali Bozer tarafından Birlik Dönem Başkanı Leo Tindemans’a ve Komisyon Başkanı Jagues Delors’a sunulan mektupla Türkiye Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Ekonomik açıdan bakıldığında dördüncü mali protokolün kabulü ve işçilerin serbest dolaşımı nedeniyle tıkanan ilişkilerin yeniden canlandırılmasının tam üyelik başvurusuyla olacağı düşünülmüştür. Diğer yandan Özal’ın dışa açılım politikasını gerçekleştirmek ve geliştirmenin yolu dış kredilerden geçmektedir. Tam üyelik başvurusuyla Özal, Birliğin avantajlarından faydalanmak istemiştir. Siyasi açıdan ise Türkiye’nin Batılılaşmasının doğal sonucu olarak Birliğe tam üyelik önemli olmuştur. Diğer yandan Yunanistan’ın tam üyeliği bunun doğal sonucu olarak Birliğin karar alma mekanizmasında yer alması, Yunanistan’ın ikili sorunları Birliğe taşıması eşitliği sağlamak için Birliğe tam üyeliği gerekli kılmıştır. Türkiye, Roma Antlaşması’nın 237. maddesi uyarınca Birliğe üyelik başvurusunda bulunmuştur.³⁹⁵ Bu başvuru ile Özal, ilişkileri yeniden geliştirmeyi, Tek Pazar’a dâhil olarak ülkedeki ticari dengesizlikleri kapatmayı amaçlamıştır.³⁹⁶ Diğer yandan Birliğin Ankara Anlaşması ile kurulan Ortaklık İlişkisi de özellikle işçilerin serbest dolaşımı konusunda Katma

³⁹⁴ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 355.

³⁹⁵ Abdi Pehlivan, **Turkey’s Membership in the European Union: Analyzing Potential Benefits and Drawbacks**, Naval Postgraduate Thesis, California, December 2008, s. 15.

³⁹⁶ Christopher Brewin, “Türkiye ve Avrupa Birliği”, Bülent Gökay (der.), **Türkiye Avrupa’nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması’nın Düşündürdükleri**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 58.

Protokol yükümlülüklerini yerine getirmemesi, Özal'ı menfaatleri koruma anlamında böyle bir yola sevk etmiştir.

Avrupa Komisyonu Başkanı Leo Tindemans pek hoş karşılamasa da başvuruyu kabul etmiş ve Türkiye'nin başvuruyu Roma Antlaşması'nın 237. maddesi, AKÇT Antlaşması'nın 98. maddesi ve EURATOM Antlaşması'nın 205. maddesi uyarınca başvuru yaptığını söylemekle yetinmiştir. Çünkü Birlik, Türkiye için henüz erken bir zaman olduğunu, demokratikleşme çalışmalarına hız verilmesi gerektiğini, siyasi yasaklamaların ve insan hakları gibi konuların ele alınması gerektiğini sonrasında başvurunun düşünüleceğini söylemiştir.³⁹⁷ 27 Nisan 1987'de toplanan AB Bakanlar Konseyi konu hakkındaki görüşünü açıklaması için müracaatı Avrupa Komisyonu'na havale etmiştir. Böylece prosedüre uygun olarak süreç resmen başlamıştır. Ancak buna rağmen Türkiye'nin Birliğe tam üye olarak alınıp alınmayacağına yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Çünkü süreç resmi olarak başlasa bile, ekonomik, kültürel, dinsel farklılıklar nedeniyle bir karşılığı iyice açığa çıkarmıştır. Örneğin Avrupa Komisyonu Başkanı Jagues Delors Türkiye'ye ekonomik sebeplerle karşı olduğunu, üstelik kültürel ve dinsel farklılıklar da hesaba katılınca ilişkilerin iyice çıkmaza girdiğini söylemiştir.³⁹⁸ Bununla birlikte Birlik kamuoyu da Türkiye'nin tam üyelik başvurusu karşısında farklı tutumlar sergilemeler de genel olarak olumsuz karşılamışlardır. Yunanistan, Danimarka, Almanya gibi ülkeler bu başvuruya olumsuz bakarken İngiltere, Fransa gibi açıktan tavır almayanlar da başvuruyu zamansız bulmuşlar ve doğrudan destekleme yoluna gitmemişlerdir.³⁹⁹

³⁹⁷ Mehmet Yıldız, **Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusuna Giden Süreçte Turgut Özal'ın Yaklaşımları, Çalışmaları ve Politikası**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008, s. 97.

³⁹⁸ Mehmet Ali Birand, **31 Temmuz 1959'dan 17 Aralık 2004'e Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası**, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 334.

³⁹⁹ Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna en sert tepki Yunanistan tarafından gelmiştir. Almanya da işçilerin serbest dolaşımı yüzünden başvuruya olumsuz bakmıştır. Yıldız, **a.g.t.**, s. 109.

Türkiye içinde ise tam üyelik başvurusu genel olarak olumlu karşılanmıştır. Özellikle TÜSİAD, TOBB gibi kuruluşlar başvuruyu desteklerken geç kalındığını da belirtip bundan sonra ne yapılması gerektiği hususunda hükümete tavsiyede bulunmuşlardır. Siyasi partilerden ise demokratikleşme, ekonomik anlamda rahatlatma, iç ve uluslararası sorunların çözümünde kolaylık sağlayabileceği düşünceleriyle DYP, SPH, DSP, MHP başvuruyu olumlu karşılarken RP başvuruyu “*Hıristiyan Kulübü*” olduğu gerekçesiyle olumsuz karşılamıştır. Hatta bir kısım muhalefet Özal’ın Birlik konusunda samimi olmadığı, esasında Özal’ın Birliğe karşı olduğunu, DPT Müsteşarı olduğu dönemdeki düşüncelerinin değişmediği, onun dinci olduğunu ve Birliğin Türkiye’yi kabul etmediğini ispat etmek için başvuru yaptığını göstermeyi amaçladığını söylemişlerdir.⁴⁰⁰ Ancak Özal, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden itibaren Batı’ya yönelik bir dış politika izlediğini, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte Mustafa Kemal Atatürk’ün de Batı’ya dönük bir dış politikadan yana olduğunu söylemiştir. Türkiye’nin Batı’ya dönük dış politikasını devam ettirmek için gerekli bütün reformları ve değişiklikleri yapmaya çalıştığı belirten Özal, aksaklıklar ve eksikler olmakla beraber Türkiye’nin demokratik bir rejimle yönetildiği, laik bir sisteme sahip olduğu, 1980’lerden beri liberal ekonomiye geçtiğini ve Birliğin rekabet şartlarına kendini hazırladığını ve Birliğin Türkiye’yi alması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre Türkiye Batı Avrupa’nın güvenliği için oldukça önemli olduğunu, önemli deniz alanlarına, zengin petrol ve doğalgaz zenginliklerine sahip olması ve jeopolitik konu nedeniyle Avrupa’nın vazgeçemeyeceği bir ülke konumundadır.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ Zeynep Göğüş, **Bir Avrupa Rüyası**, Alfa Yayınları, İstanbul 1991, s. 132-134.

⁴⁰¹ Turgut Özal, **Tarih ve Miras**, Yakın Plan, İstanbul 2010, s. 349.

Bu tartışma devam ederken 18 Aralık 1989'da Avrupa Komisyonu Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşünü açıklamıştır. Abel Matutes tarafından açıklanan bu görüşe göre Komisyon, Türkiye'nin başvurusunu olumlu karşılamakla birlikte, Türkiye'nin Birliğin kurumsal, siyasi ve ekonomik yapısına önemli bir yük getireceği ve bu durumun Birliğin tam bir birlik olma yönünde yaptığı çalışmalara ve çabalara büyük oranda engel olacağı, Türkiye'nin geniş coğrafi alanı ve büyüyen nüfusu yüzünden zaten karmaşık olan Birlik karar-alma yapısında daha fazla karmaşaya sebep olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda Birliğin Türkiye'nin tam üyeliğini hazmedecek durumda olmadığını söylemiş ve 1992 yılına kadar tam anlamıyla bir birlik olmadan yeni bir genişlemenin Birliğe zarar vereceği gerekçesiyle ne Türkiye'nin ne de Birliğin böyle bir genişlemeye hazır olduğunu söyleyerek Türkiye'nin başvurusuna ilişkin olumsuz bir tavır takınmıştır.⁴⁰² Bununla birlikte Türkiye'nin siyasi ve ekonomik anlamda Birliğe tam üyelik için hazırlamak maksadıyla yardıma ihtiyacı olduğunu ve yardım edileceğini söylemiştir. Yani, Birlik bu raporla Türkiye'ye tam üyelik için ne kapıyı açmış ne de kapatmıştır. Süreç ucu açık biçimde zamana bırakılmıştır.⁴⁰³ Aynı zamanda raporda Türkiye'nin tam üyeliğine yönelik ifadelerden çok ortaklık ilişkisi üzerinden ilişkilerin devam etmesi yönünde bir durum ortaya çıkmıştır. Yani Türkiye, yarı içeride yarı dışarıda söz konusu politikaları uygulayan ama karar-alma mekanizmasında yer almayan bir ortak olarak düşünülmüştür. Bu anlamda tam üyelikten çok Gümrük Birliği, teknik ve mali ilişkileri geliştirme yönünde adımlar atılması üzerinde durulmuştur. Yani Birlik bir yandan Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmek istememiş diğer yandan ise bu durumu

⁴⁰² "Commision Opinion on Turkey's request for accession to the Community 20 December 1989", http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_eS.pdf, (24.09.2013).; Bruce Kuniholm, "Turkey's Accession to the European Union: Differences in European and US Attitudes and Challenges for Turkey", **Turkish Studies**, C. 2, S.1, Sonbahar 2001, s. 1.

⁴⁰³ Birol Akgün, **Mülakat**, 20 Şubat 2015.

Türkiye'ye doğrudan söylemekten de çekinmiştir.⁴⁰⁴ Birliğin hiçbir kurumunda Türkiye'ye yönelik resmi olarak böyle bir öneri teklif edilmemiştir. Hiçbir resmi rapor ya da belgede öneriye dair bir atıf bulunmamasına rağmen 1990'ların başından 1999 yılında Türkiye'nin adaylık statüsünün onaylanmasına kadar geçen süre içinde Türkiye hiçbir belgede genişleme başlığı altında ele alınmamış, dış ilişkiler başlığı altında yer almıştır. Bu başlık altında da Türkiye'ye ile ilişkilerde mevcut ortaklık ilişkisini geliştirecek formüllerden bahsedilmiştir.⁴⁰⁵

Türkiye içinde ise büyük bir çoğunluk raporu olumsuz bulmamış tam üyelik başvurusunun olumlu olduğunu ancak 1993 yılına kadar bu başvurunun ertelendiği ileri sürülmüştür.⁴⁰⁶ Avrupa Komisyonu bu görüşü AB Bakanlar Konseyi'ne teslim ettikten sonra üye devletlerin tepkilerini ölçmek amacıyla Daimi Temsilciler Komitesi'nde tartışılmıştır. Raporu bütün üye ülkeler olduğu gibi kabul ederken Yunanistan ise Türkiye, Türk birliklerinin Kıbrıs'tan geri çekilmesi, demokratikleşmede ilerleme kaydedilmesi, insan haklarına saygı gibi şartları yerine getirmeye razı oluncaya kadar Görüş'ün işbirliği önerisine itiraz edeceğini açıklamıştır.⁴⁰⁷ Komisyon da Yunanistan'ın bu tutumuna rağmen ilişkileri geliştirmek için istemiştir. Bu konuda Abel Matutes görevlendirilmiş ve 12 Haziran 1990'da

⁴⁰⁴ Avrupa Komisyonu Eski Başkanı Jacques Santer Türkiye'ye AB'ye tam üye olabileceğine dair vaatlerde bulunulsa da aslında AB Türkiye'yi tam üye olarak görmek istememektedir. Bunun yerine daha yakın ve imtiyazlı bir ortaklığın daha iyi olacağı kanısındadır. Frits Bolkestein, **The Limits of Europe**, Lannaoo Pub., Tielt 2004, s. 241.

Çınar Özen ve Hatice Yazgan, "Zor Ya da Zoraki Aday: Türkiye'nin Avrupa Birliğine Tam Üyelik Süreci", Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol (der.), **Türkiye-AB İlişkileri**, Orion Yayınları, Ankara 2007, s. 233-281.

⁴⁰⁵ Söz konusu bazı belgeler için bakınız "Agenda 2000", http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm#agenda2000, (20.10.2013).; "Commission Opinion on Turkey's request for accession to the Community 20 December 1989", http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_eS.pdf, (24.09.2013).

⁴⁰⁶ Nilüfer Yalçın, Bozer AT Raporunu Didikliyor", http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2F_s1uuf64zB3hAJNuzSGVhQ_x3D_x3D_, (25.09.2013).

⁴⁰⁷ Uğur, **a.g.m.**, s. 36.

“*Matutes Paketi*” yayınlanmıştır. Paket IV. mali paketin uygulanması, sanayi ve teknoloji alanında işbirliği, politik ve kültürel alanda işbirliği ve Gümrük Birliği’ni sağlamayı öngörmüştür.⁴⁰⁸ Bu anlamda Matutes Paketi, 1989 Komisyon görüşünün tekrarından öteye gitmemiştir. Ancak paket Yunanistan’ın vetosu yüzünden hayata geçirilememiştir. Çünkü Yunanistan, hayati çıkarları olan Kıbrıs ve Ege sorunları yüzünden planı reddetmiş, işbirliğine yanaşmamış ve plan hayata geçirilememiştir.⁴⁰⁹ Yani ulus-üstü yapının paketi kabul etmek için göstermiş olduğu çabalara rağmen, Hillion’un da belirttiği gibi Birlik üyesi bir devlet kendi hayati çıkarlarını zedeleyeceği endişesiyle Birliğe üye olmaya çalışan bir devletle olan ikili sorunlarını kullanarak Birlikle söz konusu devletin ilişkilerinin gelişmesi konusunda işbirliğine ve pazarlık sürecine yanaşmamıştır.

Bu sırada dünya genelinde ise Soğuk Savaş sona ermeye, Doğu Blok’u dağılmaya başlamıştır. Bu durum ise Türkiye’nin jeopolitik açıdan önemini artırmıştır. Türkiye komünizmden kaçan ve yeni bir düzen arayan devletler için demokratik, liberal ekonomi bağlamında bir model olarak görülmüştür. Üstelik Ağustos 1990’da yaşanan Körfez Krizi ve ABD müdahalesi sırasındaki duruşu onu en azından ABD için vazgeçilmez bir müttefik haline getirmiştir. Hatta ABD, Türkiye’nin Birliğe girmesi için gerekli desteği vereceğini söylemiştir.⁴¹⁰

Ancak Birlik Gümrük Birliği’nin geliştirilmesi dışında ilişkileri geliştirme yönünde pek de olumlu bir tavır sergilememiştir. Üstelik Birlik, Türkiye’ye ekonomik yardım da yapamamıştır. Özal bütün bunlara rağmen ortaklığı canlandırmak için büyük bir uğraş içine girmiştir. Örneğin Paris’teki Batı Avrupa Birliği (BAB)

⁴⁰⁸ Harun Arıkan, **Turkey and the EU: An Awkward Candidate for EU Membership?**, Second Ed., Ashgate, London 2006, s. 72.; Sajdik and Schwarzingger, **a.g.e.**, s. 284.

⁴⁰⁹ Eric Faucompret and Jozef Konings, **Turkish Accession to the EU: Satisfying the Copenhagen Criteria**, Routledge, New York 2008, s. 31.

⁴¹⁰ Yıldız, **a.g.t.**, s. 102.

Toplantısında Türkiye'nin Körfez Krizi'ndeki rolüne değinmiş ve Birliğin de Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu söylemiştir.⁴¹¹ Bunun yanında Türkiye'nin eksikleri ve kat etmesi gereken şeyleri olduğunu kabul edilmekle birlikte Birliğin de anlayış göstermesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü Türkiye, 1945'ten beri kurulan tüm Avrupalı örgütlere üye durumundadır. Bu yüzden Birliğin de tam üyesi olması gerektiği üzerinde durmuştur. Aslında Türkiye, Körfez Krizi'nin Kore Savaşıyla benzer görmüştür. Kore Savaşı sonrası nasıl NATO üyeliği sağlanmışsa Körfez Kriziyle de Birliğe tam üyeliğin sağlanacağı üzerinde durulmuştur. Ancak herhangi bir sonuç elde edilmemiştir. Çünkü Birlik Ortadoğu'ya doğru genişlemek istememiştir. Bu anlamda Körfez Krizi, Kore Savaşı'na oranla elini zayıflatmıştır.⁴¹²

Körfez Krizi sonrası Türkiye'de yapılan seçimlerle ANAP iktidarı kaybetmiş ve Süleyman Demirel yeniden iktidar olmuştur. Hükümet Programında Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki rolüne vurgu yapılmış ve Birlik ile ilişkilere de devam edileceği, tam üyelik dışında bir seçeneğin de düşünülmeceğini ifade etmişlerdir.⁴¹³ Yeni hükümet, tam üyeliğin kısa zamanda olamayacağını bildiği için Birlik ile mevcut ilişkileri geliştirerek tam üyeliğe ulaşmayı amaçlamışlardır. Aynı zamanda Birlik'ten de Türkiye'yi belirsizlik içinde bırakmamaları hususunda yardımcı olmalarını istemiştir. İngiltere, Fransa ve Almanya bu duruma olumlu yaklaşmışlardır. Çünkü Türkiye'nin Avrupa için önemli bir devlet olduğu görülmüş, Avrupalı olmak için gösterdiği çaba ve uluslararası ilişkilerdeki yeni rolü fark edilmiştir. Türkiye artık Ortadoğu devletleri için model ülke durumuna gelmiştir. Bu anlamda demokrasi, insan hakları gibi eksik konuların giderilmesi için ilişkileri dondurmak yerine ilişkileri

⁴¹¹ Çalış, a.g.e., s. 568.

⁴¹² Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri", **Uluslararası İlişkileri**, C. 2, S. 8, Kış 2005-2006, s. 81.

⁴¹³ "VII. Demirel Hükümeti Programı", <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, (25.09.2013).

geliştirmek daha akıllıca görülmüştür.⁴¹⁴ Çünkü söz konusu devletler, çıkarlarını korumak için Türkiye'nin Birlikte yer almasını gerekli görmüşler ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda işbirliğine yanaşmışlardır. 30 Eylül 1991'de ortaklık konseyi toplantısı olmuş Gümrük Birliğinin de gündeme geldiği toplantıda taraflar arasındaki mevcut sorunların çözümü için alt komitelerin kurulması kararı alınmıştır. 21 Ocak 1992'de ise Avrupa Komisyonu Türkiye'ye bir çalışma programı sunmuştur. Bu raporda Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesine ilişkin politikalarla sanayi, teknoloji, iletişim ve sosyal politikalarda işbirliği konusunda atılacak adımlara değinilmiştir. Yani bu program ile Yunanistan'ın vetosuna takılmayacak konulara öncelik tanınmıştır.⁴¹⁵

Bu sırada 9-10 Aralık 1991'de düzenlenen Maastricht Zirvesi'nden sonra 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması ile Birlik etkinlik alanını genişletmiştir. AB adını alan Birlik, üye devletlerarasında parasal birlik, dış politika ve güvenlik ve adalet ve iç işleri alanlarında ortak politikaları içeren siyasi bir yapıya da geçmiştir. Aynı zamanda bu antlaşma ile Roma Antlaşması'nın 237. maddesi değişmiş ve artık üyelik başvurusunda Avrupa Parlamentosu'nun onayı da aranmaya başlanmıştır. Diğer yandan eskiden Birliğin bir parçası olmayan BAB da bu antlaşmayla Birliğin ODGP'nin bir uygulayıcısı konumuna gelmiştir. Bu durum Türkiye'yi BAB'ın karar alma sürecinin dışında bırakmıştır.⁴¹⁶

Bu anlamda 1992'de yapılan Lizbon Zirvesi'nde Türkiye gündeme gelmiş ve zirvenin sonuç bildirgesinde Türkiye ile politik ilişkilerin en kısa zamanda en üst düzeyde kurulması kararı alınmıştır. Bunun için Gümrük Birliği, en üst düzeyde

⁴¹⁴ Mehmet Özcan, "Avrupa Birliği TürkiyeİlişkilerindeTemel Belirleyici Unsur Olarak İnsan Hakları", **Polis Bilimleri Dergisi**, C. 2, S. 5-6, s. 87-97.

⁴¹⁵ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 328.

⁴¹⁶ **a.g.m.**, s. 331.

politik ilişki kararı alınmış ancak Yunanistan'ın vetosu yüzünden mali yardım gündemden çıkarılmıştır. Ayrıca zirvede İngiltere hükümetinden Türkiye-Birlik ilişkilerinin durumuyla ilgili bir rapor hazırlanması istenmiştir. Hazırlanan rapor Birlik üyesi devletlerin dışişleri bakanları tarafından da ele alınmak istenmiş ancak Yunanistan'ın vetosu yüzünden istenilen sonuca ulaşamamıştır.⁴¹⁷ 18 Mart 1993'te ise Gümrük Birliği Yönlendirme Komitesi kurulmuştur. Gümrük Birliği çalışmalarının yürütülmesi konusunun ve Gümrük Birliğine ilişkin müzakereler burada ele alınmıştır. Aynı zirvede EFTA üyeleriyle Maastricht Antlaşması sonrası müzakerelere başlanması kararı alınmıştır. 11-12 Aralık 1992'deki Edinburgh Zirvesi'nde Avusturya, Finlandiya ve İsveç ile üyelik müzakerelerine başlanırken İsviçre ve Norveç ise üyelik başvurularını geri almışlardır. 21-22 Haziran 1993'teki Kopenhag Zirvesi'nde mali yardım tekrar gündeme gelmiş ve Lizbon Zirvesi'nde ortaya konan formülün uygulanması kararı alınmıştır. Yani Türkiye derinleşme ve genişleme başlığı altında değil de dış ilişkiler başlığı altında ele alınmış ve tam üyelikle ilgili hiçbir durumdan bahsedilmemiştir. Daha çok ortaklık ilişkisi kapsamında ilişkilerin geliştirilmesi ve devam etmesi yönünde bir tavır takınılmıştır. Bu zirve ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak bir genişlemenin de önü açılmıştır. Aynı zamanda Kopenhag Kriterleri olarak bilinen ve Birliğe üye olacaklardan ne isteyeceklerini belirttikleri ekonomik, siyasi ve müktesebatın uyumunu içeren kriterler de kabul edilmiştir.⁴¹⁸ Türkiye içinse bu zirve tam üyelik için olumsuz olsa da Gümrük Birliği için olumlu bir adım olmuştur. Birlik bir yandan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilgilenirken diğer yandan da Türkiye'yi Gümrük Birliği'ne dâhil ederek hem Avrupa 'da tutmaya hem de karar-alma yapısının da

⁴¹⁷ Çalış, a.g.e., s. 299.

⁴¹⁸ "European Council in Copenhagen Conclusions of the Presidency, 21-22 June 1993", http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/72921.pdf, (25.09.2013).

dışında tutmayı amaçlamıştır. Bu sayede Birlik de Türkiye yüzünden yaşayacağı yapısal sorunun da önüne geçmeye çalışmıştır. Bu yüzden tam üyelik yerine Gümrük Birliği'nin gelişmesi ve ortaklık ilişkisinin yayılması istenmiştir. Bunun üzerine Ortaklık Konseyi, 8 Kasım 1993'te Gümrük Birliği'nin 1995 sonuna kadar sağlanması kararını almıştır.⁴¹⁹

Ancak dönem içinde Türkiye'de yaşanan bazı sorunlar Birlikle olan ilişkileri zedeleyen konular haline gelmiştir. Bu sorunlardan biri Kürt Sorunu olmuştur. Birlik konuyu azınlık sorunu olarak görürken Türkiye bölgesel bazlı ayrılıkçı düşünceye sahip bir terör ve şiddet hareketi olarak görmüştür. Birlik konuya ilişkin demokrasi ve insan hakları boyutlu eleştiriler getirirken Türkiye bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal geri kalmışlığın varlığını terörün varlığına dayandırmıştır. Birlik bu sorunun demokratik yollarla çözüleceğine inanmakla birlikte Türkiye, konuyu iç güvenlik sorunu, ulusal tehdit olarak görüp askeri araçlarla sorunu çözmeye çalışmıştır. Bütün bu konular ilişkiler açısından önemli olmuş Türkiye'de demokrasi ve insan hakları konusunda ciddi sorunlar olsa bile Türkiye'ye hayır demenin bir aracı olarak düşünülmüştür.⁴²⁰

Dönem içinde Kürt sorunun çözümü için adımlar da atılmıştır. Turgut Özal ölene kadar sorun ordu ve milliyetçi grupların üniter yapı, devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı gibi konular yüzünden sert tedbirler alınması istense de demokratik yollarla ele alınmış, ölümü sonrasında Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller'in de Başbakan olmasından sonra askeri politikalara yönelmiş ve demokratikleşme konusu ikinci plana atılmıştır. Öyle ki Çiller, 1994'te Demokrasi Partisi (DEP) üyesi bazı milletvekillerinin dokunulmazlığını kaldırmış,

⁴¹⁹ DPT, "Decision S. 1/93 of the EEC-Turkey Association Council of 8 November 1993", **Turkey-European Union Association Council Decisions (1964-2000)**, DPT, Ankara 2001, s. 189-190.

⁴²⁰ Şaban Çalış, **Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler**, Çizgi Kitabevi, Konya 2004, s. 112-115.

Devlet Güvenlik Mahkemesi (DGM)'nde yargılanan bazı sanıklar ağır hapis cezası almıştır. Bu durum ise Birliğin ciddi eleştirisine sebep olmuştur.

Kürt Sorunu yanında Kıbrıs faktörü de ilişkileri zedelemiştir. Özal, sorunların çözümü ve ilişkilerin devamı için çabalar sarf etmiştir. Örneğin Davos sürecini başlatmış Kıbrıs konusunda durdurulan toplumlararası görüşmelerin yeniden başlamasını sağlamıştır. Hatta bu durum BM Genel Sekreteri Butros Gali'ye ilham olmuş ve istenen sonuca ulaşılmaya bile bir rapor hazırlamasına yol açmıştır. Bütün bunların yanında Rum kontrolündeki Kıbrıs Cumhuriyeti tüm ada halkı adına Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.⁴²¹ Türkiye ve KKTC ise buna tepki göstermiş, Rumların tüm ada halkı adına böyle bir hakkı olmadığını söylemiş ve eğer Kıbrıs Türkiye üye olmadan Birliğe kabul edilirse 1960 Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla kendisine verilen veto hakkını kullanacağını belirtmiştir.⁴²² Bununla birlikte Yunanistan ile ikili ilişkilerde yaşanan gerginleşmeler yüzünden de Birlikle ilişkiler zarar görmüştür. Örneğin Atina 1994'te Ege Denizi'ndeki karasuları sınırını 6 milden 12 mile çıkardığını ilan etmiş ve Türkiye buna sert tepki göstererek bu durumu savaş sebebi sayacağını söylemiştir.⁴²³

Bu sebeplerden ötürü Yunanistan Gümrük Birliği'ni veto etmeye devam etmiştir. Yani Hillion'un da belirttiği gibi AB üyesi bir devlet olarak Yunanistan ikili sorunlar nedeniyle bir devletin Birlik ile ilişkilerini zedelemiştir. Yani Yunanistan ulusal çıkarına aykırı bulduğu konuda işbirliği yapmaya yanaşmamış ve Türkiye ile AB'nin ilişkilerini zedeleyecek bir dış politika geliştirerek ulus-üstü yapıyı şekillendirmiştir. Bununla birlikte Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi ulusal çıkarları

⁴²¹ Süha Bölükbaşı, "Türkiye'nin Yakınındaki Avrupa İle İlişkiler", **Avrasya Dosyası**, C. 4, S. 1-2, Yaz 1998, s. 22-40.

⁴²² Morelli, **a.g.m.**, s. 10-13.

⁴²³ "Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute", **International Crisis Group Policy Brief**, 19 Temmuz 2011, s. 1-20.

gereği önemli bulan Almanya ve İngiltere gibi devletler Yunanistan üzerinde baskı uygulamaya başlamıştır.⁴²⁴ Örneğin Almanya Başbakanı Helmut Kohl, Türkiye ile yaptığı resmi temaslarda Yunanistan'ın Birlik kurumlarını Türkiye'ye karşı kullanmasına izin vermeyeceklerini açıklamıştır.⁴²⁵ Baskı altında kalan Atina ise bazı şartlar karşılandığı takdirde vetonun kaldırılabileceğini söylemiştir. Bu şartlar;

- Birlik'ten Kıbrıs ile tam üyelik görüşmelerinin başlayacağına dair garanti
- Türkiye'ye yapılması planlanan maddi yardımların paketten hariç tutulması
- Yunanistan'a tekstil sanayisini geliştirmesi için mali yardımdır.⁴²⁶

Bu şartlar Almanya tarafından hiç de hoş karşılanmamıştır. Ancak Türkiye'ye ilişkin sorunun bir an önce çözülmesi için şartlar kabul edilmiştir. Çünkü Almanya, Fransa ve İngiltere gibi devletler, Türkiye'ye Birlik kapısının tamamen kapatılmasını ulusal çıkarlarına aykırı görmüşlerdir. Üstelik Türkiye'de insan hakları, terör gibi sorunların yasal bir çerçeveye oturtularak çözüm bulmasının yolunu da Birlik ile ilişkilerde görmüşlerdir.⁴²⁷ Sonrasında Brüksel'de 6 Mart 1995'te yapılan Ortaklık Konseyi'nin 36. Toplantısında 1/95 Sayılı Kararın kabulü ile Gümrük Birliği'nin kurulması kararı alınmıştır. Aslında 6 Mart 1995'te üç karar yayınlanmıştır. Bunlardan birincisi "*1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı*" dır. Bu kararla Türkiye ile Birlik arasında sanayi ürünlerini konu alan bir Gümrük Birliğinin kurulması aşamasına gelinmiştir. Bunun sağlanması için de Türkiye'nin gümrükler ve dış ticaret mevzuatı konularında uyum çalışmaları yapması gerekli görülmüştür. Bunun yanında rekabet hukuku, fikri ve sınai haklar, sınai mevzuatın Birlik hukukuna uyum sağlanması

⁴²⁴ Hillion, "The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy", s. 20-22.; "The Sick Man of Europe", **The Economist**, C. 323, 05 Eylül 1992, s. 55.

⁴²⁵ Harun Arıkan, "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Yunanistan Faktörü", **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 28, Mart 2003, s. 120-121.

⁴²⁶ Ioannis S. Grigoriadis, "The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations", **London School of Economics and Political Science Hellenic Observatory 1 st PhD Symposium on Modern Greece: Current Social Science Research on Greece**, London/ENGLAND, 21 Haziran 2003, s. 1-11.

⁴²⁷ Çalış, a.g.e., s. 317.

gerekliliği de ortaya konmuştur. 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girecek olan bu karar ile Türkiye Ankara Anlaşması’nda öngörülen son döneme girmiştir. 6 Mart 1995’te yayınlanan ikinci karar “*Ortaklık İlişkilerinin Gelişmesine İlişkin İlke Kararı*”dır. Bu karara göre, ortaklık rejiminin son dönemine ilişkin olarak Türkiye-Birlik ilişkilerinin gelişme yönünü belirleyici konularda yapılacak çalışmaları içermektedir. Bu anlamda AKÇT Antlaşması kapsamına giren ürünlerin taraflar arasında serbest dolaşımını sağlayacak tarım ürünlerine karşılıklı olarak tanınacak ayrıcalıklara ilişkin müzakereler tamamlanacaktır. Ayrıca sanayi, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon, kültür, enformasyon, adalet, işçileri gibi alanlarda ortak çalışmalar yapılması kararı alınmıştır.⁴²⁸ 6 Mart 1995’te yayınlanan son karar ise “*Mali İşbirliğine İlişkin Topluluk Bildirisi*”dir. Bu kararla Birlik, Türkiye ile mali işbirliğine Gümrük Birliğinin işlemeye başlamasıyla birlikte yeniden başlanacağını taahhüt etmektedir.⁴²⁹

III. 1996-2005 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği

A. Tanım Olarak Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Alanı’nın (STA) gelişmiş bir biçimidir.⁴³⁰ Gümrük Birliği, iki ya da daha fazla devletin ticareti geliştirmek amacıyla kendi aralarındaki gümrükleri sıfırlamaları ve üçüncü ülkelere karşı OGT uygulamayı kabul

⁴²⁸ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 339.

⁴²⁹ H. Vedat Atacan, **Türkiye Avrupa Birliği**, Asa Kitabevi, Bursa 2009, s. 51-52.

⁴³⁰ Serbest Ticaret Alanı (STA), iki veya daha fazla devletin bir araya gelerek ticareti geliştirmek için ticari engelleri kaldırmasıdır. Bu yapı içerisinde Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) önemlidir. Ancak buradaki OGT, üçüncü ülkelere karşı değil kendi aralarında oluşturdukları OGT’dir. Bu yüzden OGT’de üçüncü ülkeler büyük problem olarak çıkmaktadır. Çünkü tüm Birliği bağlayan bir OGT olmadığı için her ülke üçüncü ülkelerle ticaret yapmakta ve bu durum da serbest ticaretin kontrolünü bozmaktadır. Fatma Bahar Şanlı, “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2004, s. 164.; Mustafa Kutlay, “Türkiye-AB İlişkilerinin Değişen Seyri ve Gümrük Birliği’nin Yeniden Düşünmek”, **USAK Analiz**, S. 1, Şubat 2011, s.3.

ettikleri yapının adıdır.⁴³¹ Gümrük Birliği'nde taraflardan biri üçüncü ülkelerle anlaşma yaparsa bu anlaşma diğer ülkeleri de ilgilendirmektedir. Yani STA'dan farklı olarak Gümrük Birliği üçüncü ülkelere yönelik olarak da uygulanmaktadır.⁴³² Ekonomik anlamda Gümrük Birliği'nin statik ve dinamik olmak üzere iki tür etkisi olmaktadır. Statik etkiler Gümrük Birliği'nin kurulması ile birlik içinde kaynakların yeniden dağılmasıyla meydana gelen etkilerken dinamik etkiler ise uzun dönemde Gümrük Birliği'nin GSYİH'nin büyüme hızı üzerinde oluşturduğu etkilerdir.⁴³³

Türkiye ile Birlik arasındaki ekonomik bütünleşmenin temelini oluşturan ve Ankara Anlaşması'nda öngörülen Gümrük Birliği, 1958'den itibaren Birliğin kendi içinde aşamalı olarak uyguladığı ve 1968'de tamamladığı bir politikadır. Birlik için önemli olan Gümrük Birliği, bütünleşme açısından da Birliğe büyük fayda sağlamaktadır.⁴³⁴ Roma Antlaşması'nda Gümrük Birliği'nin tanımı yapılmasa da uygulama alanından bahsedilmiştir. Buna göre Birlik, mal ticaretinin tümünü kapsayan ve üye devletlerarasında ithalat ve ihracattaki gümrük vergileri ile eş etkili bütün vergilerin yasaklanmasına ve üçüncü ülkelerle ilişkilerde ortak bir gümrük tarifesinin kabulüne dayanan bir Gümrük Birliği temeli üzerine kurulmuştur. Bu hükümler üye devletler çıkışlı mallar ve üçüncü devletler çıkışlı ürünlere uygulanacaktır.⁴³⁵

⁴³¹Bahar Şanlı, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği'nin Olabilirliği", **Atatürk Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C. 22, S. 1, Ocak 2008, s. 16.

⁴³² Sanem Baykal, "Ekonomik Bütünleşme Biçimleri", **a.g.e.**, s. 841.; Mircan Yıldız, "Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği", **Dış Ticaret Dergisi**, S. 15, Ekim 1999, s. 89-118.

⁴³³ Ertuğrul Yıldırım ve Cihan Dura, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusunda Literatüre Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 28, Ocak-Haziran 2007, s. 142-148.

⁴³⁴ Gümrük Birliğine ilişkin Topluluk ve Türkiye arasında tartışmalar olmuştur. Türkiye Gümrük Birliği ile AT içindeki Gümrük Birliğine dâhil olduğunu söylerken Topluluk ise Türkiye ile farklı bir Gümrük Birliği alanı kurulduğu düşüncesini benimsemiştir. Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 335.

⁴³⁵ "Roma Antlaşması m. 9", <http://www.urunlu.com/BelgeOku2.aspx?y kod=70>, (08.10.2013).

Türkiye ile kurulan Gümrük Birliği, Türkiye ile Birlik arasında kurulan ortaklık ilişkinin bir parçasıdır. Bu ilişkiyi kuran temel belge Ankara Anlaşması'dır. Sinan Ülgen, bu anlaşmaya göre Gümrük Birliği ile son döneme geçildiğini ve bu sürecin nihai bir süreç olmadığını tam üyelik sürecinin bir aşaması olduğunu belirtmektedir.⁴³⁶ Dolayısıyla Türkiye'nin tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni yapan ilk ülke olması Türkiye'yi "*İmtiyazlı Ortak*" durumuna sokmamaktadır. Bu durum Atilla Eralp'in deyimiyle Türkiye'yi "*istisnai ortak*" yapmaktadır.⁴³⁷ Ankara Anlaşması'nın bir parçası olarak oluşturulan Gümrük Birliği'nin tarafları Türkiye ve Birliktir. Bu durum Ortaklık Konseyi'nde de görülmektedir. Ortaklık Konseyi'nde Türkiye ve Birlik olmak üzere iki taraf bulunmaktadır. Ancak Ankara Anlaşması'nın bir karma anlaşma olması nedeniyle Birlik üyelerinin Ortaklık Konseyi'nde ayrı ayrı oy hakkı olmasa da Birlik üyeleri ayrı ayrı imza atmaktadırlar.⁴³⁸ Türkiye ile Birlik arasında oluşturulan Gümrük Birliği'nin coğrafi alanı 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi kararının üçüncü maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilmiştir. Buna göre Gümrük Birliği'nin coğrafi alanı Birliğin gümrük alanı ve Türkiye'nin gümrük alanını kapsamaktadır.⁴³⁹

1/95 Sayılı Kararla kurulan Gümrük Birliği de Katma Protokol gibi malların serbest dolaşımına yönelik olmuştur. Nitelik açısından bu mallar ikinci maddede belirtilmiştir. Buna göre, Gümrük Birliği, Ankara Anlaşması'nın 11. maddesi dışındaki tarım ürünlerine uygulanacaktır. Yani bununla Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamındaki tarım ürünleri kastedilmiştir. Ancak bu ürünler, Malların Serbest Dolaşımı dışında kalmış ve yalnızca sanayi ürünleri ve bazı şartlar altında tarıma

⁴³⁶ Sinan Ülgen, **Mülakat**, 19 Mart 2015.

⁴³⁷ Eralp, **Mülakat**.

⁴³⁸ Özen, **a.g.e.**, s. 116.

⁴³⁹ http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Downloads/PDF/Custom_Union_des_ENG.pdf, (08.10.2013).

dayalı sanayi ürünleri kapsam dâhilinde kalmıştır. Malların menşei açısından bakıldığında ise Gümrük Birliği'nde 3 grup karşımıza çıkmaktadır. Bunlar:

- Türkiye ve Birlikte üretilen mallar
- Türkiye ve Birlikte üretilen mallarla üretilen mallar
- Üçüncü ülkelerden çıkışlı mallardır.⁴⁴⁰

İlk iki malda serbest dolaşım söz konusuken üçüncü ülkelerden çıkışlı mallarda serbest dolaşımın olması için bazı şartlar gerekmektedir. Buna göre:

- Gerekli Gümrük Vergisi ve Eş Etkili Vergilerin alınmış olması
- Kısmi bir iadedden yararlandırılmamış olması
- İthal işlemlerin Türkiye ve Birlikte usulüne uygun şekilde yapılmasıdır. Bütün bunların takibi ise gümrüklerde menşei belgesiyle yapılmaktadır.⁴⁴¹

Ortaklık Konseyi Kararı ile kabul edilen Gümrük Birliği normal şartlarda Avrupa Parlamentosu'nda onaya sunulmaması gerekirken onaya sunulmuş ve zar zor geçebilmiştir. Türkiye ise bu karar TBMM onayına sunulmamış ve Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile iç hukuka aktarılmıştır. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye'ye durağan ve dinamik olmak üzere iki yükümlülük getirmiştir. Durağan yükümlülük içeriği belli olan, antlaşmayı alıp uygulamayı ifade eden bir yükümlülük olarak kabul edilirken dinamik yükümlülük ise ilerleyen zamanlarda antlaşmalarda olabilecek değişiklikleri takip edip bu değişiklikleri de alıp uygulamayı ifade eden bir yükümlülüktür. Dezavantajları olmakla birlikte bu durum avantajlar da sağlamıştır. Normal şartlar altında Gümrük Birliği de Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de olduğu gibi tüm alanlara entegrasyonu öngörse de dört özgürlük olarak bilinen Kişilerin Serbest Dolaşımı, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Hizmetin Serbest Dolaşımı

⁴⁴⁰ Özen, **a.g.e.**, s. 117.

⁴⁴¹ Tecer, **a.g.e.**, s. 182.

kapsama dâhil edilmemiş ve Malların Serbest Dolaşımını öngörmüştür.⁴⁴² Çünkü Birlik yetkilileri, Gümrük Birliği'ni Türkiye ile ilişkilerde tam üyelik dışında temel alanlarda ilişkileri geliştirebilecekleri bir araç olarak görmüşlerdir.⁴⁴³

Bunun yanında 1/95 sayılı karar, kabul edilmeden önce Türkiye'ye Rekabet Kurulu ve Kanunu, Tüketici Kanunu ve Mahkemeleri ve Fikri ve Sınai Haklar olmak üzere üç şart koşulmuştur. Ayrıca karar Gümrük Birliği'nin işleyişi ile ilgili doğrudan alakalı olanlar adında yeni bir kavram geliştirmiştir. Bu kavram Ticaret Politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ticari nitelikli antlaşmalar, ticarete teknik engellerin kaldırılması, rekabet düzenlemeleri, fikri ve sınai haklar ve gümrük mevzuatına yönelik konular olmak üzere altı başlıkta incelenmiştir. Bu alanlarda Birlik, kendi mevzuatını değiştirdiğinde Türkiye'nin de değiştirmesi ve bunu Birlik mevzuatına göre uyarlaması öngörülmüştür. Eğer Türkiye, böyle bir değişiklik yapmaz ve ekonomik bir sorun çıkarsa bu durumda kararları bağlayıcı olan tahkime gitmenin önünü açan bir mekanizma oluşturulmuştur.⁴⁴⁴ Genel olarak Birlik, bu süreç içinde Gümrük Birliği'ni Türkiye'ye yönelik olarak düzenlemiş buna karşın Türkiye'nin haklarını gözetmemiştir. Birlik, Türkiye'ye Gümrük Birliği çerçevesinde üçüncü ülkelerle ticaret antlaşması yapma yükümlüğü koysa da üçüncü ülkelere bu yükümlülükü şart koşmamış ve antlaşmayı iyi niyetle uygulama hükmünü göz ardı etmiştir.⁴⁴⁵

⁴⁴²Heinz Kramer, "The EU-Turkey Custom Union: Economic Integration Avoids Political Turmoil", **Mediterranean Politics**, S. 2, Yaz 1996, s. 68-70.

⁴⁴³Atilla Eralp, "Turkey in the Enlargement Proces: From Luxembourg to Helsinki", **Private View**, S. 8, Sonbahar 2000, s. 1.

⁴⁴⁴Yıldırım ve Dura, **a.g.m.**, s. 153.

⁴⁴⁵"IKV Pres Release on the Current Debate About The Custom Union", http://www.ikv.org.tr/icerik_eS.asp?konu=haberler&id=506&baslik=IKV%20PRES%20RELEASE%20ON%20THE%20CURRENT%20DEBATE%20ABOUT%20THE%20CUSTOMS%20UNION%20%96%2029.03.2013, (08.01.2014).

Gümrük Birliği günümüzde de tartışılan geliştirilip derinleştirilmesi gerektiği düşünölen bir uygulamadır. Çünkü Birlik, Gümrük Birliği ile hem Birliğin hem de Türkiye'nin büyük avantajlar elde ettiğini düşünmektedir. Bunun için Avrupa Komisyonu Dünya Bankası'ndan Gümrük Birliği'nin etkileri üzerine bir rapor hazırlamasını istemiştir.⁴⁴⁶ Bu raporun hazırlanması sürecine Türkiye de davet edilmiş ancak Türkiye taraf olmak istememiştir. Çünkü 2001 yılında da Gümrük Birliği değerlendirilmiş ve Türkiye bu süreçte yer almıştır. Ancak hazırlanan rapor Türkiye'nin taleplerini karşılamadığı için Türkiye taslak metin çıktıktan sonra süreçten çekilmiştir. Bu nedenle Türkiye bağımsız bir kuruluş olan Dünya Bankası'nın raporu hazırlamasını daha uygun bulmuştur. Buna rağmen Türkiye kendisiyle alakalı sorunların ve çözüm önerilerinin raporda yer almasını sağlamıştır.⁴⁴⁷

Bu rapora göre Türkiye ile 6 Mart 1995'te yapılan Gümrük Birliği uygulama anlamında sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımını kapsamaktadır. Rapor kapsamında malların serbest dolaşımı yanında sermayenin, hizmetlerin serbest dolaşımlarının da kapsam dâhiline sokulması ve işçilerin serbest dolaşımı hususunda bazı düzenlemelerin yapılması planlanmaktadır. Diğer yandan tarım ürünlerinin kapsamının genişletilmesi ve kamu alımları gibi alanların da Gümrük Birliği kapsamında değerlendirilmesi gerektiği öngörülmektedir. Çünkü Gümrük Birliği hem Birlik hem de Türkiye için önemli avantajlar sağlamıştır. İki taraf arasındaki ticaret 1996'dan günümüze kadar dört kat artmıştır. Türkiye Avrupa'nın altıncı büyük ekonomisi olmuştur. Aynı zamanda Türkiye Gümrük Birliği ile Avrupa ve küresel pazara entegre olmuştur. Diğer yandan Gümrük Birliği Türkiye'nin bazı pazarlarda

⁴⁴⁶Bahadır Kaleağası, "Gümrük Birliği'nin Ötesine Geçme Zamanı", **Radikal**, 17 Nisan 2014.

⁴⁴⁷Ekonomi Bakanlığı, **Mülakat**.

yaptığı ihracatlarda kalite düzeyinin artmasına yardım etmiştir.⁴⁴⁸ Ancak şu anki Gümrük Birliği ile sağlanan ilişkiler malların serbest dolaşımına yönelik olup bu alanda da sorunlar bulunmaktadır. Bu kapsamda var olan sorunların çözülmesi amaçlanmaktadır. Çünkü bu sorunların çözümü iki tarafın da ticaretini artıracaktır.

Bu sorunlardan biri Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'larla ilgilidir. Türkiye 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 16. maddesine göre Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'ları kendisine uyumlaştırmak zorundadır. Ancak Birliğin Meksika, Güney Afrika Cumhuriyet gibi bazı üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lar söz konusu üçüncü ülkelerin isteksizliği nedeniyle Türkiye ile yapılmamaktadır.⁴⁴⁹ Bu nedenle Türkiye STA müzakerelerini ayrı yürüten ve eş zamanlı olarak yürürlüğe koyamayan bir ülke durumunda kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin bu ülkelerdeki piyasa erişim fırsatlarını kaybetmesine neden olmaktadır. Bu nedenle oluşan ticaret sapmasını gidermek için Türkiye telafi edici vergi uygulamaları yapmıştır.⁴⁵⁰ Eğer süreç bu şekilde devam ederse ve Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lar artarsa sorun daha da kötüleşecektir. Aynı zamanda Birliğin Türkiye'deki iş ve ticari çıkarları da olumsuz etkilenecektir.⁴⁵¹ Bu yüzden var olan bu sorunun çözülmesi gerekmektedir. Bu sayede iki tarafın da ticareti ve reel geliri artacak ve Türk ihracatçıların yaşadığı haksız rekabet koşullarının da önüne geçilecektir.

⁴⁴⁸ Dünya Bankası, **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Raporu**, S. 85830, 28 Mart 2014, s. 1-5.

⁴⁴⁹ Erhan ve Gürbüz, **a.g.m.**, s. 48.; Fuat Gürlesel ve Kerem Alkin, "Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin de Dahil Edilmesi", **Avrupa Birliği Araştırmaları**, S. 2010-18, İstanbul, 2010, s. 53.

⁴⁵⁰ Cemalettin Damlacı, "AB'nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-AB Ekonomik İlişkilerine Etkisi", **26. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı**, <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>, (25.07.2014).

⁴⁵¹ Mevcut durumda Türkiye 2012 yılında Güney Afrika'dan 1,3 milyar \$ mal alırken, 382 milyon\$ mal satmıştır. AB'nin Şili ve Fas gibi Türkiye ile rakabet eden ülkelerle STA imzalamasından sonra Türkiye'nin bu STA'lar içinde yer alamaması Türkiye'nin rekabet gücünü zayıflatacak ve büyük zarar görecektir. Dünya Bankası, **a.g.e.**, s. 25.

Sorunun çözümü için Birliğin üçüncü ülkelerle STA yaparken GATT Antlaşması'nın 24. maddesi uyarınca ortaya koyduğu ancak bağlayıcılığı olmayan "Türkiye Maddesi" nin bağlayıcı hale getirilmesini sağlamak mümkündür.⁴⁵² Türkiye'nin uzun uğraşları sonucunda Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lara eklenen Türkiye maddesi, mevcut haliyle üçüncü ülkeleri Türkiye ile STA yapmaya davet etmekte bu yüzden hiçbir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Bu da soruna kalıcı bir çözüm getirememektedir. Bunun için Birliğin öncelikli olarak, mevcut olan ve Türkiye'nin yer almadığı STA'ları Türkiye'yi de dâhil edecek şekilde düzenlemeli, diğer yandan müzakerelerini sürdürdüğü üçüncü ülkelere Türkiye ile de STA müzakerelerine başlanması hususunda baskı yapmalı ve STA'ların eş zamanlı olarak yürürlüğe girmesini bir ön şart olarak getirmeli, bu hususta gerekli tedbirleri de almalıdır.⁴⁵³ Bununla birlikte Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Birliğin STA etki analiz raporlarına dâhil edileceğini ve her konuda Türkiye'ye bilgi verileceğini söylese de bu konuda herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Örneğin 2009 Nisan'da Birliğin Körfez İşbirliği ülkeleriyle yaptığı müzakerelere ilişkin bilgileri Türkiye'ye vermemiştir.⁴⁵⁴

Sorunlardan bir diğeri ise bazı Birliğin üyelerinin Türk kamyonlarına koyduğu kotalar ve sürücülerin karşılaştığı vize sorunlarıdır. Buna göre Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık % 40'ı karayolu taşımacılığıyla sağlanmaktadır. Bulgaristan gibi bazı Birlik üyesi ülkelerin Türk kamyonlarına koyduğu kotalar ve transit ücretler malların serbest dolaşımını ve Gümrük Birliği'nin işleyişini engellemektedir. Buna ilave olarak Bulgaristan gibi bazı Birlik üyesi ülkelerin uyguladığı ulusal lisanslandırma sistemi ve vize kısıtlamaları da Gümrük Birliği'nin işleyişine zarar

⁴⁵² a.g.e., s. 24-31.

⁴⁵³ Damlacı, a.g.m., <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>, (25.07.2014).

⁴⁵⁴ a.g.m., <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>, (25.07.2014).

vermektedir. Öyle ki bu lisanslandırma işlemi her Birlik üyesi ülkeye göre değişen ayrı bir süreçtir. Diğer yandan sürücülere verilen Schengen vizesi maliyetli, alınması için istenen evraklar oldukça ayrıntılı ve süresi kısıtlıdır. Kamyon kotalarına ilişkin sorunun çözümü için çok taraflı anlaşmalar yapılması, Ulaştırma Politikası Faslının müzakereye açılması ve Avrupa Komisyonu'nun Gümrük Birliği kapsamında malların serbest dolaşımını içeren bir karayolu taşımacılığı anlaşmasının müzakere edilmesi gibi seçenekler önerilmektedir. Serbest dolaşım ve vize konusunda ise Türkiye için tam bir serbestlik düşünülmediği için vize alım sürelerinin kısaltılması, vize harç ücretlerinin düşürülmesi, vize alırken istenen evrakların azaltılması, akademisyen, iş adamı, kamyon sürücüleri gibi görevliler için uzun süreli ve kolay vize verilmesi gibi seçenekler önerilmektedir.⁴⁵⁵ Bu sayede Gümrük Birliği kapsamında malların serbest dolaşımını önündeki bu tür engellerin kaldırılarak ticaretin daha da artırılması amaçlanmaktadır.

Gümrük Birliği kapsamında yaşanan sorunlardan biri de ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi kararına göre Türkiye, Birlik müktesebatının Türkiye mevzuatına aktarılması ve Birliğin de söz konusu alanlarda uyum sağlandığına dair doğrulama yapmasıyla ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılması gerekmektedir. İlerleme Raporları Türkiye'nin özellikle malların serbest dolaşımını konusunda Birlik müktesebatına uyumda oldukça ileri düzeyde olduğunu söylese de tıbbi ilaçlar ve kimyasal ilaçlar konusunda engeller hala devam etmekte ve zorluklar doğmaktadır. Sorunun çözümü için Birlik ve Türkiye arasında daha fazla istişare yapılması ve Birlik müktesebatına ve ortak ticaret politikasına uyum sağlaması istenen Türkiye'nin Gümrük Birliği kapsamındaki konularda karar-alma sürecinde görüşünün alınması, oy hakkı olmadan süreçte yer

⁴⁵⁵ Dünya Bankası, **a.g.e.**, s. 50-53.

alması ve daha fazla bilgilendirilmesi önerilmektedir. Bu sayede özellikle karar-alma mekanizmasında yaşanacak eksiklikler giderilecek ve ticaretin gelişimine katkı sağlanacaktır.⁴⁵⁶

Dünya Bankası'nın hazırladığı rapor kapsamında Gümrük Birliği'nin derinleştirilip genişletilmesi istekleri "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğine doğru bir gidiş olup olmadığına dair tartışmalara neden olmaktadır. Ancak Ekonomi Bakanlığı'nda görev yapan yetkiliye göre bu durum Ankara Anlaşması ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın bir gereğidir. Örneğin 1/95 Sayılı Kararın 48. maddesi raporda da yer alan kamu alımlarına ilişkindir. Bu maddeye göre bu kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en kısa süre içinde, Ortaklık Konseyi Tarafların kamu alımları piyasalarını birbirlerine açmalarına yönelik görüşmelerin başlatılması için tarih belirleyecektir. Diğer yandan Ekonomi Bakanlığı yetkilisi, 2002-2004 yıllarında hizmetlerin ve kamu alımlarının taraflar arasında görüşüldüğünü ancak görüşmelerin Türkiye'nin beklentilerini karşılamaması ve müzakere sürecinin başlama kararının alınması nedeniyle askıya alındığını söylemektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliği'nin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi sürecin bir parçası durumundadır. Bunun yanında Ekonomi Bakanlığı yetkilisine göre Gümrük Birliği'nin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi konusu hem Türkiye'nin hem de Birliğin geçirdiği değişim ve Gümrük Birliği yapılırken bu tür konuların yeterince tartışılmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü günümüzde Türkiye değişime uğradığı gibi ekonomik bir bütünleşmeden siyasi bir bütünleşmeye doğru giden, etki alanını ve ilgilendiği konuları artıran bir Birlik söz konusudur. Bu durum taraflar arasında yapılan anlaşmaların da zamana uydurulması gerekliliğini doğurmaktadır. Bu yüzden süreci temel taşı Gümrük Birliği olsa da

⁴⁵⁶ a.g.e., s. 31-38.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğiyle bağdaştırmamak gerekmektedir.⁴⁵⁷ Çünkü “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğiyle başlayacak süreç Ankara Anlaşması ve tam üyelik sürecinden farklı bir süreç olacaktır.

B. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye-Birlik İlişkileri: Gündem 2000 Raporu ve Lüksemburg Zirvesi

Gümrük Birliği⁴⁵⁸ Türk kamuoyunda büyük coşkuyla karşılanmış Avrupalı olduğumuz söylenip geleceğimize yönelik olumlu tablolar çizilmiştir. Bu çevreler, anlaşmadan çok anlaşma ile 1980’lerde kesilen ilişkilerin devamını ve Batı ile beraberliği ifade etmeye yönelik olmuştur. Örneğin Tansu Çiller için bu karar Birlik ile birleşme ve çağdaşlaşma yolunda atılan kararlı adımların bir göstergesi olmuştur.⁴⁵⁹ Ancak karara daha eleştirel bakıp Gümrük Birliği’nin tam üyelik yolunda bir aşama olabileceğini söyleyenler de olmuştur.⁴⁶⁰

Türkiye için Gümrük Birliği, Birlik ile ilişkileri yeniden canlandırmak için önemli görülmüştür. Çünkü Birlikle ilişkilerde 1989’daki Komisyon Raporu’ndan sonra bir ilerleme olmamış, Gümrük Birliği ile bir canlanma yaşanmıştır.⁴⁶¹ Türkiye Gümrük Birliği’ni tam üyeliği hızlandıracak bir formül olarak düşünmüştür. Ancak karar ne Ankara Anlaşması’na ne Katma Protokol’e ne de 1989 Komisyon Raporu’na bir şey katmamıştır. Bütün kararlarda da Türkiye’nin tam üyeliğe ehil olduğu ancak tam üyelik konusunun muğlakta kaldığı görülmüştür. Yani karar sadece Gümrük

⁴⁵⁷ Ekonomi Bakanlığı, **Mülakat**.

⁴⁵⁸ Gümrük Birliği bu haliyle Türkiye’yi karar alma mekanizmasının dışında tutmuş ancak buna karşın alınmasında söz sahibi olmadığı kararları uygulamak ve uyumlaştırmakla görevlendirmiş ve AB’nin üçüncü ülkelerle yaptığı ticari anlaşmaları kabul etmiştir. Bu anlamda Gümrük Birliği döneminde şartlarında Türkiye için kayıplara yol açmış ve Gümrükler ve fonlardaki kaybı üç milyar \$ kadar olmuştur. Erdem Çarıkçı, “Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Beklentiler”, **Yeni Türkiye**, S. 3, Mart 1995, s. 177.

⁴⁵⁹ “II. Çiller Hükümeti Programı”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP51.htm>, (08.10.2013).

⁴⁶⁰ Birand, **a.g.e.**, s. 453-460.

⁴⁶¹ Çalış, **a.g.e.**, s. 324.

Birliği ile sınırlı olmuştur. Hiç kimse Birlik içinde Gümrük Birliği'ni bir araç olarak görmemiştir. Örneğin Avrupa Parlamentosu Başkanı Klaus Hansch Gümrük Birliği'ni ilişkilerin ne son durağı ne de tam üyeliğe doğru bir adım olarak görmüştür.⁴⁶² Bu durum, Türkiye ile Birlik arasında tam üyelik yerine özel statülü bir ilişkinin kurulmak istediği izlenimini vermektedir. Bununla birlikte Gümrük Birliği'ne olumsuz bakanlar da olmuştur. Özellikle muhalefet, kararı Birliği de Türkiye'nin bağımsızlığı karşısında ipotek olarak görmüştür. Örneğin İşçi Partisi lideri Doğu Perinçek karar karşısında Türkiye'nin bağımsızlığı ve özgürlüğu için Birlik dâhil hiçbir kapitalist yapıya katılmaması gerektiğini söylemiştir.⁴⁶³

Bunun yanında DSP lideri Bülent Ecevit ve Mümtaz Soysal da kararı olumsuz karşılamışlardır. Örneğin Mümtaz Soysal ekonomik, siyasi ve mali yönlerden kararın Türkiye için çok ağır olacağını ileri sürmüştür. Hatta kararı ikinci Sevr olarak görmüştür. Karara ilişkin en sert eleştiri Refah Partisi'nden (RP) gelmiştir. RP de ekonomik ve mali gerekçelerle karara olumsuz bakmakla birlikte, Türkiye'nin bağımsızlığını kaybedeceğini, İslam dünyasından koparak Batı'nın bir eyaleti olacağını, Kıbrıs'ın kaybedildiğini ileri sürmüştür.⁴⁶⁴ Çiller ise kararın Türkiye'nin toprak bütünlüğu ve siyasi bağımsızlığına, (KKTC) ile ilgili yükümlülüklerine zarar vermeyeceğini söylemiştir.⁴⁶⁵ Türkiye'nin tam üyeliği karşısında bir koz olarak sunulan Kıbrıs konusu Gümrük Birliği sürecinde kullanılmamıştır. Çünkü Türkiye 6 Mart 1995'te Gümrük Birliği sürecini başlattığı gün Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Kıbrıs'ın tamamı adına Birliğe tam üyelik başvurusuna ilişkin görüşmelerin takvime alınması kararına karşı çıkmamış ve 1/95 sayılı kararın 16.

⁴⁶² a.g.e., s. 325.

⁴⁶³ Doğu Perinçek, "Güneyli Dış Politikası", **Yeni Türkiye**, C. 1, S. 3, Mart-Nisan 1995, s. 141.

⁴⁶⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c080/b081/tbmm190800810298.pdf>, (20.10.2013).

⁴⁶⁵ "Çiller: Türkiye ne AB'den Vazgeçebilir ne de Kıbrıs'tan", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/121326.asp>, (20.10.2013).

maddesi uyarınca 2001 yılına kadar GKRY ile ticaret anlaşması yapmayı da kabul etmiştir.⁴⁶⁶

Gümrük Birliği ile Katma Protokol'de öngörülen ve 22 yılda aşamalı bir şekilde kaldırılması planlanan tüm engeller kaldırılmış, Patent Enstitüsü, Rekabet Kurulu gibi yeni yapılanmalar oluşturulmuştur. Bununla birlikte Türkiye İsrail, Bulgaristan, Macaristan, Estonya, Litvanya gibi ülkelerle STA yapmıştır. Diğer yandan 2/97 sayılı kararla ticarete teknik engellerin kaldırılması ve Birlik araçlarının benimsenmesine yönelik olarak Ortaklık Konseyi kararı alınmıştır.⁴⁶⁷ Ayrıca Dış Ticaret Müsteşarlığı'nda yapılması gerekenler konusunda 97/9196 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı yürürlüğe konmuştur.⁴⁶⁸

Diğer yandan bu dönemde Genel İşler Konseyi Akdeniz ülkelerine yönelik MEDA Programını kabul etmiştir. Türkiye bu programa dâhil edilmekle birlikte Avrupa Parlamentosu, insan hakları ihlalleri, demokrasi eksiklikleri ve azınlık haklarındaki bozuklukları bahane göstererek Türkiye'ye ayrılan bütün ödeneklerin reddini istemiştir. 29 Ocak 1997'de Türkiye, Almanya, İtalya, İngiltere, İspanya ve Fransa arasında gerçekleştirilen toplantıda Türkiye Birliğe tam üyelik talebinde bulunurken diğer Birlik üyesi devletler ise Birliğin şu anki genişlemesinin zor olacağını bu yüzden Türkiye ile olan ilişkilerin Gümrük Birliğini geliştirmek yönünde bir tavır sergilemişlerdir. Benzer şekilde 4 Mart 1997'de Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Belçika ve Lüksemburg Hıristiyan Partilerinin yaptığı toplantıda Türkiye'nin adaylığına itiraz edilmiştir. Yani Birlik içinde devletler, kendi ulusal çıkarları

⁴⁶⁶Melek M. Fırat, "Helsinki Zirvesi'nden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 4, S. 1, Güz 2004, s. 51.

⁴⁶⁷"Decision No 2/97 of the EC-Turkey Association Council of 4 June 1997 establishing the list of Community instruments relating to the removal of technical barriers to trade and the conditions and arrangements governing their implementation by Turkey", [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997D0721\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997D0721(01):EN:HTML), (20.10.2013).

⁴⁶⁸"97/9196 Sayılı BK Kararı", http://www.abteknik.com/bkk_97_9196.htm, (20.10.2013).

doğrultusunda ulus-üstü yapıyı şekillendirmiştir. Onlara göre, Avrupa Hıristiyan geleneğine sahiptir. Müslüman Türkiye ve Asyalı Rusya'nın da bu yapı içinde olmayacaktır.⁴⁶⁹ Onlara göre Türkiye ve Rusya'nın AB içinde olmaları durumunda AB zarar görecektir. 15 Temmuz 1997'de yayınlanan "*Communication on the Further Development of Relations with Turkey*" raporunda da Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe ehil olduğu, diğer başvuruda bulunan ülkelerle aynı standartlarda olduğunu söylemekle birlikte iki tarafın da yakın ilişkilerinin olduğu, Gümrük Birliği'nin devam etmesi gerektiği ve devam etmesi halinde politik ve ekonomik gelişimin artacağı belirtilmiştir. Bunun dışında tam üyelikle ilgili herhangi bir şey belirtilmemiştir.⁴⁷⁰ Yani Türkiye'nin Birliğe üyeliğine karşıtlık görülmeyle birlikte bu karşıtlık doğrudan ulus-üstü yapıdan gelmemekte daha çok Birlik üyesi bazı devletlerden gelmektedir. Yaşar Yakış'a göre Birlik üyesi devletler de bunu iç politikadaki durumları, kamuoylarının durumlarına göre şekillendirip oy kaybının önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Ancak Türkiye ile Gümrük Birliği sayesinde kurulan ekonomik ilişkilerin önemi nedeniyle Türkiye'yi tamamen Birlik dışında bırakmak da istememektedirler.⁴⁷¹ İç politik yapı, liderlerin tutumu, ekonomik unsurlar ve kamuoyunun tutumuna göre bir dış politika belirleyen devletlerle ulus-üstü yapının da zaman zaman bu durumla paralel giden kararlar almaktadırlar. Yani devletler kararlarıyla zaman zaman ulus-üstü yapıyı etkilemişlerdir. Örneğin bu durum AB Bakanlar Konseyi'nin 16 Temmuz 1997'de Avrupa'nın özellikler genişleme konusundaki geleceğini ilişkin bir toplantısı sonucunda "*Gündem 2000*" adında yayınladığı bir raporla görülmektedir.

⁴⁶⁹ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 344.

⁴⁷⁰ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the further development of relations with Turkey", <http://aei.pitt.edu/3516/1/3516.pdf>, (02.03.2015).; Marc Maresceau, **Bilateral Agreements Concluded by the European Community**, Martinus Nuhoff Publishers, Boston 2006, s. 324-343.

⁴⁷¹ Yakış, **Mülakat**.

Bu rapora göre Birliğe aday ülkeler, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü esas alacaklar, siyasi çoğulculuk, seçme ve seçilme hakkı, ifade özgürlüğü, din özgürlüğünü anayasal düzeyde kabul edecekler, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi'ne taraf olacaklar, AİHM' bireysel başvurunun önünü açacaklar, azınlıklar konusunda Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşme'ye taraf olacaklar, AB ile rekabet ekonomik ve mali politikalara uygun ekonomik yapı oluşturacaklardır. Rapor aynı zamanda Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Kıbrıs'ın Kopenhag Kriterleri'ne uyum gösterme kabiliyetine göre iki grup⁴⁷² halinde 2000'lerde tam üye olmalarını öngörmüştür.⁴⁷³

Gündem 2000 Raporu'na göre Türkiye siyasi durumu nedeniyle bu grupların dışında bırakılmış, bir kenara itilmiştir. Genişleme başlığı yerine Dış İlişkiler başlığında Türkiye'ye yer verilmiştir. Buna göre Türkiye, Birlik ile müktesebat konusunda büyük bir başarı sağlasa da ekonomik ve siyasi alanda hala sorunlar devam etmekte bunun içinde genişlemenin dışında olmalıdır.⁴⁷⁴ Bu rapor 10-12 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde de ele alınmış, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu ancak tam üyeliğe hazırlanması için farklı bir yol izlenmesi gerektiği söylenmiştir.⁴⁷⁵ Buna bağlı olarak da “*Türkiye İçin Avrupa Stratejisi*” başlığı açılmıştır. Buna göre, Türkiye aday ülkelerin katılacağı Avrupa Konferansı'na davet edilmiş ancak bu konferansa katılım ülkeler arasındaki sorunun barışçıl yollarla La Haye'de Adalet Divanı'nda çözülmesi, iyi komşuluk ilişkilerine uymaları, sorunların uluslararası hukuka uygun çözülmesi ve birbirlerinin toprak bütünlüğü ve siyasi

⁴⁷²Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya birinci grubu oluştururken, Slovakya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan, Romanya, Kıbrısı ikinci gruba dahil edilmiştir.

⁴⁷³“Türkiye-AB İlişkileri, Gümrük Birliğine Tam Üyelik”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/TR-AB.htm>, (21.10.2013).; “Agenda 2000”, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm#agenda2000, (20.10.2013).

⁴⁷⁴“Agenda 2000”, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm#agenda2000, (20.10.2013).

⁴⁷⁵“Türkiye-AB İlişkileri, Gümrük Birliği ve Tam Üyelik”, <http://makdis.pamukkale.edu.tr/TR-AB.htm>, (21.10.2013).

bağımsızlıklarına saygı duymaları şartları koşulmuştur.⁴⁷⁶ Türkiye'nin Lüksemburg Zirvesi'nde dışlanmasında Yunanistan'la 1996'da yaşanan Kardak Krizi'nin etkisi olmuştur. Yunanistan, Kardak Kriziyle Türkiye'nin Ege Denizi'nde yayılcı bir politika izlediğini söylemiş ve bu sorunu Birlik organlarına taşımıştır. Örneğin 24 Temmuz 1996'da Yunanistan AB Bakanlar Konseyi'nden krizin sorumlusunun Türkiye olduğunu ve sorunun çözümü için iki ülkenin La Haye Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'a başvurmaları yönünde bir kararın çıkmasına yol açmıştır. Bu olaydan sonra da Türkiye-Birlik ilişkilerinin ilerleme sağlamaması için her fırsatta veto hakkını kullanmıştır.⁴⁷⁷ Bir başka ifadeyle Birlik üyesi bir devlet ikili sorunları sebebiyle bir başka devletin Birlik ile ilişkilerinin ilerlemesine dolayısıyla ulus-üstü yapının işlemesine engel olmuş ve ulus-üstü yapıyı kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir.

Bunun yanında Türkiye ile yakınlaşma stratejisi çerçevesinde siyasi ve ekonomik reformlara devam edilmesi, insan hakları ve azınlıklar konusunda Birlik standartlarına ulaşması, Yunanistan ile iyi ilişkiler kurma, Kıbrıs sorununun çözümüne katkı yapması istenmiştir. Yani Lüksemburg Zirvesi, Birliğe Türkiye ile tam üyelikten çok daha yakın ilişkileri kuracağı bir ülke haline getirmesi hususunda önemli bir avantaj sağlamıştır.⁴⁷⁸ Türkiye ise 14 Aralık 1997'de Birliğin tutumunu yanlı ve ayrımcı bulduğunu söylemiş, Türkiye'nin amacının tam üyelik olduğunu ifade etmiş ve ilişkilerde Birlik yükümlülüklerini yerine getirmese Birlik ile ilişkilerine ilişkin konular dışında hiçbir konunun Birlik sürecinde gündeme gelmeyeceğini açıklamıştır. Yani Türkiye, Yunanistan ile sorunların ve Kıbrıs

⁴⁷⁶ http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_eS.htm#enlarge, (21.10.2013).

⁴⁷⁷ Mehmet Uğur, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi**, 3. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007, s. 316-320.

⁴⁷⁸ Eralp, **a.g.m.**, s. 3.

sorununun iç meselesi olduğunu ve Birlik'te gündeme alınmayacağını söylemiştir. Aynı zamanda Türkiye 12 Mart 1998'de Londra'da yapılacak Avrupa Konferansı'na katılmayacağını ve ilişkilerin düzeliş gelişmesinin Birliğin göstereceği çabaya bağlı olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁹ Yani Türkiye'nin Birlik karşısındaki tutumu kapasitesine ve kazancına göre şekillenmiştir.

C. Lüksemburg Zirvesi'nden Müzakerelere Kadar Türkiye-Birlik İlişkileri

Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye-Birlik İlişkileri bir durgunluk dönemine girmiş, Türkiye içinde Dışişleri Bakanlığı dışında hiç kimse Birlik ile ilgilenmemiştir. Birlik tarafında da Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar dışında yapılan bir şey olmamıştır. Bu dönemde önemli gelişme olarak 4 Mart 1998'de hazırlanan ve Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi ve Gümrük Birliği'nin derinleştirmeyi hedefleyen “*Türkiye İçin Avrupa Stratejisi*” olmuştur.⁴⁸⁰ Bunun yanında Türkiye, Birliğin değişik programlarına katılmak ve 1980'lerde Yunanistan vetosu yüzünden engellenen IV. Mali Protokol'ün yeniden düzenlenmesini istemiş fakat bir başarı sağlanamamıştır.⁴⁸¹

Lüksemburg Zirvesi sonrasında 15-16 Haziran 1998'de yapılan Cardiff Zirvesi'nde Türkiye'nin Birlik genişlemesine katılması hususunda daha yumuşak bir yaklaşım sergilenmiştir. Öyle ki “*üyelik için ehil*” kavramı yerine “*üyelik için aday*”

⁴⁷⁹ “Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı'nın AB Lüksemburg Kararı İle İlgili Açıklaması 14 Aralık 1997”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-ab-luksemburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi-14-aralik-1997.tr.mfa>, (21.10.2013).

⁴⁸⁰ Sanem Baykal ve Turğrul Arat, “AB İle İlişkiler 1990-2002”, Baskın Oran (ed.), **a.g.e.** s. 349.

⁴⁸¹ “European strategy for Turkey: the Commission's initial operational proposals. Communication from the Commission to the Council. COM (98) 124 final, 4 Mart 1998”, <http://aei.pitt.edu/4356/>, (21.10.2013).; Tunç Aybak, “Ortaklığın Dinamikleri Türkiye ve Avrupa Bütünleşmesi”, Bülent Gökay (der.), **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s. 98.

kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁸² Bu sırada Komisyon tarafından Türkiye'ye ilişkin İlerleme Raporu da yayınlanmış ve insan haklarındaki aksaklıklardan bahsedilerek siyasi kriterler açısından eleştiriler dile getirilmiştir.⁴⁸³ Bunlara karşın Türkiye ise Birliğin kendisini 12 aday ülke arasında gördüğü için ilişkilerin düzelmeye başladığını ve gelişmelerin memnuniyet verici olduğunu ifade etmiştir. Cardiff Zirvesi'nden sonra Viyana ve Köln'de bir zirve daha gerçekleşmiş fakat Türkiye'nin adaylığı burada da onaylanmamıştır.

Bu zirvelerde Türkiye'ye ilişkin bir karar taslağı oluşturma yönünde İngiltere ve Fransa olumlu yaklaşırken Yunanistan gibi ülkeler olumsuz baktıkları için bir sonuç alınamamış üstelik 1999 yılında yayınlanan İlerleme Raporunda da olumlu bir şey çıkmamıştır. Bunun üzerine Türkiye de Lüksemburg Zirvesi'nden sonra takındığı tavrı korumaya devam etmiştir. Ancak zirvenin Genel sonuç kısmında Komisyon, Türkiye'ye ilişkin her şeyi değerlendirmiş ve AB Bakanlar Konseyi de Türkiye'nin aday olması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Bunun üzerine 10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke olmuştur.⁴⁸⁴

Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesinin Almanya'da Hıristiyan Demokratların iktidarı kaybedip Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine sıcak bakan Yeşiller ve Sosyal Demokratların iktidar olması, 17 Aralık 1999'da yaşanan deprem, Abdullah Öcalan'ın Kenya'da Yunanistan Büyükelçiliğinde yakalanması, Balkanlarda yaşanan çatışmalarda Türkiye'nin öneminin fark edilmesi ve ABD'nin Türkiye'nin

⁴⁸² Kamuran Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Aday Üye Olarak Kabulünün Hukuksal Açıdan Değerlendirilmesi", **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 2, S. 1, 2000, <http://www.isguc.org/?p=article&id=91&cilt=2&sayi=1&yil=2000>, (21.10.2013).; "Cardiff European Council Presidency Conclusion 15-16 Haziran 1998", http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/presdata/en/ec/54315.pdf, (21.10.2013).

⁴⁸³ "Regular Report from Commission on the Turkey's Progress Towards Accession", http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_eS.pdf, (21.10.2013).

⁴⁸⁴ "Stability Pact for South Eastern Europe", <http://www.g8.utoronto.ca/summit/1999koln/pact.htm>, (21.10.2013).

tam üyeliği hususunda verdiği destek gibi değişik sebepleri olduğuna dair pek çok sebep ortaya atılmıştır.⁴⁸⁵ Ancak bu iddialar tamamen gerçek dışıdır. Türkiye'nin Birliğe 1999 yılında tam üye olarak kabul edilmesinin altında yatan gerçek Bülent Ecevit ile dönemin Almanya Başbakanı Gerhard Schröder arasındaki mektuplaşmalarda gizlidir. 26 Mayıs 1999'da başlayan bu mektuplaşmalarda Ecevit ilk kez Türkiye'nin tam üyelik koşullarının ve Kopenhag Kriterleri'nin farkında olduğu söylemekle birlikte demokratik ve sosyal reformların da yapılacağı, Yunanistan ile olan ilişkilerin düzeltileceği sözünü vermiştir. Bu şartların yerine getirilmesi yanında Ecevit AB'nin de bazı adımlar atması halinde Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkilerin normale dönebileceğini söylemiştir. Buna karşılık Schröder de Türkiye'nin öncelikli olarak önemli bulduğu noktalardan bahsederek bunların gerçekleşmesi halinde ilişkilerdeki durağan noktayı aşılması için gereken her şeyi yapacağını vaat etmiştir.⁴⁸⁶ Bu vaatler doğrultusunda da Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsü kazanılmıştır.

Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsü kazanan Türkiye buna rağmen zirvenin sonuç bildirgesinden rahatsız olmuştur. Özellikle çözülemeyen sorunlar için Uluslararası Adalet Divanı'na gidilme, Yunanistan ile sorunların çözümü için düşünülen tarih ve Kıbrıs konusunda istenen güvence konusunda Türkiye oldukça

⁴⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. Ali Resul Usul, "Helsinki'den Müzakerelere Türkiye-AB İlişkileri", Zeynep Dağı (der.), **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Partili Yıllar**, Orion Yayınevi, Ankara 2006, s. 189-219.; Serap Yolcu, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonunu Engelleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008, s. 55-57.; Ramazan Gözen, "Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci", **Uluslararası İlişkiler**, C. 3, S. 10, Yaz 2006, s. 124.; Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikası'nın Avrupa Birliği'ne Doğru Dönüşümü", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 2, S. 6, 2006, s. 1-16.; Paul Kubicek, "The Earthquake Europe and Prospects for Political Change in Turkey", **MERIA**, C. 5, S. 2, Yaz 2001, s. 34-47.; Meltem Müftüler Baç, "Turkey's Role in the EU's Security and Foreign Policies", **Security Dialogue**, C. 31, S. 4, 2000, s. 493.; Kristin Archick, "European Union Enlargement", **CRS Report for Congress**, Aralık 2004, s. 3-4.; Heinz Kramer, **Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye**, Ali Çimen (cev.), Timaş Yayınları, İstanbul 2001, s. 286.

⁴⁸⁶ "Tarihi Mektuplar", <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=83722>, (03.04.2015).

rahatsız olmuştur⁴⁸⁷ Bunun üzerine Finlandiya Başbakanı Liponen Paavo bu endişeleri giderecek bir mektup hazırlar ve hükümete iletir. Buna göre,

- Türkiye diğer adaylardan farklı değildir.
- Metnin dördüncü ve dokuzuncu maddelerine atıf yapılması 12. maddedeki siyasi diyalogla ilgilidir.
- Yunanistan ile sorunların çözümü için belirtilen 2004 tarihi kesin bir tarih değildir.
- Ancak bu tarihten sonra AB Bakanlar Konseyi bu konuyu görüşecektir.⁴⁸⁸

Zaman zaman sorunlar yaşanmasına rağmen Türkiye'nin bu zirvede adaylık statüsü onaylanmıştır. Helsinki Zirvesi sonrasında "*Bin Yıl Bildirgesi*" yayınlanmış ve bu bildirmede genişlemedeki yeni adımlar, etkili ve reforme edilmiş yeni Birlik kurumları, güçlü ODGP, rekabetçi ekonomi gibi konular dile getirilmiştir. Bunun yanında bütün adayların eşit olduğu ve anlaşmazlıkları barışçıl yollarla BM Andlaşması'na uygun bir şekilde yapacakları ifade edilmiştir. Bildirgenin 12. maddesi Türkiye'ye ilişkin olmuştur. Buna göre, AB Bakanlar Konseyi, Komisyon'un Türkiye'ye ilişkin İlerleme Raporu'nun olumlu olmasından yapılan reformlardan ve Türkiye'nin iyi niyetli tavrından memnun olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin diğer adaylar gibi Birliğe katılmaya aday olduğu söylenmiştir. Türkiye de diğer adaylar gibi Katılım Öncesi Strateji'den faydalanacak ve bu strateji insan hakları, dördüncü madde ve dokuzuncu maddenin a fıkrasındaki siyasi kriterlere uyumu içerecektir. Diğer yandan Türkiye, Topluluk programlarına ve toplantılarına da katılacak, aynı zamanda

⁴⁸⁷ Birand, **a.g.e.**, s. 521-524.

⁴⁸⁸ Yunanistan AB'yi arkasına alarak Türkiye'ye yeni bir dayatma getirmiştir. Fikret Bila, "Ecevit Solana'yı Dinlemedi", <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/12/yazar/yoS.html>, (09.10.2013).; Füsün Arsava, "1980-1999 Dönemi Dış Politikası: AB İle İlişkiler", Haydar Çakmak (ed.), **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, Platin Yayınları, Ankara 2008, s. 846-856.; DSP, **Ecevit, Kıbrıs ve Helsinki Gerçeği**, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2004, s. 27-29.; Çalış, **a.g.e.**, s. 391.

gerekli diğer ekonomik ve müktesebata ilişkin yükümlülüklerle uyum konusunda kendisini hazırlayacaktır.⁴⁸⁹

Türkiye'nin adaylık statüsünü kazanması Bülent Ecevit için Türkiye'nin Birliğe katılımı koşulsuz şartsız açmıştır. Öyle ki adaylık sonrasında Türkiye'de artık Avrupalı olduğuna dair sözler söylenmeye başlanmıştır.⁴⁹⁰ Oysa Birlik içinde bazı ülkeler ve liderler, Türkiye ile tam üyelik yerine alternatif ilişkilere yönelmenin iki taraf için de faydalı olacağını söylemişlerdir. Örneğin Fransa Eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing Nisan 2000'de verdiği bir mülakatta Türkiye'ye tam üyelik yolunu açmayı düşünmediklerini çünkü Türkiye'nin istenen kriterleri sağlamayacağını söylemiştir. Buna karşın Türkiye'nin önemli bir ülke olduğunu da belirten d'Estaing Türkiye ile tam üyelik yerine ayrıcalıklı bir ilişki kurulmasını önermiştir. Bunun için de iki tarafın bir araya gelip konuyu müzakere etmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁹¹ AB içinde devletler ve liderler, ulusal çıkarlarını korumak için Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği konusunda işbirliğine yanaşmamış ve bu doğrultuda bir dış politika ile ulus-üstü yapıyı şekillendirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte bu duruma eleştirel bakanlar da olmuştur. Örneğin İşçi Partisi tam bağımsızlık, ulusal egemenlik gibi konular yüzünden Birliğe olumsuz bakmıştır. Adaylık sonrasında 8 Mart 2000'de Birlik, Türkiye'ye Birliğe uyum konusunda ev ödevi niteliğinde “*Katılım Ortaklığı*

⁴⁸⁹ “Helsinki European Summit Presidency Conclusion, 10-11 Aralık 1999”,

http://www.europarl.europa.eu/summits/hell1_eS.htm, (21.10.2013).

⁴⁹⁰ Türkiye'nin içine bakıldığında AB'ye olumlular (ANAP, DYP, CHP, MHP) ve şüpheciler (SP, İP, TKP) olmak üzere farklı yaklaşan iki grup bulunmaktadır. Buna göre olumlular, ekonomik, ideolojik, siyasi v.b. pek çok sebepten ötürü AB'ye olumlu bakmaktadırlar. Çünkü her şeye rağmen Kopenhag Kriterlerini karşılama çabalarının ve katılım öncesinin Türkiye'nin daha demokratik ve başarılı bir ülke olmasına katkı sağlayacaktır. Buna karşılık olarak şüpheciler ise öncelikli olarak değişim ve reforma karşı çıkmakla beraber bu reformlarla ülkenin ulusal güvenlik ve bağımsızlığına karşı tehdit olduğunu ileri sürmektedirler. Bu anlamda şüpheciler AB'yi Türkiye'yi zayıflatıcı bir araç olarak görmektedirler. Kirişçi, **a.g.m.**, s. 95-98.; Ahmet Rifat Güzey, “Türkiye AB'ye Mi, Yoksa Avrupa Türkiye'ye Mi Giriyor?”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 15, S. 1, Mart 2007, s. 323-338.

⁴⁹¹ Beril Dedeoğlu ve Seyfettin Gürsel, “EU and Turkey: The Analysis of Privileged Partnership or Membership“, http://betam.bahcesehir.edu.tr/en/wp-content/uploads/2010/05/EU-and-Turkey-The-Analysis-of-Privileged-Partnership-or-Membership_final.pdf, (21.10.2014).

Belgesi”ni hazırlamış ve bu belge Aralık 2000’de Nice’de yapılan zirvede AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanmıştır.⁴⁹² Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye’nin tam üyeliğe hazırlanma sürecinde siyasi, ekonomik kriterlere ve Birlik müktesebatına uyum bakımından öncelikli alanları belirlemeyi ve uyum çalışmalarına Birlik tarafından verilecek mali ve teknik desteği genel olarak belirlemeyi amaçlayan, yükümlülükleri de kısa, orta ve uzun vadeli öncelikler olmak üzere üç döneme ayıran belgedir.⁴⁹³ Bu belgeye uygun olarak 26 Mart 2001’de Türkiye bir “*Ulusal Program*” hazırlamış ve istenen yükümlülükleri yerine getirmeye çalışmıştır. Örneğin 2002-2004 yılları arasında yedi tane “*Uyum Paketi*” yapılmıştır. Ancak 2001 İlerleme Raporu’nda Türkiye’nin bazı alanlarda gelişme gösterdiği söylene de tam üyelik için daha çok yol kat etmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁹⁴ Bu sırada Türkiye’de hükümet değişmiş ve 3 Kasım 2002’de Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti iktidar olmuş ve uyum paketleri geçmeye devam etmiştir. Diğer yandan 12-13 Aralık 2002 yılında Kopenhag Zirvesi yapılmış ve Türkiye’nin tam üyeliğe henüz hazır olmadığı ancak Birlik, Türkiye’nin söz konusu reformları yapmasını ve Komisyon’un rapor ve tavsiyesi üzerine Türkiye’nin Kopenhag Kriterleri’nin siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilirse Türkiye ile katılım müzakerelerinin geciktirilmeden başlayacağını söylemiştir.⁴⁹⁵ Kopenhag Zirvesi’nde aynı zamanda Gümrük Birliği’nin geliştirilip derinleştirilmesi kararı alınmıştır. Bunun yanında AB, 14 Nisan 2003’te yeni bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlamış ve 19 Mayıs 2003’te AB Bakanlar Konseyi

⁴⁹² Oğuz, **a.g.m.**, s. 57.

⁴⁹³ Tecer, **a.g.e.**, s. 203.; Chris Rumford, “Turkey’s European Union Candidature and The Issue of Democratic Reform”, **Journal of Istanbul Kultur University**, S. 2, 2002, s. 38.

⁴⁹⁴ Luigi Narbone and Nathalie Tocci, “Running Around in Circles? The Cyclical Relationship Between Turkey and European Union”, **CESPI**, 30 Aralık 2005, s. 5-6.; Pınar Tanlak, “Turkey EU Relations in the Post Helsinki Phase and the EU Harmonisation Laws Adopted by the Turkish Grand National Assembly in August 2002”, **SEI Working Paper**, S. 55, Ekim 2002, s. 4-5.

⁴⁹⁵ “Copenhagen European Council Presidency Conclusion, 12-13 December 2002”, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/73842.pdf, (22.10.2013).

tarafından kabul edilmiştir. KOB ile İlerleme Raporunda belirlenen gelişmeler ve uyum çalışmaları güncellenmeye çalışılmıştır.⁴⁹⁶ Buna müteakip 23 Haziran 2003'te Bakanlar Kurulu'nda ele alınan Ulusal Program 24 Temmuz 2003'te yürürlüğe girmiştir.⁴⁹⁷ Bunu yanında 15 Nisan 2003'te Türkiye'nin Birliğe katılım süreci, Birlik'teki gelişmeleri takip etmek ve Türkiye-AB ilişkilerine ivme kazandırmak için TBMM Avrupa Birliği Uyum Komisyonu kurulmuştur.⁴⁹⁸

Diğer yandan 2003 yılındaki önemli bir gelişme de Komisyon tarafından hazırlanan İlerleme Raporu olmuştur. Buna göre Türkiye'nin ilerlediği ve kat ettiği aşamalar incelenmiş ve eksikler ortaya konmuştur. Özellikle Kıbrıs sorununun çözümsüzlüğünün Türkiye'nin tam üyeliği hususunda önemli bir sorun olacağı söylenmiştir. Aynı konudan 2003 yılında yayınlanan "*Genişleme Strateji Belgesi*"nde de yer bulmuş ve 1 Mayıs 2004'te GKRY'nin Birliğe tam üye olarak katılması kararı alınmıştır.⁴⁹⁹ Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği hususunda Kıbrıs büyük bir engel olarak ileri sürülürken 6 Ekim 2004'te Türkiye'ye İlişkin olarak "*Tavsiye Kararı*", "*İlerleme Raporu*" ve "*Etki Raporu*" olmak üzere üç belge hazırlanıp sunulmuştur. Tavsiye Kararı'na göre Türkiye'nin son beş yılda kapsamlı anayasal ve hukuki değişiklikler olmak üzere önemli bir ilerleme kat ettiğini söyleyen Komisyon, Türkiye'nin katılım için gerekli siyasi kriterleri yeterince karşıladığını belirterek müzakerelerin açılmasını tavsiye etmiştir.⁵⁰⁰ Örneğin Fransa 29 Nisan 2004'te Senato'da kabul edilen "*279 nolu*

⁴⁹⁶ "Revised Accession Partnership Document for Turkey, 2003",

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf, (22.10.2013).

⁴⁹⁷ "2003 Yılı Ulusal Programı", <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196>, (22.10.2013).

⁴⁹⁸ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 350.

⁴⁹⁹ "Strategy Paper and Report from the European Commission on the Progress Towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey 2003", <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0676:FIN:EN:PDF>, (22.10.2013).

⁵⁰⁰ "TUSIAD: AB Komisyonu'nun Raporu İle AB-Türkiye İlişkilerinde tarihsel bir aşama kaydedilmiştir", <http://www.tusiad.org.tr/komisyonlar/avrupa-birligi-isleri-komisyonu/basin-bulteni/tusiad-ab-komisyonunun-raporu-ile-ab---turkiye-iliskilerinde-tarihsel-bir-asama-kaydedilmiştir/>, (25.12.2013).

Raporu”nda ve 14 Ekim 2004’te Millet Meclisi’nde yapılan bir oturumda kabul edilen kararda Türkiye’nin önemli bir ülke olduğu, kültürel, dini farklılıklar, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda eksiklerinin olmasına rağmen gözden çıkarılmaması gereken bir ülke olduğu vurgulanmış ancak tam üyeliğine sıcak bakılmamıştır. Bu yüzden Fransızlar “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin daha avantajlı olacağını, en azından hem tam üyelik seçeneğinin hem de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin ikisinin de açık kalmasından yana olduklarını söylemişlerdir.⁵⁰¹ Çünkü Fransa’da, söz konusu farklılıklar yüzünden Türkiye kökenli göçmenler entegrasyon sorunları yaşamaktadırlar. Aynı durumun Türkiye’nin Birliğe tam üye olmasından sonra Birlik içinde de yaşanacağından ve AB’nin zarar göreceğinden endişe etmektedir. AB’nin zarar görmesini kendi ulusal çıkarlarına aykırı bulan Fransa, tam üyelik yerine Birliğe zarar vermeyeceğini düşünen “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği hususunda pazarlık ve işbirliği yapmaya yanaşmaktadır. Fransa’nın yanında Almanya’da Hristiyan Demokrat Angela Merkel Eylül 2004’te Türkiye ile “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini Almanya Parlamentosu’nda tartışmaya açacaklarını söylemiştir. Türkiye’nin Birlik üyeliği için yaptığı reformlara saygı duyduklarını ve NATO’daki etkisinin göz ardı etmediklerini söyleyen Merkel “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’yi dışlamadıklarını belirtmiştir. Merkel 26 Ağustos 2005’te de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin Müzakere Çerçeve Belgesi’nde olması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁰² Avusturyalı lider Wolfgang Schüssel ise 21 Ağustos 2005’te Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğinin son 10 üyenin katılımından daha maliyetli

⁵⁰¹ “Déclaration du Gouvernement sur la Candidature de la Turquie À l’union Européenne et Débat sur cette Déclaration”, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/dossiers/turquie.asp>, (21.10.2014). ; “Rapport d’Information S. 279”, <http://www.senat.fr/rap/r03-279/r03-2790.html>, (21.10.2014).

⁵⁰² Dedeoğlu ve Gürsel, **a.g.m.**, http://betam.bahcesehir.edu.tr/en/wp-content/uploads/2010/05/EU-and-Turkey-The-Analysis-of-Privileged-Partnership-or-Membership_final.pdf, (21.10.2014).

olacağını ve Birliğin hazmetme kapasitesinin unutulmaması gerektiğini söyleyerek alternatif bir yol bulunmadan müzakerelerin açılmaması gerektiğini söylemiştir.⁵⁰³

Türkiye'ye karşı bazı Birlik üyesi devletlerden böyle söylemlerin söylenmesinin bazı sebepleri vardır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Birlik üyeliğine karşı çıkan devletler Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu devletlerdir. Bu ülkelerde Türkiye kökenli göçmenler yeterince entegre olamamış durumdadırlar. Kendi içlerinde entegrasyonun sağlanamaması, söz konusu Birlik olduğunda daha fazla endişe yaratmaktadır. Bunu ulusal çıkarlarına aykırı gören devletler Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği konusunda işbirliğine yanaşmamaktadırlar. İkincisi ise söz konusu ülkelerde aşırı sağ partilerin ciddi bir biçimde yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Milliyetçi, ekonomik sorunlar, işsizlik ve kültürel değerlerin üzerinde hassasiyetle duran, ulusal homojenliğin sağlanmasından yana olan, kendilerini halkın sözcüsü olarak nitelendiren aşırı sağ partiler, göçmen karşıtı bir tutum sergilemektedirler. Özellikle 11 Eylül olayı sonrasında Müslüman göçmenlere karşı sert tutum içinde olan bu partiler Türkiye'nin Birliğe tam üye olmasına karşı bir tavır sergilemektedirler. Buldukları ülke içinde tek başlarına iktidar olamayan bu partiler, Hıristiyan Demokrat Parti gibi merkez sağ partileri de politikalarıyla etkilemektedirler. Örneğin Hıristiyan Demokrat Parti lideri Angela Merkel Ekim 2010'da aşırı sağ partiler söylediği gibi Avrupa'da çok kültürlülüğün başarısız olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁴ Merkez sağ partiler kamuoyunu etkileyen ve oy oranlarını artıran aşırı sağ partiler karşısında onların söylemleriyle hareket ederek içeride oy kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu yüzden göçmen politikalarını sertleştirmekte ve

⁵⁰³ "Demarche on Turkish EU Accession: Austria Supports", http://www.wikileaks.org/plusd/cables/05VIENNA2827_a.html, (22.10.2014).

⁵⁰⁴ Sezgin Mercan, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişini Anlamak", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birliqi-arastirmalari-merkezi/2012/01/24/6465/avrupada-asiri-sagin-yukselisini-anlamak>, (16.12.2014).

Birlik kamuoyunun çoğunluğunun karşı olduğu Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğine karşı çıkan bir dış politika benimsemekte ve ulus-üstü yapıyı şekillendirmeye çalışmaktadırlar.⁵⁰⁵

2004 yılı ilerleme raporunda ise Türkiye için kişilerin serbest dolaşımı hususunda kalıcı düzenlemelerin olacağı, müzakere sürecinin ucu açık olacağı söylenmiş ve bu sürecin sonunun ne olacağı kesin olarak belirtilmemiştir.⁵⁰⁶ Türkiye'nin Üyeliği Perspektifinden Kaynaklanan Hususlar tam adını taşıyan Etki Raporu'nu ise esas olarak Avrupa Parlamentosu talep etmiştir. Bu rapor, AP'nin Mart 2004'te Türkiye'nin Birliğe katılımının etkisi hakkında bir çalışma yapılması yönündeki önerisi üzerine Komisyon tarafından hazırlanmıştır. Raporda genel olarak Türkiye'nin bir takım sorunları olmakla birlikte küresel sistem içinde ihmal edilemeyecek bir ülke olduğu kabul edilmiş ve Birlik, küresel bir aktör olmak istiyorsa Türkiye'yi ihmal etmemesi gerektiği söylenmiştir.⁵⁰⁷ Bütün bu gelişmeler üzerine 15 Aralık 2004'te toplanan Birlik Türkiye hakkında olumlu bir karar vererek müzakerelere başlanması yönünde tavsiye kararı almıştır. 16-17 Aralık 2004'te yapılan zirvede de müzakere tarihinin belirlenmesi kararı alınmış 3 Ekim 2005 müzakere tarihi olarak belirlenmiştir.⁵⁰⁸ Yani 17 Aralık 2004'te yapılacak zirvede müzakere tarihinin belirleneceği önünde olumlu bir görüş ortaya çıkmıştır. Ancak bu sürece gelene kadar Türkiye'ye bazı Birlik üyesi devletler tarafından tam üyelik yerine "*İmtiyazlı Ortaklık*" şeklinde bir seçenek getirmek istemişler ve 17 Aralık 2004 tarihine gelene kadar bu seçeneğin resmi belgelerde yer alması için yoğun çaba

⁵⁰⁵ Selcen Öner, "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ: Yeni Ötekiler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 11, S. 1, 2014, s. 163-179.

⁵⁰⁶ "Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession 2004", http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_eS.pdf, (21.10.2013).

⁵⁰⁷ "Issues Arising from Turkey's Membership Perspective", http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/issues_paper_eS.pdf, (21.10.2013).

⁵⁰⁸ "Brussels European Council Presidency Conclusion 16-17 December 2004", http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/presData/en/ec/83201.pdf, (22.10.2013).

sarf etmişlerdir. Bu konuda Almanya, Fransa ve Avusturya oldukça ısrarlı davranmışlardır. Yani devletler Avrupa Komisyonu'nun ve Avrupa Parlamentosu'nun tam üyelik sürecine geç kalınmadan başlanması görüşleri ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini reddeden kararlarına rağmen, tam üyelik sürecinin oldukça uzun süreceğini ve kişilerin serbest dolaşımı ve tarım gibi politikalarda Türkiye için özel düzenlemelerin yapılabileceğini de söyleyerek Birliği bu doğrultuda etkilemeye çalışmıştır.⁵⁰⁹

IV. 2005-2014 Arası Türkiye-Birlik İlişkileri ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneği

A. Müzakere Çerçeve Belgesi

16-17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye ile üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005'te başlamasına karar verilmesi üzerine Türkiye hakkında 29 Haziran 2005'te Müzakere Çerçeve Belgesi kabul edilmiştir. Müzakere Çerçeve Belgesi'ne göre Türkiye ile başlayan müzakerelerin sonucu garanti edilmemekte, müzakerelerin ucu açık olduğu, hazmetme kapasitesi ve Kopenhag Kriterleri'nin tamamının Türkiye tarafından dikkate alınması gerektiği ve tam üyeliğin gerçekleşmemesi durumunda Türkiye'nin en sıkı bağlarla Avrupa yapı ve değerlerine bağlı olacağı, üyelik olmaması durumunda “İmtiyazlı Ortaklık”, “Özel Statü”, “Ayrıcalıklı Ortaklık” gibi farklı seçeneklerin de gündeme gelebileceği

⁵⁰⁹“Issues Arising from Turkey's Membership Perspective”, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/issues_paper_eS.pdf, (21.10.2013).; “AP Türkiye'ye Özel Ortaklık Verilmesini Reddetti”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=281541>, (01.10.2014).; “Der Spiegel: Avrupa Komisyonu Türkiye'nin Üyeliğinde Kararlı”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=220295>, (01.10.2014).

söylenmiştir.⁵¹⁰ Fransız lider Villepin de benzer bir şekilde müzakerelerin ucunun açık ve garanti olmadığını, Türkiye için her seçeneğin gündemde olduğunu ve Türkiye'nin insan haklarını ihlal etmesi durumunda müzakerelerin durdurulabileceğini söylemiştir. Bu durum Türkiye'de kamuoyunun Birliğe tam üyelik konusunda ümitsiz kalmasına da neden olmaktadır.

Müzakerelerin amacı Türkiye ile Birlik arasında katılım antlaşmasının yapılması ve onaylanmasıdır. Bununla birlikte "*İmtiyazlı Ortaklık*" gibi bir seçeneği ısrarla belgede görmek isteyen Avusturya, son anda bu ısrarından vazgeçse bile buna benzer ifadeler yer vermiştir. Buna göre Avusturya, Birliğin Türkiye'yi hazmedemeyecek durumda olması nedeniyle yeni bağlar kurulması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak bu ifade Türkiye tarafından reddedildiği için belgede yer almamıştır. Müzakere Çerçeve Belgesi'nde uyulması gereken bazı esaslar şunlar olmuştur.

- Müzakereler, daha önceki genişlemelerden alınan dersler ışığında her bir aday ülkenin özgül durumunu esas alana ayrı bir müzakere çerçevesinde düzenlenecektir.
- Müzakereler Türkiye'nin kendi başarısına dayanacak aynı zamanda müzakerelerin hızı da Türkiye'nin üyelik koşullarını yerine getirmedeki kaydettiği ilerlemeye göre belirlenecektir.
- Müzakereler bir tarafta üye ülkelerin diğer tarafta aday ülkenin yer aldığı ve kararların oybirliğiyle alınacağı Hükümetlerarası Konferans formatında yürütülecektir.

⁵¹⁰ Selami Kuran, "Müzakere Çerçeve Belgesinin Değerlendirmesi", **MÜFH-HAD**, C. 13, S. 3-4, 2007, s. 2.

- Müzakerelerin esas her bir spesifik politika alann kapsayan fasllara ayrılacaktır.
- Her müzakere faslnn geçici olarak kapatlmasnda ve gerektiğinde almasnda Komisyonun tavsiyesi zerine AB Bakanlar Konseyi tarafından oybirliğiyle bazı kriterler saptanabilecek, bu kriterler ilgili müzakere faslnn mkteseбата uyum sağlamasına, mktesebatn uygulanmasına ve ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesine iliğkin olacaktır.
- Uzun geiğ süreleri, derogasyonlar, spesifik düzenlemeler veya daimi hükümler öngörülebilecek, Komisyon gerektiğinde bu hükümleri, kiğilerin serbest dolağımı, yapısal politikalar ve tarım gibi alanlarda, hazırlayacağı her bir müzakere ereve önerisine dâhil edecek ve ayrıca kiğilerin serbest dolağımnn nihai olarak gerekleğmesine iliğkin karar alma süreci, ye devletlere azami rol verilmesini sağlayacaktır.
- Geniğleme, Birliğin btnleğme sürecini gclendirmelidir. Birliğin Türkiye’yi sindirme kapasitesi, hem Birliğin hem de Türkiye’nin çıkarları açısından çok önemlidir.
- Müzakereler sırasında, Birliğin de kendisini Türkiye’yi sindirebilecek hale getirmesine imkân sağlayacak önlemler alınacak, bundan sonra açılacak müzakereler, 2014’te yürürlüğe girecek Mali çerçeveden önce kesin olarak kapatılmayacaktır. Aday lkenin Birliğe katılımnn sonuçları, ilgili Mali ereve kapsamında ele alınmalıdır. Müzakereler henüz bağlamamğ ve Birliğe katılımn mali reform getirecek kadar büyük mali sonuçlar doğuracak adaylarla

müzakereler, bu konuda gerekli reformlarla birlikte ancak 2014 sonrası dönemi kapsayan Mali Çerçevenin oluşturulmasından sonra tamamlanacaktır.

- Ortak hedefi katılım olmakla birlikte doğası gereği sonuçları önceden garanti edilemeyeceği için müzakereler açık uçlu bir nitelik sergilemektedir.
- Tüm Kopenhag Kriterleri göz önünde bulundurularak üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenir durumda olmaması halinde aday ülkenin Avrupa yapılarına en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanacaktır.
- Müzakereler Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşılayacağı varsayımıyla başlatılmıştır. Birliğin üzerine inşa edildiği temel ilkelerin sürekli ve ciddi ihlali halinde askıya alınabilir.
- Türkiye'de, Birliğin temelini oluşturan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve sürekli ihlal edilmesi durumunda, Komisyon kendi inisiyatifiyle veya üye ülkelerin üçte birinin talebi üzerine müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye eder ve müzakerelerin tekrar başlatılması için gerekli koşulları önerir. AB Bakanlar Konseyi böyle bir tavsiye üzerine Türkiye'yi de dinledikten sonra nitelikli çoğunlukla müzakerelerin askıya alınıp alınmamasını ve tekrar başlatılması için gerekli koşulları karara bağlar. Üye devletler, Hükümetlerarası Konferans'taki oybirliği kuralına zarar gelmeksizin AB Bakanlar Konseyin kararı doğrultusunda hareket eder. Avrupa Parlamentosu bilgilendirilir.

- Aday ülkeyle Birlik arasındaki diyalogun sivil toplumun da katılımıyla güçlendirilmesi ve kamuoylarının birbirlerine yakınlaşmasını sağlayacak şekilde geliştirilmesi gereklidir.⁵¹¹

Müzakere Çerçeve Belgesi'nde yer alan hükümler Türkiye'ye özgü hükümler değildir. Müzakerelerin aday ülkenin kriterlere bağlı olarak yürütmesi, önceden sonucunun garanti edilememesinden dolayı ucu açık bir süreç olması, uzun geçiş dönemleri, derogasyonlar, geçici ve daimi koruma önlemleri, Birliğin üzerine inşa edildiği değerlere saygı ve bu değerlerin sürekli ve ciddi biçimde ihlal edilmesi durumunda müzakerelerin askıya alınması gibi hususlar diğer aday ülkelerin müzakere çerçeve belgeleri ve katılım antlaşmalarında da yer almaktadır. Örneğin Hırvatistan için hazırlanan Müzakere Çerçeve Belgesi'nde de bu hususlar yer almaktadır.⁵¹² Diğer yandan Romanya'nın katılım antlaşmasında işçilerin serbest dolaşımına yedi yıllık bir geçiş düzenlemesi öngörülmüştür.⁵¹³ Bununla birlikte Türkiye ile yapılan müzakere çerçeve belgesinde doğrudan yer alan *"Tüm Kopenhag Kriterleri göz önünde bulundurularak üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenir durumda olmaması halinde aday ülkenin Avrupa yapılarına en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanacaktır"* ilgili maddesi Hırvatistan ve İzlanda'yla yapılan müzakere çerçeve belgelerinde doğrudan yer almasa bile 16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde yer alan 23. maddeye atıf yapılarak yer almaktadır.⁵¹⁴ Dolayısıyla bu maddeye dayanarak Müzakere Çerçeve Belgesiyle Türkiye-Birlik ilişkilerinde *"İmtiyazlı Ortaklık"* seçeneğinin yolunun açıldığına dair bir durumdan bahsetmek yerinde olmayacaktır.

⁵¹¹ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_eS.pdf, (21.09.2014).

⁵¹² http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_eS.pdf, (21.09.2014).

⁵¹³ Baykal, "AB Hukukunun Temel İlkeleri Çerçevesinde AB'ye Katılım", s. 17.

⁵¹⁴ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_eS.pdf, (22.12.2014).; http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/iceland/st1222810_eS.pdf, (22.12.2014).

B. Müzakere Çerçeve Belgesi Sonrası Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye-Birlik İlişkileri

Müzakere Çerçeve Belgesinin imzalanmasından sonra 20 Ekim 2005'te başlayan müzakerelerde ilk olarak Türk ve Birlik müktesebatının gözden geçirilmesini içeren Tarama Sureci başlamış ve 13 Ekim 2006' da süreç tamamlanmıştır. Sonrasında müzakerelerin 33 başlıkta yürütülmesi kararlaştırılmıştır. 9 Kasım 2005'te de AB Komisyonu tarafından KOB güncellenerek 23 Ocak 2006'da AB Bakanlar Konseyi tarafından onaylanıp Türkiye'ye sunulmuştur. 12 Haziran 2006'da ise Bilim ve Araştırma başlığı açılıp geçici olarak kapatılmıştır. Ancak 2004'te Birliğe son üye olan 10 devletlerle Ankara Anlaşması'na uyum için yapılan Ek Protokol sonrasında Kıbrıs ile ilgili sorun yaşanmaya başlanmıştır. Ek Protokol'ün Türkiye tarafından 29 Temmuz 2005'te imzalanmasından sonra Türkiye, Ek Protokol'ün imzalanmasının Kıbrıs'ı tanımak olmadığını ilişkilerin aynı şekilde devam edeceğini çünkü Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 yılında kurulan asıl ortaklık devleti olmadığına yönelik bir bildiri yayınlamıştır. Bunun üzerine GKRY, Yunanistan, Avusturya gibi devletler Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'nin liman ve havaalanlarını GKRY ulaşım araçlarına açmasını ve devleti tanınmasını isteyen açıklamalar yapmışlardır.⁵¹⁵ Birlik ise 21 Eylül 2005'te ise Birlik ve Üye Devletler Deklarasyonu'nu yayınlamış ve Türkiye'nin Kıbrıs'ın AB üyesi olduğunu ve Ankara Anlaşması'nın 10 yeni üyeye genişletilmesini yönelik Ek Protokol'ün tam ve ayrımsız bir şekilde uygulanması gerektiği ve Türkiye ile müzakerelerin de devamının da buna bağlı olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Türkiye 28 Eylül 2006'da Resmi Gazete 'de yayımlanan

⁵¹⁵ TEPAV, "17 Aralık 2004- 3Ekim 2005 Sürecinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Analizi ve Sürecin Devamına Yönelik Çıkarımlar", http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271246766r4823.17_Aralik_2004_3_Ekim_2005_Surecinde_Turkiye_Avrupa_Birligi_Iliskilerinin_Analizi_ve_Surecin_Devamina_Yonelik_Cikarimlar.pdf, (30.09.2014).

2006/10895 Sayılı Bakanlar Kurulu kararını açıklarak hava ve deniz limanlarının Kıbrıs gemi ve limanlarına açmaksızın Gümrük Birliği'ni yeni Birlik üyesi ülkelere uygulama şeklinde bir yöntem izlemiştir.⁵¹⁶ Avrupa Komisyonu 29 Kasım 2006'da sekiz fasılda müzakerelerin açılmayarak askıya alındığına yönelik tavsiye kararı almış ve bu karar 14-15 Aralık 2006'da yapılan zirvede onaylanmıştır. Bu zirvede GKRY Türkiye'ye ek yaptırımlar istemiş ancak kabul edilmemiştir. Bunun üzerine GKRY tek taraflı bir bildiriyle “İşçilerin Serbest Dolaşımı”, “Enerji”, “Yargı ve Temel Haklar”, “Adalet, Özgürlük ve Güvenlik”, “Eğitim ve Kültür” ve “Dış Politika Güvenlik ve Savunma” politikalarını bloke ettiğini açıklamıştır.⁵¹⁷ Bu durum AB üyesi bir devletin ikili sorunlar nedeniyle aday ülkenin Birlikle olan ilişkisini etkilediğini ve Birliğin ulus-üstü yapısını bu doğrultuda şekillendirdiğini göstermektedir. Aynı zirvede Birliğin hazmetme kapasitesine ilişkin olarak “*Genişleme Strateji Belgesi*” ve Komisyonun 2007 yılı içinde Türkiye, Hırvatistan ve Balkan ülkelerini kapsayan, genişleme sürecinin etkilerini değerlendiren etki raporunu hazırlanması kabul edilmiştir. “*Genişleme Strateji Belgesi*”nde Birliğin kurumsal yapısına uyum sağlanmadan genişlemenin olmayacağı, Birliğin olumsuz etkilenmemesi için kalıcı koruma önlemlerinin alınması, uzun geçiş dönemlerinin olabilirliği ve genişlemenin Birlik bütçesine olası etkilerinin değerlendirileceği yer almaktadır. Bu duruma göre Birlik genişlemesi, 3C (consolidation, conditionality ve communication) politikasına göre yapılacaktır. Türkiye'nin tam üyeliğini zorlaştıran bu politikalardan consolidation (sağlamlaştırma) politikasına göre Birliğin bundan sonraki genişlemelerde zarar görmemesi için genişlemenin entegrasyonla eş zamanlı olacağı anlaşılmaktadır. Yani aday ülkeler tam üyelik için gerekli her türlü şartı sağlasa bile

⁵¹⁶ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 361.

⁵¹⁷ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak**, Beta Yayınları, İstanbul 2013, s. 464-465.

Birliğin kendisini hazırlamasını bekleyeceklerdir. Conditionality (koşulluluk) politikası ile bundan sonra bütün aday ülkelere yönelik kuralların tam olarak uygulanması amaçlanmaktadır. Communication (iletişim) politikası ise Birlik üyesi devletlerin hükümetleri ve halkları arasında iletişimin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca aday ülkelerin üyeliği konusunda kendi halklarını hazırlamak için de çaba harcamaları beklenmektedir.⁵¹⁸ Bunun yanında belgede Türkiye ve Hırvatistan dışındaki hiçbir aday ülkeye tam üyelik taahhüdü yapılmayacağı ve önceden bir sonuç tarihi verilmeyeceği de belirtilmiştir.

10 Ocak 2007’de ise Türkiye’nin 2007-2013 arasındaki dönem için ilişkilerimizdeki gelişimin seyri ve önceliklerimiz ışığında Birlik Müktesebatına Uyum Programı kabul edilmiştir. 17 Nisan 2007’de ise Türkiye, Birlik Müktesebatına Uyum Programını yürürlüğe koymuştur.⁵¹⁹ 24 Nisan 2007’de ise AP Genel Kurulu’nda genişlemenin Birlik uyum politikasına etkileri konusundaki etki raporu kabul edilmiştir. Bu rapora göre Türkiye’nin Birliğe tam üye olmasıyla birlikte Birlik alanının % 18.3, Birlik nüfusunun ise % 14.7 oranında artacağı, kişi başına düşen GSYİH’nin ise % 10.5 oranında düşeceği ifade edilmiştir. Aynı raporda Hırvatistan ve Batı Balkanların Birliğe tam üye olması durumunda Birlik alanının % 0.6 artacağı ve kişi başına düşen GSYİH’nin ise % 3.5 oranında artacağı belirtilmiştir.⁵²⁰ Bu anlamda Türkiye’nin Birlik üyeliği Birlik için güvenlik Türkiye içinse demokrasinin gelişimi hususunda bir avantaj olarak görülse de diğer alanlarda büyük risk ve tehditleri barındırmaktadır. Bu yüzden Türkiye’nin Birliğe tam üye olmasından çok tam üyelik dışında Türkiye’yi Birliğe bağlayan bir seçeneğin olmasına daha sıcak bakılmaktadır.

⁵¹⁸ Füsun Arsava, “Türkiye-AB İlişkileri”, [http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/4\(1\).PDF](http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/4(1).PDF), (19.03.2014).

⁵¹⁹ Cengiz Aktar, “2004 Brüksel Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri”, Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural (ed.), **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 91.

⁵²⁰ Arsava, **a.g.m.**, [http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/4\(1\).PDF](http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/4(1).PDF), (19.03.2014).

Uyum Programının hazırlık çalışmalarına kamu kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) da katılmış ve programda Türkiye'nin standartlarını geliştiren ve düzenleyen aynı zamanda da müzakere sürecinin kolaylaşmasını sağlayan unsurlar yer almıştır.

Ağustos 2007'de ise Fransa, Cumhurbaşkanı Nicola Sarkozy'nin de etkisiyle Türkiye'nin Birliğe katılım sürecini etkileyen bir müdahaleyle üyelikle doğrudan ilgili olan "Ekonomik ve Parasal Birlik", Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu", "Tarım ve Kırsal Kalkınma", "Maliye ve Bütçe" ve Kurumsal Hükümler" başlıklarını bloke etmiştir. Çünkü Sarkozy'e göre Türkiye'nin Birliğe tam üye olması engellenmeli ve "İmtiyazlı Ortaklık" gibi bir seçenikle tatmin edilmelidir.⁵²¹ Fransa'nın bu blokesi ulusal çıkarlarına zarar geleceğini düşünmesi nedeniyle Türkiye'nin Birliğe tam üye olmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. Müzakerelerin sürmesini destekleyen Fransa müzakere sonuçlarının tam üyelikle sonuçlanması yerine tam üyelik dışı bir modelle ilişkilere devam edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu yüzden de Fransa, tam üyelik için şart görülen fasıllarda müzakerelerin açılmasına gerek olmadığını savunmaktadır.⁵²² 13 Şubat 2008'de Birlik Resmi Gazetesi'nde yayımlanan 2007 KOB karşılığında Türkiye Ağustos 2008'de Ulusal Programı hazırlamıştır. Sonrasında müzakere sürecine ilişkin olarak İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması, Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hukuku fasılları açılmıştır. Bunun yanında Aralık 2008'de Sermayenin Serbest Dolaşımı ve Bilgi Toplumu ve

⁵²¹ Atilla Sandıklı ve Emine Akçadağ, "Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB-Türkiye İlişkileri", **Bilge Strateji**, C. 2, S. 4, Bahar 2011, s. 1-14.

⁵²² "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Müzakerelerinde Son Durum", http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum%281%29.pdf, (14.01.2015).

Medya başlıkları, Aralık 2009’da Çevre, Haziran 2010’da Gıda Güvenliği Veterinerlik ve Bitki Sağlığı fasılları açılmıştır.⁵²³

Birlik müktesebatı ve uyum kriterleri çerçevesinde reformları sürdüren Türkiye 2009 yılında Kürtçe yayın yapan TRT-6 kanalını açmış ve üniversitelerde Kürt dili ve edebiyatı bölümlerinin açılmasına karar vermiştir. Bu kapsamda ilk olarak Mardin Artuklu Üniversitesi’nde bölüm açılmıştır. Aynı yıl Türkiye Kürt açılımını başlatarak Kürt sorununa diplomatik yollarla çözüm aramaya başlamıştır. Ancak Aralık 2009’da Anayasa Mahkemesi’nin Demokratik Toplum Partisi (DTP)’yi kapatma kararı süreci olumsuz etkilemiştir.⁵²⁴ Bunun yanında Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve AB Bakanlar Konseyi gibi ulus-üstü kurumlar ise devletler tarafından önlerine getirilen Türkiye için “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini geri çevirmişlerdir. Örneğin Avrupa Parlamentosu 5 Mayıs 2010’daki bütçe raporunda Türkiye için düşünülen “*İmtiyazlı Ortaklık*” ifadesini rapordan çıkarmıştır.⁵²⁵ Buna karşın 23-24 Ekim 2010’da Viyana’da Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ)’nin işbirliği ve liderliğinde AB’deki sağ partiler arasında işbirliğini geliştirmek için bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda Türkiye’nin AB üyeliği konusunda referandum kampanyası başlatma kararı alınmıştır.⁵²⁶ Çünkü Türkiye’nin Birliğe tam üyeliği Avusturya’nın ulusal çıkarına aykırıdır. Bu yüzden Avusturya Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği konusunda işbirliğine yanaşmamaktadır. Bu nedenle “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği gibi tam üyelik dışı bir model üzerinde durmuştur. Avusturya bu dış politikasını geliştirirken iç politikadaki yapıdan ve kamuoyundan etkilenmiş ve bu kapsamda bir pazarlık ve işbirliği sürecinin içinde yer alacağını göstermiştir.

⁵²³ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 391.

⁵²⁴ Devrim, Levack and Lecha, **a.g.m.**, s. 12-13.

⁵²⁵ “İmtiyazlı Ortaklık İfadesi Çıkarıldı”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25090981/>, (12.11.2014).

⁵²⁶ Öner, **a.g.m.**, s. 163-179.

2011 yılında Türkiye- Birlik İlişkilerinde belirgin bir gelişme olmasa da bazı yeni konular ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Birlik üyesi ülkeler tarafından Türkiye'ye uygulanan Schengen Vizesinin kaldırılmasına yönelik Türkiye kamuoyunun baskısıdır. Bu baskılar sonucunda 28 Eylül 2011'de yapılan AP toplantısında Türkiye'ye yönelik bir vize muafiyeti yol haritası hazırlanacağı açıklanmıştır. Bu yol haritasında Türkiye'nin vize alırken yaşadığı zorlukları giderecek, yüksek ücretlerini ve vize alım sürelerini kısaltacak bazı önlemler alınacağı belirtilmiştir. Bunun karşılığında ise Türkiye'den yasa dışı göçü önlemek amacıyla hazırlanan "*Geri Kabul Anlaşması*"nı onaylaması istenmiştir. Türkiye ise bu önlemleri ilk adım için faydalı bulurken asıl amacın Schengen vizesinin kaldırılmasına ilişkin bir şeyler yapılması gerektiğini söylemiş ve bu konuda bir şey yapılmazsa anlaşmanın onaylanmayacağını söylemiştir. İkinci önemli gelişme Türkiye ile yapılan müzakerelerin tıkanma olasılığına karşı geliştirilen pozitif gündemdir. Birliğin 2011 "*Genişleme Strateji Belgesi*"nde Türkiye ile ilişkilerin neredeyse donmuş durumda olduğu ve bu durumu önlemek için ilişkileri canlandırmak gerektiği belirtilmiştir. Bu kapsamda vize hareketliliği, göç, enerji, terörle mücadele, Türkiye'nin bazı Birlik programlarına katılımı gibi şeylerle Türkiye ile ilişkileri canlandırmak amaçlanmıştır. Ancak bu durum Türkiye'nin tam üyelik dışı bir statüye doğru gidip gitmediğine ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir.⁵²⁷

Kıbrıs Sorunu, Arap Baharı, Türkiye'de Anayasa çalışmaları, küresel ekonomik kriz gibi nedenlerden ötürü ağır aksak yürüyen Türkiye-Birlik müzakere sürecini canlandırmak için 18 Mayıs 2012'de başlayan "*Pozitif Gündem*" yayınlanmıştır. Türkiye-Birlik arasında karşılıklı çıkar sağlayan alanlarda yoğun işbirliğini amaçlayan Pozitif Gündem'in temel odak noktası Birlik müktesebatında

⁵²⁷ Baykal ve Arat, **a.g.m.**, s. 398.

vize, serbest dolaşım, göç, ticaret, enerji, terörizm, dış politika diyalogu ve temel haklar alanları olmuştur. Diğer yandan Pozitif Gündem ile Haziran 2011'dan beri açılmayan fasıllardan ötürü sürece yeni bir ivme kazandırılmak amaçlanmıştır. Bu anlamda GKRY'nin bloke ettiği 23 ve 24. fasıllarda Türkiye'nin Birliğe uyum sağlaması için çalışma grupları oluşturulmuştur. 14 Haziran 2012'de Ottiger Fule, Tane Yıldız ve Egemen Bağış Stuttgart'da bir toplantı yaparak elektrik, gaz, yenilebilir enerji, enerji yeterliliği, temiz enerji teknolojileri, uzun dönem enerji senaryoları, küresel ve bölgesel enerji işbirliği, nükleer güvenlik konularındaki yoğun işbirliği konusu yinelenmiştir.⁵²⁸ 25 Haziran 2013'te açılması beklenen "*Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu*" isimli 22. fasıl Almanya ve Hollanda tarafından gezi parkı olayları gösterilerek Ekim 2013'te yayınlanacak İlerleme Raporu sonrasına bırakılsa da fasıl 5 Kasım 2013'te açılmıştır.⁵²⁹ 2010 yılından sonra açılan fasıl müzakerelerdeki 14. fasıl olmuştur. Fasıl Birlik tarafından üye ülkeler arasındaki dengesizliklerin azaltılması, sosyo-ekonomik bütünleşmeye uyum sağlanması için geliştirilmiştir. Böylece bölgeler arasındaki farklılıkların azaltılıp kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. Bu fasılın açılmasıyla birlikte Türkiye-Birlik ilişkilerinde yeniden bir canlanma olması beklenmiştir.⁵³⁰ Ancak beklendiği gibi bir gelişme yaşanmamıştır.

16 Aralık 2013'te ise Pozitif Gündem çerçevesinde Türkiye, Birlik tarafından vizeleri kaldırmaya yönelik hazırlanan "*Yol Haritası*"nı onaylamış ve "*Geri Kabul Anlaşması*"nı imzalamıştır. Bu anlaşmalarla birlikte üç ya da üç buçuk yıl içinde Türk vatandaşlarının vize serbestisine otomatik olarak kavuşacaklarına yönelik yanlış bir

⁵²⁸ Philipp Böbler, Jacques Pelkmans and Can Selcuki, "Who remembers Turkey's pre-accession", **CEPS Special Report**, S. 74, Aralık 2012, s. 12.

⁵²⁹ Nilgün Arısan Eralp, "Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Bakış", **TEPAV Değerlendirme Notu**, S. 201203, Ocak 2014, s. 1-5.

⁵³⁰ Fatma Yılmaz Elmas, "Türkiye-AB İlişkileri: Kaldığı Yerden Yeniden", **USAK Analiz**, S. 24, Kasım 2013, s. 7-8.

algı olmuştur. Çünkü vize uygulamasının kalkması öncelikli olarak Türkiye'nin Yol Haritası ve Geri Kabul Anlaşması'ndaki yükümlülükleri yerine getirmesine bağlıdır. Bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği Komisyon tarafından izlenip raporlanacak ve yükümlülükler yerine getirildiği takdirde karar AB Bakanlar Konseyi ve Parlamento tarafından onaylanacaktır. AB Bakanlar Konseyi'nde bu karar nitelikli çoğunluk sistemine göre oylanacakken Parlamento'da mutlak çoğunluk sistemi uygulanacaktır.⁵³¹ Nitelikli çoğunluk sisteminde ülkelerin nüfusları oranında aldıkları oy oranı hesaba katıldığında Almanya ve Fransa'da merkez ve aşırı sağ grupların sorun çıkarabilme ihtimali vardır. AB'nin en etkin iki devleti olan ve AB'de alınan kararları şekillendiren bu devletlerdeki söz konusu gruplar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte etkilerini kaybedeceklerinden korkmaktadırlar. Bu yüzden de Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğine ulusal çıkarlarının zarar göreceği endişesiyle karşı çıkarak “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği üzerinde durmuşlardır. Diğer yandan Alper Üçok ve Oliver Ernst yapılan anlaşmalardaki yükümlülükler Türkiye tarafından yerine getirilse bile Türkiye'ye vize serbestisi değil vize muafiyeti ve bazı kolaylıkların sağlanacağını söylemektedirler.⁵³² Aylin Güney' göre ise Geri Kabul Anlaşması Ortadoğu ve Afrika'da yaşanan sorunlardan yasa dışı göç ve sığınma sorununa karşı Birliğin Türkiye'yi tampon bir bölge olarak kullanmasının önünü açmaktadır.⁵³³ Diğer yandan son dönemde yaşanan gezi parkı olayları, “you tube” ve “twiter” gibi internet sitelerine koyulan yasaklardan rahatsızlık duyan Birlik, kuvvetler ayrılığının uygulanması ve temel hak ve özgürlüklerin korunması hususunda ciddi kaygılar

⁵³¹ Nilgün Arısan Eralp, “AB Ülkeleri Türkiye'ye Vize Uygulamasını Kaldırıyor Mu?“, **TEPAV Değerlendirme Notu**, S. 201344, Aralık 2013, s. 1-4.

⁵³² Ernst, **Mülakat.**; Üçok, **Mülakat.**

⁵³³ Analiz Türkiye, “Sayın Doç. Dr. Aylin Güney İle Röportaj: Türkiye İçin AB Treni Kaçtı Mı”, <http://researchturkey.org/dev/tr/interview-with-associate-profesor-aylin-guney-has-turkey-mised-the-eu-boat.html>, (12.01.2015).

taşımaktadır. Son dönemde açılan yeni fasılla Türkiye-Birlik ilişkilerinin yeni bir ivme kazandığını düşünen Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin Birliğe tam üyelik sürecini desteklemesine rağmen Türkiye'nin Birlik değer ve standartlarına bağlılığı hususunda şüphe yarattığını ileri sürmektedir.⁵³⁴

Türkiye-Birlik İlişkilerinin tarihsel sürecinde bunlar yaşanırken Birlik de kendi içinde bir takım konularla ilgilenmiştir. Bu konulardan biri Avro krizidir. Buna göre Birlik şu ana kadar ki en ciddi krizini yaşamaktadır. Bu süreçte Türkiye haricinde çoğu ülke Birliğin dağılmayacağını, Birliğin daha önce de krizler yaşadığını ve hepsini çözerek daha başarılı bir entegrasyona doğru gittiğini söylemektedir. Ayrıca Avrupa Para Politikasında hala sorunlar olduğunu kabul etmekle beraber Birliğin kriz sürecinde başarılı olduğunu, krizdeki ülkeleri kurtarmak için fonlar ayırdığı ve çalışmalar yaptığını ileri sürmektedirler. Tartışılan ikinci konu ise Lizbon Antlaşması'nın daimi bir istikrar fonu sağlamada yetersiz kaldığı ve krize giren ülkelerin kurtarılması için gerekli yasal zeminin de sağlamadığı ile ilgilidir. Bu nedenle Lizbon Antlaşması'nın değiştirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Ancak 28 ülkenin onay sürecini tamamlayıp antlaşmayı değiştirmesi zor görünmektedir. Çünkü bazı ülkeler için antlaşmayı onaylamaları önkoşullara bağlanmıştır. Örneğin İrlanda Lizbon Antlaşması'nı doğrudan parlamento kararıyla onaylamamış halkoyuna sunarak onaylamıştır. Diğer yandan Birlik içinde kararlar tek bir merkezden alınmamakta önemli kararlar belli Birlik ülkeleri tarafından alınmaktadır. Örneğin Avro krizine ilişkin kararlar Almanya ve Fransa ekseninde alınırken savunmaya ilişkin kararlar ise İngiltere ve Fransa ekseninde alınmaktadır. Böyle bir durum da Birlik içinde

⁵³⁴ "Füle'den Türkiye'ye AB değerlerine bağlılık uyarısı", <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fuleden-turkiyeye-ab-degerlerine-baglilik-uyarisi-029470>, (14.04.2014).

uzlaşmayı engellemektedir.⁵³⁵ Birlik özellikle ekonomik kriz sonrasında geleceğine ilişkin tartışmalara girmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı Jean Claude Juncker de önümüzdeki beş yıl içinde yeni bir genişlemenin olmayacağını söyleyerek Birliğin iç sorunlarına dönmesine imkân sağlamıştır.⁵³⁶ Böylesi bir durumda da Türkiye'nin Birlikle ilişkilerinin nasıl bir hal alacağı gündemin dışında kalmıştır. Bununla birlikte İlke Göçmen Türkiye'nin AB ile ilişkisinde statüsünün AB'nin geleceğine yönelik tartışmaları bitirdiğinde sonuçlanacağını söylemektedir.⁵³⁷ Dolayısıyla “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği de AB'nin gelecekteki yapılanmasına bağlı olacaktır.

25 Eylül 2014'te AB Bakanı ve Baş müzakereci Volkan Bozkır tarafından “Türkiye'nin AB Stratejisi” açıklanmıştır. Siyasi Reform Süreci, Katılım Sırasında Sosyo-Ekonomik Dönüşüm ve AB İletişim Stratejisi olmak üzere üç bölümden oluşan belgede Birliğin istediği siyasi reform sürecinin devam edeceği ve Gümrük Birliğinden, birlik programlarına, mali programlardan vize serbestisi gibi pek çok alanda üyeliğin önündeki engellerin kaldırılmaya çalışılacağı üzerinde durulmuştur. Diğer yandan Türkiye için Birlik üyeliğinin önemli olduğunu söyleyen Bozkır, bunun için Birlik ve Türkiye kamuoylarının birlikteliğinin önemli rol oynayacağı üzerinde durmuştur. Bunun için yeni strateji de hem Türk hem de Birlik kamuoyu içinde daha aktif bir hareket edileceğini söyleyen Bozkır, başarıya ulaşmak için Birlik üyeliğimize sıcak bakan ve kamuoyunun şekillenmesinde etkili olan ülkelere yönelik faaliyetlere öncelik verileceğini ifade etmiştir. STK'ların önemine vurgu yapan Bozkır, Türkiye'deki STK'ların ve Birlik'teki STK'ların birlikte yapacakları projeleri desteklemeye devam edeceklerini söylemiş ve STK'ların sürece katılımının daha da

⁵³⁵ Nilgün Arısan Eralp, “TEPAV: Türkiye Gündeminden Uzaklaşan AB'nin Karmaşık Gündeminde Neler Var?”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, S. 201132, Nisan 2011, s. 1-7.

⁵³⁶ “Juncker to halt enlargement as EU Commission head”, <http://www.eubusiness.com/news-eu/politics-juncker.x29>, (12.01.2015).

⁵³⁷ İlke Göçmen, **Mülakat**, 29 Ocak 2015.

artmasıyla birlikte Birliğe üyelik sürecinin sadece bir devlet meselesi değil aynı zamanda toplumun ve sivil toplumun da meselesi haline geleceğini söylemiştir. Bununla birlikte Bozkır açıklamasında Birliğin temel dinamikleri olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi alanlarda reformlara devam edilip bu değerlerin Türkiye’de kökleşmesini sağlayacaklarını, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve toplumsal reformlarla birlikte Türkiye’nin hem bölgesel hem de uluslararası sistemde çok daha güçlü bir ülke olacağını söylemiştir. Bu yüzden Birliğe üyelik süreci bu gelişmeleri sağlamak için temel dinamik olarak görülmektedir.⁵³⁸

13 Ekim 2014’te ise Avrupa Komisyonu, Vize Muafiyeti için Yol Haritası kapsamında Türkiye’nin yerine getirdiği ve getirmesi gerektiği yükümlülükleri ele alan raporunu yayınlamıştır. Raporda Türkiye’nin pasaport ve nüfus idare sistemindeki çalışmaları, göç ve uluslararası koruma alanındaki işbirliği, terörle mücadele kanununda yapılan değişiklikler önemli adım olarak görülürken biyometrik pasaport kullanımının geliştirilmesi, terörle mücadele kanunundaki değişikliklerin devam etmesi gibi önerilerde de bulunulmuştur. Aynı tarihlerde Brüksel’de temaslarda bulunan AB Bakanı ve Baş müzakereci Volkan Bozkır da yeni bir AB Strateji Belgesi’nin hazırlandığı ve bu belge ışığında ilişkilerin devam edeceğini söylemiştir.⁵³⁹ 16 Ekim 2014’te Bozkır, Genişleme ve Birliğin Komşuluk Politikasından Sorumlu Komiser Stefan Füle ile görüşmüş ve görüşmeden Kıbrıs sorunu, Güneydoğu’da ve Kobani’de yaşanan olaylar ve Gümrük Birliği’nin Modernizasyonu konuları gündeme gelmiştir. Türkiye aynı tarihte AB’nin 2014-2020 dönemi için tasarladığı KOBİ’lerin Rekabetçiliği Programı’na (COSME) katılım

⁵³⁸ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye’nin Avrupa Birliği Stratejisi: Siyasi Reform Sürecinde Kararlılık, Sosyo-Ekonomik Dönüşümde Süreklilik, İletişimde Etkinlik**, Ankara, Eylül 2014, s. 3-13.

⁵³⁹ Dilek İştah Ateş, Gamze Erdem Türkelli ve Dilek Aydın, **AB-Brüksel: Brüksel’de Bir Hafta**, S. 40, 20 Ekim 2014, s. 2-3.

anlaşmasını imzalamıştır. Bu sayede Türkiye'deki KOBİ'lerin rekabetçiliğinin artması hedeflenmiş ve Birliğin de etkinlik alanının genişlemiştir.⁵⁴⁰ 22 Ekim 2014'te ise GKRY, Doğu Akdeniz'de sismik araştırmalara başlayan Barbaros Hayrettin Paşa gemisine tepki olarak Türkiye'nin Birlik sürecinde veto kozunu kullanacağını ve bu konuda Birliğe üyeliğini yapıcı ve stratejik bir şekilde kullanacağını açıklamıştır.⁵⁴¹

Türkiye, AB ile ilişkilerinde AB'nin "*İmtiyazlı Ortağı*" olmamıştır. İlişkiler Ankara Anlaşması ile normal bir ortaklık ilişkisi şeklinde başlamıştır. Ankara Anlaşması'nın diğer ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmalarından kapsamlı olması Türkiye'yi imtiyazlı değil "*istisnai ortak*" yapmıştır. Benzer şekilde Türkiye'nin tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni yapması da onu "*istisnai ortak*" yapmıştır. Bir kere 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararıyla oluşturulan Gümrük Birliği ortaklık ilişkisini hukuki zemine oturtan Ankara Anlaşması'nın bir parçasıdır. Diğer yandan "*İmtiyazlı Ortaklık*" gibi bir seçenikle Türkiye'nin bugüne kadar diğer ortak üyelere avantajlı bir konumda olması gerekirdi. Oysa Türkiye-AB ilişkileri hep dalgalı bir seyirde devam etmiş günümüzde de düşüş moduna geçmiştir. Hâlbuki Yunanistan Cunta yönetiminden kurtulmasından altı sene sonra AB'ye tam üye olmuştur. Diğer yandan Müzakerelere aynı gün başladığımız Hırvatistan Temmuz 2013'te AB'ye tam üye olmuştur. Dolayısıyla "*İmtiyazlı Ortaklık*" Ankara Anlaşması'ndan farklı ve onu değiştirecek ya da feshedecek yeni bir anlaşma olacaktır. Ancak seçeneğin tarihsel kökenlerini en azından fikir bazında 14 Nisan 1987'de yapılan tam üyelik başvurusundan sonra 1989'ta Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan görüşe kadar götürmek mümkündür. Komisyon raporunda Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu

⁵⁴⁰ a.g.e., s. 3.

⁵⁴¹ "Rumlar Barbaros'a Karşı AB sürecinde veto kartını kullandı", <http://www.denizhaber.com.tr/rumlar-barbarosa-karsi-ab-surecinde-veto-kartini-gosterdi-haber-58303.htm>, (12.01.2015).

ancak hala eksiklerinin olduğu ve Birliğin siyasal yapıyı kurana kadar genişlemeye hazır olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle ilişkilerin tam üyelik yerine mali, teknik konular ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması üstüne kurulmak istenmiştir. Bunun için hazırlanan ancak Yunanistan tarafından veto edilerek kabul edilmeyen Matutes Paketi de benzer şeyleri içermiştir. Bu tarihten sonra da Türkiye hiçbir AB belgesinde genişleme başlığı altında yer almamış dış ilişkiler başlığı altında ele alınmıştır. Üstelik Türkiye'nin Birliğe tam üye olma konusu yerine daha çok Gümrük Birliği'nin tamamlanması ve ortaklık ilişkisinin güçlenerek devam etmesi üzerinde durulmuştur. Yani AB için Gümrük Birliği Türkiye'yi tam üyelik fikrinden uzaklaştırıp oyalamak için düşünülmüştür. 1999'da aday ülke statüsünü kazandıktan sonra 2000'lerin başında Avrupa'da aşırı sağ partilerin oylarını artırmaya başlamaları Türkiye için "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Çünkü milliyetçi ve göçmen karşıtı bir politika izleyen aşırı sağ partiler aynı zamanda kendilerini "halkın savunucusu", "halkın sesi" gibi görmektedirler. Bu oy artışı karşısında merkez sağ partiler de oy kaybetmemek ve iktidarda kalmak için benzer politikalar geliştirerek kamuoylarını arkalarına almaya çalışmışlardır. Yani Avrupa Bütünleşmesinde devletler öncelikli olarak içyapıları ve kamuoylarının tutumuna göre bir iç politika belirleyerek kamuoylarını rahatlatmak ve oy kaybetmemek için iç politikalarına göre bir dış politika izlemek yoluna gitmişlerdir. "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği de bu düşüncenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğine karşı Almanya, Fransa, Avusturya gibi devletler tarafından ileri sürülen "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği son dönemlerde gündemden düşmüş ve iki taraf arasındaki ilişkilerde müzakerelerin devam etmesi yönünde bir tavır belirlenmiştir. Çünkü bu seçenek hem Birlik kurumlarında hem de Birlik üyesi ülkelerde yeterince destek bulmamıştır. Üstelik söz konusu seçeneği ileri

süren devletler de kendi iç politikalarında seçeneğin ileri sürülüp sürülememesine ilişkin bir pazarlık masasına da oturamamışlardır. Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu Türkiye'ye "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini her seferinde reddetmişlerdir. Diğer yandan bazı devletler için Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği Birliğin ekonomik gelişimi, güvenlik alanındaki gelişimi ve Türkiye'nin insan hakları, demokrasi gibi değerlere kavuşması için gerekli görülürken bazı devletler içinse Birliğin kurumsal yapısı ve fonlarda meydana gelecek değişimler karşısında büyük zarar göreceği gerekçesiyle istenmemektir. Ancak Türkiye ekonomik yapısı ve coğrafi yapısı nedeniyle önemli bir ülke olduğu için Birlikten tamamen dışlamak da söz konusu devletlerin çıkarlarına aykırı olduğu için "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği üzerinde durmaktadırlar. Yani Birlik üyesi devletler Türkiye'ye "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinde Moravcsik'in de belirttiği gibi devletler hayati çıkarlarını ilgilendiren konularda hem ulusal hem de uluslararası alanda pazarlık masasına oturamamışlardır.⁵⁴²

Bununla birlikte Türkiye de "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini her platformda reddetmiştir. Çünkü bu seçenikle kurulacak ilişki Türkiye'yi ikinci sınıf bir ülke durumuna sokacaktır. Ayrıca Hatice Yazgan'a göre Türkiye için bu seçeneği kabul etmek demek Birliğe tam üye olma kapılarını tamamen kapatmak demek olacaktır. Bu durumun da Türkiye için maliyeti hem toplumsal hem de ekonomik anlamda fazla olacaktır. Çünkü 50 yılı geçmiş ilişkilerde Birliğe tam üyelik hedefinden kopmayı Türkiye kamuoyuna açıklamak yetkililer için zor olacaktır. Diğer yandan Gümrük Birliği'nin iyi değerlendirilmeyip STA'larda yaşanan sorunların giderilmesi ve hizmetlerin serbest dolaşımının kabul edilmesi gibi gerekli tavizleri koparamaması da Türkiye için ekonomik anlamda büyük bir kayıp olacaktır. Bu yüzden Türkiye'nin

⁵⁴² Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", s. 523.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini kabul etmesi zor görünmektedir.⁵⁴³ Hüseyin Kantem Al ve Colin Dürkop bu nedenlerden ötürü Birlik üyesi ülkeler öncelikli olarak müzakerelere devam edilmesi ve müzakerelerin başarısız olması durumunda seçeneğin tekrar düşünülebileceğini ileri sürmektedirler.⁵⁴⁴ Can Bakkalcı da Türkiye’nin “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini istemeyeceğini istese bile Gümrük Birliği’nin ortaklık kapsamında olacağını söylemektedir. Ona göre Türkiye’de 2002’den önce siyaset ekonomiyi 2002 sonrasında ekonomi siyaseti belirlemiştir. Çünkü Türkiye Gümrük Birliği nedeniyle dışa açık ticareti geliştirmiştir. Gümrük Birliği’nin dinamik etkisi nedeniyle Türkiye’de ekonominin iç kırılmanlığı bitmiştir. Bu da ekonomiyi iyi duruma getiren iktidar partisinin desteğini artırmasına yol açmıştır. Bakkalcı’ya göre “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin olması Gümrük Birliği’nin siyaset üzerindeki kazanımlarını ortadan kaldıracaktır. Bu durum da uzun dönemde Türkiye’nin AB’den uzaklaşmasına neden olacaktır. Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği düşünülmemektedir.⁵⁴⁵

⁵⁴³ Yazgan, **Mülakat**.

⁵⁴⁴ Al, **Mülakat**.; Dürkop, **Mülakat**.; Alkan, **Mülakat**.

⁵⁴⁵ Can Bakkalcı, **Mülakat**, 12 Şubat 2015.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB VE TÜRKİYE İÇ SİYASETİNDE “İMTİYAZLI ORTAKLIK” SEÇENEĞİ

Çalışmanın bu bölümünde Ocak 2010’da yayınlanan “*Müzakere Strateji Belgesi*” nde yer alan Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine en çok karşı çıkan ve ısrarla “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin Türkiye ve AB için daha avantajlı olacağını savunan, bu anlamda kamuoylarının desteğini alan ülkeler olarak Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya’da AB’ye nasıl bakıldığına, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine nasıl baktığına ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini nasıl algıladıkları ele alınacaktır. Ardından Türkiye içinde siyasi partilerin, AB Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı gibi bazı kamu kurumlarının, STK’ların, düşünce kuruluşlarının ve Türkiye’de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini destekleyen bazı kanaat önderlerinin “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinden ne anladıkları seçeneği destekleyip desteklemedikleri incelenecektir.

I. AB Üyesi Bazı Ülkelerin İç Siyasetinde “*İmtiyazlı Ortaklık*” Seçeneğine Bakışı

A. Almanya

1. “Almanya, Birlik politikalarının belirlenmesindeki en etkin devlet durumunda olup Türkiye-Almanya ilişkileri oldukça köklü bir geçmişe sahiptir.”

Avrupa Birliği’nin kurucusu ve Avrupa bütünleşme sürecinin en başından itibaren en önemli aktörlerinden biri olan Almanya, büyük nüfusu ve gelişmiş ekonomiye sahiptir. Almanya’nın AB içinde de güçlü aktörlerden biridir. Bir kere nüfus olarak AB’nin en büyük ülkesi olan Almanya, bu sayede karar-alma mekanizması içinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda Birlik politikalarını

belirlemede en etkin devlet olarak büyük bir siyasi güce sahiptir.⁵⁴⁶ Diğer yandan Almanya, AB'nin en büyük ekonomisine sahip bir ülke durumundadır. Aynı zamanda Almanya AB bütçesine en fazla pay bırakan ülkedir. Bu sebepler Almanya'yı AB içinde oldukça etkin kılmaktadır.⁵⁴⁷

Almanya'nın Türkiye ile ikili ilişkilerinde 19. yüzyıldan beri köklü ve önemli bir bağı bulunmektedir. Almanya'dan Türkiye'ye giyim, plastik, demir-çelik, ecza, gemi ihracatı yapılırken Türkiye'den Almanya'ya ise giyim, elektrikli makineler, otomotiv, kazan, meyve, sebze ve kauçuk ithalatı yapılmaktadır.⁵⁴⁸ Bununla birlikte Almanya, başta savunma ve güvenlik olmak üzere ekonomik, ticari ve turizm alanlarında da Türkiye ile Balkanlarda, Kafkasya'da Orta Doğu'da ve Orta Asya'da ortak işler yapan bir ülkedir. Türkiye'de 4000'den fazla Alman firması faaliyet göstermektedir.⁵⁴⁹ Aynı şekilde Türkiye de bilim, teknoloji, enerji, çevre ve turizm gibi pek çok alanda AB ülkeleri içinde en fazla işbirliği ve ilişki kurduğu ülke Almanya'dır.⁵⁵⁰ Günümüzde de Almanya AB içinde Türkiye'nin en büyük ticari ortağı durumundadır.⁵⁵¹ Diğer yandan Türkiye ile Almanya arasındaki ikili ilişkilerin daha fazla gelişmesi için de önemli adımlar atılmaktadır. Öyle ki bu anlamda iki devlet arasında ikili ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan "*Stratejik Diyalog*" adında yeni

⁵⁴⁶ Gökhan Tuncer, **Mülakat**, 9 Ocak 2014.

⁵⁴⁷ Simon Bulmer and William E. Peterson, "Germany and the European Union: From tamed power to normalized power", **International Affairs**, C. 86, S. 5, 2010, s. 1055-1056.

⁵⁴⁸ İsmail Ermağan, "Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri", **Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 20, 2012, s. 73-91.

⁵⁴⁹ "Almanya ve Türkiye",

http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/04_Ausen_und_EU_Politik/Bilaterale_Beziehung/Bilaterale_Beziehungen.html, (06.12.2013).

⁵⁵⁰ Bahadır Kaleagasi, "Degisen Berlin SokaklariveTürkiye",

http://www.radikal.com.tr/yorum/degisen_berlin_sokaklari-1026468, (05.12.2013).

⁵⁵¹ Bettina Luise Rürup, "Türkiye'nin Uzun AB Yolu", **International Policy Analysis**, Ekim 2009, s. 11.; Guido Westerwelle, "Turkey and Germany: A Unique Partnership for Freedom and Prosperity in Europe", **Turkish Policy Quarterly**, C. 10, S. 1, s. 30.

bir süreç başlatılmıştır.⁵⁵² İkili ilişkilerin yanı sıra AB ile ilişkilerde de Almanya, Türkiye için önemli durumdadır. Çünkü Almanya siyasi ve ekonomik anlamda özellikle Birliğin karar-alma sürecinde AB'nin en etkili aktörü konumundadır.⁵⁵³ Yani Liberal Hükümetlerarasıcılıkta da belirtildiği gibi AB içinde kapasitesi en yüksek devlet olan Almanya Birliğin karar-alma mekanizmasında ve Türkiye'nin AB'deki yerinin belirlenmesinde oldukça büyük bir öneme sahiptir.

2. “Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği konusunda Almanya'da farklı görüşler mevcuttur.”

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecine ilişkin olarak Almanya içinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bir yanda AB'ye Müslüman çoğunluğun olduğu Türkiye'nin AB içinde bir entegrasyon sorununa neden olabileceği endişesiyle giremeyeceğini söyleyen bir siyasi grup varken diğer taraftan Türkiye'nin demokratikleşmesi, gelişmesi ve Avrupa değerlerini benimsemesi için AB'ye tam üyeliği destekleyen bir başka siyasi grup vardır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini istemeyen siyasi grup için Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği AB'yi sorunların ve çatışmaların oldukça fazla olduğu İran, Irak, Afganistan gibi yerlere yaklaştırıp Avrupa'nın güvenliğini tehdit edecek durumuna getirecekken, Türkiye'nin AB üyeliğini isteyen siyasi grup içinse AB'ye tam üyeliğiyle Türkiye'nin Avrupa ve Ortadoğu bölgeleri arasında köprü hatta bir tampon bölge olacağı ve böylece Avrupa güvenliğine ilişkin tehdidin azalacağı

⁵⁵² Menekşe Tokyay, “Turkey German Bolster Relationship”, http://turkey.setimes.com/en_GB/articles/ses/articles/features/departments/world/2013/05/30/feature-01, (04.12.2013).

⁵⁵³ Hüseyin Bağcı, “Almanya-Türkiye İlişkileri Nereye Gidiyor”, http://euro.zamaS.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=54999, (28.11.2013).; Çalış, **Mülakat**.

düşünülmektedir.⁵⁵⁴ Bu tartışmalar bağlamında Almanya gibi bazı ülkelerde Türkiye'ye ilişkin “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği gibi Türkiye'yi tam üye yapmayan ama onu AB'den koparmayacak yeni bir ilişki türünün ortaya atıldığı görülmektedir.⁵⁵⁵ Çünkü Türkiye'nin hem AB'ye tam üye olması hem de AB'den tamamen dışlanması Almanya'nın hayati çıkarlarına zarar verecektir. Dolayısıyla Almanya bu konularda işbirliğine yatkın bir tavır sergilememektedir. Bunun için de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini daha mantıklı bulmaktadır. Almanya'da bu seçeneği savunanların bir kısmı Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'da AET'ye başvuru yaptığını ama artık AET'nin olmadığını AB'nin olduğunu ve Türkiye'nin AB'ye hiçbir zaman üye olmayacağını söylemektedirler. Bunun için tam üye olmak yerine Türkiye ile yakın ilişkilerin kurulduğu yeni bir seçeneğin daha iyi olacağını iddia etmektedirler.⁵⁵⁶

3. “Almanya’da *“İmtiyazlı Ortaklık”* seçeneği genel olarak sağ partiler tarafından desteklenmektedir.”

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği Almanya'da siyasi partiler bağlamında da tartışılmaktadır. Merkez sağda yer alan Hıristiyan Demokratlar (CDU/CSU), Türkiye için tam üyelik yerine “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini savunmaktadır.⁵⁵⁷ Türkiye'nin ne kısa dönemde ne de uzun dönemde AB'ye üye olmayacağını ancak Türkiye ile ikili

⁵⁵⁴ Katrin Bottger and Eva-Maria Maggi, “Almanya”, Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün (der.), **Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye'nin Üyeliğine Bakış**, Avrupa Çalışmaları Merkezi, Ankara 2009, s. 30.

⁵⁵⁵ Jeniffer Brindisi, “European Cultural Identity Its Impact on Turkey's Bid for EU Membership”, Mensur Akgün ve Lenka Petkova (ed.), **Young Mind Rethinking The Mediterranean**, İstanbul Kültür University Pub., İstanbul 2011, s. 50.

⁵⁵⁶ Robert Pahre and Burcu Uçaray, “The Myths of Turkish Influence in the European Union”, **Journal of Common Market Studies**, C. 47, S. 3, Mart 2009, s. 357-384.; Dürkop, **Mülakat**.

⁵⁵⁷ Seçenek Angela Merkel tarafından oldukça fazla desteklenirken Gerhard Schröder tarafından desteklenmiştir. Yani Alman sağ partileri başından beri Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini istemediğini söylemek yanlış olacaktır. Ebru Turhan, “Europe's Constrained Leader: Germany's Central Role in the Eurozone Crisis and Its Implications for Turkey's EU Bid”, **UACES 44 th Annual Conference**, Cock, Ireland, 1-3 September 2014, s. 19. ; Özlem Alioğlu, **German Conservatism and Its Impact on Turkey's Membership Debate**, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of the Middle East Technical University, Kasım 2010, Ankara, s. 79-80.

ilişkilerin gelişmesi ve AB içinde enerji gibi konularda işbirliği sağlanması için daha yakın bağlar kurulması gerektiği vurgulayan Hıristiyan Demokratlar, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini AB’nin kendi içyapısında ve kimlikle ilgili nedenlerden ötürü savunmaktadır.⁵⁵⁸ Hıristiyan Demokratlar, Avrupa Parlamentosu seçimlerindeki bildirgesinde de Avrupa kimliğinin ve AB kurumlarının istikrara kavuşması için söz konusu seçeneğe öncelik verildiğini belirtmiştir. Bunun yanında Hıristiyan Demokratlar, Avrupa sınırının çatışma bölgesi olan İran-Irak sınırına ulaşmadan nasıl ve nereden çizileceğine yönelik sorunun da cevaplanması gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü çatışma bölgesine yakın bir sınırın çizilmesi durumunda Avrupa’nın güvenlik konusunda sorular yaşayacağına ilişkin AB içinde bir endişe söz konusudur. Bu durum ise bölgeye yakın olan Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini tartışmalı duruma sokmakta hatta Türkiye’nin üyeliğine yönelik olumsuz bir tavra sebep olmaktadır. Bu yüzden “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin hem Türkiye hem de AB için daha iyi olacağı ileri sürülmektedir. Çünkü bu seçenek ile hem içeride kamuoyu rahatlatılmış olacak hem de Almanya’nın hayati çıkarları zarar görmeden işbirliği daha yoğun bir biçimde devam edecektir.

Hıristiyan Demokratlar, Müslümanların çoğunlukta olduğu bir ülkenin AB’ye, onun değerlerine uyum sağlayıp sağlamayacağına, Almanya ve diğer ülkelerde sağlanamayan entegrasyonun AB’de de sağlanamayacağına yönelik endişeler bulunmaktadır.⁵⁵⁹ Muhafazakâr ve din üzerine oturmuş bir gelenekleri olan Hıristiyan

⁵⁵⁸ Adam Szymanski, “Germany and Question of Turkey’s Membership in the European Union”, **The Polish Institute of International Affairs**, S. 4, Mart 2007, s. 29-30.; İbrahim Canbolat, “Türk Dış Politikasının Avrupa İle İlişkileri Çerçevesinde Geleceği”, Sedat Laçiner, Hasan Selim Özertem ve Hacı Necefoğlu (ed.), **Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK, Ankara Nisan 2009, s. 12.

⁵⁵⁹ Alman kamuoyunun %70’i de kültürel farklılıklardan ötürü Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine karşı çıkmaktadır. Çünkü Alman kamuoyu bu farklılıkların Türkiye kökenli göçmenler üzerinde entegrasyon sorununa neden olduğunu düşünmektedir. Moritz Orendt, “Germany’s Role in the Turkey’s EU-Accession Process”, **Bilgesam**, 16 Şubat 2010.; Mehmet Dalar, Veysel Ayhan ve Muhittin Ataman, “Almanya’daki

Demokratlar için Birliğin kültürel uyum ve toplumun kendini o kültüre göre şekillendirmesi önemli bir unsurdur. Bu kültürü sağlamlaştırmak ve geliştirmek için ise başka birilerinin farklı ya da öteki olması gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye öteki olarak kabul edilmekte ve birlik içinde uyumu bozacağı gerekçesiyle istenmemektedir. Çünkü Hıristiyan Demokratlara göre Türkiye'nin seçim barajı⁵⁶⁰, demokrasi, bölge ülkeleriyle yaşadığı sorunlardan ötürü AB içinde uyumu ve düzeni bozacağını ileri sürmektedirler. Öyle ki Türkiye'de son dönemde yaşanan internet sitelerinin kapatılması Almanlar için temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi ve demokrasiden git gide uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Bu da Türkiye'nin AB'ye tam üye olabilme olasılığını azaltmaktadır.⁵⁶¹ Bu durum da Almanya'nın ulusal çıkarına zarar verecektir. Ancak Türkiye'nin Birlikten tamamen dışlanması da Almanya'nın ulusal çıkarına zarar verecektir. Çünkü Türkiye'nin AB'den dışlanması Türkiye ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerde istikrarsızlığa ve ticaretin bozulmasına neden olacaktır. Bunun önüne geçmek için de “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği dile getirilmektedir.⁵⁶²

Aynı zamanda Almanlar töre cinayetleri, Türklerin kendi camilerini yaptırmak istemeleri, İslami unsurlara göre mezarlık talep etmeleri yüzünden Türklerin Almanya'da uyum sorunu yaşadıklarını ve bu sorunun Almanya'da paralel toplum tartışmalarının yaşanmasına yol açtığını söylemektedirler.⁵⁶³ Almanlar, böylesi bir

Türk Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S. 18, 2012, s. 40.; İlhan Kaya, “Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına”, **Eastern Geographical Review**, S. 19, s. 152.; Alexander Nikolov, **European Problem: Challenges of the European Union** GRIN Verlag, Norderstedt 2008, s. 4.

⁵⁶⁰ Oliver Ernst'e göre Türkiye'de seçim barajı Avrupa ortalamasının üstündedir. Türkiye'de %10 olan seçim barajı Almanya'da %3 iken Avrupa Parlamentosu'nda %5'tir. Bu durum ise Türkiye'de demokrasinin gelişimine engel olacaktır. Ernst, **Mülakat**.

⁵⁶¹ “Kongre'de Türkiye Gündemi”, <http://www.dw.de/kongrede-t%C3%BCrkiye-g%C3%BCndemi/a-17545968?maca=tur-rs-tur-all-1495-rdf>, (10.04.2014).

⁵⁶² Tuncer, **Mülakat.**; Kolat, **Mülakat**.

⁵⁶³ Faruk Fien, “Almanya'daki Türkler: Entegrasyon veya Gettoflma”, <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>, (24.02.2014).

durumun AB içinde de yaşanması ve orada da entegrasyon sorununun yaşanmasından endişe etmektedirler.⁵⁶⁴ 2009 seçim beyannamesinde Hristiyan Demokratlar, Türkiye'nin demokrasi, eşit haklar, azınlıkların korunması, dini özgürlükler gibi alanlarda yetersiz olduğunu, henüz tam üyelik için gerekli ön koşulları taşımadığını vurgulamıştır.⁵⁶⁵ Bu unsurlar Almanya'da ulusal çıkarların zarar görmesi endişesine yol açtığı için "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği desteklenmektedir. Örneğin Merkel, yeni AB üyeleri için tam üyelik konusunda karar verilirken referanduma gidilmesini hatta yeni üyeler AB'nin yönetilmesini imkânsız kılacak duruma sokacaksa onların üyeliğine ilişkin çok da ısrar edilmemesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁶⁶ Yani Merkel bir anlamda AB'nin içyapısının yeni genişlemeler yüzünden yaşayacağı yetersizliklerden, AB'nin yeni genişlemeleri hazmedemeyebileceğinden ve AB'nin zarar görebileceğinden bahsetmiştir. Bu yüzden Türkiye'nin AB ile yakın ilişkiler kuracağı bir statü olarak tanımladığı "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin Türkiye ve AB için iyi olacağını söylemiştir.⁵⁶⁷

Kenan Kolat Almanya'nın Türkiye gibi geniş ve büyük bir nüfusa sahip bir ülkenin Birliğe tam üye olmasının Birliğin boyunu aşacağını ileri sürmektedir. Aslında bu durum Türkiye'nin nüfusunun gittikçe artması ve üye olması durumunda karar-alma sürecinde Almanya'dan daha etkin olma ve kararları etkileme olasılığından ve Türk genç iş gücünün AB ülkelerine göç etmeye başlamalarıyla birlikte zaten AB ülkelerinde var olan işsizlik sorununu daha da artacağından korkulduğu için

⁵⁶⁴ Yakış, **Mülakat**.

⁵⁶⁵ "The Coalition Agreement Between The CDU, CSU and FDP Growth, Education Unity", http://www.fdp.de/files/565/2009-203_en_Koalitionsvertrag_2009.pdf, (28.11.2013).; Ernst, **Mülakat**.

⁵⁶⁶ "Turkey Shocked by Franco-German Election Rhetoric", <http://www.euractiv.com/eu-elections/turkey-shocked-franco-german-ele-news-221857>, (28.11.2013).

⁵⁶⁷ Bihter Anıl, "Türkiye-Almanya İlişkileri ve Türkiye'nin AB Üyelik Süreci", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=885:almanya-tuerkiye-likileri-ve-tuerkiyenin-ab-ueyelik-suereci&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (28.11.2013).

yaşanmaktadır.⁵⁶⁸ Remzi Kaplan da benzer şekilde Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda yaşanabilecek genç işgücü göçünün Almanya ve diğer AB ülkelerindeki istihdam olanaklarını daraltıp zaten ekonomik kriz nedeniyle var olan işsizliğin artmasından da endişe etmektedir.⁵⁶⁹ Bu durum da Almanya'nın AB'deki etkinliğinin azalmasına ve istediği türden kararların alınmasına engel olup ulusal çıkarının zedelenmesine neden olacaktır. Bu nedenle Almanya Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda işbirliğine yanaşmamakta ve ulusal çıkarını zedelemeyecek bir yol olarak "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği üzerinde durmaktadır.

Bunların yanında Almanya'ya göç eden Türkiye kökenli insanların özellikle ikinci ve üçüncü nesil insanların Alman sistemine entegre oldukları görülmesini rağmen Almanya'da göçmen nüfus ve yaşam tarzları yüzünden tam anlamıyla bir homojenliğin de oluşturulmadığı, tam bir entegrasyonun sağlanamadığı görülmektedir.⁵⁷⁰ Özellikle Almanya, Hollanda ve Fransa kendi içlerinde bir bütünleşme sağlayamadıkları için Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda AB'de de tam anlamıyla bir bütünleşmenin yaşanamayacağından korkmakta ve bu durumun AB'yi yok etmesinden endişe etmektedirler.⁵⁷¹ Alper Üçok ise bunların aksine entegrasyon sorununun Türkiye'nin AB'ye tam üye olması sonrasında aşılabileceğini düşünmektedir. Ona göre Türkiye'nin tam üye olarak istenmemesi hem Türkiye'yi hem de Avrupa Birliği ülkelerinde yaşayan Türkiye kökenli insanları öteki

⁵⁶⁸ Kolat, **Mülakat**; Valerie Amiraux, "Turkey and The European Union: From Migration to Integration", Oliver Roy (ed.), **Turkey Today: A European Country?**, Anthem Press, London 2005, s. 72-73.

⁵⁶⁹ Remzi Kaplan, **Mülakat**, 11 Şubat 2014.; Mehmet Dalar, Veysel Ayhan ve Muhittin Ataman, "Almanya'daki Türkiye Algısı: Türk Dış Politikası ve AB'ye Tam Üyelik Süreci Bağlamında Bir Analiz", **Ortadoğu Analiz**, C. 2, S. 22, Ekim 2010, s. 95.

⁵⁷⁰ Almanlar, Almanya'da yaşayan herkesin kültürden yaşam tarzına her şeyde bir Alman gibi davranmalarıyla Almanya'da tam anlamıyla bir entegrasyonun sağlanacağına inanmaktadır. Kaplan, **Mülakat**.

⁵⁷¹ Ayça Kılıçlı, "Turkish Migrants in Germany, Prospects of Integration", <http://www.iuee.eu/pdf-dossier/12/rXNHUscipVwS6Cd7AQHA.PDF>, (28.11.2013).; Aparajita Endow, **France, Germany and the European Union: Maastricht and After**, Aakar Books, Delhi 2003, s. 71.

kalıbı içine sokmaktadır. Bu durum da Avrupa'daki Türklerin yaşadıkları ülkeye entegre olmalarına engel olmakta ve onların kendi kabukları içinde yaşamlarını sürdürmesine neden olmaktadır.⁵⁷²

Türkiye'nin AB'de tam üye olarak istenmemesinin bir sebebi de ekonomik konudur. Almanya AB'yi en fazla finanse eden ülke konumundadır. Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda en fazla etkilenecek ülkenin kendisi olacağını düşünmekte ve endişe etmektedir.⁵⁷³ Ancak özelde Almanya'nın genelde ise AB'nin Türkiye ile olan ikili ticari ekonomik vb. ilişkileri düşünüldüğünde Türkiye AB için vazgeçilemeyecek bir ülke durumundadır. Bunun için AB Türkiye'yi hem kendi içinde tam üye olarak görmek istememekte hem de Türkiye ile olan ilişkilerinden tamamen de vazgeçmemektedir.⁵⁷⁴ Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin her iki taraf için de daha iyi olacağını söylemektedir. Hıristiyan Demokratlar, bu seçenek ile ekonomik alanda, Adalet ve İçişleri başlığı altında terörizmle mücadele gibi konularda AB kurum ve aktörleriyle yardımlaşmanın ve ODGP kapsamında işbirliğinin derinleştirilmesini isterken kişilerin serbest dolaşımı, ekonomik ve parasal birlik, mali destekler ve yapısal ve bölgesel politikalarında ise kısıtlamalar olacağını ileri sürmektedir.⁵⁷⁵ Yani Hıristiyan Demokratlar bu seçenek ile Türkiye'nin AB'ye

⁵⁷² Üçok, **Mülakat**.

⁵⁷³ Ulrike Guerot and Mark Leonard, “The New German Question: How Europe Can Get the Germany It Needs”, **European Council of Foreign Relations Policy Brief**, S. 30, Nisan 2011, s. 5.

⁵⁷⁴ Gudrun Biffi, “Turkey and Europe: The Role of Migration and Trade in Economic Development”, **Comparing Mexico-US and Turkey-Europe Conference**, University of California-Davis, California/US, 6 Mayıs 2011, s. 3-7.; T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, “Almanya’da Siyasi Partiler Arasında Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği Konusunda”, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/almanya-da-syas-partler-arasinda-trkyenn-avrupa-brl-yel-konusunda-bagsteren-/25167>, (12.03.2015).

⁵⁷⁵ Szymanski, **a.g.m.**, s. 36.; Gerald Knaus and Christian Altfuldich, “The Pivotal Relationship: German Doubts and the Turkish-EU Accession Process”, **Global Turkey in Europe**, S. 7, Mart 2013, s. 2.; Thomas Faist, “Boundaries of Welfare States”, Robert Miles and Dietrich Thranhardt (ed.), **Migration and European Integration: The Dynamics of Inclusion and Exclusion**, Pinter Publishers Ltd, London 1995, s. 192.

tam üyeliğine engel olmakla birlikte Türkiye’yi AB’nin önemli ekonomik ve ticari ortağı yapmaya devam edecektir.⁵⁷⁶

Son dönemde Almanya’nın Türkiye politikasına bakıldığında ise “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin gündemden düştüğü görülmektedir. 2013’te yapılan seçimlerden sonra Sosyal Demokrat Parti ile koalisyon hükümeti kurarak görevine devam eden Merkel, bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerinde ahde vefa kuralı gereği müzakere sürecinin devam etmesinden yana olduğunu söylemiştir. Ancak Colin Dürkop’a göre Merkel ilişkilerin tam üyelikle sonuçlanması hususunda şüpheli yaklaşmaktadır. Ona göre müzakerelerin tamamlanmasından sonra yapılacak katılım antlaşmasınının 28 üye devlet tarafından onaylanmasının mümkün olmadığını düşünmektedir. Çünkü AB üyesi ülkelerin kamuoyunda Türkiye’ye karşı olumsuz bir bakış söz konusudur. Diğer yandan Kıbrıs, Yunanistan gibi Türkiye ile ikili sorunları olan devletler bulunmaktadır. Bunun yanında göç sorunu, uyum sorunu, AB’nin kurumsal yapısında ve fonlarda meydana gelebilecek zararlardan ötürü AB’nin zarar göreceğinden endişe eden bazı devletler de bulunmaktadır. Bu devletler, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasıyla ulusal çıkarlarının zarar görmemesi için Türkiye’nin AB üyeliğine engel olmaktadır. Katılım Antlaşması’nın onaylanma sürecinde de söz konusu devletlerin bu şekilde davranması mümkün görülmektedir. Ancak Merkel, şu anki durumda hiç olmazsa müzakerelerin devam etmesini ve katılım antlaşmasınının imzalanıp onaylanma sürecinin başarısız olması durumunda yeni bir yol olarak “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin yeniden gündeme gelebileceğini söylemektedir.⁵⁷⁷

Hüseyin Kantem Al da benzer şekilde, Merkel ve Hıristiyan Demokratların son dönemlerde kavramın artık eskisi kadar kullanılmadığını söylemektedir. Ona göre

⁵⁷⁶ Ernst, **Mülakat.**; “EU-Turkey Relations”, http://jsis.washington.edu/euc/brussels/04_3%20EurActif_EU-Turkey%20relations.pdf, (29.11.2013).

⁵⁷⁷ Dürkop, **Mülakat.**

Almanya ve Hıristiyan Demokratlar, özellikle ekonomik krizle birlikte AB'nin Türkiye için artık bir cazibe merkezi olmadığını, Türkiye'de de artık AB'ye inancın kalmadığı ve bir güvensizliğin olduğu görmeye başlamıştır. Bu anlamda Almanya, resmi olarak Türkiye-AB İlişkilerinde müzakere süreci yaşanırken süreci tıkamanın anlamsız olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini çok fazla dile getirmemektedir. Hatta yeni dönemde “İmtiyazlı Ortaklık” kavramı yerine “İmtiyazlı İlişki”⁵⁷⁸ kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁷⁹ Eski dönemlerde bu seçenek tam üyelik müzakerelerinin yanında paralel bir süreç olarak düşünülürken yeni dönemde tam üyelik müzakerelerinin sürdürülmesi amaçlanmakta ve sonucun olumsuz olması durumunda “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin gündeme getirilebileceği görüşü hâkim olmuştur.⁵⁸⁰

Yeni dönem için Guido Westerwelle de 2005'ten beri Türkiye-AB İlişkilerinde çok az ilerleme sağlandığı, bunun sebeplerinin Türkiye'nin Kıbrıs politikası ve Almanya'nın Türkiye'nin tam üyeliğine olumsuz bakışı olduğunu dile getirmiş ve artık bu durağanlığın sonlanmasının iki tarafın da çıkarına olduğu söylemektedir.⁵⁸¹ Çünkü ona göre Türkiye, son dönemlerde ekonomik ve bölgesel politikalarda büyük başarılar göstermiştir. Böyle bir ülkenin AB üyeliğinin ise AB için umut verici

⁵⁷⁸ 2013 seçimlerinden sonra yapılan koalisyon sözleşmesinde yer aldığı kadarıyla Türkiye'nin AB üyelik sürecinin ucu açık ve önceden garanti edilmediği söylenmektedir. Bununla birlikte eğer AB yeni bir üye kabulüne hazır değilse ya da Türkiye tam üyelik için gerekli kriterleri yerine getirmezse, Türkiye ve AB'yi daha yakından birbirine bağlayan “İmtiyazlı İlişki” nin faydalı olacağı söylenmektedir. House of Commons Library, “Germany’s 2013 Elections: shaping the future”, **Research People**, S. 13/73, 17 Aralık 2013, s. 45.

⁵⁷⁹ Üçok, **Mülakat**.

⁵⁸⁰ Al, **Mülakat**.;Dürkop, **Mülakat**.

⁵⁸¹ İktidar ortağı CSU (Christian Social Union), Westerwelle'in açıklamasını reddederek Türkiye'nin tam üyeliğine karşı önyargısız olduklarını söylemiştir. “German Foreign Minister Westerwelle backs talks for Turkey EU Bid”, <http://www.dw.de/german-foreign-minister-westerwelle-backs-talks-for-turkey-eu-bid/a-16808118>, (04.12.2013).; “CSU Rejects Foreign Minister Westerwelle’s Turkey Policy”, <http://www.dw.de/csu-rejects-foreign-minister-westerwelles-turkey-policy/a-5101312-1>, (04.12.2013).

gözükmektedir.⁵⁸² Diğer yandan yeni dönem içinde Hıristiyan Demokratların koalisyon ortağı Sosyal Demokratlar olmuştur.⁵⁸³ Bu yüzden söz konusu dönemde Alper Üçok, Türkiye-AB ilişkilerinin gelişeceği ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin gündemde olmayacağını düşünmektedir.⁵⁸⁴ Yani yeni dönemde Almanya’da ulusal müzakerelerden “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle ilgili bir kararın çıkmaması, Almanya’da söz konusu seçeneğe yönelik bir dış politikanın oluşmasına ve bu politikayla AB ulus-üstü yapısının şekillendirilememesine de neden olmaktadır.

4. “Almanya’da sol partiler ise genel olarak Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasını desteklemektedir.”

Bununla birlikte, Sosyal Demokrat Parti (SPD), Sol Parti ve Yeşiller ise Hıristiyan Demokratların aksine tam üyeliği desteklemektedirler.⁵⁸⁵ Çünkü Almanya’daki sol partiler için Türkiye’nin AB’ye tam üye olması Almanya’nın ulusal çıkarlarını korumak ve sürdürmek için gerekli görülmektedir. Örneğin Sosyal Demokrat Gerhard Schroder’in 1998-2005 yılları arasındaki iktidarında ise Türkiye’nin AB üyeliğine olumlu bakılmıştır. Mart 2009’da Alman Dışişleri Bakanı olarak görev yapan ve yeni koalisyonda da Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen Frank-Walter Steinmerer Türkiye ile müzakerelerin genişleme kapsamında olduğunu,

⁵⁸² AIRA, “Turkey’s Growing Regional Power boosts EU Membership Hopes”, <http://www.thenational.ae/news/world/europe/turkeys-growing-regional-power-boosts-eu-membership-hopes?pageCount=0>, (04.12.2013).

⁵⁸³ Geçen dönemki koalisyon ortağı Hür Demokratik Parti (FDP) de Türkiye’nin AB üyeliğini desteklemektedir. Ancak oy oranı az olduğu için etki alanı zayıf kalmıştır. Yeni dönemde Sosyal Demokratlar oy oranı ve etki alanı anlamında Hıristiyan Demokratları dizginleyebilecek durumdadır. Ernst, **Mülakat**.

⁵⁸⁴ Üçok, **Mülakat**.

⁵⁸⁵ Roisin Berghaus, Sophie Thurner, Korbinian Rueger, v.d., **Germany’s Politics and the European Union: German Parties’ political position towards Europe on the eve of the 2013 federal elections**, Munich: Project for Democratic Union, 2013, s. 9-15.

başka bir alternatif seçeneğin olmadığı söylemiştir.⁵⁸⁶ Almanya SPD Milletvekili Mahmut Özdemir'e göre Türkiye, stratejik öneminden dolayı AB'ye ye olmalıdır. Çünkü ekonomik anlamda Türkiye hem AB için önemli bir Pazar hem de AB'nin küresel güç olması için Türkiye önemli bir köprü durumundadır.⁵⁸⁷

Sosyal Demokrat Parti ve Yeşiller Partisi Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği ile demokrasi konusunda istikrara kavuşacağı ve Medeniyetler Çatışması tezinin yanlışlanacağını ileri sürmektedirler. Almanya'da bu iki parti Türkiye'nin tam üyelik için gerekli kriterleri yerine getirmesi halinde tam üye olacağını, gerekli şartları sağladıktan sonra din, kimlik, kültür, değer gibi unsurların çok da anlamı olmayacağını, demokratik ve iktisadi dönüşüm için üyelik müzakerelerinin devam etmesinin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Böylece Avrupa değerlerine bağlı olacak bir Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelere ve bölgelere örnek olacağını ve Avrupa ile Doğu arasında bir köprü olabileceğini bunun ise Almanya ve Avrupa çıkarlarına fayda sağlayacağını düşünmektedirler. Yani Yeşiller ve SPD Hıristiyan Demokratların tam üyeliği reddetmesinin aslında Almanların güvenliğini tehlikeye soktuğunu ileri sürmektedirler.⁵⁸⁸ Almanya'da bir diğer önemli parti olan Liberal Federal Demokrat Parti ise Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine açıkça karşı olmamakla birlikte Türkiye'nin üyeliğinin beş sene içinde gündemde olmadığını, reformların yapılması gerektiğini aynı zamanda tam üyelik hususunda AB'nin hazmetme kapasitesinin de buna hazır olması gerektiğini söylemiştir.

⁵⁸⁶ “Steinmeier: Türkiye Ortadoğu'da Barış Köprüsü”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11258011.asp>, (29.11.2013).

⁵⁸⁷ Özdemir, **Mülakat**.

⁵⁸⁸ “The Future is Green: Alliance 90 The Greens Party Program and Principles”, http://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/145643.green-party_program_and_principles.pdf, (29.11.2013).; “Türkiye'nin AB Süreci Devam Etmeli”, http://www.zamaS.com.tr/dunya_turkiyenin-ab-sureci-devam-etmeli_536220.html, (19.01.2015).

B. Fransa

1. “AB’nin önemli bir diğer aktörü olan Fransa’nın Türkiye ile ikili ilişkileri ileri düzeydedir.”

Avrupa Birliği’nin bir diğer kurucu üyesi olan Fransa, yaklaşık 62 milyon nüfusuyla da AB’nin kalabalık ve buna bağlı olarak karar-alma sürecindeki en etkin üyelerinden birisidir. Görkemli bir tarihe sahip olan Fransa’nın günümüzde aynı düzeye ulaşacak bir kapasiteden yoksun durumdadır. Bu yüzden Avrupa Birliği Fransa için o güçlü dönemine geri dönebilmek için kullandığı bir araçtır.⁵⁸⁹ Fransa, kendi kontrolünde bir Birlik olmasını istediği AB ile eski, görkemli günlerine dönmeyi arzu etmektedir.

Fransa’nın, ekonomik anlamda Türkiye ile önemli bağları bulunmaktadır. Türkiye Avrupa’nın altıncı büyük GSYİH’na sahip ülke olup Fransa’nın da ihracatta 12., ithalatta ise yedinci büyük ticari ortağıdır.⁵⁹⁰ Üstelik Fransız iş dünyası da Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecini desteklemektedir. Çünkü yıllardır Fransız sanayiciler ve iş adamları Türkiye’ye yatırım yapmakta ve Renault gibi pek çok firmayla Türkiye’de faaliyet göstermektedirler.⁵⁹¹

2. “Fransa, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasına karşı çıkarken “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini daha mantıklı bulmaktadır.”

Türkiye ile Fransa arasındaki ikili ilişkiler bu durumdayken, Fransa Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine karşı çıkmaktadır. Ancak Fransa, Türkiye’yi tam anlamıyla kapının dışında bırakmak istememektedir. Bu anlamda Fransa, Türkiye için

⁵⁸⁹ Claire Demesmay and Simone Wiske, “National Debates on Turkey’s Accession: A Franco-German Perspective”, **EU-Turkey Monitor**, C. 3, S. 3, 2007, s. 2.

⁵⁹⁰ Laurent Fabius, “France and Turkey: New Horizons for a long-standing Relationships”, **Foundationn Robert Schuman Policy Paper**, S. 262, 18 Aralık 2012, s. 2.

⁵⁹¹ Gloanec, **a.g.m.**, s. 129.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin daha mantıklı olacağını düşünmektedir. Çünkü kamuoyu yoklamalarına da bakıldığında Fransız halkının Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olumsuz bir tavır bulunmaktadır.⁵⁹² Fransa içinde halkın % 56’sı da Türkiye’yi bir Asya ve Müslüman ülkesi olarak görmektedirler.⁵⁹³ Bundan dolayı Türkiye bütün müzakere başlıklarını kapatıp, bütün kriterleri sağlayıp üyeliğe hazır olsa bile tam üyeliğin mümkün olmayacağını düşünmektedir. Çünkü Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğiyle AB karar-alma mekanizmasında Almanya’dan sonra en etkin devlet olacak olması Fransa’nın çıkarına zarar verecektir. Bu yüzden Fransa Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği konusundaki pazarlıklarda işbirliğine yanaşmamakta ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin iki taraf içinde daha iyi olacağını savunmaktadır. Çünkü Fransa için “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği ile Türkiye AB kurumlarında ve yapılarında söz hakkına sahip olmayacak, AB’nin yapısında olağanüstü bir değişim yaşanmayacak ve Türkiye ile ekonomik ilişkiler de daha yoğun bir şekilde devam edecektir. UMP lideri Sarkozy’e göre de “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği Türkiye’nin askeri politik ve ekonomik düzeyde AB ile daha yakın işbirliğini yapmasını sağlamak için düşünülmüştür.⁵⁹⁴ Çünkü bu sayede Fransa’nın çıkarları zarar görmeyecektir.

3. “Fransa’da Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini istemeyen ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini savunanların çeşitli nedenleri bulunmaktadır.”

Fransa’da Ulusal Cephe, Halkçı Hareket Birliği (UMP), Fransa Hareketi (MPFD), Cumhuriyetin Doğuşu Demokratik Hareket (MoDem), Yeni Merkez (NC),

⁵⁹² Bu olumsuz imaj göçmenlerin sosyal uyumsuzluğu, Ermeni lobisinin çalışmaları, Türkiye’nin demokrasi ve insan hakları konusunda yeterince aşama kaydedememesi gibi nedenlere dayanmaktadır. Bahadır Kaleağası, **Avrupa Galaksisinde Türkiye Yıldızı: Dünya-Avrupa-Türkiye**, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006, s. 216.

⁵⁹³ Talip Küçükcan, “AB’de Müslümanlar ve İslamofobi”, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=11404&q=ab-de-muslumanlar-ve-islamofobi>, (10.03.2015).

⁵⁹⁴ Hakura, **a.g.m.**, s.5.

Fransız Demokrasisi İçin Birlik (UDP) milliyetçi, sağcı ve merkez partiler Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıkmaktadırlar. Bu karşı çıkışı da genel olarak dört nedene dayandırmışlardır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Avrupalı olup olmamasıyla ilgilidir. Bunu ilk kez dile getiren Fransa'nın eski Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing' den Nicolas Sarkozy ve Jean Marie Le Pen'e kadar pek çok isim Türkiye'nin Avrupalı olmadığını, topraklarının yaklaşık % 98'nin Asya'da olduğu ve buna dayanarak Türkiye'nin AB'ye üye olmayacağını söylemektedirler.⁵⁹⁵ İkincisi Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda AB fonlarının ve kurumlarının zarar görmesiyle ilgilidir. Buna göre 75 milyon nüfusa sahip Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda Türkiye'nin Almanya'dan sonra karar-alma mekanizmasındaki en etkin ikinci devlet olacaktır. Bu durumda da bazı kararlar değiştirebileceği ve Fransa'nın AB'deki etkisinin ve gücünün azalacağını düşünmektedirler. Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda AB'den alacağı fonların AB'yi olumsuz yönde etkileyeceğini ileri sürmektedirler.⁵⁹⁶

Üçüncü sebep ise din, kültür ve değerlerle ilgilidir. Fransa için Türkiye köklü zengin kültüre sahip bir medeniyettir. Ancak bu kültür ve değerler Avrupa değerleri değildir. Dahası bu kimlik yüz yıllardır Avrupa için bir düşman, bir öteki olarak algılanmıştır. Bu yüzden Müslüman çoğunlukta bir ülkenin AB üyesi olması durumunda AB değerlerinin ve kimliğinin zarar görmesinden, entegrasyonun sağlanamamasından ve AB'nin yok olmasından endişe edilmektedir. Çünkü yaklaşık altı milyon Müslüman'ı içinde barındıran Fransa, kendi içinde tam anlamıyla bir

⁵⁹⁵ Anne-Marie Le Gloannec, "Marcus Aurelius' Foot: Looking for Turkey's Project in the EU An Interpretation of the French Debate on Turkey", Natalie Tocci (ed.), **Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy**, Aralık 2008, s. 121.; Sinan Ülgen "Türkiye'nin Tam Üyeliği ve AB'nin uluslararası alandaki gücü", **Radikal**, 20 Aralık 2007.

⁵⁹⁶ Insel, **a.g.m.**, s. 3.; Veysel Ayhan, Mehmet Dalar ve Muhittin Ataman, "Fransa'daki Türkiye Algısı: Türk Dış Politikası ve AB'ye Tam Üyelik Süreci Bağlamında Bir Analiz", **Ortadoğu Analiz**, C. 2, S. 22, Ekim 2010, s. 84-85.; Yakış, **Mülakat**.

entegrasyonu sağlayamamaktadır.⁵⁹⁷ Aynı durumun Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasından sonra da olacağından kaygı duymaktadır.⁵⁹⁸ Dördüncü sebep de ise göçle ilgilidir. Türkiye'den ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya gelen göçler yüzünden sıkıntı yaşayan AB, Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda oldukça fazla genç iş gücüne sahip Türk insanının Avrupa'ya akın etmesinden ve zaten ekonomik kriz yaşayan ve işsizlik sorunuyla mücadele eden AB içinde işsizliğin iyice artmasından endişe etmektedirler.⁵⁹⁹ Sağ partiler özellikle de Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte iki sorunun ortaya çıkacağını söylemiştir. Bunlardan birincisi sınırı belli olmayan bir genişleme ikincisi ise AB'nin kimliği belirsiz bir yapılanmaya dönüşmesidir. Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi böyle bir durumda AB kimliğinin erozyona uğrayacağını ve yok olacağını ileri sürmektedir.⁶⁰⁰ Bu nedenler Fransa'nın hayati çıkarlarını zedelediği için Fransa bu konularda işbirliğine yanaşmamaktadır.

4. “Fransa’da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği milliyetçi ve sağ partiler tarafından desteklenmektedir.”

Fransa’da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği daha çok milliyetçi ve sağ partilerden gelmiştir. Kavram ilk kez Fransa’nın eski cumhurbaşkanı Valery Giscard d’Estaing tarafından Nisan 2000’de bir mülakatta dile getirilmiştir. Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin Birliğin şeklini ve niteliğini değiştireceğini ileri süren d’Estaing, tıpkı

⁵⁹⁷ H. A. Hellyer, **Muslims of Europe: The Other Europeans**, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009, s. 33.

⁵⁹⁸ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Mülakat** .

⁵⁹⁹ Diğer yandan uyuşturucu ve insan kaçakçılığı gibi soft güvenlik sorunlarda Türkiye'nin geçiş yolu ülkesi olması da Fransa için Türkiye'nin AB üyeliğine bakışımı olumsuz yönde etkilemektedir. Evren, **a.g.e.**, s. 152.; Aslıhan P. Turan, “Fransız Dış Politikası ve Türkiye'nin AB Üyeliği”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=814:fransz-d-politikas-ye-tuerkiyenin-ab-ueyelii&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (03.01.2014).

⁶⁰⁰ **a.g.m.**, s. 99.

Ukrayna ile olduğu gibi Türkiye ile de yakın işbirliğinin kurulmasının daha iyi olacağını söylemiştir. Bu anlamda onun için “İmtiyazlı Ortaklık” gibi bir seçenek iyi bir yoldur. İlerleyen dönemlerde bu seçenek, Sarkozy tarafından seçim kampanyası olarak kullanılmıştır. Özellikle Fransız kamuoyunun Türkiye karşıtlığı, içeride oy kaybetmemek için Sarkozy’nin bu seçeneği bir seçim kampanyası olarak kullanmasına neden olmuştur. Yani Sarkozy, iç politik yapı ve kamuoyunun tutumuna göre bir dış politika oluşturmuştur.

Sarkozy’e göre Türkiye, AB’ye tam üyelik için ehil değildir. Türkiye bir Asya ülkesi olup topraklarının büyük çoğunluğu Asya kıtasında bulunmaktadır.⁶⁰¹ Aynı zamanda nüfus ve coğrafi anlamda büyük olması Türkiye’nin AB içinde olumsuz değişimler yaşatacağını ileri sürmektedir. Son olarak Türkiye büyük ve köklü bir medeniyet olmasına rağmen bu medeniyet bir Avrupa medeniyeti değildir. Bu anlamda Avrupa değerlerine ve kimliğine de sahip değildir.⁶⁰² Üstelik bu medeniyet yüzyıllardır Avrupa değerinin ve kimliğinin gelişmesinde ve güçlenmesinde Türk ve Müslüman kimliğinden beslenmiştir. Onlar için bu medeniyetin AB’ye tam üye olması Fransa’da olduğu gibi AB içinde de bir entegrasyon sorunu yaratacak ve AB zarar görecektir. Bu durumda eski görkemli günlerini yaşayabilmek için AB’yi bir araç olarak kullanan Fransa’nın ulusal çıkarlarına zarar verecektir. Bu yüzden Fransa, Türkiye’nin AB’ye tam üye olması konusunda işbirliğine yanaşmamalıdır. Ancak Türkiye gerek coğrafi konumu gerek enerji kaynaklarına olan yakınlığı ve transit geçiş alanı olması ve gelişmiş ekonomik ilişkiler yüzünden AB’ye üye olması AB kimliği için tehdit olarak algılansa da Türkiye’den de ekonomik pazar olması jeo politik ve

⁶⁰¹ Türkiye ne Doğu Avrupalıdır ne de Ortadoğuludur. Tam ortadadır. Onun dost ya da düşman olup olmayacağı diğer tarafın ona nasıl baktığına bağlıdır. Türkiye coğrafi olarak tam ortada yer alsaydı bile daha çok Avrupa değerlerine önem veren ve kendisini bu değerlere göre şekillendiren bir ülkedir. Küçük, **a.g.m.**, s. 3.; Gloannec, **a.g.m.**, s. 126.

⁶⁰² Lagro, **a.g.m.**, s. 57-78.

jeo stratejik önemi nedeniyle tamamen vazgeçememektedir. Bu yüzden “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin ilişkilere zarar vermeyeceğine inanmaktadır.⁶⁰³ Diğer yandan Türkiye’nin Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi üstlendiğini söyleyen Fransa, Türkiye’nin AB’ye tam üye olması durumunda taraf olacağını ve köprü görevinin ortadan kalkacağını düşünmektedir. Oysa “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği ile bu görevin zarar görmeyeceğini aksine Türkiye’yi daha güçlü yapacağını söylemektedir.⁶⁰⁴

5. “Fransa’da sol partiler ise Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini desteklemektedirler.”

Yeşiller ve Fransız Komünist Partisi, Sosyalist Parti (PS), Devrimci Komünist Birlik, Yeni Antikapitalist Parti (NPA), İşçilerin Mücadelesi (LO) gibi sol partiler ise genel olarak Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecine destek vermektedirler.⁶⁰⁵ Sol partilere göre Türkiye Kopenhag Kriterlerini yerine getirdiği takdirde AB’nin tam üyesi olabilecektir.⁶⁰⁶ Türkiye’nin AB üyeliğine karşı çıkanlar genellikle reform sürecinin zorluğundan, müzakerelerin ucu açık olduğundan, Türkiye’nin çatışma bölgelerine yakınlığından, ekonomik ve politik gelişmeler olsa bile henüz tam üyeliğe hazır olmadığından bahsederken Türkiye’nin tam üyeliğini destekleyenler ise Türkiye’nin üye olmasıyla AB’nin Yakındoğu’da kendini daha fazla gösterip küresel güç olma yolunda güçlü bir adım atacaklarını düşünmektedirler.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Serkan Öner, “Üye Ülkelerin AB Genişleme Politikasındaki Rolü: Doğuya Genişlemesi ve Türkiye’nin Katılım Süreci”, **Analiz Türkiye**, 28 Ekim 2013, s. 9-10.; Armand Clése, **Turkey and the European Union: 2004 and Beyond.**: Dutch University Press, Amsterdam 2004, s. 55.

⁶⁰⁴ Lagro, **a.g.m.**, s. 57-78.

⁶⁰⁵ Sosyalist Parti üyesi Segolene Royal ise uzun süreden beri Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecine ilişkin kararın Fransız kamuoyuna bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Nicolas Monceau, “France”, Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün (ed.), **Turkey Watch EU Member States’ Perceptions on Turkey’s Accession to the EU**, Center of European Studies, Ankara 2009, s. 24.

⁶⁰⁶ Esra Lagro, “Why is President Sarkozy Actually Against Turkish Accession To The EU? Facts and Challenges”, **Perceptions**, Kış-Yaz 2008, s. 57-78.

⁶⁰⁷ Mehmet Dalar, “Fransız Karar-Vericileri ve Kamuoyu Açısından Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği”, **Bilgi**, C. 18, S. 1, 2009, s. 86-115.

Sarkozy sonrasında Mayıs 2012’de yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanı olan Sosyalist Parti lideri Francois Hollande da, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine sıcak bakmamakla birlikte diğer liderlere göre daha ılımlı bir tavır sergilemektedir. Cumhurbaşkanı olduktan sonra Fransa’nın Türkiye-AB müzakere sürecinde bloke ettikleri 22. faslı açmasının bu ılımlı tavrın göstergesi olarak düşünülse de, Hollande bu başlığın açılmasının Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin otomatik olarak kabul edildiği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Ona göre Türkiye, AB üyesi olursa Ermeni Soykırımını tanınması, Kıbrıs sorununu çözmesi ve insan hakları ve azınlık hakları konusunda ilerleme kat etmesi gerektiğini söylemiştir.⁶⁰⁸

Yukarıdaki unsurlar değerlendirildiğinde AB üzerinde Almanya’nın olduğu kadar Fransa’nın da etkin olduğu görülmektedir. Yani AB, ulus-üstü bir yapıya sahip olsa da, bu yapı henüz tam anlamıyla kararları belirleyen bir mekanizma görünümünden uzaktır. Kararlar daha çok devletler yani liderler tarafından belirlenmekte ve uygulanmaktadır. Liderler kararları belirlerken kendi devletinin iç yapısına göre hareket etmekte, kamuoyundan etkilenmekte ve ona göre bir dış politika belirlemektedir.⁶⁰⁹ Fransa’nın Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini bu şekilde görmek mümkündür. Türkiye’nin üyeliğine ilişkin tutum üst mercii olan AB tarafından değil de onun üyesi devletlerin tutumlarına göre belirlenmektedir. Örneğin Fransa’da Türkiye’ye ilişkin tutum liderlerin politik görüşlerine göre değişmektedir. Aynı zamanda liderler kamuoyunun da tutumunu dikkate alarak bir dış politika belirlemektedirler. Sosyalist Parti’den Cumhurbaşkanı olan Hollande’ın partisi politik

⁶⁰⁸ Diba Nigar Goksel, “Turkey and the European Union: What Next?”, **GMF Analysis**, 5 Aralık 2012, s. 2.

⁶⁰⁹ Kamuoyuna bakıldığında Fransa’nın büyük çoğunluğu Türkiye’nin AB’ye tam üye olması konusunda çekinceler sahiptir. Bu endişelerden biri üyeliğin Türkiye’den göçü teşvik edeceğine dairdir. Diğer yandan Türkiye kökenli göçmenlerin kültürel uyumsuzluğu, Türkiye’nin Avrupa kıtasında yer almadığına ve demokrasi ve laikliğin Türkiye’de tam olarak yerleşmediğine dair argümanlar, kamuoyunun Türkiye’nin AB’ye tam üye olmaması yönündeki endişeleri arasında yer almaktadır. Monceau, **a.g.m.**, s. 18.

olarak Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmamakla birlikte kendisi kamuoyunun bakışını da dikkate alarak Türkiye'nin tam üyeliğine çok da sıcak bakmadığını dile getirmiştir. Bununla birlikte liderler içyapıyı dikkate aldıkları kadar ekonomik ilişkilerini de dikkate almaktadırlar. Bu anlamda Fransa için Türkiye oldukça önemli bir ticari ortaktır. Bu yüzden Fransa Türkiye'yi AB'den tam olarak dışlamamakta ve ilişkileri tam üyelik süreci dışında daha yoğun hale getiren “İmtiyazlı Ortaklık” adında yeni bir seçenek üzerinde durmaktadırlar.

C. Hollanda

1. “Hollanda-Türkiye ikili ilişkileri oldukça köklü ve gelişmiştir.”

AB'nin kurucu üyelerinden bir diğeri olan Hollanda, yaklaşık 17 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Ekonomik anlamda ticarete bağımlı bir ülke olan Hollanda, hammadde ve doğal kaynaklar bakımından oldukça düşük rezervlere sahiptir. Bununla birlikte taşımacılık konusunda Avrupa için kilit bir noktada olan Hollanda, yurt içi pazarının düşük olması nedeniyle dünyanın dışa açık ülkelerinden biri haline gelmiştir. Dışa açık bir ekonomiye sahip olması Hollanda'yı yabancı yatırımcıları da ülkeye çekme konusunda başarılı kılmıştır.⁶¹⁰

Hollanda dünyanın en büyük 16, kişi başına düşen milli gelir bakımından ise ilk 10 ülkesi arasındadır. Bunun yanında dünya mal ihracatında beşinci mal ithalatında ise yedinci sıradadır. Aynı zamanda tarım ürünleri ihracatında ikinci sırada olan Hollanda hizmet ihracatında 10., ithalatında ise 11. sırada yer almaktadır.⁶¹¹ Tarım, Hollanda ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Hollanda kişi başına düşen toprak

⁶¹⁰ Hollanda, 2011 yılında %46 oranında yatırımcı çekmiştir. ”The Netherlands: Increasingly Attractive“, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/DEF-Brochure-Attractivines-Survey-2012-engels/\\$FILE/DEF-Brochure-Attractivines-Survey-2012-engels.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/DEF-Brochure-Attractivines-Survey-2012-engels/$FILE/DEF-Brochure-Attractivines-Survey-2012-engels.pdf), (30.01.2014).

⁶¹¹ Turckjei Instituut, ”Cultural Differences in doing busines in Turkey and the Netherlands“, <http://www.hollandturkeytrade.com/images/faqsanswers/a6.pdf>, (31.01.2014).

açısından küçük bir ülke olması ve AB'nin Ortak Tarım Politikası kapsamında oldukça az yardım almasına karşın, tarımda kullandığı ileri teknoloji ve makineler sayesinde tarımda oldukça önemli bir seviyeye ulaşmıştır. Öyle ki Hollanda'da toprakların % 69'u tarımsal üretime ayrılmıştır. Bugün Hollanda Avrupa'nın meyve ve sebze ihtiyacının % 25'ini karşılamaktadır. Aynı zamanda Hollanda çiçek, bira, et ve et ürünleri, meyve, sebze, çikolata, nişasta gibi ürünlerin en önemli ihracatçısı durumundadır.⁶¹²

Hollanda'nın Türkiye ile 1600'lu yıllara kadar geri götürebileceğimiz ticari ilişkisi bulunmaktadır. Hollanda Türkiye'den baharat ve ipek alırken Türkiye ise Hollanda'dan angora yünü ve pamuk almıştır. İkili ilişkiler, 1934 yılında Türk-Hollanda Derneği'nin kurulmasıyla güçlenmiştir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı döneminde düşen ticari ilişkiler özellikle 1950'lerde başlayan Philips markasının üretimiyle yeniden güçlenme göstermiştir. 1980'lerde Türk ekonomisinin dışa açılması ve 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile iki ülke arasındaki ikili ilişkiler daha da güçlenmiştir. Hollanda Türkiye'ye ihracat yapan onuncu ülke olurken Türkiye ise Hollanda'ya ihracat yapan on yedinci ülke olmuştur.⁶¹³

2. “Hollanda AB bütünleşme sürecinin en önemli savunucularından biridir.”

Kuruluşundan bu yana AB entegrasyonunun önemli savunucularından biri olan Hollanda, ekonomik gelişim ve kalkınma için AB'yi gerekli görmüştür. Bu bütünleşmenin derinleşmesi ve gelişmesi için de büyük çaba sarf etmiştir. Örneğin Avrupa Konseyi'ni kuran toplantı 1948'de La Haye'de yapılmıştır. Birliğin kuruluş fikri Hollanda Dışişleri Bakanı John Willern Beyer tarafından ortaya atılmıştır.

⁶¹² DAKA, **Hollanda Çalışma Ziyareti Raporu**, Mart 2011, s. 9-11.

⁶¹³ Birsen Yılmaz, **Hollanda Ülke Profili**, IGEME, İstanbul 2008, s.14-20.

Üstelik bu sürecin tamamlanması ve düzgün bir şekilde işlemesi için de Hollanda şirketleri oldukça önemli rol oynamıştır. Bu yüzden Hollanda AB içindeki küçük üye devletlerarasındaki en güçlü ülke olarak kabul edilmektedir. Ancak Hollanda'nın AB sürecini desteklemesinin sebebi federalizme tam bağlılıktan çok Hollanda'nın ulusal çıkarlarının düzgün işlemesidir. Hollanda çıkarlarıyla çatıştığı anda federalizmi bir anda gözden çıkarmaktadır.⁶¹⁴ Örneğin Hollanda AKÇT'nin kuruluş sürecinde sırf kendi çelik sanayisini korumak için AKÇT'nin kurumsal yapısına bir Bakanlar Konseyi eklenmesinde ısrarcı olmuştur.⁶¹⁵

3. “Hollanda’da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği genellikle sağ partiler tarafından desteklenmektedir.”

Hollanda’da Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine karşılık siyasi partilerin tutumlarına göre de değişiklik göstermektedir. Merkez sağda yer alan Liberal Parti (VVD) içinde büyük bir çoğunluk, prensipte Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine karşı olmamakla birlikte AB’nin genişlemesine karşı bir tutum sergilemektedir. Geçmişte AB’nin oldukça hızlı genişlediğini ifade eden Liberal Parti AB’nin daha fazla genişlemeye hazır olmadığını ve yeni üye olacak devletlerin Kopenhag Kriterlerinin tamamını yerine getirmeden üye olmaması gerektiğini söylemektedir. Bu yüzden Türkiye’nin AB üyeliğine da karşı çıkmaktadır. Bunun için de Liberal Parti Türkiye’nin önüne engeller koyacağını söylemektedir. Örneğin Türkiye’nin Ankara Protokolünü uygulayana kadar üyeliğine engel olacağını söylemiştir.⁶¹⁶ Diğer yandan Liberal Parti içinde bazı isimler ise Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine doğrudan karşı

⁶¹⁴ Mendeltje van Keulen, **Going Europe or Going Dutch How to Dutch Government Shapes European Union Policy**, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006, s. 100-102.

⁶¹⁵ Dinan, **a.g.e.**, s. 13.

⁶¹⁶ Tibor Hargitai, “Perceptions of the political parties in the Netherlands about a possible accession of Turkey to the European Union“, **The Journal of Turkish Weekly**, 23 Ekim 2013, s. 1-2.

çıkılmaktadırlar. Liberal Parti'ye göre Türkiye'nin Birliğe tam üye olması, Birliğe ekonomik anlamda büyük bir külfet olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin kültürel yapısı ve kurumsal anlamdaki uygulamaları da AB'nin değerlerine ve işleyişine aykırı gelmektedir. Türkiye'de basına yapılan tutuklamaların, iktidar karşıtı söylemlere getirilen kısıtlamaları da demokrasiye aykırı olduğunu değerlendirmiştir.⁶¹⁷ Parti meclis üyesi Dilan Yeşilgöz, basın mensuplarının tutuklanmalarının büyük hata olduğunu söyleyerek Türkiye'nin basın özgürlüğünü, insan haklarını ihlal ettiğini ve demokrasiye zarar verdiğini vurgulamıştır. Ona göre bu durumda bir Türkiye AB'ye üye olmamalıdır.⁶¹⁸ Bunun yanında Liberal Parti'ye göre Türkiye, coğrafik konumu nedeniyle AB'ye tam üye olmamalıdır. Liberal Parti için Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği önemlidir. Ancak bu üyeliğin sonuçları da Liberal Parti için önemlidir. Liberal Parti'ye göre Türkiye Birliğe tam üye olacaksa Ukrayna, Belarus, Moldova da üye olmalıdır. Çünkü bu ülkeler Türkiye'den daha Avrupalıdır. Üstelik AB'nin bu ülkelerle daha yakın bağları bulunmaktadır.⁶¹⁹ Milliyetçi aşırı sağ parti olan Özgürlük Partisi (PVV), Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıkmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını endişe verici olarak gören Özgürlük Partisi Türkiye gibi İslami bir ülkenin tam üye olmasıyla Avrupa Parlamentosu'nda Almanya'dan sonra en fazla koltuğa sahip olacağını kurumsal yapıya zarar vereceğini söylemektedir. Diğer yandan Türkiye'nin tam üye olmasıyla birlikte milyonlarca Türkiye kökenli göçmenin Avrupa'ya akın edeceğinin de korkutucu olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden Özgürlük Partisi'ne göre Türkiye AB'ye üye olmamalıdır. Merkez sağ parti olan

⁶¹⁷ "EU delays Turkey membership talks after German pressure", <http://www.bbc.com/news/world-europe-23044600>, (16.03.2015).

⁶¹⁸ Basri Doğan, "Liberal Partili Yeşilgöz: Basın mensuplarının tutuklanmasıyla büyük hata yapıldı", http://www.cihaS.com.tr/news/Liberal-Partili-Yesilgoz-Basin-mensuplarinin-tutuklanmasiyla-buyuk-hata-yapildi_6441-CHMTYyNjQ0MS80, (04.02.2014).

⁶¹⁹ S. Hollander, "The Accession of Turkey to the European Union: The Political Decision-Making Process on Turkey in the Netherlands", *WWR*, S. 29, Haziran 2007, s. 14-18.

Hıristiyan Demokrat Partisi (CDA) ise Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmaktadır. CDA'ya göre Türkiye gibi büyük İslam ülkesinin Birliğe tam üyeliği Avrupa'da hıristiyan birliğini zedeleyecektir. Bunların yanında CDA Türkiye'nin Birliğe tam üyelik için yaptığı reformları saygıyla karşılamakla birlikte insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi konularında yaşanan sorunlar nedeniyle de Türkiye'nin AB üyeliğine karşı bir tutum sergilemektedir.⁶²⁰ Hollanda'da söz konusu partiler, Türkiye için “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini savunurken kamuoyundan da etkilenmektedir. Çünkü Hollanda halkının % 55'nin Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıktığı bilinmektedir. Hollanda halkına göre Türkiye'nin AB'ye girmesi AB'nin değerlerinin ve kimliğinin zedelenmesine ve AB'nin zarar görüp yok olmasına neden olabilecektir. Bu anlamda Hollanda'da liderler ve siyasi partiler de oy kaybı yaşamamak için bu unsuru göz önünde bulundurarak politika üretmektedir.⁶²¹ Bunun için 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'nın yenilenmesinden yana bir tavır sergilemekte ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin daha iyi olacağını düşünmektedirler.

4. “Hollanda'da sol partiler ise Türkiye'nin AB'ye tam üye olması desteklenmektedir.”

Merkez sol parti olan İşçi Partisi (PvdA) ise Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı değildir. Eğer Türkiye tam üyelik için gerekli bütün şartları yerine getirirse üyeliğin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Bununla birlikte Türkiye'nin tam üyeliği konusunda herhangi bir tarih belirlenmemiş olup Türkiye'nin insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi AB'nin öncelikli alanlarında gerekli tüm reformlarını yerine getirip yasal olarak uygulamasının gerekli olduğu

⁶²⁰ Hollander, **a.g.m.**, s. 36-39.

⁶²¹ Luis Bouza Garcia, “European Political Elites' Discourses on the EU: Discussing Europe through Turkish Spectacles”, **European Perspectives**, C. 3, S. 2(5), Ekim 2011, s. 53-73.

vurgulanmıştır.⁶²² Bununla birlikte Sosyalist Parti (SP) ise Türkiye'nin üyelik kriterlerini sağlaması durumunda AB'ye tam üye olabileceğini söylemektedir. Sosyalist Parti Türkiye'nin önüne bir Ermeni Sorunu, Kıbrıs Sorunu gibi bir engel koymamaktadır. Onun için Türkiye'nin tam üyelik kriterlerini sağlaması yeterli olacaktır. Ancak Türkiye'de hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi, Türk ordusunu siyaset üzerindeki etkisi, Kıbrıs sorunu gibi büyük sorunları bulunmaktadır. Bu yüzden Sosyalist Parti'ye göre Türkiye bu kriterleri sağlamaktan uzak görünmektedir.⁶²³ Liberal merkez sol D66 Partisi AB'nin yeni üyelere kapılarının hep açık olduğunu söylemektedir. Ona göre Türkiye gerekli kriterleri sağlarsa AB'ye tam üye olabilecektir. Ancak D66'ya göre AB'nin de bu üyelikten fayda sağlaması gerekmektedir. Muhafazakâr sağ Hıristiyan Birliği (Christen Unie) ise Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine dini sebeplerden ötürü karşı çıkmaktadır. Ona göre Türkiye bir NATO müttefiki olarak değerli bir ülkedir. Ancak AB üye olmamalı ve Türkiye ile görüşmeler en kısa süre içinde durdurulmalıdır. Türkiye AB'nin önemli bir ticari ortağıdır ve AB-Türkiye ilişkileri Rusya-AB ilişkileri gibi bir ilişki biçiminde olmalıdır. Bunun için "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği üzerinde tartışılması gereken bir konu durumundadır. Yeşiller (Groenlinks) ise Türkiye-AB İlişkilerinde müzakerelerin önünde engeller olduğunu bu nedenle tam üyelik sürecinin uzun zaman alacağını söyleyen Yeşiller, tam üyelik kriterlerinin sağlanması durumunda Türkiye'nin AB'ye tam üye olabileceğini söylemektedir.⁶²⁴

⁶²² Hargitai, **a.g.m.**, s. 2.

⁶²³ **a.g.m.**, s. 2-3.

⁶²⁴ **a.g.m.**, s. 3.

5. “Hollanda’da “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin desteklenmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır.”

AB politikalarının belirlenmesinde etkili bir ülke olan Hollanda genel olarak Türkiye’nin AB üyelik sürecine ise ısrarla karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışın sebeplerinden birincisi göç ile ilgilidir. Çünkü Hollanda göçmen nüfusu bakımından diğer AB ülkelerine oranla oldukça ileridedir. Nüfusun %19’u göçmenlerden oluşmaktadır. Türkiye kökenli vatandaşların sayısı ise yaklaşık 380.000 civarında olan Hollanda’da genel olarak bakıldığında Türkiye kökenli göçmenlerin büyük çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır. İşsizlik oranının da diğer AB ülkelerine oranla oldukça düşük olduğu Hollanda da Türkiye kökenli göçmenlerin de yaklaşık %15’i işsiz durumdadır.⁶²⁵ Yani işsizlik oranı oldukça azdır. Bütün bunlara rağmen Hollanda Türkiye’yi AB içinde görmek istememekte ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini savunmaktadırlar.⁶²⁶ Çünkü Hollanda göçmen nüfusun artmasına bağlı olarak AB’nin nüfusunun da artacağından, bir egemenlik kaybı yaşanmasından endişe etmektedir. 2005 yılında Fransa ile birlikte AB Anayasası’nın referandumla reddetmesinin sebebi de bundan dolayıdır. Çünkü Hollanda’nın egemenlik kaybı yaşaması hayati olarak gördüğü çıkarlarına zarar verecektir. Bu yüzden de Hollanda, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği konusunda işbirliğine yanaşmamaktadır.

İkinci olarak Hollanda kendi içerisinde Müslüman göçmen nüfusu sisteme entegre etmede oldukça zorlanmaktadır. Üstelik 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası artan İslam düşmanlığının da Hollanda’da hayli popüler durumdadır. Bu nedenle Hollanda

⁶²⁵Türk Araştırmalar Merkezi Vakfı, **Hollanda ve AB’deki Türk Nüfusu, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü**, Essen, Nisan 2007, s. 5-18.

⁶²⁶Hubert Fausmann, “The Cyprus Issue After Accession”, James Key-Lindsay, Hubert Faustmann and Fiona Mullen, (ed.), **An Island in Europe: The EU and the Transformation of Cyprus**, I.B. Tauris & Co. Ltd., London 2011, s. 159.

Müslüman göçmeleri reddetmektedir.⁶²⁷ Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte AB ülkelerine serbest dolaşım hakkı kazanacağından, elde edeceği bu hakla AB üyesi ülkelere akın edeceği ve entegrasyonun zorlaşacağından korkmaktadır. Bu yüzden Hollanda, Türkiye'ye tam üyelik yerine "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin daha iyi olacağını savunmaktadır.⁶²⁸

Hollanda'nın Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıkışının üçüncü nedeni insan hakları ihlalleri, temel hak ve özgürlüklerin ihlalleri, Kıbrıs Sorunu, Ermeni Sorunu ve AB'nin hazmetme kapasitesi gibi mevcut güncel sorunlardır. Özellikle Hollanda'da güçlü siyasi partiler olarak bilinen Liberal Parti (VVD), İşçi Partisi, Özgürlük Partisi ve Hıristiyan Demokrat Parti (CDA) Türkiye'nin bu sorunlar halledilmeden AB'ye tam üye olarak kabul edilmesinin sakıncalı olduğunu söylemektedirler. Bu partiler Türkiye'de insan hakları ihlallerini yapıldığını, basın özgürlüğünün olmadığını, özellikle Gezi Parkı olaylarıyla birlikte özgürlüklerin de engellendiğini düşünmektedirler. Bu sebeple özellikle Liberal Parti, Türkiye ile müzakerelerde uzun süreden beri bir ilerleme kaydedilmediği Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması gerektiğini ileri sürmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin Ermeni Soykırımını kabul etmesini, Kıbrıs sorununu çözmesi gerektiği, bu sorunlar çözülmeden Türkiye'nin AB'ye girmesinin mümkün olmadığı da söylenmektedir.⁶²⁹ Çünkü onlara göre bu sorunlar yüzünden müzakereler bloke edilmiştir. Bununla

⁶²⁷Sinan Ülgen, **AB İle Müzakerelerin El Kitabı: Ne Bekliyoruz?, Ne Olacak?**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 134.; Open Society Institute, "Muslim in the EU: The Netherlands", **Cities Report**, 2007, s. 10-13.; Çiğdem Nas, "Turkey and the European Union: A Stumbling Accession Process Under New Conditions", Özden Zeynep Oktay (ed.), **Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy**, Ashgate, London 2011, s. 173.; Burak Akçapar, **Turkey's New European Era: Foreign Policy on the Road to EU Membership**, Rowman & Littlefield Pub., Maryland 2007, s. 16.

⁶²⁸Evelyne Ersanilli, "Netherlands", **Netherlands**, S. 11, Kasım 2007, s. 1-6.; Yaşar Yakış, **Mülakat**, 12 Ekim 2014.

⁶²⁹"Hollanda Meclisinde Türk Tartışması", <http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=8247>, (30.01.2014).; SETA, "2013'te Türkiye", **Analiz**, S. 74, Aralık 2013, s. 213.

birlikte Hıristiyan Demokrat Parti ve İşçi Partisi ise Ermeni sorununa odaklanarak Türkiye'nin Ermeni Soykırımını kabul edip gereken şeyleri yapması istemekte aksi takdirde AB'ye üye olmasının mümkün olmadığını söylemektedirler.⁶³⁰

Genel olarak Türkiye'yi AB içinde görmek istemeyen Hollanda, ekonomik ilişkileri yüzünden Türkiye'yi AB'nin dışına tamamen itmemektedir. Çünkü Hollanda için Türkiye oldukça önemli bir Pazar durumundadır. Hollanda da bu pazara en fazla ihracat yapan onuncu ülke durumundadır. Yani Hollanda için Türkiye'nin tam üye olarak Birlik'te yer alması Hollanda'nın hayati ulusal çıkarları için sakıncalıdır. Ancak ekonomik anlamda Türkiye'nin varlığı Hollanda için Türkiye'yi tamamen Birliğin dışında tutmaktan alıkoymaktadır. Bu nedenle ne Türkiye'yi tam üye olarak içeriye alacak ne de tamamen Birliğin dışında bırakacak bir yol olarak "*İmtiyazlı Ortaklık*" gibi bir seçenek düşünülmüştür.

D. Avusturya

1. "Avusturya'nın AB üyeliğine bakışı farklılıklar içermektedir."

1995 yılında Finlandiya ve İsveç ile birlikte AB'ye üye olan Avusturya, yaklaşık sekiz buçuk milyon nüfusa sahiptir. II. Dünya Savaşı sırasında müttefikler tarafından işgale uğramış dost ülke olarak kabul edilen Avusturya, 1955'te SSCB ile Avusturya Devlet Antlaşması'nı imzalamış ve Soğuk Savaş boyunca tarafsız bir statüde kalmıştır.⁶³¹ Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra tarafsızlık politikasının verdiği yalnızlıktan kurtulmak için arayışlara giren Avusturya'da AB'ye üyelik konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Sol partiler, yalnızlıktan kurtulmak için AB içine

⁶³⁰ Sedat Laciner, **Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası: Ermeni İddiaları Türkiye'nin Dünya İlişkilerini Nasıl Etkiliyor?**, USAK Yayınları, Ankara 2008, s s. 429.

⁶³¹ "En Başından İtibaren Avusturya",

http://www.integratioS.at/media/files/anfang/En_basidan_itibaren_Avusturya.pdf, (24.01.2014).

girmek isterlerken, milliyetçi partiler ise bu duruma karşı çıkmışlardır.⁶³² Ancak 1993'te AB ile başlatılan müzakereler çerçevesinde 1995 yılında kamuoyunun % 60'nin olumlu oyu ile Birliğe dâhil olmuştur. Ekonomik krizin başladığı döneme kadar AB'ye eleştirel yaklaşan Avusturya, 2007'de başlayan ekonomik krizle birlikte tek başına olmaksızın AB çatısı altında krizle mücadele etmeyi daha avantajlı bulmuştur.⁶³³ Bu anlamda AB'ye yönelik eleştirel bakışında da azalma olmuştur.

2. “Avusturya, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına en çok karşı çıkan ülkelerden biridir.”

AB'ye üye olduğu 1995 yılından bu yana Avusturya, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine en fazla karşı çıkan ülkelerden biri olmuştur. Bu karşıtlık tarihsel nedenlerden kaynakladığı gibi kültürel farklılıklar ve göç, sınır güvenliği, Türkiye'nin fakir ve Avrupa kamuoyundan destek alamaması gibi ulusal çıkarlarına zarar vereceğini düşündüğü güncel meselelerden de çıkmaktadır.⁶³⁴ Buna göre Avusturya'da Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusu açıldığında Osmanlı Devleti'nin 1683'teki Viyana Kuşatmasını gündeme getirmiştir. Bu tarihsel sebepten ötürü Avusturya kamuoyu da Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakmamakta ve korku duymaktadır.⁶³⁵

Medyanın yaptığı karşıt yayınlar nedeniyle de Avusturya'da yabancı kelimesi Türk ve Müslüman kelimeleriyle örtüşmüştür. Zaman içinde de Avusturya Avrupa'da Türk ve Müslüman karşıtlığının en fazla olduğu ülke haline gelmiştir. Öyle ki 2005 yılında yapılan anketlerde Avusturya halkının %8'inin Türkiye'nin AB üyesi olmasını

⁶³² Aksoy, **a.g.m.**, s. 33-57.

⁶³³ **a.g.m.**, s. 33-57.

⁶³⁴ Kaleağası, **a.g.e.**, s. 235.

⁶³⁵ Cengiz Günay, "Avusturya", Akşit, Şenyuva ve Üstün, (ed.), **a.g.e.**, s. 105.; Selçuk Şeker, "2015 Avusturyasının % 95'i Türkiye'ye Hayır Diyecek", **Zaman Avusturya**, 3 Şubat 2008.

istediği günümüzde bu oranın ise %20 seviyelerinde olduğu görülmektedir.⁶³⁶ Liderler de iktidar olmak ya da iktidarı korumak için kamuoyunun tutumuna göre bir dış politika belirleyip ulus-üstü yapıyı bu dış politika bağlamında şekillendirmek istemektedir.

3. “Avusturya’da genel olarak Türkiye’nin AB üyeliğine destek veren siyasi parti yok denecek kadar azdır.”

Avusturya’da siyasi partilerin Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine bakıldığında Yaklaşık olarak 120 yıllık bir tarihle Avusturya’nın en köklü ve etkin partilerinden birisi olan Sosyal Demokrat Parti’nin (SPÖ) Türkiye’nin AB üyeliğine ilişkin politikası değişiklik göstermekte ve inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Bu durum iç politikada, göç politikasından ötürü yaşanabilecek oy kaybı endişesinden ve uluslararası konjonktürde yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır.⁶³⁷ Örneğin Avusturya SPÖ iktidarının olduğu 10-11 Aralık 1999’daki Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylık statüsüne ilişkin olumlu oy kullanmıştır.⁶³⁸

Aynı yıl içinde Avrupa’da oldukça önemli bir yer tutan İnsan Haklarının Korunması hususunda Türkiye yeterince özen göstermediği gerekçesiyle eleştiriye uğramış, Avusturya’da iktidarda olan SPÖ da Türkiye’ye ilişkin politikalarını sertleştirmiştir. İlk dönemlerinde Türkiye’ye karşı daha ılımlı olan SPÖ’nün bu değişikliği, seçim yenilgileri, 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan İslam Fobisi ve

⁶³⁶ Martin Sajdikand Michael Schwarzingler, **European Union Enlargement: Background, Development and Facts**, Transaction Publishers, New Jersey 2009, s. 356.

⁶³⁷ Ali Ayata, ”Avusturya Kamuoyunda Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Oluşan Kaygılar“, **Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi**, C. 7, S. 3, 2007, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=326>, (24.01.2014).; Adam Szymanski, “The Austrian Governments of Schüssel, Gusenbauer and Faymann: Almsot Full Contuniation“, Leszek Jesien (ed.), **Change and Continuity: The European Policy of Selected European Union Member States**, The Polish Institute of International Affairs, Warsaw 2012, s. 18.

⁶³⁸ ESI, “A Referendum on the Unknown Turk?: Anatomy of An Austrian Debate”, **Picture Story**, Ocak 2008, s. 25-26.

Avusturya’da milliyetçiliğin artmasından kaynaklanmaktadır.⁶³⁹ Öyle ki 2002 yılında AB’nin Türkiye’ye hemen üye olmaması gerektiği ve Türkiye’nin eksikliklerinin yeterince anlatılmadığı söylenmiştir. 2004 ile birlikte SPÖ Türkiye’nin tam üyelik sürecinde gerekli reformları yeterince yerine getirmediğini söyleyerek “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini dile getirmeye başlamıştır. Dahası 2005’te Türkiye ile müzakerelerin başlamasına yönelik bütün üyeler olumlu oy verirken Avusturya karşı çıkmış ve zar zor ikna edilmiştir. Yani SPÖ Türkiye’ye ilişkin net bir politika izlememiş, liderden lidere değişen ve Avusturya iç politikasına göre şekillenen bir dış politika izlemiştir.⁶⁴⁰

2002 yılında seçimleri kaybeden SPÖ 2007 yılında tekrar iktidara gelmiş ve Türkiye’ye ilişkin olarak daha net ve sert bir tavır alarak müzakere sürecinde bütün başlıklar kapanıp her şey yolunda gitse de SPÖ Türkiye’nin üyeliğinin referanduma götürüleceğini söylemiştir.⁶⁴¹ Aynı tutumu 2013 yılında yapılan seçimlerle yeniden iktidar olduğunda da dile getirmiştir. Ona göre Avusturya, Türkiye’nin AB ile özel bir ortaklık içinde olması gerektiğini söylemiş ve ilişkilerin geleceğinin de Avusturya halkına bırakılması gerektiğini belirterek son sözü referandumla Avusturya halkının söylemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁴²

Bununla birlikte bu dönemde Avusturya Türkiye’ye en fazla doğrudan yatırım yapan ülke olsa da özellikle SPÖ’nun Türkiye kökenli göçmenlere yönelik politikaları sertleşmiştir.⁶⁴³ Örneğin 18 yaşında evlenen iki Türk gencin vize talebi 20 yaşlarını

⁶³⁹ Zeynep Songülen İnanc ve Selvet Çetin, ”Avrupa’nın Kendine Dönen Silahı: Dışlayıcılık ve Ayrımcılık“, **SDE Analiz**, Aralık 2011, s. 11-17.

⁶⁴⁰ Günay, **a.g.m.**, s. 107.

⁶⁴¹ Ali Ayata, “Avusturya Kamuoyunda Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliğine Karşı Oluşan Kaygılar”, **Üniversite ve Toplum**, C. 7, S. 3, Eylül 2007, s. 5.

⁶⁴² **Work Programme the Austrian Federal Government 2013-2018: Austria: A Story of Success**, Viyana, Aralık 2013, s. 71.

⁶⁴³ Ayata, **a.g.m.**, s. 109.

doldurmadan kabul edilmemiştir. Bunun yanında göçmenlere oturma izni için dil öğrenme zorunluluğu ve oturma izni almada gereksiz bir sürü evrak talep edilmiştir.⁶⁴⁴

SPÖ'nun dışında Hıristiyan demokrat parti olan Avusturya Halk Partisi (ÖVP) de Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan partilerden biridir. II. Dünya Savaşı'ndan 1970'lere kadar oldukça etkin bir parti olan ÖVP günümüzde Avusturya'da ikinci parti konumundadır. İktidar ve muhalefet olduğu dönemlerde AB'ye küresel boyuttan çok kültürel ve dini boyuttan bakan ÖVP için AB, tarihsel, kültürel ve ortak değerleri, amaçları olan Hıristiyan Demokratların oluşturduğu, demokrasinin yerleşmesini amaç edinen bir birlik olarak görülmektedir. AB'yi bu şekilde gören ÖVP, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmaktadır. Ancak ÖVP uzun dönemden beri iktidarda olmadığı için bu konuda net bir tavrı da bulunmamaktadır. Türkiye'ye yönelik politika belirlerken hem kamuoyundan hem de özellikle Almanya ve Fransa'dan etkilenmektedir. Onlara göre Türkiye için Kopenhag Kriterlerini kısa dönemde tamamlamak zor görünmektedir. Çünkü ülkede namus cinayetleri, töre cinayetleri ve insan hakları ihlalleri devam etmekte ve bütün bunlar da Avrupa değerleriyle uyuşmamaktadır.⁶⁴⁵

İktidara gelene kadar Türkiye'nin üyeliğine ilişkin net bir politika üretmeyen ÖVP, 2002 yılında iktidar olduktan sonra Türkiye'nin AB üyeliğini engellemek için her şeyi yapmıştır. Örneğin Ekim 2005'te Türkiye ile müzakerelerin başlanmaması hususunda oldukça direten ÖVP, zar zor müzakerelerin başlamasına razı olmuştur. Bununla birlikte Türkiye için tam üyelik yerine düşünülen "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini gündemde tutmuş ve Türkiye bütün başlıkları kapatsa bile Türkiye'nin AB üyeliğinin referanduma gideceğini söylemiştir. Çünkü onlara göre Türkiye'nin üyeliği

⁶⁴⁴ Michal Krzyzanowski and Ruth Wodak, **The Politics of Exclusion: Debating Migration in Austria**, Transaction Publishers, New Jersey 2009, s. 13.

⁶⁴⁵ Aksoy, **a.g.e.**, s.46-47.

için kapı açık olsa bile bu üyeliğin son mercii olarak halka da sorulması gerektiğine inanmaktadırlar.⁶⁴⁶

SPÖ ve ÖVP dışında Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan diğer partiler ise Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ) ve Avusturya Birlik Geleceği Partisi (BZÖ)'dir. 1956 yılında kurulan, 1999 yılındaki seçimlerde % 26 oy alarak ikinci parti olan FPÖ, ırkçı söylemleri nedeniyle göçmenlerin oldukça fazla tepkisini çekmiştir.⁶⁴⁷ 2005 yılında FPÖ'dan ayrılan Jorg Haiden de BZÖ'yu kurmuştur. Bu partinin temelinde de göçmen karşıtı politikalar yer almaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında artan İslam fobisi nedeniyle iki parti için de Türk ve Müslüman göçmenler hedef alınmıştır. Bunun yanında iki parti de Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmakta ve üyelik sürecinin bir an önce açılmamak üzere kapatılmasından yana tavır sergilemektedirler.⁶⁴⁸ Çünkü onlara göre Türkiye, ekonomik, kültürel ve coğrafik anlamda Avrupalı değildir. Üstelik 1980'lerden beri Türkiye hem göç alan hem de göç geçiş ülkesi durumunda olduğu için Avusturya sınır güvenliği konusunda endişe yaşamaktadır.⁶⁴⁹ Bu durum da Avusturya'nın ulusal çıkarına zarar verebilecektir. Bu anlamda iki parti de Türkiye'nin AB'ye üye olması zaman içinde Fas ve İsrail'in de üye olmasının kapılarını açacağından ve AB'nin Asya Birliği'ne dönüşeceğiinden endişe etmektedirler. Bu endişe nedeniyle Türkiye'nin üyeliğinin Avusturya'da

⁶⁴⁶ Roundable With, Burak Akcibarand Denis Chaibi, "Turkey's EU Accession: The Long Road From Ankara to Brussels", **Yale Journal of International Affairs**, Kış-Sonbahar 2006, s. 51.; Stefan Engart, **EU Enlargement and Socialization: Turkey and Cyprus**, Routledge, New York 2010, s. 49-50.

⁶⁴⁷ Aksoy, **a.g.m.**, s. 33-57.

⁶⁴⁸ Dora J. Nadolski, **The Etatist Turkish Republic and Its Political and Socio-Economic Performance From 1980 to 1999**, University Press of America, Maryland 2008, s. 103-104.; Öner, **a.g.e.**, s. 163-184.

⁶⁴⁹ Barış Özdal, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve İstihdam Stratejisi", **İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 10, S. 3, 2008, s. 89-121.; Christian Matzka, "Austria and Turkey: Their Burden of Histories", <http://www.herodot.net/conferences/ayvalik/papers/geog-01.pdf>, (24.01.2014).

referandumla götürüleceği söylemi etkili rol oynamışlardır.⁶⁵⁰ Bunun yanında ABD'nin Türkiye'yi etkisi altında tuttuğunu ve AB'ye Türkiye'nin üyeliği konusunda baskı yaptığını ileri süren BZÖ ve FPÖ AB'nin ABD etkisine gireceğinden korktukları için Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmaktadırlar.⁶⁵¹

4. “Avusturya’da sadece Yeşiller Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini desteklemektedirler.”

Avusturya’da Türkiye’nin AB üyeliğine net bir biçimde destek veren tek parti Yeşiller’dir. Yeşiller, daha çok insan hakları, çevre, göçmen sorunları gibi konularla ilgilenmektedir. Onlara göre Türkiye, Asya ve Avrupa arasında bir köprüdür ve bu durum AB tarafından asla göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda Türkiye birçok alanda AB üyeliği için gerekli reformları gerçekleştirdiğini, AB’ye üye olduğunda bu reformların güçleneceğini ve bu aynı zamanda AB’nin bir Hıristiyan Kulübü olmadığı mesajı da verilecektir. Bu yüzden diğer partilerin referandum ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneklerine de net bir şekilde karşı çıkmaktadır. Çünkü Türkiye’nin AB dışında bırakılması kültürel ayrımın artmasına ve AB’nin imajının zarar görmesine neden olacaktır. Bu yüzden Türkiye’nin tam üyeliğine karşı çıkılmaması ve Kopenhag Kriterlerini uygulayıp uygulamadığının takip edilmesinin daha faydalı olacağını ileri sürmektedir.⁶⁵²

Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi Avusturya’da da diğer ülkelerde olduğu dış politika iç politik yapı ve kamuoyundan etkilenecek oluşmaktadır. Bu durum AB politikalarında da görülmektedir. Yani AB ulus-üstü bir yapı olarak

⁶⁵⁰ European Union Center of North Carolina, “Turkey’s Quest for EU Membership“, **EU Briefings**, Mart 2008, s. 7.

⁶⁵¹ Susan Roraffand Julie Krejci, **Culture Shock: A Survival Guide to Customs and Etiquette Austria**, Marshall Cavendis Cooperation, New York 2011, s. 38.

⁶⁵² Aksoy, **a.g.e.**, s. 52.; Ayata, **a.g.m.**, s. 7.

belirleyici olmaktan uzak görünmektedir. Özellikle Avusturya, Türkiye-AB ilişkilerinde Türkiye'yi tarihsel, göç ve güvenlik gibi ulusal çıkarlarına zarar verecek sebeplerden ötürü AB'de istememektedir. Diğer yandan kamuoyunda da bu konuda ciddi bir olumsuz bakış bulunmaktadır. Ancak Avusturya da Türkiye'yi ekonomik olarak oldukça büyük ve önemli bir Pazar olarak görmektedir. Bu anlamda Türkiye'yi tamamen AB dışında bırakmamakta ve ciddi biçimde “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini dile getirmektedir. Ulusal çıkarları bu sayede zarar görmeyeceği için böyle bir seçenek konusunda işbirliği içine girmek istemektedir. Öyle ki Avusturya 17 Aralık 2004 öncesinde seçeneğin resmi belgelerde olması için epeyce çaba sarf etmiştir. Üstelik Türkiye ile müzakerelere Ekim 2005'te başlanmaması hususunda epey çaba sarf etmiştir. Bunda başarılı olamayınca Türkiye bütün şartları tamamlayıp bütün müzakere başlıklarını kapatsa bile üyeliği referanduma götüreceğini söylemiştir.⁶⁵³

II. Türk İç Siyasetinde AB Üyeliği ve “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı

A. Siyasi Partilerin “İmtiyazlı Ortaklık” Seçeneğine Bakışı

1. Anavatan Partisi (ANAP)

6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra iktidar olan ANAP ve lideri Turgut Özal AB yanlısı bir tavır sergilemiş ve hükümet programlarında da tam üyelik hedefini açıkça dile getirmiştir. Bu dönemde daha çok iç sorunlar ve ekonomik yapıyla ilgilenen Özal, Birlik ile ilişkilerinde de ekonomik açılımlar yaparak ilerlemeye çalışmıştır. Böylece ihtilalden sonra kesintiye uğrayan ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Öyle ki 1986'da Ortaklık Konseyi toplanmış ve ilişkiler normale dönmeye başlamıştır.

⁶⁵³TEPAV, a.g.m.,

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271246766r4823.17_Aralik_2004_3_Ekim_2005_Surecinde_Turkiye_Avrupa_Birligi_Iliskilerinin_Analizi_ve_Surecin_Devamina_Yonelik_Cikarimlar.pdf, (30.09.2014).

Hatta Türkiye ekonomik ve siyasi sebeplerden ötürü tam olarak hazır olmamasına rağmen 14 Nisan 1987’de tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. ANAP bu başvuruyu yaparken ilişkilerin karşılıklı menfaatlerin dengelenmesinin ön planda tutan bir anlayış göstermeye çalıştıklarını ifade etmiştir.⁶⁵⁴ Benzer şekilde 1989 yılındaki parti programı ve seçim beyannamesinde de ilişkilerin savunma ve güvenlik yanında iktisadi gelişme ve kalkınmayı da kapsayacağını söyleyen Özal, menfaatlerin dengeleneceğini de söylemiştir.⁶⁵⁵ Soğuk Savaş sonrasında ANAP, Türkiye’yi en kısa sürede Birliğin ileri üyeleri düzeyine getirmeyi amaç edindiklerini ve tam üyelik başvurusuyla gelişen ilişkilerin bu anlayışla daha da hızlanacağını söylemiştir. Diğer yandan ANAP, Türkiye’nin Birliğe tam üyelik kapsamında NATO’nun Avrupa ayağının güçlendirilmesi yolunda çalışmalara özel önem verileceğini de ifade etmiştir.⁶⁵⁶

Özal sonrasında kurulan Yıldırım Akbulut ve daha sonrasında kurulan Mesut Yılmaz hükümetlerinde de Özal’ın politikaları ve AB yanlısı tutum devam etmiştir. Ancak Yılmaz döneminde, Türkiye’nin artık adım atan ve yerine getiren saftan kurtularak artık AB’nin bir şeyler yapması gerektiği vurgulanmıştır. Muhalefet olduğu dönemlerde de AB yanlısı tutumunu sürdüren ANAP 1995 yılında DYP ile kurduğu koalisyon hükümetinde de Türkiye’nin mümkün olan en kısa sürede AB’ye üyeliğinin gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur.⁶⁵⁷ 1997 yılında Refah Partisi’nin iktidarı kaybetmesinden sonra Başbakan olan Yılmaz ve hükümeti için AB üyeliği önemli bir dış politika hedefi olarak devam etmiştir. DSP ve MHP ile kurulan koalisyon hükümeti sırasında ise iki partinin ulusalcı politikaları nedeniyle AB yanlısı

⁶⁵⁴ ANAP, **Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1987 s. 91.

⁶⁵⁵ ANAP, **Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyannameleri ve Programları**, Ankara, 1989, s. 21.

⁶⁵⁶ ANAP, **Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1991, s. 94-95.

⁶⁵⁷ **Doğru Yol Partisi İle Anavatan Partisi arasında imzalanan ortak hükümet protokolü ve ekleri: 3 Mart 1996**, Ankara, 1996, s. 10.

tutumunda yalnız kalmıştır.⁶⁵⁸ ANAP'ın bu tutumu Ali Talip Özdemir, Nesrin Nas ve Erkan Mumcu liderliğinde de AB ile ilişkileri geliştirmek ve bunun için gerekli reformları yerine getirmek milli bir politika ve milli bir dava olarak görülerek değişmeden kalmıştır.⁶⁵⁹ ANAP da "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini reddetmektedir. Eski Genel Başkan Nesrin Nas, bu seçenikle Türkiye'nin bazı haklarından vazgeçeceğini söyleyerek seçeneğin kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır. Seçeneğin 1997 yılında zamanın Başbakanı Mesut Yılmaz'a önerildiğini söyleyen Nas, şu anki hükümete de seçeneğin isminin ve ambalajının değiştirilerek tekrar sunulduğunu ve bunun kabul edilmesinden endişe duyduğunu belirtmiştir.⁶⁶⁰

2. Doğru Yol Partisi (DYP)

23 Haziran 1983'te kurulan DYP, yeniçağın Türkiye ve Türk Dünyası için önemli olduğunu, Türkiye'nin bu çağda büyük gelişme göstereceğini söylemektedir. Bunu sağlamak için de AB üyeliğinin gerekli olduğunu vurgulayarak DYP AB yanlısı bir tutum sergilediğini göstermiştir. DYP Türkiye'nin Birlik'te yer almasıyla demokrasi, üretim, eğitim, hizmet, refah seviyesi, alt yapı ve imar gibi pek çok alanda Topluluk standartlarına ulaşacağına inanmaktadır.⁶⁶¹ Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de yaptığı tam üyelik başvurusundan sonra 1989'da Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan raporu sonrası, Batılılaşmayı ve Batı değerlerini benimsemiş Türkiye'nin

⁶⁵⁸ Sedef Eylem ve İlkey Taş, "Pro-EU and Eurosceptic Circles in Turkey", **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, C. 23, S. 4, Aralık 2007, s. 571.

⁶⁵⁹ ANAP, **Seçim Bildirgesi 2002**, Ankara, s. 2-5.

⁶⁶⁰ "ANAP AKP'nin AB Politikasını Eleştirdi", <http://www.haber7.com/guncel/haber/8333-anap-akpnin-ab-politikasini-elestirdi>, (11.02.2015).

⁶⁶¹ DYP, "Büyük Türkiye Programı: Hürriyet, Güvenlik ve Refah İçin El Ele", **DYP Seçim Beyannamesi 1987**, Ankara, s. 21.; DYP, "Cumhuriyet Medeniyetinin Üç Temeli Hürriyet, Güven ve Refah Dün Üçü Beraberdi Yine Beraber Olacak", **DYP Seçim Beyannamesi 1986**, Ankara, s. 29.

Birlik'ten dışlandığını düşünen DYP, bu duruma sessiz kalınmasını ise anlamsız bulmuştur.⁶⁶²

Bununla birlikte DYP, ANAP'tan farklı bir yolla gerekli sanayi atılımlarının yapılarak Birliğe tam üyeliğin gerçekleştirilebileceği üzerinde durmuştur. Çünkü sanayi için atılacak adımlar, Türkiye'nin dünya ticaretinde artan oranda yer alması için gereklidir. Ortak Pazara tam üyelik de bu durumun gereğidir.⁶⁶³ Tansu Çiller'in Başbakanlığı döneminde 6 Mart 1995'te kabul edilen Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye 22 yıl sürecek olan Gümrük Birliği'ne girmiş ve AB ile üyelik sürecinde önemli bir adım atılmıştır. 2002 yılında yapılan seçimlerle DYP Genel Başkanı olan Mehmet Ağar da AB yanlısı bir tutum sergilemiş ve Türkiye'nin DYP iktidarı ile AB'ye tam üye olacağını ileri sürmüştür.⁶⁶⁴ Bu nedenle Ağar, tam üyelik dışı alternatif modellerin ortadan kalkması gerektiğini söyleyerek “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkmıştır. Çünkü tam üyelik hedefi olan Türkiye'ye kalıcı kısıtlamaların yapılmasını kabul edilemez bulmaktadır.⁶⁶⁵

3. Saadet Partisi (SP)

Milli Selamet, Milli Nizam, Refah Partisi ve Fazilet Partisi'nin halefi olan Saadet Partisi de kendisinden önceki partiler gibi AB ve Türkiye'nin AB üyeliğine bakışı olumsuz olmuştur. Genel olarak kapitalizme karşı olan Saadet Partisi için AB, Türkiye'yi sömürülecek bir Pazar olarak görmekte AB sürecinin sağlıklı bir şekilde işlemesi şartıyla ilişkilerin devam edebileceğini aksi takdirde üyeliğin şart olmadığı söylemektedir. AB'yi bir “*Hıristiyan Kulübü*” olarak gören Saadet Partisi, “*İslam*

⁶⁶² DYP, **Seçim Bildirgesi 1991**, Ankara, s. 12.

⁶⁶³ DYP, **Doğru Yol Partisi Programı**, Ankara, 24 Kasım 1990, s. 110.

⁶⁶⁴ Yolcu, **a.g.t.**, s. 141

⁶⁶⁵ “Ağar: İmtiyazlı Ortaklık Asla Kabul Edilemez”, **Türkiye**, 13 Aralık 2004.

Birliği” nin Türkiye için AB üyeliğinden daha fazla kazanç sağlayacağı üzerinde durmuştur.⁶⁶⁶ Çünkü Saadet Partisi’ne göre AB’nin Kıbrıs, Ege Denizi, azınlıkların yeniden tanımlanması konusundaki istekleri ve faaliyetleri Türkiye’nin birlik ve beraberliği için tehdit oluşturmaktadır. Diğer yandan AB’yi Siyonizm’in kontrolünde kurulmuş bir kuruluş olarak gören ve Müslümanlara karşı olduğunu ileri süren SP, bu sebepten dolayı AB ile ilişkilerin bu şekilde devam etmesi etmemesinden daha iyi görölmektedir.⁶⁶⁷

AB’nin Türkiye’yi hiçbir zaman tam üye olarak kabul etmeyeceğini ileri süren Saadet Partisi “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi bir seçeneği de akıl almaz dayatmalardan biri olarak kabul etmektedir. Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasına karşı olan SP, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine de karşı çıkmaktadır. Çünkü “*İmtiyazlı Ortaklık*” Türkiye’nin prestijini kıran bir ortaklık olacaktır. Bu yüzden ilişkiler tam üyelik olmasa bile barış, diyalog, adalet ve eşitlikten yana eşit koşullarda süren karşılıklı bir şekilde olmalıdır.⁶⁶⁸

4. Demokratik Sol Parti (DSP)

14 Kasım 1985’te kurulan Demokratik Sol Parti, Türkiye’nin AB tam üyelik sürecini desteklemektedir. Bunun için ekonomi politikaların bir an önce gerçekleştirilmesi, hukuki alt yapının oluşturulması ve teknolojik atılımların hızlıca yapılarak Türkiye’nin AB standartlarına en kısa zamanda ulaşmasını amaçlamıştır.

⁶⁶⁶ E. Ayşen Hiç Gencer, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Bakışlar: Dün, Bugün ve Yarın”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 25, Ağustos 2011, s. 1-16.

⁶⁶⁷ <http://www.saadet.org.tr/kurumsal/v-dis-politika/687>, (12.03.2014).; İsmail Hakkı Akkiraz, “Milli Görüş Saadet Partisi Hazımsızlığı”, http://www.milligazete.com.tr/koseyazisi/Milli_Gorus_Saadet_Partisi_hazimsizligi/19014#.UyBZkz9viI, (12.03.2014).

⁶⁶⁸ “Saadet Partisinin Avrupa Birliğine Bakışı”, Çağrı Erhan, Özlem Genç ve Zerrin Dağcı Sakarya (ed.), **Siyasi Partilerin Avrupa Birliği’ne Bakışı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, s. 199-241.

Çünkü Türkiye'nin AB üyeliği Cumhuriyetin başından beri benimsediği hedeflere uygun bir şeydir. Ancak Avrupa Birliği ile ilişkiler ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, Türkiye'nin ulusal çıkarları ve politikaları zedelenmediği sürece faydalı görülmüştür.⁶⁶⁹ Bu yüzden DSP'ye göre Türkiye AB'ye tam üye olma sürecinde Avrupa devletleriyle ilişkilerini geliştirirken tek yanlı bağımlılık ve eşitsizlik getirecek düzenlemelerden kaçınmalıdır.⁶⁷⁰ Diğer yandan AB ile ilişkilerde Kıbrıs ile ilgili istenen ödünlerin önleneyeceğini söyleyen DSP aynı zamanda yapılacak reformların Türkiye'nin hem ekonomik hem de demokrasi alanında gelişmesini sağlayacağını göz önünde tutmuştur.⁶⁷¹ Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra artık Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika izlemesi gerektiğini ifade eden DSP, bu sayede Türkiye'nin AB'ye ihtiyacının kalmayacağını aksine AB'nin tam üyelik için Türkiye'nin kapısını çalacağını dile getirmiştir.⁶⁷² 1999 yılında MHP ve ANAP ile kurduğu koalisyon hükümetinde de AB'ye yönelik genel tutumunu sürdürmüştür. Yani DSP de AB üyeliğine sıcak bakmakla birlikte bu sürecin eşit düzeyde ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını zedelemeyeceği sürece faydalı olacağını dile getirmiştir. 2002 yılındaki seçim beyannamesinde de bu tutumunu koruyan DSP, ulusal çıkarlar ve politikalar zedelenmediği sürece AB üyeliği konusunda kararlı olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷³ Yani DSP için AB üyeliği bir saplantı değil bir hedef olmuştur.

DSP AB'nin bazı üye ülkeleri tarafından ileri sürülen "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini reddetmektedir. AB'ye tam üyeliği bir Türkiye'de demokrasiyi ekonomik kalkınmayı sağlayacak bir çağdaşlaşma projesi olarak gören DSP, bu seçeneğin çifte

⁶⁶⁹ DSP, **Seçim Bildirgesi 1987**, Ankara, s. 59-61.

⁶⁷⁰ DSP, "DSP İle Dürüst Yönetim Hakça Düzen, Ulusal Birlik", **DSP Seçim Bildirgesi 1995**, Ankara, s. 50-51.

⁶⁷¹ **a.g.m.**, s. 95.

⁶⁷² DSP, "Gözün Aydın Türkiye", **DSP Seçim Bildirgesi 1991**, Ankara, s. 64.

⁶⁷³ DSP, "Sesiz Devrim: DSP'nin Ülke Sorunlarına Yaklaşımları ve Çözüm Önerileri", **DSP Seçim Bildirgesi 2002**, Ankara, s. 20.

standart yarattığını ve sınırlayıcı şartların ulusal onuru zedelediğini ileri sürmektedir.⁶⁷⁴ “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan tuhaf bir yaklaşım olarak gören DSP, bu seçenikle Türkiye’nin AB’nin nimetlerinden faydalanmayıp külfetlerini çekeceğini düşünmektedir.⁶⁷⁵ Hasan Erçelebi, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin bazı sebeplerden dolayı ileri sürüldüğünü söylemektedir. Bunlardan birincisi Türkiye’nin büyük nüfusudur. Buna göre Türkiye AB’ye tam üye olduğunda Birliğin karar alma mekanizmasında Almanya’dan sonra en fazla koltuğa sahip olacak ve Almanya ve Fransa arasında üçüncü bir güç olarak girerek kararların alınmasını etkilemesinden korkulmaktadır. İkinci olarak Türkiye AB’ye tam üye olduğunda AB’den oldukça fazla fon alabilecektir. Bu da AB’yi sıkıntıya sokacaktır. Üçüncü olarak Türkiye’deki genç işgücünün fazlalığı da AB’yi endişelendirmektedir. Buna göre Türkiye AB’ye tam üye olduğunda işgücü Avrupa’ya akın edecek ve AB’de var olan işsizlik daha fazla artacaktır. Diğer yandan Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin buldukları ülkelerde entegrasyon sorunu yaşamaları Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasıyla AB’de de yaşanacağından korkulmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Erçelebi “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin ortaya atıldığını ve bu seçenikle Türkiye’ye kısıtlamalar konmasının planladığını söylemektedir.⁶⁷⁶ “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin 17 Aralık 2004 Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 23. maddesinde yer aldığını söyleyen Erçelebi bu seçeneğin Türkiye’de asla kabul edilmeyeceğini söylemektedir. Ona göre bu seçeneğin ortadan kalkması için

⁶⁷⁴ Seçil Erdem, “Türkiye’de Sosyal Demokratların Avrupa Birliği’ne Yaklaşımları”, **Toplum ve Demokrasi**, C. 2, S. 2, Ocak-Nisan 2008, s. 91-106.

⁶⁷⁵ Hasan Erçelebi, **Mülakat**, 10 Şubat 2015.

⁶⁷⁶ Erçelebi, **Mülakat**.

Türkiye'nin insanlarını kaliteli yetiştirmesi, insan gücü planlaması ve eğitim planlaması yapması gerekmektedir.⁶⁷⁷

5. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)

Millet Partisi ve sonrasında Cumhuriyet Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) dönüşerek 1969 yılında şimdiki adını alan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), NATO'ya sıcak bakmasına karşın Ortak Pazar'a çok da sıcak bakmamıştır. Aslında Türkiye'nin Birlikle ilişkilerini destekleyen MHP, ilişkilerin eşit şartlar altında olmaması durumunda Birliğin Türkiye'ye zarar vereceğini ileri sürmektedir. MHP, Ortak Pazarın Türk milletinin iktisadi, sosyal ve siyasi geleceğine son vereceğini söylemekte ve böylece Türkiye sanayisinin doğmadan öleceğini ifade etmektedir. Bu anlamda MHP Birlik-Türkiye İlişkilerini Türkiye için bir kimlik ve kader sorunu olarak görmemektedir. Yani Türkiye'nin ne pahasına olursa olsun Birlik yörüngesinde sürüklenmeye mecbur ve muhtaç olduğunu kabul etmemektedir.⁶⁷⁸

Türkiye'nin milli birlik ve bütünlüğü, terör ve bölücülük, Kıbrıs, Yunanistan ve Ermenistan konularındaki yaklaşımına ve Türkiye'nin menfaatlerine zarar vermemesi şartıyla, ortaklık müzakerelerinin sürdürülmesi ve tam üyelik dışındaki yaklaşımların kabul edilmemesi, MHP politikasının temelini oluşturmaktadır. MHP'ye göre, Birliğe üye ülkelerin milli duyarlılıklarımıza gösterecekleri saygı, bu ülkelerle olan ilişkilerimizin geleceğini belirleyecek temel kriterleri oluşturmaktadır.⁶⁷⁹ Türkiye'nin AB üyeliğine eşit şartlar olması halinde destek veren

⁶⁷⁷ Erçelebi, **Mülakat**.

⁶⁷⁸ MHP, **Seçim Beyannamesi 1973**, Ankara, s. 48-70.

⁶⁷⁹ MHP, "Türkiye'nin Onurlu Geleceği", **MHP Seçim Beyannamesi 2002**, Ankara, s. 120.

MHP'ye göre AB ile ilişkilerin tek taraflı beklenti ve fedakârlıklar içinde yürütülmemesi gerektiği üzerinde durmaktadır.⁶⁸⁰

MHP, Avrupa Birliği'nde bazı ülkeler tarafından ortaya atılan ve Türkiye'ye tam üyelik yerine sunulan “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine sıcak bakmamaktadır.⁶⁸¹ Çünkü MHP, Türkiye'nin özürlü bir aday ülke gibi görülmesinin ve buna göre bir politika izlenmesinin eşit statükoyu anlamsız kılacağını söylemektedir. Böyle bir ortamda MHP, Türkiye-AB ilişkilerinin kopabileceğini, Türkiye'nin ne olursa olsun AB'ye muhtaç olmadığını ve her iki tarafında açık, dürüst ve samimi davranması gerektiğini söylemektedir.⁶⁸² Çünkü MHP için AB, Türkiye'nin kader meselesi değildir. Eğer ilişkilerde eşit şartlar olmayacaksa, ilişkilerin niteliği tam olarak açığa kavuşmayacaksa bu durum Türkiye'nin ulusal çıkarlarına zarar verecektir. MHP ise Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek bir ilişkiyi anlamsız bulmaktadır.⁶⁸³ MHP için “*İmtiyazlı Ortaklık*” ikinci sınıf bir ilişkidir. Türkiye'yi kurumsal yapının olumsuz değişimi, serbest dolaşım, AB fonlarının göreceği zararlardan dolayı tam üye olarak AB'ye almayan ancak AB'nin Türkiye'ye ihtiyaç duyduğu savunma ve güvenlik ve ekonomik alanlarda bazı imkânlar tanıyacak bir ortaklığı AB'nin etki ve kontrolü altında kalınacak bir statü olarak gördüğü için “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkmaktadır.⁶⁸⁴

⁶⁸⁰ MHP, **Milliyetçi Hareket Partisi Programı**, Ankara, 5 Kasım 2000, s. 98.

⁶⁸¹ MHP, “Geleceğe Doğru”, **MHP Parti Programı 2009**, Ankara, s. 127-128.; <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b03001h.htm>, (26.01.2015).

⁶⁸² MHP, “Milli Duruş ve Kararlılık Belgesi”, **MHP Seçim Beyanamesi 2007**, Ankara, s. 119-120.

⁶⁸³ MHP, “2023'e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi: Ses Ver Türkiye”, **MHP Seçim Beyanamesi 2011**, Ankara, s. 188-189.

⁶⁸⁴ “MHP'nin Avrupa Birliği'ne Bakışı”, Çağrı Erhan, Özlem Genç ve Zerrin Dağcı Sakarya (ed.), **a.g.e.**, s. 272.

6. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)

3 Kasım 2002 seçimleriyle iktidara gelen AK Parti ilk dönemlerinde Türkiye-AB ilişkilerine oldukça önem vermiştir. AK Parti için Türkiye'nin hem coğrafik hem de tarihsel olarak AB ile yakın bağları bulunmaktadır. Bu anlamda AB ile ilişkiler AK Parti parti programları ve hükümet programlarında ön sıralarda yer alan bir hedef olarak görülmüştür. Yaşar Yakış'a göre AK Parti için Türkiye'nin AB'ye katılım süreci Cumhuriyetin ilanından sonraki en önemli çağdaşlaşma süreci olmuştur.⁶⁸⁵ Bunların ışığında AK Parti, adaylığın üyelik için önemli olduğunu ve en kısa zamanda katılım müzakerelerine başlanması gerektiği ve Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerinin tamamını gerçekleştirme hususunda kararlı olacağını vurgulamıştır.⁶⁸⁶ Bunun için de uyum yasalarının güçlendirilmesi ve temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi için çalışılacağını dile getirmiştir.⁶⁸⁷ İktidar olduktan sonra 2004 yılında AB ile müzakerelere başlama tarihi alan ve 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlama başarısını gösteren AK Parti son dönemlerinde ise gerek terör, anayasa çalışmaları gibi iç sorunlar gerek küresel ekonomik kriz ve Arap Baharı gibi sorunlar gerekse AB ile yaşanan Kıbrıs sorunundan dolayı AB üyelik süreci alt sıralarda yer almaya başlamıştır.

Almanya, Fransa, Avusturya gibi devletler tarafından dile getirilen "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği AK Parti tarafından reddedilmiştir. Örneğin Abdullah Gül 2004 Zirvesi öncesinde tam üyeliğe alternatif kabul edilmeyeceğini söylemiştir.⁶⁸⁸ Benzer şekilde Ali Babacan da Türkiye-AB ilişkilerinde hedefin eşit koşullar altında tam üyelik olduğunu vurgulamış ve tam üyelik dışı bir şeyin düşünülmemeyeceğini

⁶⁸⁵ Yakış, **Mülakat**.

⁶⁸⁶ AK Parti, "Her şey Türkiye İçin", **AK Parti Seçim Beyannamesi**, Ankara, 2002, s. 92.

⁶⁸⁷ AKP, "Kalkınma ve Demokratikleşme Programı", **AKP Parti Programı 2007**, Ankara, s. 60.

⁶⁸⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c068/tbmm22068032.pdf>, (26.01.2015).

söylemiştir.⁶⁸⁹ AB Bakanlığında çalışan bir yetkili Türkiye'nin müzakere sürecinde olduğunu ve hedefin tam üyelik olduğunu söyleyerek “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini kabul edilemez olarak nitelendirmiştir. “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ilişkilerin şu anki durumu ile tam üyelik arasındaki her şey şeklinde tanımlayan AB Bakanlığındaki yetkili AB üyesi bazı devletlerin bu seçeneği, Türkiye'nin tam üye olmasıyla elde edeceği bölgesel fonlar, tarım politikası, kişilerin serbest dolaşımı ve karar alma mekanizmasına katılımla Birlik içinde Birliğe zarar verecek değişimlerin yaşanmasından ve Türkiye'nin Birlik içinde etkisinin artacağından korktukları için önerdiklerini söylemektedir. Diğer yandan Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olan ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini öneren devletlerin en fazla Türk nüfusunu barındıran ülkeler olduğunu söyleyen Bakanlık yetkilisi burada yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin entegrasyon sorunu yaşadıklarını bu yüzden söz konusu ülkelerin toplumsal yapılarının sıkıntılı olduğunu söyleyerek Türkiye'nin tam üye olması durumunda aynı durumun AB bünyesinde de yaşanmasından endişe ettiklerini söylemektedir. Buna rağmen Bakanlık Yetkilisi her şeye rağmen tam üyelikten vazgeçilmemesi gerektiğini de vurgulamıştır. Bununla birlikte Bakanlık yetkilisi özellikle Avrupa için önemli olan değerlerin Türkiye'de yerleşmesi için ciddi adımlar atılırsa ve Avrupa devletlerinin Türkiye'ye bakışlarındaki mevcut algı değişirse Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasında büyük avantaj sağlanacağı ileri sürmektedir. Bu sayede “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği ortadan kalkacaktır.⁶⁹⁰

AK Partiye göre “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği AB'ye ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda zarar getirecek bir seçenek olup Türkiye'yi ikinci sınıf bir ülke statüsüne sokacaktır. AK Parti, AB'nin küresel bir aktör olması ve savunma ve

⁶⁸⁹ Esra Çayhan ve Ebru Oğurlu, **Türkiye-AB İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı**, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s. 59-64.

⁶⁹⁰ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Mülakat**.

güvenlik politikasını başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi için Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu söylemektedir.⁶⁹¹ Bununla birlikte AK Parti, AB'yi ikili oynamakla ve müzakere süreci devam ederken yeni kurallar koymakla ve üyeliği zorlaştırmakla suçlamıştır. Türkiye'nin AB üyeliğini bir amaç değil de Türkiye halkını hak ettiği bir araç olarak gören AK Parti, “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi bir seçeneğin gündeme gelmesi ve ısrar edilmesi durumunda, AB'ye tam üyelik için gerekli olan Kopenhag Kriterleri'nin “*Ankara Kriterleri*” olarak yeniden tanımlanıp yola devam edeceklerini söylemiştir.⁶⁹² AK Parti için AB'ye tam üyelik süreci ve gerekli kriterlerin yerine getirilmesi modernleşme sürecinin doğal bir sonucu olmuştur. AB kriterlerinin hayata geçirilmesi devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamızın için atılacak önemli bir adımdır. Bu şartlar AB'den bağımsız olarak düşünüldüğünde bile kaçınılmaz olarak gereklidir.⁶⁹³ Bu yüzden AK Parti tam üyelik yerine ortaya atılan “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini reddetmekte ve tam üyelik hedefini sürdürmekten yana bir tavır sergilemektedir. Çünkü AK Parti'ye göre Türkiye'nin AB üyeliği Türkiye'ye büyük avantajlar sağlayacaktır. Bir kere AB üyeliği Türkiye'de demokrasinin oturması ve gelişmesi, ekonomik açıdan kazançlar sağlanması, Türkiye halkının daha iyi yaşam koşullarında, daha özgür, daha fazla hak ve güvencelere sahip olarak yaşamasında büyük katkı sağlayacaktır.⁶⁹⁴ Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği AB'ye de katkı sağlayacaktır. Yaş ortalaması 29.2 olan Türkiye, yaklaşık 25.7 milyon olan aktif iş gücüyle Avrupa'nın en büyük dördüncü işgücü piyasasına sahiptir. Buna karşın AB'nin yaş ortalaması 40 yaş üstü olup genç iş gücü gün geçtikçe azalmaktadır.

⁶⁹¹ “Avrupa'nın Geleceğinde Anahtar Türkiye”, http://diyarbakirproje.gov.tr/userfiles/files/Avrupanin_Geleceginde_Anahtar_Turkiye.pdf, (22.01.2015).

⁶⁹² AKP, **2023 Siyasi Vizyonu**, Ankara, 30 Eylül 2012, s. 60.

⁶⁹³ AKP, “Her şey Yolunda Türkiye”, **AKP Seçim Bildirgesi 2002**, Ankara, s. 4.

⁶⁹⁴ “AB Üyesi Bir Türkiye: Daha Demokratik, Daha Saygın, Daha Modern, Daha Güçlü”, http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ab_uyesi_turkiye.pdf, (22.01.2015).

Türkiye'nin tam üyeliğiyle AB'nin toplumsal dinamizminin artacağı düşünülmektedir. Diğer yandan Türkiye'nin stratejik konumu, enerji koridorunda bulunması ve Türkiye'nin kritik çatışma bölgelerindeki uyuşmazlıkların çözümüne katkı sağlamaya çalışması AB'nin küresel güç olması, enerji kaynaklarının çeşitlenmesi ve AB'nin enerji güvenliği için önemli bir konuma sokmaktadır. Diğer yandan uluslararası terörizm, yasa dışı göç, uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı gibi suç unsurlarında Türkiye ile işbirliği yapılması AB'nin bu tür tehditlerle mücadele etmesinde aktif rol oynamasına neden olacaktır.⁶⁹⁵ Bu nedenle “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği reddedilmekte ve tam üyeliğe alternatif olarak görülen her şeye şüpheyle bakılmaktadır. Örneğin Yakın zaman içinde kabul edilen Pozitif Gündem'in AB Bakanlığı tarafından tam üyeliğe alternatif bir seçenek olarak algılandığını söyleyen Bakanlık yetkilisi Pozitif Gündem'in AB yetkililerinin ağzından tam üyeliğe alternatif olmadığı teyit edildikten sonra kabul edildiğini söylemektedir.⁶⁹⁶

Bu nedenlerden ötürü AK Parti hükümeti “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini önlemek için Türkiye'nin tam üyelik için gerekli kriterleri yerine getirmesi gerektiğini söylemiştir. Diğer yandan Birlik için de devletlerin etkin olduğunu söyleyen Avrupa Birliği Bakanlığı yetkilisi Almanya'nın Türkiye'nin tam üyeliği konusunda olumlu bir tavır takınması durumunda Avusturya ve Fransa gibi Türkiye'nin tam üyeliğine karşı olan devletlerin de olumlu bakacaklarını ve kamuoylarını da bu yönde şekillendireceklerini düşünmektedir.⁶⁹⁷

⁶⁹⁵ “Avrupa'nın Geleceğinde Anahtar Türkiye”, http://diyarbakirproje.gov.tr/userfiles/files/Avrupanın_Geleceginde_Anahtar_Turkiye.pdf, (22.01.2015).

⁶⁹⁶ Avrupa Birliği Bakanlığı 1, **Mülakat**, 16 Şubat 2015.

⁶⁹⁷ Avrupa Birliği Bakanlığı 1, **Mülakat**.

7. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

9 Eylül 1923'te kurulan CHP, başından beri Avrupa Birliği'ne tam üyeliği desteklemiştir. Türkiye'nin Birliğe üyelik hedefi, Atatürk'ün çağdaşlaşma devriminin doğal bir uzantısı olarak görülmektedir. Zaten Birliğe tam üyelik hedefini öngören Ankara Anlaşması'nda İsmet İnönü'nün imzasının olması, CHP'nin, Birliğe karşı olmadığını en önemli göstergesidir.⁶⁹⁸

CHP, Birliğe tam üyeliği sadece büyük bir Pazar olarak gördüğü için ya da ekonomik anlamda Türkiye'ye önemli imkânlar sağlayacağı için değil aynı zamanda Birliğin değerler sistemi yüzünden de istemektedir. Çünkü Türkiye, kurulduğu andan itibaren AB'yi bir çağdaşlaşma projesi olarak görmüştür.⁶⁹⁹ Türkiye, Birliğe üye olursa, demokrasi, insan hakları gibi Birlik değerler sistemini benimseyip onlardan kopamayacağı düşünülmektedir. Bu yüzden CHP, sürekli ve bilinçli olarak Birlik üyeliğini desteklemiştir. Ancak burada karşı çıkılan şey, Birliğe üye olmaktan kaynaklanan bütün haksızlıkların sineye çekilmesi konusu olmuştur. Birlik ve üyeleri, Türkiye'ye karşı haksız bir tepki gösterirse, ona tek taraflı yükümlülükler dayatırsa, ona çifte standart uygularsa CHP bunun karşısında duracaktır. Bu durum CHP'nin Birliğe üyeliğe karşı olduğu anlamına gelmemektedir.

CHP, Birliğin coğrafi ve kültürel farklılıklar gibi nedenlerle, Türkiye'yi tam üyelikten alı koyması ya da Türkiye'ye özel bir statü vermeyi amaçlayan politikalara yönelmesi durumunda, Türkiye'nin başta Gümrük Birliği olmak üzere mevcut taahhütlerinin gözden geçirilerek ülke çıkarına yönelik adımları kararlılıkla atmaya amaçlamıştır. Bunu da, Katma Protokol'ün görüşmeleri sırasında Protokol'ün Türkiye için sakıncaları olduğunu dile getirip Protokol'ün yapılmasına karşı olduğunu

⁶⁹⁸ "CHP'nin AB'ye Bakışı", Çağrı Erhan, v.d., (ed), **a.g.e.**, s. 46-47.

⁶⁹⁹ "CHP'de Ecevit Dönemi", <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ecevit/2bolum.asp>, (11.03.2014).

bildirerek göstermiştir.⁷⁰⁰ AB'ye tam üyelik sürecinde Kıbrıs meselesinin bir ön koşul olarak konulduğunu belirten CHP, bu politikanın tavizci ve başarısız olduğunu ve Kıbrıs'ın hiçbir zaman bir ön koşul olarak kabul edilmeyeceğini söylemektedir.⁷⁰¹ Yani CHP eşit diğer ülkelerle eşit şartlarda, ülke çıkarları zarar görmeyecek ve Türkiye'nin kimliğine, değerlerine, onuruna sahip çıkacak şekilde ilişkilerin devam etmesi şartıyla AB üyeliğine sıcak bakmaktadır.⁷⁰²

CHP, son dönemlerde Almanya ve Fransa gibi üyesi ülkeler tarafından ileri sürülen “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkmaktadır. Ayşe Danişoğlu'na göre “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği Türkiye-AB arasındaki ekonomik işbirliğini sağlamak için istenen, siyasi olarak da nüfus büyüklüğü, genç işgücünün varlığı gibi nedenlerle Türkiye'nin önüne bariyerler koyan bir ilişkidir.⁷⁰³ AB ile ilişkilerindeki temel hedefinin eşit koşullu tam üyelik olduğunu söyleyen CHP, açık uçlu ve çifte standartlı müzakerelerin kısıtlamalara yol açtığını belirtmektedir.⁷⁰⁴ Bu yüzden CHP tam üyelik hedefinden sapma olmadığını ifade etmekle birlikte CHP, kalıcı kısıtlamaların olduğu ve başka koşulların dayatıldığı “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi bir özel statünün kabul edilmeyeceğini söylemektedir.⁷⁰⁵ Danişoğlu'na göre de CHP için Türkiye'nin hedefi AB'ye tam üye olmaktır. Bu yüzden başka alternatif yollar tartışılmamalıdır. Çünkü CHP için AB üyeliği demokrasinin yerleşmesi, kurumlarda şeffaflığın sağlanması ve insan haklarının korunması için gereklidir. “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle bu değerlerin ne derece yerleşeceği tam olarak açık değildir. Bu değerlerin olmaması da

⁷⁰⁰ CHP, “Ak Günlere”, **CHP Seçim Bildirgesi 1973**, Ankara, s. 223.

⁷⁰¹ CHP, “Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi: Herkesin Türkiye'si” **CHP Seçim Bildirgesi 2011**, Ankara, s. 125.

⁷⁰² CHP, “İdeolojik Özümüz ve Temel Tercihlerimiz”, **CHP Parti Programı 1993**, Ankara, s. 119.;

CHP, “Güzel Günler Göreceğiz”, **Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi**, Ankara, 2002, s. 92-93.

⁷⁰³ Ayşe Danişoğlu, **Mülakat**, 19 Ekim 2014.

⁷⁰⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c088/tbmm22088115.pdf>, (26.01.2015.).

⁷⁰⁵ CHP, “Pusulâ 2007”, **CHP Seçim Bildirgesi 2007**, Ankara, s. 16.; CHP, “Çağdaş Türkiye İçin Değişim”, **CHP Parti Programı 2008**, Ankara, s. 124-138.

demokrasinin olmamasına neden olacak ve bu durum da Pazarın işleyişinden siyasi istikrara kadar pek çok şeyin bozulmasına yol açacaktır. Bu yüzden CHP için “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği gündem dışı tutulmaktadır.⁷⁰⁶

8. Büyük Birlik Partisi (BBP)

29 Ocak 1993’te Muhsin Yazıcıoğlu başkanlığında kurulan BBP milliyetçi, maneviyatçı, demokrat bir harekettir. Türk ve İslam coğrafyasında büyük bir birlik ve dayanışma politikası oluşturmak isteyen BBP, Türkiye’nin AB üyeliğine karşı çıkmaktadır.⁷⁰⁷ Türkiye’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, bayrağı, sınırları ve dili tartışılmadan güvenlik, özgürlük ve refah içinde bir toplum oluşturmak isteyen BBP’ye göre AB Türkiye için zaman ve enerji kaybıdır. Çünkü AB Gümrük Birliğiyle kaybedilenler düşünüldüğünde Türkiye’yi büyütecek değil köleleştirip zayıflatacak, egemenliği yok edecek bir projedir. Bu yüzden BBP, AB’ye tam üyelik yerine Büyük Türk Birliği’nin kurulmasından yanadır.⁷⁰⁸ AB’ye karşı olmakla birlikte karşılıklı çıkara dayanan ikili ilişkilerden yana olan BBP “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğine de karşıdır. Çünkü BBP genel olarak Türkiye’nin ikinci sınıf bir muameleye tabi olduğu kuruluşlarda yer almasını istememektedir. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini de Türkiye için ikinci sınıf bir muamele olarak gördüğü için hem AB’ye tam üyeliğe hem de “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğine karşı çıkmaktadır.⁷⁰⁹

⁷⁰⁶ Danişoğlu, **Mülakat**.

⁷⁰⁷ http://www.bbp.org.tr/menu_detail.php?icerikid=8, (19.01.2015).

⁷⁰⁸ http://www.bbp.org.tr/menu_detail.php?icerikid=6, (19.01.2015).; “AB Gereksiz Bir Hayal Tüneli“, http://www.bbp.org.tr/muhsinyazicioglu/konusma_oku.php?id=43, (19.01.2015).

⁷⁰⁹ Çayhan ve Oğurlu, **a.g.e.**, s. 184.

9. Demokratik Halk Partisi (DEHAP)-Demokratik Toplum Partisi (DTP)-Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)-Halkların Demokratik Partisi (HDP)

27 Ekim 1997’de kurulan DEHAP Türkiye’nin AB’ye tam üyelik sürecini desteklemektedir. Çünkü DEHAP AB müzakere sürecinin Türkiye’de demokrasinin tam anlamıyla işleminde, reformların yapılması ve hızlanmasında gerekli olduğunu savunmaktadır.⁷¹⁰ DEHAP Parti Programında da Türkiye’nin demokrasi ve uluslararası hukuka uyumu için BM, Avrupa Konseyi, AGİT gibi kuruluşların ilgili sözleşme ve kararlarına uyması gerektiğini söylemiştir. Bu anlamda demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi için de AB’ye üyelik sürecinin ve iç hukukun AB normlarına uyum sürecinin öncelikli görevlerden olacağını söylemiştir.⁷¹¹ Kasım 2005’te kurulan ve 11 Aralık 2009’da Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılan DTP, Kürt milliyetçisi bir partidir. 2009’da kapatıldıktan sonra yerine kurulan BDP ve HDP de aynı düşünceleri içinde barındırmaktadır. BM, Avrupa Konseyi, AB, AGİT gibi kuruluşlarla işbirliği ve dayanışma temelinde bir ilişki geliştirmek isteyen DTP, bu kuruluşların etki alanında kalmadan dünya barışının korunması, uluslararası işbirliği ve halklar arasında dayanışma ilkeleri çerçevesinde çalışma yürütmeyi amaçlamıştır.⁷¹²

AB’nin genişleyip derinleşerek ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal bir birliğe doğru gittiğini belirten DTP, üyelik ve müzakere sürecinin hızlanması için eşit ilkeler çerçevesinde çalışmalar yapılacağını söylemektedir. AB ile üyelik sürecinin demokratikleşme açısından destekleyen DTP, ilişkilerin sorunsuz işlemesi için AB müktesebatına uyumun öncelikli görev olduğunu ifade etmektedir. Diğer yandan AB

⁷¹⁰ Mehmet Gökçe ve Abdurrahman Akın, “DEHAP’lılar Kürtlere Özgürlük ve AB’ye Evet Mitinginde Polisle Çatıştı”, **Zaman**, 13 Aralık 2004.;

⁷¹¹ DEHAP, **Parti Programı ve Tüzük**, Ankara, 2003, s. 68.

⁷¹² DTP, **Parti Programı ve Tüzüğü**, Ankara, 2005, s. 50.

üyelik sürecinde Türkiye'nin karşısında Ermeni Sorunu, Kıbrıs Sorunu gibi pek çok sorunun olduğunu söyleyen BDP bu sorunların çözüme kavuşturulmasıyla üyelik sürecinin hızlanacağını, bunun için de Türkiye'nin adım atması gerektiğini belirtmektedir.⁷¹³ AB ile ilişkilerin eşit koşullar temelinde olması gerektiğini söyleyen bu partiler “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkmaktadırlar. BDP Türkiye gibi Müslüman çoğunlukta nüfusu olan bir ülkenin hemen koşulsuz şartsız AB'ye alınmayacağını, tam üyeliğe karşı çıkılacağını ve Türkiye'nin tam üyelik dışı alternatiflere zorlanacağını kabul etmekle birlikte “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini de çifte standart olarak gördükleri için seçeneği kabul etmemektedir.⁷¹⁴

B. İş Dünyasının “*İmtiyazlı Ortaklık*” Seçeneğine Bakışı

1. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)

Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), 1971 yılında İstanbul merkezli önde gelen işadamları tarafından kurulan bir örgüttür. Daha evvel TİSK, TOBB gibi kuruluşlarda bir araya gelen işadamları, bağımsız hareket edemedikleri gerekçesiyle hükümete karşı etkili bir güç olmak adına bir araya gelmiş ve birleşme kararı almışlardır. 2 Nisan 1971'e 12 sanayicinin verdiği imza sonucu hükümet örgütün kuruluşunu 20 Mayıs 1971'de resmen kabul etmiştir. TÜSİAD kendisini demokrasinin çağdaş düzeyde gelişimini sağlamak, Türkiye'de serbest piyasa ekonomisinin bütün kurallarıyla işlemlerini sağlamak için kurulan bir kuruluş olarak görmektedir.⁷¹⁵ Ekonomik açıdan güçlü olması nedeniyle toplumda dikkat çeken ve görüşleri önemsenen bir kuruluş olan TÜSİAD, hükümetlere iç ve dış politika

⁷¹³ BDP, **Parti Programı**, <http://bdp.org.tr/devam/17-bdp-program.aspx>, (13.03.2014).

⁷¹⁴ http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20663&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=128, (26.01.2015).

⁷¹⁵ <http://www.tusiad.org.tr/tusiad/tarihce/tusiad-retro/>, (26.03.2014).

konusunda önerilerini içeren pek çok rapor sunmaktadır. Bu öneriler her zaman hükümetler tarafından dinlenmese de özellikle kamuoyunun dikkatini çeken bazı durumlarda hükümetleri zor durumda bırakabilmektedir. Örneğin 1970'lerin sonunda Bülent Ecevit'in Başbakanlığı döneminde Ortak Pazara girmeyi reddetmesi üzerine TÜSİAD verdiği gazete ilanlarıyla Ecevit hükümetinin yıpranıp düşmesine neden olmuştur. Öyle ki bu durum "*patronlar kulübü Ecevit'i koltuğundan etti*" ibaresini Türk siyasi tarihine kazandırmış ve hükümetin değişmesine yol açmıştır.⁷¹⁶

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini ulusal bir politika olarak görüp destekleyen TÜSİAD, Türkiye'nin uluslararası alanda saygınlık kazanması, ekonomik rekabeti oluşturmak, toplumsal istikrarı sağlamak, çağdaş bir toplumsal yapı oluşturmak modernleşmek, uluslararası ekonomik gücünü ve demokratik saygınlığını artırmak için AB üyelik sürecini önemli görmüştür.⁷¹⁷ Sürecin sürekli gündemde kalması ve daha yakından takip edilebilmesi için 1995'te Brüksel'de bir temsilcilik açmıştır. TÜSİAD için AB, küreselleşen dünyada politik modernleşme ve ekonomik kalkınma, devlet yapısında reform yapma, yabancı sermayenin artması ve ekonomik krizlerle mücadele edebilmek için bir araç olarak görülmüştür.⁷¹⁸

TÜSİAD 2000'li yılların başına kadar AB üyelik sürecinde yaşanan sorunların ve tikanlıkların Türkiye'den kaynaklandığını ve Türkiye yükümlülüklerini yerine getirmediği için pürüzlerin çıktığını düşünmüştür. Bu dönemde TÜSİAD, AB'nin Türkiye'yi tam üye olarak kabul edeceğini ancak Türkiye tam üyelik için gerekli reformları ve yükümlülükleri yerine getiremediği için bu hakkı kazanamadığını bu

⁷¹⁶ Eylem Türk, **Avrupa Birliği Sürecinde Sivil Toplumun Önemi ve TÜSİAD'ın Rolü**, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 19.

⁷¹⁷ Muharrem Yılmaz, "Yeni Bir Dönemin Eşiğinde", **Görüş**, S. 77, Mart 2013, s. 10-12.

⁷¹⁸ Filiz Cicioğlu, **Sivil-Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı**, AB Bakanlığı Yayınlanmış Doktora Tezi, Milimetrik Grup, Ankara 2013, s.154.

yüzden Türkiye'nin hızlı bir şekilde gerekli şeyleri yapması gerektiğini söylemiştir. Ancak bu tavrı 2004 ile birlikte değiştirmiştir. Yeni dönemde TÜSİAD AB'ye de eleştiriler getirmeye başlamış ve artık AB ile ilişkilerde teslimiyetçi bir çizgi izlenmemesi, hak ve yükümlülükler göre ilişkilerin devam etmesinden yana olduklarını belirtmiştir.⁷¹⁹

AB'ye tam üyelik konusunun iç politika malzemesi yapılmaması gerektiğini söyleyen TÜSİAD, sürecin partiler üstü bir biçimde ele alınması için çalışmalar yapmıştır. Örneğin *"Türkiye: Nasıl Bir Gelecek?"* başlıklı bir gazete ilanı yayımlamıştır. Bu ilanda Türkiye'nin kesin olarak görüşmelere başlayamaması durumunda yabancı sermayenin ülkeden çıkacağını, Türkiye'ye borç veren kuruluşların da artık eskisi kadar istekli olmayacaklarını söylenmektedir. Böyle bir ortamda ise Türkiye'nin gelecek planları bulanıklaşıp uygulanan ekonomik programın başarısız olacağı düşünülmektedir.⁷²⁰ Bu ilanın ardından Süheyl Batum TÜSİAD adına *"Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasi Kriterleri: Görüşler Öncelikler No. 3-4: Ölüm Cezası, Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler"* başlıklı bir rapor hazırlamıştır. Rapor genel olarak diğer aday ülkeler gibi Türkiye'nin de AB'ye tam üye olması için gerekli reformları yerine getirmesi gerektiği, bu reformların bir ön koşul olmaktan ziyade Kopenhag Kriterlerine uyumu sağlamak için gerekli olduğu ifade edilmiştir.⁷²¹ Bunların yanında TCK'nın 301. maddesine dayanılarak bazı yazar ve akademisyenlerin gözaltına alınmasını ifade özgürlüğüne aykırı olarak gören TÜSİAD, siyasi parti yasasını, % 10 seçim barajını da

⁷¹⁹ Bulut Gürpınar, "Türk Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD", E. Doğan ve S. Mazlum (der.), **Sivil Toplum ve Dış Politika**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006, s. 233-253.

⁷²⁰ TÜSİAD, "Türkiye: Nasıl Bir Gelecek?", <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/05/29/132432.asp>, (26.03.2014).

⁷²¹ TÜSİAD, "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasi Kriterleri: Görüşler Öncelikler S. 3-4: Ölüm Cezası, Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler" <http://www.tusiad.org/bilgi-merkezi/raporlar/turkiyede-demokratikleşme-perspektifleri-ve-ab-kopenhag-siyasal-kriterleri-gorusler-ve-öncelikler-no--3-4-olum-cezasi-kulturel-yasam-ve-bireysel-ozgurlukler/>, (26.03.2014).

demokratikleşmeye engel olarak görmektedir. Diğer yandan İmam Hatip Liselilerin üniversiteye girişi hususunda yaşanan tartışmalardan da rahatsız olan TÜSİAD bu sorunların Türkiye-AB ilişkilerinde negatif etkiler yaratabileceğini söylemiştir. Bu eleştirilerin yanı sıra TÜSİAD 2004 sonrasında yapılan reformların devam etmesi yönünde hükümete destek vermiş ve AB üyelik sürecini canlı tutmaya çalışmıştır.⁷²² Örneğin 2007’de “1 Ocak 2014 Tarihinde Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Hedefine Doğru: Güçlü Demokrasi, Güçlü Sosyal Yapı ve Güçlü Ekonomi” başlıklı raporu ile Türkiye’nin tam üyelik hedefi 1 Ocak 2014 olarak konulmuştur. Ayrıca sürecin Türk kamuoyuna iyi anlatılması gerektiği ifade edilmiş ve tam üyelik sürecinin partiler üstü bir anlayışa ele alınarak daha sağlıklı bir yürüyeceğini belirtilmiştir.⁷²³ Bunun yanında TÜSİAD Uluslararası Direktörü Bahadır Kaleağası, sürecin AB içindeki gelişmelerin de dikkatle takip edilmesi ve Türkiye’nin bu yaşananlar karşısında nasıl hareket ederek avantaj elde edeceğinin değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir.⁷²⁴

TÜSİAD, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini Türkiye’nin demokratikleşmesi için gerekli görmekte ve süreç içinde yapılan reformların AB’ye üye olmak için değil de Türkiye’nin gelişmesi için yapılması gerektiğini belirtmektedir. Bunun sağlanması için AB üyelik sürecinin partiler üstü bir anlayışla ele alınması gerektiğini söyleyen TÜSİAD, Türkiye’ye son dönemlerde Almanya ve Fransa gibi üye ülkeler tarafından tam üyelik dışı bir seçenek olan “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğine ise şiddetle karşı çıkmaktadır. TÜSİAD’a göre “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin Türkiye için iyi ya da kötü olması seçeneğin nasıl tanımlandığına bağlıdır. TÜSİAD yetkilisi, eğer seçenek Türkiye-AB ilişkilerini bir kademe daha ileri düzeye taşıyacaksa seçeneğin kabul

⁷²² Cicioğlu, **a.g.t.**, s. 160.

⁷²³ TÜSİAD, “1 Ocak 2014 Tarihinde Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Hedefine Doğru: Güçlü Demokrasi, Güçlü Sosyal Yapı ve Güçlü Ekonomi”, <http://www.tusiad.org/rsc/shared/file/secimrapor.pdf>, (26.03.2014).

⁷²⁴ Kaleağası, **Mülakat**.

edilmesinde bir sakınca yoktur. Ancak seçenек Sarkozy ve Merkel tarafından tam üyeliğe alternatif bir yol olarak tanımlanmaktadır. Bu ise TÜSİAD için kabul edilemez bir şeydir.⁷²⁵ TÜSİAD için Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği temel hedeftir. Çünkü AB, Türkiye'nin modernleşme ve gelişme projesidir. Bu yüzden de temel hedef tam üyelik olsa bile TÜSİAD için asıl önemli olan sürecin kendisidir. Yani sürecin sonunda Türkiye, AB'nin üstünde bir noktaya geldiği durumda Türkiye için AB temel hedef olmaktan çıkacaktır. Bu nedenle Kıbrıs ve Fransa yüzünden süreç bloke edilip yavaş ilerlese de Türkiye tam üyelik hedefine uygun olarak hareket etmelidir. Çünkü Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, AB'nin kurumsal yapısında yaratacağı değişimden korkulduğu için istenmese de AB'nin küresel bir güç olması için Türkiye'nin tam üyeliği gerekli görülmektedir. Bu yüzden Türkiye öncelikli olarak kendisini insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda geliştirmeli ve kalitesini artırmalıdır. Bu sayede Türkiye'nin Kıbrıs gibi sorunların çözümünde eli güçlenebilecek ve *"İmtiyazlı Ortaklık"* seçeneği gibi tam üyeliğe alternatif modellerin de önüne geçilmiş olacaktır.⁷²⁶

2. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

Türkiye'de oda ve borsa üyelerinin çıkarlarının daha iyi korunması için onları tek bir çatı altında toplamak amacıyla 1952 yılında kurulan TOBB, tüzel kişiliğe sahip mesleki bir üst kuruluştur. Temel amacı Türk girişimcilerin küresel rekabet ortamında daha iyi ve rahat çalışması olan TOBB, yaklaşık 364 oda ve borsadan oluşmakta ve Türkiye'de faaliyet gösteren tüm gerçek ve tüzel kişilerin kamu hukuku statüsüne göre

⁷²⁵ TÜSİAD, **Mülakat**, 17 Şubat 2015.

⁷²⁶ **Mülakat**.

kaydolma zorunluluğu olan bir kuruluştur.⁷²⁷ 1999 Helsinki Zirvesi ile elde edilen aday ülke statüsü itibariyle kendisini AB şartlarına göre yeniden yapılandırmaya başlayan TOBB uzman yetişmesi amacıyla TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesini, özel sektörün karar-alma mekanizmasında etkin olmak için de “Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı” (TEPAV)’ı kurmuştur.⁷²⁸

1980’lerde yeni dış Pazar araştırması yapan TOBB, Birlik ile ilişkiler yoğunlaşmış ve her platformda Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğini desteklemiştir. TOBB’a bağlı bazı odaların Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğine bakışında çekinceler olduğu görülse de genel olarak TOBB’un tutumu olumlu olmuştur. Öyle ki 1996’da Birlik ile ilişkileri geliştirmek ve güçlendirmek için Brüksel’de bir temsilcilik açmıştır. TOBB, Türkiye’nin demokrasi ve insan hakları konularında AB standartlarına uyum konusunda sorunlar yaşadığını kabul etmekte ve bu sorunların çözümlerine ilişkin çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan biri “*Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler*” dir. Bu çalışmada çoğulculuk bilinci, sivil katılımlı devlet projesi, şiddetin terörizmle mücadelede işe yaramadığı ve bu anlamda demokrasi ve temel hak ve özgürlüklerin askıya alınmaması gerektiği anlatılmıştır. Çalışmalardan diğerleri ise “*Anayasa 2000: Türkiye Cumhuriyeti İçin Anayasa Önerisi*” ve “*Siyasi Partiler ve Seçim Kanunları Önerisi*”dir.⁷²⁹ Bu çalışmaya göre AB’ye aday bir ülke için 1982 Anayasası’nın yetersiz ve yaygın şiddet oluşturduğu ve yeni bir düzenlemenin yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Diğer çalışma ise siyasi yapıda istikrarı sağlamak için yapılmıştır. Buna göre Türkiye’de % 10’luk baraj sisteminin

⁷²⁷ <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/AmaciveYapisi.php>, (31.03.2014).

⁷²⁸ Cicioğlu, a.g.t., s. 171.

⁷²⁹ a.g.t., s. 171.; Cem Duran Uzun, “Anayasa Önerilerinde Siyasi Partilerin Finansmanı ve Yeni Bir Öneri”, **TBB Dergisi**, S. 94, 2011, s. 244.

sıkıntılı olduğu ve Batı tarzı bir demokrasi için seçim barajına ilişkin değişiklik yapılması gerektiğini belirtmektedir.⁷³⁰

Bu çalışmalarla Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak kabul edilmesinin kolaylaşacağı üzerinde duran TOBB, son dönemde Türkiye-AB İlişkilerindeki yavaşlamada Türkiye kadar AB'nin de sorumlu olduğunu söylemeye başlamıştır.⁷³¹ Bu durumun Türkiye'nin demokratikleşme sürecini de yavaşlattığını ve AB ile Türkiye arasında kamplaşmayı artırdığını söyleyen TOBB, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte gerçekleşecek müktesebat uyumu sayesinde müteşebbislerinin elinin güçleneceğine, kuralların olacağına, bu kuralların herkese eşit olarak uygulanacağına ve keyfiliğin ortadan kalkacağına inanmaktadır.⁷³²

2005 yılında müzakerelerin başlamasıyla birlikte TOBB'un AB'ye olan ilgisi iyice artmıştır. AB'ye ilişkin olarak pek çok toplantı düzenleyen ve AB'ye yeni üye olmuş devlet temsilcilerini de davet ederek üyelik süreçleri hakkında bilgi sahibi olan TOBB müzakerelerin yavaşlamasına ilişkin olarak AB'ye eleştirilerini sunmuştur. 2008 yılında yayınladığı raporda 10 fasılda müzakerelerin başladığı, Ek Protokol yüzünden sekiz başlığın askıda olduğu, üyelik tarihi konusunda net bir tarihin olmadığı belirtilmiştir. Küresel ekonomik kriz ve AB'nin durumu düşünüldüğünde Türkiye'nin süreçten kopmaması gerektiğini söyleyen TOBB,2008'de yayımlanan

⁷³⁰ Fuat Keyman, Tarhan Erdem ve Bekir Ağırır, "Türkiye'nin Demokratikleşmesi İçin Kapsamlı Bir Siyasi Parti ve Seçim Sistemi Reformu Önerisi", **IPM/IPC**, 20 Aralık 2013, s. 29

⁷³¹ TOBB, "Avrupa Komisyonu 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu: Katılım Sürecinin Neresindeyiz?", <http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirliğiDairesi/Dokumanlar/RaporlarYayınlar/desifre%20-%20AVRUPA%20KOM%C4%B0SYONU%202010%20%C4%B0LERLEME%20RAPORU%20S%C3%9CCREC%C4%B0N%20NERES%C4%B0NDEY%C4%B0Z%20TOPLANTISI%2023%2011%202010.pdf>, (31.03.2014).

⁷³² Cicioğlu, **a.g.t.**, s. 175.

Ulusal Programı olumlu karşılamış ancak KOB’da belirtilen temel önceliklerin belirlenmesinde yetersiz görülmüştür.⁷³³

TÜSİAD’dan farklı olarak TOBB’un AB konusundaki beklentisi demokrasiden çok ekonomik olmuştur. AB’ye tam üyelik ile Türkiye’de siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanacağını düşünen TOBB, bu sayede iş insanlarının daha avantajlı bir ortamda çalışacaklarını ve yüksek büyüme rakamları sayesinde yatırımcıların fayda sağlayacağını söylemektedir. Aynı zamanda TOBB AB üyeliğiyle şeffaf kurallara dayalı bir ekonomiyle kayıt dışı bir ekonomi oluşmasının da önüne geçilecektir. Diğer yandan Türkiye her konu ve alanda Avrupa standartlarına ulaşacak, hayat standartları artacak ve ekonomi canlanacaktır. Bu sebeplerden ötürü TOBB, Türkiye’nin AB üyeliğini desteklemekte ve bazı AB üyesi devletler tarafından ortaya atılan “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkmaktadır.⁷³⁴

TOBB “*İmtiyazlı Ortaklık*” konusuna bünyesinde fazla yer vermemektedir. Çünkü TOBB’a göre Türkiye’nin AB konusundaki hedefi tam üyeliktir ve bunun bir alternatifi bulunmamaktadır. Diğer yandan AB’nin Türkiye’yi iktisadi ve siyasi olarak da dışarıda tutması gerçekçi görünmemektedir. Çünkü Türkiye Avrupa’nın altıncı büyük ekonomisine sahip önemli bir ticari ortağıdır. Pek çok Avrupa firması Türkiye’de iş yapmaktadır. Bu yüzden ne Türkiye’de ne de Avrupa’da özellikle iş dünyasında “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine çok sıcak bakılmamaktadır. TOBB’a göre Türkiye AB ile üyelik müzakerelerini sürdüren bir ülkedir. Müzakereler yavaş da işlese önemli olan şey AB’ye tam üyelik için gerekli koşulları sağlamaktır. Bu

⁷³³ TEPAV, “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2008 TEPAV Görüşü”,

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312193r4832.AB_Muktesebatinin_Ustlenilmesine_Iliskin_Turkiye_Ulusal_Programi_2008_TEPAV_Gorusu.pdf, (31.03.2014).

⁷³⁴ Tanıl Bora, “Türkiye’de Meslek Kuruluşları: Kamu, Sivil ve Millinin Muğlak Kesişim Alanları”, Y. Serasimos (ed.), **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 310.

koşullar eksiksiz yapıldığı takdirde üyelik muhtemeldir. Tam üyelik durumunda da hem Türkiye hem de ekonomik kriz yaşayan AB önemli kazançlar sağlayacaktır.⁷³⁵

3. İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV)

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), 1965 yılında İstanbul Sanayi Odası ve İstanbul Ticaret Odası'nın çabalarıyla Türkiye-AB ilişkileri hakkında Türk iş dünyasını ve kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla kurulmuş bir kuruluştur. Kurulduğu andan itibaren yaptığı faaliyet ve çalışmalarla hem AB nezdinde hem de ülkemizde etkili olmuş ve saygınlık kazanmıştır. Yaptığı faaliyetlerle İKV, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmak, Türkiye'nin diğer ülkeler ve AB ile ilişkilerini geliştirmesi için çalışmalar yapmak, Türk kamuoyunu bilgilendirmek, kendi hazırladığı ve hazırlattığı yayınları yayınlamak, yurt içi ve yurt dışındaki iş dünyası arasındaki işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, AB gelişmelerini sürekli takip etmek ve Türkiye'nin tanıtımını yapmak gibi amaçları gerçekleştirmeye çalışmıştır.⁷³⁶

Genel olarak İKV, iktisadi planlamadan dış ticarete kadar çok geniş bir yelpazede etkinlik göstermek için kurulmuştur. Bu konular içinde Türkiye-Birlik ilişkileri de önemli bir yer almıştır. 1966 yılında resmen faaliyete giren İKV, kısa süre içinde neredeyse tamamen Birlik üzerine uzmanlaşan bir kuruluş olmuştur. Bununla birlikte, Birlik konusunda özel sektörün görüşünü hazırlayan ve onu temsil eden bir kurum halini almıştır. Yani İKV Birlik konusunda genel olarak özel sektörün görüş ve dileklerini formüle etmeye çalışan bir kurum olmuştur.⁷³⁷ AB'deki gelişmeleri ve Türkiye-AB ilişkilerini daha yakından takip etmek için 1984'te Brüksel'de bir temsilcilik açan İKV, kurulduğu andan itibaren Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri

⁷³⁵ TOBB, **Mülakat**, 23 Mayıs 2014.

⁷³⁶ <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=ikv&baslik=Hakkımızda>, (01.04.2014).

⁷³⁷ İlkin ve Tekeli, **a.g.e.**, s. 24-25.

izlemek, gelişmeler hakkında iş dünyasını bilgilendirmek ve bu alanda araştırmalar yapmak amacıyla kurulan bir kuruluş olmasına rağmen faaliyet alanı dönem içinde büyümüştür.⁷³⁸

Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini her platformda destekleyen İKV, AB üyelik sürecini Türkiye'yi bir gelişim süreci olarak görmüştür. AB'ye tam üyelik hedefini 1 Ocak 2014 olarak belirleyen İKV, tam üyelikle ilgili net bir tarihin verilmemiş olmasından da rahatsızlık duymuştur. 2009 yılında yapılan Genel Kurul toplantısında konuşan başkan Haluk Kabaalioğlu, Türkiye'nin AB tam üyelik hedefinden taviz verilmemesi gerektiğini söylemiştir.

Genel olarak hükümetlerle uyumlu hareket eden İKV, diğer kurumlara oranla hükümetleri daha az eleştirmiştir. AB sürecine ilişkin hükümetlerin attığı adımları takdirle karşılayan İKV, AB Bakanlığı ve ABGS'nin kurulmasından sonra sürece fazla dâhil edilmediği için rahatsızlık duymuştur. Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte yeni istihdam alanlarını açılacağını ve genç nüfusun böyle bir ortamda daha iyi değerlendirileceğini düşünen İKV, aynı zamanda Türkiye'de yaşam kalitesinin artacağını, her alanda belli standart ve kuralların geleceğini, bu sayede daha kaliteli iş yapmanın yolunun açılacağını dile getirmektedir.⁷³⁹

1999 Helsinki Zirvesi öncesinde yoğun çalışan, dönemin AB Komisyon Başkanı Romano Prodi ve AB Komisyonun genişlemeden sorumlu komiseri Günther Verheugen ile görüşmeler yapan İKV, kararların olumlu çıkmasında büyük katkı sağlamıştır. 2000 yılında İKV'nin asil üyelerinin toplantısına katılan dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem yaptığı konuşmada Türk iş dünyası adına AB ile

⁷³⁸ Zuhâl Ünalp Çepel, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 70.; Esra Ergüzelöğlu, "Avrupa Birliği Yönetişim Modelinde Bir Türk Aktör: İktisadi Kalkınma Vakfı", **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Tartışma Metinleri**, S. 56, Mayıs 2013, s. 13.

⁷³⁹ Cicioğlu, **a.g.t.**, s. 187.

ilişkilerin koordinasyonu İKV'nin görev alanına verdiklerini söylemiştir. Ayrıca İKV Avrupa Parlamentosu'nun temel verilerini içeren bir çalışma yaparak bu çalışmayı Meclis'teki tüm siyasi partilerin yöneticilerine sunmuştur. Diğer yandan İKV, ABGS'nin bir an önce kurulması için hükümete yönelik ciddi girişimlerde bulunmuştur.⁷⁴⁰ Bu durumlar İKV'nin hükümetler üzerindeki etkisini artırmıştır. 5 Haziran 2002'de yayımlanan “*Sivil Toplumun Ortak Görüşü*” başlıklı rapor tüm toplumu temsil eden bir iddia taşıması nedeniyle kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Rapor, AB'ye üyelik sürecini toplum olarak desteklediklerini, tam üyelikle Türkiye'nin demokratik, çağdaş, laik, şeffaf bir hukuk devleti olacağını ve güçlü ve sürdürülebilir bir toplumun ortaya çıkacağını dile getirmektedir. Bunun için Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerinde belirtilen yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Diğer yandan Türk toplumunun yapıları bu reformlarla gelişmesi AB için de önemli fırsat ve kazançlar doğuracaktır. Gelecek neslin daha iyi yetişmesi ve Türk toplumun AB nezdinde hak ettiği değere kavuşması için her türlü çalışmayı yapıp AB'ye tam üye olmak için çaba harcanacağını söyleyen rapor güçlü bir Türkiye için AB'yi gerekli görmüştür.⁷⁴¹ 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlamasıyla birlikte çalışmalarına hız veren İKV, AB değerlerine ve sistemine olan güçlü inançları nedeniyle devlet organlarından AB'ye ilişkin önceliklerinin hayata geçirilmesini istemiş ve onları etkilemeye çalışmıştır.

Son dönemlerde vize konusu üzerinde de duran İKV, “*Vize Şikâyet Hattı Projesi*” ve “*AB Vize Kodu*” çalışmalarını gerçekleştirmiştir. TOBB desteğiyle yapılan Vize Şikâyet Hattı Projesiyle vize işlemleri sırasında Türk vatandaşlarının karşılaştığı sorunların tam bir dökümünün çıkarılması, vize işlemi sırasında istenen

⁷⁴⁰ Faruk Mercan, “AB'nin Lokomatifi”, **Zaman Gazetesi**, 17 Kasım 2000.

⁷⁴¹ Ergüzeloğlu, **a.g.m.**, s. 15-16.

belgeler, uygulanan prosedürler, gösterilen muameleler ve diğer karşılaşılan sorunların sistematik ve kategorik olarak belirlenip raporlanarak AB’de sorumlulara sunulmasını içeren bir projedir.⁷⁴² AB Bakanlar Konseyi ve AB Parlamentosu tarafından Haziran 2009’da kabul edilen 5 Nisan 2010 tarihinde de yürürlüğe giren AB Vize Kodu ise Türkiye henüz Schengen Vize Alanına dâhil olmadığı için AB ülkelerine girişte vize alma yükümlülüğü vardır. Avrupa Vize Kodu ile vize alışlarda, kalış süresinde harç parasında ve istenen evraklarda kolaylıklar ve düzen sağlamak amaçlanmıştır.⁷⁴³

Türkiye’nin AB üyelik sürecini destekleyen İKV, “*İmtiyazlı Ortaklık*”, seçeneğine karşı çıkmıştır. Melih Özsoz, Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğinin bir devlet politikası olduğunu, 1963’te imzalanan Ankara Anlaşması’nın tam üyelik vurgusu yaptığını söylemekte ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ahde vefa ve Ankara Anlaşması’nın lafzına aykırı bulmaktadır.⁷⁴⁴ Türkiye için “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin 2004 yılında gerçekleşen genişlemeyi takiben Alman lider Angela Merkel ve Fransız lider Nicola Sarkozy tarafından kullanılmaya başlandığını söyleyen Özsoz, Türkiye’nin AB üyesi olmasına kültürel, ekonomik, siyasi sebepler ve kurumsal mekanizmada Türkiye’nin etkin bir konumda olmasından endişe edildiği için öne sürüldüğünü söylemektedir.⁷⁴⁵ “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’nin Avrupalı kimliğinin sorgulandığını söyleyen Özsoz, aynı zamanda Türkiye’ye enerji ve dış politika gibi belli alanlarda daha fazla işbirliğini önermektedir. Özsoz’e göre bu seçenek, söz konusu siyasetçiler tarafından iç politikada Türkiye’nin AB’ye tam

⁷⁴² “Vize Şikayet Hattı Projesi Final Raporu Yayımlandı”,

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=ikvfaaliyetleri&id=2607&baslik=%93V%DDZE%20%DE%DDKAYET%20HATTI%94%20PROJES%DD%20F%DDNAL%20RAPORU%20YAYIMLANDI>, (01.04.2014).

⁷⁴³ Melih Özsoz, “AB Vize Kodu 5 Nisan 2010 Tarihinde Yürürlüğe Girdi”, **İKV Değerlendirme Notu**, S. 13, 2010,

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&baslik=YEN%DD%20AB%20V%DDZE%20KODU%20Y%DCR%DCL%DC%D0E%20G%DDR%D&id=2668>, (01.04.2014).

⁷⁴⁴ Melih Özsoz, **Mülakat**, 24 Şubat 2015.

⁷⁴⁵ Özsoz, **Mülakat**.

üyeliğine ön yargılı yaklaşan grupların desteğini almak ve iktidarlarını sürdürmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Yani söz konusu siyasetçiler, istihdam, göç ve kimliksel temellerde Türkiye'nin tam üyeliğine ilişkin önyargıların ve endişelerin siyasallaştırılması yoluyla iç politikada popülaritelerini artırmayı hedeflemektedirler.⁷⁴⁶ Katılım müzakerelerinin AB Bakanlar Konseyi'nin ve bazı AB üyesi devletlerin siyasi blokajları yüzünden tıkanıldığını ve ağır aksak gittiğini belirten Özsöz, buna rağmen 62. Hükümet Program'ında AB üyeliğinin hedef olması, güçlü bir İletişim Stratejisi ve 2019'a kadar AB'ye uyum için kabul edilmesi öngörülen yasal düzenlemeleri ortaya koyan iki aşamalı bir Eylem Planı ile tamamlanan yeni AB Stratejisi, Türkiye'nin AB yolundaki kararlılığını göstermektedir. Diğer yandan Türkiye'nin AB için de önemli bir ülke olduğu görülmektedir. Bunun en somut göstergeleri göreve gelmelerinden yaklaşık bir ay sonra Avrupa Komisyonu Başkanı ve iki üyesinin Türkiye ziyareti ve müzakere sürecinin tıkanıklığını gidermek için başlatılan Pozitif Gündem'dir. Özsöz'e göre söz konusu girişimler AB ve Türkiye arasındaki işbirliğini artırmayı amaçlamakta olup kesinlikle katılım sürecine alternatif teşkil etmemektedir.⁷⁴⁷

Bunun yanında İKV Başkanı Haluk Kabaalioğlu'na göre "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği Türkiye için rencide edicidir. Türkiye'nin 1959 yılından beri Birliğe tam üyelik hedefinin bir devlet politikası olduğunu söyleyen Kabaalioğlu, 1999'da alınan adaylık statüsünden sonra Türkiye'nin önemli reformlar yaptığını 2005 yılında başlayan müzakere sürecinin tam üyelik için önemli bir adım olduğunu

⁷⁴⁶ Özsöz, **Mülakat**.

⁷⁴⁷ **Mülakat**.

söylemektedir.⁷⁴⁸ Yapılan bu çalışmalardan sonra tam üyelik hedefinden vazgeçip “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini düşünmenin kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır. Üstelik Türkiye’nin AB ile yasadışı göçten, uluslararası terörizme, ekonomiden enerjiye kadar pek çok alanda işbirliği içinde olduğunu söyleyen Kabaalioğlu tam üyeliği engelleyen vetoların temel sebeplerinden biri olan Kıbrıs sorununun bir an önce halledilip müzakerelerin öndeki tüm engellerin kaldırılması gerektiğini söylemektedir. Bu sayede AB’nin “İmtiyazlı Ortaklık” gibi bir bahanesi de kalmayacaktır.⁷⁴⁹

4. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)

15 Ekim 1961’de İstanbul İşveren Sendikaları Birliği olarak kurulan TİSK, 20 Aralık 1962’de yapılan Genel Kurul Toplantısı’nda Türkiye İşveren Sendikaları Birliği adını almıştır. 1965 yılına kadar merkezi İstanbul’da bulunan TİSK 5 Ağustos 1965’te alınan kararla Ankara’ya taşınmıştır.⁷⁵⁰ Yasama, yürütme ve yargı organlarının faaliyetlerini izlemek, etkilemek, kendisine bağlı sendikal kuruluşları bazı alanlarda istediği tarafa çekmek, karşı gruplar, medya, üniversiteler ve siyasi partilerle ilişki içinde olup bir baskı grubu gibi çalışmayı amaçlayan TİSK, genel olarak Avrupa Birliği’ne yönelik olumlu bir tavır sergilemiştir.⁷⁵¹ Türkiye’nin AB’ye tam üye olarak Batı ile bütünleşmesini ulusal ve uluslararası platformlarda savunmak ve bu hedefler doğrultusunda işverenlere düşen görevleri yerine getirmeyi temel ilkesi olarak kabul eden TİSK, AB Müktesebatının “İstihdam ve Sosyal Politika” başlığının

⁷⁴⁸ Euractiv, “İKV Başkanı Kabaalioğlu: Merkel’in İmtiyazlı Ortaklık’tan söz etmesi rencide edici”, <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/ikv-merkelin-imtiyazli-ortakliktan-sozetmesi-rencide-edici-009482>, (26.01.2015).

⁷⁴⁹ “İKV Basın Toplantısı: Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Cihad Vardan’ın Konuşması”, [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_yonetim_kurulu_baskani_omer_cihad_vardanin_konusmasi-web\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_yonetim_kurulu_baskani_omer_cihad_vardanin_konusmasi-web(1).pdf), (10.04.2014).

⁷⁵⁰ <http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Tarihce>, (18.02.2015).

⁷⁵¹ Cicioğlu, **a.g.t.**, s. 119.

kendi çalışma alanı olduğunu belirterek lobi faaliyetleri ve diğer işveren sendikalarıyla oluşturdukları komisyonla Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda çalışmalara devam etmektedir.⁷⁵²

2001 yılında yayınlanan Ulusal Programda İstihdam ve Sosyal Politika bölümüne ilişkin görüşünü sunan TİSK, AB'nin henüz sosyal politika alanında kapsamlı bir ortak politika oluşturamadığını söyleyerek Ulusal Programda belirtilen hedeflere ulaşmak için gerekli çalışmaların bir an önce başlaması gerektiğini belirtmiştir. Ulusal programa yönelik yaptığı değerlendirmeler ve önerilerle AB'ye oldukça fazla önem verdiği gösteren TİSK, özellikle 21. Olağan Genel Kurul Toplantısında AB'ye yönelik olarak belirttiği “*AB üyeliği hedefinden vazgeçemeyiz*” görüşüyle bunu perçinlemiştir. Diğer yandan 2004 yılı İlerleme Raporu'nu da değerlendiren TİSK, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin başlanmasının önerilmesini olumlu bulmakla birlikte müzakerelerin açık uçlu olması ve sonucunun önceden garanti edilmemesini ise endişe verici olarak düşünmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının hem Türkiye'nin hem de AB'nin menfaatlerine uygun olduğunu söyleyen TİSK, tam üyelikle AB'nin politika gücü, sürdürülebilir büyüme, rekabetin artması gibi alanlara katkı yapacağı inancındadır.⁷⁵³ Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulmadan Türkiye'nin tam üyelik için atacağı adımların sınırlı olacağını düşünen TİSK, AB ile bütünleşme sürecinin kazan-kazan politikası çerçevesinde düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. Müzakere sürecinin başlamasının bile Türkiye'de olumlu getirilerinin olduğunu belirten TİSK, Türkiye'nin genç ve

⁷⁵² Ahmet Karadağ ve Sefa Usta, “Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme, sivil Toplum ve Sendikalar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 16, S. 3, 2011, s. 29-52.

⁷⁵³ Cicioğlu, **a.g.t.**, s. 121.

dinamik nüfus yapısının Avrupa'nın yaşlanan nüfus soruna çare olacağını başka bir deyişle tam üyeliğin AB için de faydalı olacağını ifade etmektedir.⁷⁵⁴

Demokratikleşme ve sosyal devlet olma yolunda AB üyeliğini bir araç olarak gören TİSK, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine ise karşı çıkmaktadır. TİSK bu durumu AB ilkelerine, temel hukuk kurallarına, ahde vefa ilkesine ve altlarında imzaları bulunan anlaşma metinlerine aykırı bulmaktadır.⁷⁵⁵ TİSK için AB üyeliği Atatürk'ün hedef gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkmanın aracı ve modernleşme projesi olarak görülmüştür. TİSK, 62. Hükümetin programında da belirtildiği gibi 3 Ekim 2005'te başlayan müzakere sürecinin ağır tempoda seyrettiğini söylemektedir.⁷⁵⁶ Bu sürecin başarısının karşılıklı güven temelli somut adımların atılmasıyla mümkün olacağını söyleyen TİSK, müzakere sürecine ilişkin Türkiye'nin gösterdiği çabalar siyasi engellemeler ve kamuoyu ve liderlerin ön yargılarıyla tıkanıp kaldığını vurgulamaktadır. Buna rağmen TİSK, AB üyeliğinde kazan-kazan unsurunun olduğuna inanmaktadır. Bu yüzden AB liderleri, Türkiye'nin üyeliğini sorgulamaktan, eleştirmekten vazgeçmeli ve bazı üyeler tarafından koyulan vetolar kaldırılmalıdır. Çünkü TİSK, Türkiye'nin AB'nin desteği olmadan reform sürecinde ilerlemesinin zor olduğuna inanmaktadır. TİSK için müzakere süreci yavaş ilerlese de devam etmelidir. Ayrıca bu süreçte sadece devletlerin değil özel sektör ve STK'ların da etkin katılımının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Diğer yandan TİSK, Türkiye'nin tam üyelik hedefinden vazgeçmeden Gümrük Birliği'nden ayrılıp onu STA'ya çevirmenin zor olduğunu düşünmektedir. Çünkü TİSK için Gümrük Birliği tam üyelik yolunda bir aşama olmuştur. Bu yüzden Gümrük Birliği konusunda var olan vize, taşıma kotaları, STA ile ilgili sorunların çözümü sağlanmalıdır. Bu sorunların çözümü için de

⁷⁵⁴ a.g.t., s. 125.

⁷⁵⁵ TİSK, **25. Genel Kurul Çalışma Raporu**, Ankara, 14-15 Aralık 2013, s. 68.

⁷⁵⁶ T.C. Başbakanlık, **62. Hükümet Programı**, 1 Eylül 2014, s. 23-24.

TİSK, AB'nin "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği gibi alternatif modeller üzerinde durmak yerine Türkiye'nin tam üyeliği konusunda net tarih vermesinin gerekli olduğunu söylemektedir.⁷⁵⁷

C. Düşünce Kuruluşlarının "*İmtiyazlı Ortaklık*" Seçeneğine Bakışı

1. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)

6 Ekim 1994'te kurulan TESEV uzun süreden beri ulusal ve uluslararası pek çok konunun tartışıldığı bir yer olmuştur. Toplumun sorunlara çözüm üretmek amacıyla kurulan bir kuruluş olan TESEV, diğer yandan akademik araştırmalar ve politik kararlar arasında bağlantı kurmayı da hedeflemektedir. Çalışmalarını demokratikleşme, dış politika ve iyi yönetim olmak üzere üç düzlemde ele alan TESEV, kurulduğundan bu yana Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklemiştir.⁷⁵⁸

TESEV'e göre Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin temel amacı Türkiye'nin demokratikleşme ve kalkınma yolunda ilerlemek ve komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmak isteyen bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre AB üyeliği konusunda önemli olan şeyin AB üyesi olup olmamaktan çok sürecin devam etmesidir. Çünkü ilerleyen dönem içinde AB'nin nasıl bir yapılanmaya gideceği net değildir. Böyle bir ortamda tam üyeliği düşünmekten çok sürecin devam etmesi ve Türkiye'nin gelişmesinin daha avantajlı olacağını düşünmektedir. Çünkü Türkiye'nin her zaman siyasi, ekonomik ve sosyal alanda reformlara ihtiyacı olduğunu söyleyen

⁷⁵⁷ TİSK, *Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun AB Sürecine İlişkin Görüşleri*, Ankara, Eylül 2014, s. 1-8.

⁷⁵⁸ Cicioğlu, *a.g.t.*, s. 198.

TESEV, AB üyelik sürecinin bu reformları yerine getirmede itici bir rol oynadığını ileri sürmektedir.⁷⁵⁹

2006 yılında çıkardıkları “*AB’nin Türkiye İle İlişkilerinde Kant’ı Aramak*” isimli raporunda TESEV, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin hem Türkiye hem de AB için faydalı olacağı ancak ilişkilerde eşit muamele ve hakkaniyet ilkeleri uygulanmadığı için kaygı duyduğunu belirtmiştir. Türkiye’nin henüz AB’ye tam üyeliğe hazır olmadığını altını çizen rapor, AB’nin Türkiye’ye yönelik uygulamalarını da Aydınlanma dönemi ilkelerine aykırı bulmaktadır. Bu anlamda Türkiye’ye uygulanan çifte standardın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Diğer yandan hükümeti AB ile ilişkilerde başarılı bulan ve önemli adımların atıldığını söyleyen raporda TESEV, Türkiye’nin tam üyelik konusunda eksiklerinin olduğunu ve daha hızlı ve somut adımların atılması gerektiğini önermiştir.⁷⁶⁰

TESEV, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğiyle Türkiye’de demokrasinin her alanda işleyeceğini belirtmiş ve yaptığı çalışmalarla Türkiye’nin AB üyelik sürecine önemli katkıları olmuştur. Özellikle dış politika başlığı altında yaptığı çalışmalarla iktidarı etkilemişlerdir. Türkiye’nin tam üyeliğiyle oluşacak refah ve istikrar ortamından faydalanmayı umut eden TESEV, bunun için Türkiye-AB ilişkilerini ele aldıkları İş Konferansları düzenlemekte ve burada Türk ve Avrupalı katılımcılarla birlikte üyelik süreci, yapılan reformlar ve çalışmalar değerlendirilmektedir. Bunların dışında TESEV, Türkiye-AB ilişkilerine yönelik başka çalışmalar da yapmıştır. Örneğin 2008 yılında “*Milliyetçilik ve Türkiye*” raporu yayımlanmış ve milliyetçilik kavramı, algısı ve Türkiye-AB ilişkilerine olan etkisi değerlendirilmiştir. 2009 yılında

⁷⁵⁹ Onur Öksüz, **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi: 1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008, s. 150.

⁷⁶⁰ Senem Aydın Düzgüt, **AB’nin Türkiye İle İlişkilerinde Kant’ı Aramak**, TESEV Yayınları, İstanbul 2006, s. 2-4.

ise “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası: Türkiye Nereye Ait?” isimli rapor yayımlanmıştır. Burada yapılan araştırmalarla Türkiye ve AB dış politika kararlarındaki benzerlikler ortaya konulmuş ve Türkiye’nin son dönemde dış politikasındaki artan çeşitlilik, komşu ülkelerle kurduğu iyi ilişkilerin AB için de avantaj sağlayabileceğini, Türkiye’nin AB ve bu ülkeler arasında köprü olacağı ileri sürülmüştür. Bu sayede AB bu bölgelerde etkin olabilecek, AB’nin bu bölgelere yönelik politikalarının inandırıcılığı aratacak ve AB gerçekleştirmek istediği değişiklikleri yapma imkânı bulacaktır.⁷⁶¹

Bu bağlamda Türkiye için TESEV “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini de kabul etmemektedir. Sabiha Şenyücel Gündoğar’a göre “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği Türkiye’yi AB’de tam üye olarak görmek istemeyen ama Türkiye ile bağlantıyı koparmak istemeyen AB üyesi ülkelerin ortaya attığı bir terimdir.⁷⁶² TESEV’e göre bu seçenikle AB Türkiye’ye haksızlık yapmaktadır. Türkiye-AB ilişkilerinde eşit muamele olması gerektiğini söyleyen TESEV “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin Türkiye tarafından hakaret olarak algılandığını ifade etmektedir. TESEV’e göre Türkiye-AB ilişkileri karmaşık bir hal almış, durma noktasına gelmiş ve durağan bir hal almıştır. Buna rağmen TESEV Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini savunmaktadır. Çünkü AB üyeliği hem her iki tarafın hem de küresel toplumun çıkarıdır. Ancak “İmtiyazlı Ortaklık” gibi seçeneklerle Türkiye’ye eşit muamele edilmediği için Türkiye halkının da AB üyeliği konusunda isteksiz davrandığını söylemektedir.⁷⁶³ Türkiye’nin hem negatif hem de pozitif anlamda AB’nin özel bir ortağı olduğunu söyleyen Gündoğar, seçeneğin kabul edilmesinin AB’nin yapısına, Türkiye’nin

⁷⁶¹ Paul Luif, Sabiha Şenyücel Gündoğan ve Ceren Zeynep Ak, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Programı: Türkiye Nereye Ait“, **Dış Politika Analiz Serisi**, S. 9, Eylül 2009, s. 24-25.

⁷⁶² Sabiha Şenyücel Gündoğar, **Mülakat**, 26 Şubat 2015.

⁷⁶³ Fundan Özkan, “AB Yandaşları AB’yi Belin’de Topa Tuttu“, **Radikal**, 10.02.2007.; Guenter Seufert, “TESEV’in Kamuoyu Araştırması Üzerine: Türkiye’de Dış Politika Algısı“, <http://www.tesev.org.tr/aset/publications/file/21102013104708.pdf>, (25.02.2015).

yapısındaki değişikliğe ve uluslararası konjonktürde yaşanacak değişime bağlı olacağını söylemektedir.⁷⁶⁴

2. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)

2005 yılında kurulan SETA, kurulduğu ilk yıllarda Türkiye'nin dış politikasına ilişkin analizler yaparken 2007 sonrasında Türkiye'nin iç politik konularıyla da ilgilenmeye başlamıştır. Amacı ulusal, bölgesel ve uluslararası sorunlara yönelik çalışmalar yapmak ve bu çalışmaları kamuoyuna sunmak olan SETA, hem bugüne hem de geleceğe yönelik analiz ve öngörüler sunmaktadır. Eğitimden sosyal güvenliğe insan haklarından Türk Dış Politikasına kadar pek çok konuyu ele alan SETA bu konuları Türkiye'nin jeo-stratejik konumu, tarihi ve kültürel kimliğini hesaba katarak incelemektedir.⁷⁶⁵

SETA, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklemektedir. Türkiye'nin tam üyelik için gerekli reformları başarıyla yapmasına rağmen AB içinde Türkiye'nin tam üyeliğine karşıtlığın arttığını söyleyen SETA, ilişkilerde yeni ve yaratıcı iletişim stratejilerini belirlemeye katkıda bulunmak için *“Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Stratejiler”* başlıklı bir panel düzenlemiştir. Panelin amacı ilişkileri doğrudan etkileyen çevrelerle etkin iletişim sürecine katkıda bulunmak olmuştur. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı olan Avusturya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı ve burada yaşadıkları entegrasyon sorunu nedeniyle Türkiye'ye karşı bir ön yargının olduğu vurgulanmıştır. Yani Türkiye'nin tam üyeliğine ilişkin sorun göç ve entegrasyon sorunlarından kaynaklanmaktadır. Panelde bu sorunların çözümü için Türkiye'nin kendisini doğru anlattığı ve içinde

⁷⁶⁴ Gündoğar, **Mülakat**.

⁷⁶⁵ <http://www.setav.org/Hakkimizda>, (18.02.2015).

STK'ların da olduğu “*Türkiye İletişim Servisi*” nin kurulmasının gerekli olduğu söylenmiştir.⁷⁶⁶

Diğer yandan SETA tarafından çıkarılan Insight Turkey dergisinin “*Türkiye ve AB: Kopuş Mu?*” başlıklı üçüncü konferansında konuşma yapan Adalet Eski Bakanı Sadullah Ergin Türkiye'nin AB'ye üyelik perspektifinden kopma olmadığını söylemiştir. Victor Hugo'nun “*fikirlere açık ruhlar ticarete açık pazarlar*” olarak tanımladığı Avrupa'nın Türkiye'ye karşı kültürel, medeniyetsel ve tarihsel itirazlarının su düşünceye aykırı olduğunu söyleyen Ergin, bu tür yaklaşımların Türkiye'nin AB ve AB değerlerinden uzaklaştırdığını düşünmektedir. Bununla birlikte AB'nin Türkiye'nin yakın kara havzası Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslara yönelik politikaları hususunda Türkiye'nin önemli olduğu görülmektedir.⁷⁶⁷ Çünkü tarih Avrupa'ya Asya ile stratejik birlik oluşturmadan küresel aktör olamayacağını göstermiştir. Bu durum ise Türkiye'nin önemini artırmıştır. Bu yüzden Türkiye'nin tam üyeliği AB'nin jeo-politik etki alanını genişletecektir.⁷⁶⁸ Ancak AB'nin Ortadoğu gibi bölgelerle komşu olmaktan korkması ve Türkiye ile “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi ilişkilere yönelmesi AB'nin sınırlı bir aktör olmasına neden olacaktır. Genel olarak SETA'nın “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine ilişkin bir kurumsal görüşü olmamakla birlikte Mehmet Uğur Ekinci seçeneğin Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen devletler tarafından ortaya atılan ve Türkiye'ye yönelik bir çifte standart yaratan bir seçenek olarak tanımlamaktadır.⁷⁶⁹ Ekinci'ye göre eğer hem AB hem de Türkiye, tam üyeliğin bugün için gerçekçi olmadığına kanaat getirirse *İmtiyazlı*

⁷⁶⁶ “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Stratejiler”, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=13499&q=turkiye-avrupa-birligi-iliskilerinde-yeni-stratejiler>, (18.02.2015).

⁷⁶⁷ “Türkiye-AB İlişkileri Brüksel’de Tartışıldı”, <http://setav.org/tr/turkiye-ab-iliskileri-brukselde-tartisildi/haber/4601>, (18.02.2015).

⁷⁶⁸ Furkan Şenay, “Türkiye ve Avrupa Birliği: Çok Boyutlu İlişkiler”, *SETA Perspektif*, S. 39, Mart 2014, s. 1-8.

⁷⁶⁹ Mehmet Uğur Ekinci, *Mülakat*, 18 Mart 2015.

Ortaklık” seçeneği değerlendirmelidir. Ancak bunun karşılıklı müzakerelerle kararlaştırılması gerekmektedir. Üstelik bu seçeneğin fayda sağlayıp sağlamayacağı da içinin nasıl doldurulacağına bağlıdır.⁷⁷⁰

3. Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)

3 Mart 2009’da Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı (SDAV)’nın bir kuruluşu olarak faaliyet gösteren Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE), iç ve dış politika bağlamında geleceğin Türkiye’sini şekillendirme yolunda ortak aklı, bilimsel çalışmayı, halk iradesi ve egemenliğini esas alan bir sivil düşünce kuruluşudur. Temel amacı demokrasiye bağlı, millet iradesine, temel insan hak ve hürriyetlerine inanan, Türkiye’nin güçlü, hür ve bağımsız varlığını kabul eden, milli, manevi ve moral değerlerini güçlendiren çağdaş, mutlu ve ileri bir toplum hedefine yönelmiş, ekonomik ve teknolojik kalkınmayı sağlamış, sosyal hukuk devleti ve sivil toplum ilkelerini içine sindirmiş bir Türkiye için mücadele eden SDE’nin temel işlevleri demokratik değişim sürecinde kurumlarını yeniden yapılandıran ve uluslararası küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alan Türkiye’de iç ve dış temel hedef ve sorunlar için düşünce üretmek, politikalar geliştirmek ve çözüm önerileri üretmektir.⁷⁷¹

Türkiye’nin AB’ye tam üyelik çabalarını ve çalışmalarını destekleyen SDE, bu sürecin Türkiye’nin ekonomik istikrarı, siyasi olarak demokrasinin gelişimi için gerekli görmektedir.⁷⁷² SDE Başkanı Birol Akgün’e göre, Türkiye’nin yaklaşık ticaretinin % 50’sinin AB ile olmasının iki taraf arasında karşılıklı bir bağımlılığın olduğunu göstermektedir. Üstelik Akgün, Gümrük Birliği’nin varlığı ve Gümrük

⁷⁷⁰ Ekinci, **Mülakat**.

⁷⁷¹ <http://www.sde.org.tr/tr/content/sde-tanitim/812>, (20.02.2015).

⁷⁷² Dilek Yiğit, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerini Önemsemeyenlere”, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-avrupa-birligi-iliskilerini-onemsemeyenlere/3529>, (24.02.2015).

Birliği sürecinde Türkiye'nin alınan kararlardan etkilenmesi ancak bu kararların alınmasında söz sahibi olmaması nedeniyle AB'ye edilgen bir üyeliğinin bulunduğunu söylemektedir.⁷⁷³ Ancak Akgün'e göre bu durum Türkiye'nin ulusal çıkarı ve egemenliği için uygun olmamakla birlikte var olan sorunların çözümü için de tam üyelik gerekli görülmektedir.

SDE için “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği içi boş, doldurulmamış ve AB'nin geçmişinde örneği olmayan bir statü olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'nin fiilen Avrupalı pek çok kurumun parçası olduğunu söyleyen SDE, AB üyesi bazı devletlerin Türkiye'ye tam üyelik dışında bir seçenek sunmasını meşru olarak görmemektedir. Türkiye, Avrupa'nın güvenliği ve ekonomisi için önemli bir ülkedir. Ancak siyasi ve ideolojik nedenler yüzünden de AB üyesi bazı ülkeler, AB'nin Türkiye'yi hazmedemeyeceğini düşündükleri için Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğini istememektedirler. Bu anlamda Akgün'e göre “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği Türkiye'nin tam üyeliğini reddetmenin nazik bir yolu olarak görülmektedir. “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin tarihsel kökenlerini 1989'da yayınlanan Komisyon Raporu'na kadar götüren Akgün, Türkiye'nin söz konusu raporda hukuken üyeliğe ehil olduğunu ancak ekonomik, siyasi bazı gerekçelerle AB'ye tam üye olamayacağı belirtilmiş ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği 1997 Lüksemburg Zirvesi ve 2005 yılında imzalanan Müzakere Çerçeve Belgesinde de tescillenmiştir.⁷⁷⁴

Türkiye-AB İlişkilerinin mevcut durumunun her iki tarafı da mental ve siyasi açıdan yorduğunu söyleyen Akgün, ilişkilerin uzun bir süre daha bu şekilde gideceğini ileri sürmektedir. Bu süre zarfında ilişkiler ve tam üyeliğe yönelik konuşacak bir şeyin kalmaması durumunda “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin gündeme gelmesinin

⁷⁷³ Akgün, **Mülakat**.

⁷⁷⁴ **Mülakat**.

muhtemel olduğunu söyleyen Akgün, bunun ise AB'nin gelecekteki yapısının nasıl olacağına, Avrupa'nın jeo-politik vizyonunun nasıl değişeceğine, ekonomik krizden kurtulup yeniden güven verip veremeyeceğine bağlı olduğunu düşünmektedir. Diğer yandan sürecin nasıl olacağının Türkiye'nin bu dönem esnasında nerede ve ne durumda olacağına bağlı olduğunu söyleyen Akgün, üç farklı senaryo çizmektedir. Birinci senaryoya göre her şeyin olumlu olması durumunda Türkiye, AB'ye tam üye olacaktır. Günümüzde bu senaryonun dayanakları zayıflasa da şu anda en güçlü senaryo olarak görülmektedir. İkinci senaryo ise AB yerine Türkiye'nin Avrasya ülkeleriyle gireceği entegrasyondur. Akgün'e göre bu entegrasyona verilecek destek oldukça az olacaktır. Üçüncü senaryo ise Türkiye merkezli yeni bir ekonomik ve siyasi entegrasyondur. Akgün'e göre bu senaryonun inandırıcılığı zayıf olmasına karşın, AB'nin Türkiye'yi dışlaması ve Türkiye'nin başka bir seçeneğinin kalmaması durumunda uzun dönemde daha makul bir seçenek olarak görülmektedir. Çünkü Türkiye'nin Çin, NAFTA, Hindistan Avrasya ülkeleri gibi rakipleri bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomisi ne kadar gelişmiş olursa olsun yalnız kalması durumunda bu rakiplerle tek başına rekabet etmesi mümkün görünmemektedir. Bunun için de Türkiye'nin uluslararası hukuk kurallarına uygun olarak komşularıyla Türkiye merkezli ekonomik ve siyasi bir entegrasyon ağı kurması mümkün olacaktır. Bu yüzden Türkiye şu anki süreçte tam üyelik hedefinden vazgeçmemelidir. Bu anlamda "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini tartışmak da gereksizdir. Akgün'e göre bu seçenek ilişkilerin uzun dönemde sonuçlanmaması ve yürümemesi durumunda düşünülebilecek bir seçenek olmalıdır.⁷⁷⁵

⁷⁷⁵ Mülakat.

4. Ekonomik ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM)

İstanbul merkezli bir düşünce kuruluşu olan Ekonomik ve Dış Politika Araştırma Merkezi (EDAM), Türkiye'nin yeni dünya düzeni içinde alacağı yeri belirleyecek politika alanlarında görüşler sunarak Türkiye içinde ve dışında karar alma mekanizmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.⁷⁷⁶

EDAM, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecini desteklemektedir. AB müzakere sürecinde dış politika, savunma, güvenlik gibi pek çok alan Kıbrıs sorunu ve bazı AB üyesi devletlerin blokeleri nedeniyle askıya alınmıştır. Buna rağmen EDAM, ilişkilerin yeni bir stratejiyle devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak Türkiye ve AB arasında başlatılacak yeni diyalog stratejisi üyelik müzakerelerinin devam etmesine ve hızlanmasına gölge düşürmemelidir. Çünkü Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasına karşı çıkan devletler bu süreci “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi bir modele doğru çekeceklerdir. Bununla birlikte AB Dış İlişkiler Konseyi'nce dile getirilen AB-Türkiye-Rusya üçlü ilişkisine sıcak bakmayan EDAM, Türkiye'nin ve Rusya'nın AB ile ilişkilerinin farklı olduğunu ve bu tür bir ilişkinin AB'nin genişleme perspektifine zarar getireceğini söylemektedir.⁷⁷⁷

Diğer yandan Türkiye-AB İlişkilerinin gelişmesi ve tam üyeliğin gerçekleşmesi, AB'nin daha büyük ve aktif bir dış politika aktörü haline gelmesine de neden olacaktır. Üstelik tam üyeliğe katkı sağlayacağı umulan yeni diyalog sürecinin müzakere sürecine olumlu katkı sağlayacağı, süreci hızlandıracağı ve iki taraf arasındaki karşılıklı güven ortamının yeniden sağlanacağı düşünülmektedir. Bu nedenle EDAM, böyle bir süreçte tam üyelik yerine alternatif modellerin oluşturulmaya çalışılmasını çelişki olarak görmektedir. EDAM için “*İmtiyazlı*

⁷⁷⁶ <http://www.edam.org.tr/tr/AnaKonu/hakkimizda>, (20.02.2015).

⁷⁷⁷ Heather Grabbe ve Sinan Ülgen, “Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Dış Politika Diyalogu“, **Discussion Paper Series**, Aralık 2010, s. 2-13.

Ortaklık” içi boş ve henüz doldurulmamış bir kavramdır. Sinan Ülgen, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini geniş ve dar olmak üzere iki şekilde tanımlamaktadır. Geniş anlama göre seçenek, tam üyelik dışında AB’nin üçüncü ülkelerle AEA gibi kurduğu ileri düzeyde bir ilişki modeliyken dar anlama göre ise seçeneğin henüz bir tanımının yapılamamıştır. Seçeneğin hukuki bir dayanağının olmadığını söyleyen Ülgen kavrama daha çok siyasi bir retorik olarak bakılması gerektiğini belirtmektedir.⁷⁷⁸

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin amacının Türkiye’nin AB’nin iç politik yapısının dışında tutup güvenlik ve dış politika alanlarında daha yoğun işbirliği olduğunu söyleyen EDAM, seçeneğe karşı çıkmaktadır. Çünkü EDAM için 1996’dan beri Gümrük Birliği’nde olan Türkiye’nin AB adaylığının AB’ye tam üye olup karar-alma mekanizmasında yer almasıyla anlamlı olacağını ifade etmektedir. Bu anlamda AB’nin “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’ye haksızlık yaptığını düşünmektedir. Üstelik Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasının AB’nin Avrasya, Ortadoğu stratejilerine büyük katkı sağlayacağını düşünen EDAM, Türkiye’nin üyelik perspektifinden çıkıp “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin kabul edilmesiyle Türkiye’nin istikrarsızlaşacağına inanmaktadır.⁷⁷⁹ Bu nedenle EDAM tam üyelik dışında Türkiye’ye sunulan bütün alternatif modellere karşı çıkmaktadır.

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin önüne geçmek ve AB’ye tam üyelik için çalışan EDAM, “*Seçimler Öncesinde Fransız Kamuoyunda Türkiye*” isimli çalışmayla kendilerini Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olarak nitelendiren liderlerin yaklaşımlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Fransa’nın Türkiye hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını söyleyen çalışmada, Türkiye’nin tarih boyunca Fransa’nın geleceğiyle ilgili siyasi kuruntu ve korkularını yansıtmış olmaları nedeniyle

⁷⁷⁸ Ülgen, **Mülakat**.

⁷⁷⁹ Gaye Eslen Özerkan, “Radikal Edam Toplantıları”, **Radikal**, 05 Mayıs 2008.

Fransa'nın Türkiye'ye objektif olarak bakmadıklarını ileri sürmektedir. Çalışmaya göre Fransız siyaseti ve kamuoyunu gözlemleyen herkes Fransa'da Türkiye'nin AB üyeliğine karşı savunulan tüm tezlerde aslında Fransa'nın kendi içsel kaygılarının yansımaları olduğu görülmektedir. Yani Fransızların gelecekte AB politikalarının ve kurumlarının şekillenmesinde zemin kaybetme korkusu yaşamaları Türkiye'deki siyasi istikrarsızlık, demokratikleşme sorunları, Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları ülkede entegrasyon sorunu yaşamaları gibi kendi iç kaygıları doğrultusunda şekillenmektedir. Bu yüzden Fransızlar, müzakere süreciyle Türkiye'nin AB üyesi olmadan Avrupa kurallarını mümkün olduğunca yüklenmesini amaçlamaktadırlar.⁷⁸⁰

Diğer yandan EDAM Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin kısa ve orta vadede sonuçlanabileceğini de düşünmemektedir. Bu anlamda tam üyelik sürecini korumakla birlikte yeni bir işbirliği çerçevesinin oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Ülgen, bu işbirliğinin Pozitif Gündemin genişletilmiş hali olabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre bu süreç, tam üyeliğe alternatif olmaktan çok tam üyelik sürecine eklemlenmiş ve ilişkileri mevcut durumdan daha fazla geliştirebilecek bir işbirliği olmalıdır.⁷⁸¹

5. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK)

2004 yılında Ankara kurulan Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), ulusal ve uluslararası siyaset, ekonomi, hukuk, toplumsal bilimler, güvenlik gibi alanlarda faaliyet gösteren bağımsız bir düşünce kuruluşudur. Kamuoyunun tarafsız, doğru ve yeterli bilgiye ulaşmasını amaçlayan USAK, Türkiye ve dünyanın ihtiyaç duyduğu bilgiyi toplayarak bu yığın içinden gerekli olanları seçmeye çalışır. Aynı zamanda uzmanlar ve uygulayıcılar arasındaki bağı da kurup eksiklikleri

⁷⁸⁰ Dorothee Schmid, "Seçimler Öncesinde Fransız Kamuoyunda Türkiye", **EDAM Tarafından Gerçekleştirilen Fransız Kamuoyu Araştırması Raporu**, Nisan 2007, s. 3-7.

⁷⁸¹ Ülgen, **Mülakat**.

gidermeyi amaçlayan USAK, yapılan toplantılar, seminerler ve konferanslarla bir tartışma platformu oluşturmaya çalışmaktadır.⁷⁸²

Türkiye'nin AB'nin doğal bir parçası olduğuna inanan USAK'a göre Türkiye AB'nin tam üyesi olsa da olmasa da Türkiye-AB ilişkilerinin hayati olmaya devam edeceğine inanmaktadır. Hem Türkiye'de hem de AB'de tarafların birbiri hakkında oldukça ciddi ön yargıları olduğunu ileri süren USAK, AB'yi Türkiye'ye, Türkiye'yi de AB'ye doğru tanıtmayı misyon edinmiştir.⁷⁸³

USAK'a göre "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği Türkiye'nin AB için ikinci sınıf bir ülke olacağı çağrışımını vermektedir. Yani "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği iki tarafın da çıkarına hizmet edecek bir şey olarak görülmemekte daha çok Türkiye'yi aşağılama ve ötekileştirme olarak algılanmaktadır. "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği dışlanma korkusu yarattığı için Türkiye'de rasyonel bir tartışma meselesi yapılmamıştır. Diğer yandan bu seçenek AB tarafından rasyonel olarak Türkiye'nin önüne getirilen bir seçenek olmamıştır. Daha çok Türkiye'yi AB'de üye olarak görmek istemeyen ülkelerin ortaya attığı bir kavram olarak kalmıştır. "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin dini, kültürel, kimlik ve kurumsal yapıda yaşanacak değişimlerden ötürü ortaya atıldığını söyleyen Kutlay, Türkiye'nin de tam üyelik için yapması gereken reformları yerine getirmemesini, seçeneği gündeme getiren etkenlerden biri olarak saymakla beraber, AB'nin de Türkiye gibi bir ülkeyi hazmetmesinin kolay olmadığını söylemektedir.⁷⁸⁴

Özellikle 2008'de yaşanan ekonomik krizden sonra AB'nin mevcut kurumsal yapısının bu şekilde devam edemeyeceğini anladığını ileri süren Kutlay, AB'nin

⁷⁸² <http://www.usak.org.tr/page.php?id=3&h=1>, (20.02.2015).

⁷⁸³ http://www.usak.org.tr/arastirma_merkezleri.php?id=3&cat=9&p=3#.VOcUXuasX4Y, (20.02.2015).

⁷⁸⁴ Mustafa Kutlay, **Mülakat**, 3 Mart 2015.

federal bir yapıdan çok ekonomisi birbirine benzeyen ülkelerin iç halkada derinleştiği diğer ülkelerin de belli sektörlerde yer alacağı Çok Vitesli bir Avrupa'ya doğru gittiğini düşünmektedir. Kutlay'a göre böyle bir yapıda Türkiye'nin yer alması muhtemel olacaktır. Üstelik bu durum "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinden farklı olacaktır. Çünkü "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği Türkiye'ye has bir seçenek olarak görülürken yeni durum AB'nin yapısından kaynaklanacaktır. Bu yüzden Türkiye'nin hem AB'nin gelecekte nasıl bir şekil alacağına, kendisinin neler yapması gerektiğine ve uluslararası konjonktürde yaşanacak değişimlere bakarak yolunu çizmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Bu sayede "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğinin kabul edilip edilmeyeceğine dair bir karara da varılmış olacaktır.⁷⁸⁵

D. Türkiye'deki Kamuoyunda "İmtiyazlı Ortaklık" Tartışması

1. "AB'ye tam üyelik Türkiye'nin temel hedefidir."

Türkiye 1959'dan bu yana Birliğe tam üye olması hedefiyle hareket etmektedir. Bu çerçevede tam üyeliğe alternatif olacak her türlü şeye karşı çıkmaktadır. Çünkü AB'ye tam üyelik Türkiye için bir organizasyona üye olmanın ötesinde bir çağdaşlaşma projesidir ve daha özgür, daha zengin ve daha güvenli bir Türkiye için birinci seçenektir.⁷⁸⁶ Bu nedenle AB'ye tam üyelik Türkiye kamuoyunda iyi bir şey olarak görülmektedir. Çünkü Türkiye kamuoyu ekonomik refah için AB'ye tam üyelik gerekli görülmektedir.⁷⁸⁷ Tam üyelik sayesinde Türkiye içeride var olan sivil-asker ve din-devlet ilişkilerindeki çarpıklıklara son verilebilecektir.⁷⁸⁸ Örneğin AB Bakanlığı yetkilisi ve Rıdvan Karluk, Türkiye'nin tam üyelik hedefine yönelik

⁷⁸⁵ Kutlay, **Mülakat**.

⁷⁸⁶ Eser Karakaş, "AB İle Vize Muafiyetine Karşıyım", **Star**, 9 Aralık 2013.; EDAM, "Kamuoyu Avrupa İle İşbirliğinden Yana", **Türkiye'de Dış Politika ve Kamuoyu Anketleri**, 2015/2, <http://www.edam.org.tr/tr/File?id=2164>, (10.03.2015).

⁷⁸⁷ Eurobarometre 67, **Ulusal Rapor: Türkiye**, Bahar 2007, s. 13.

⁷⁸⁸ Eser Karakaş, "Almanya Seçimleri, Türkiye ve AB", **Zaman**, 1 Ekim 2009.

olarak hareket ettiğini ve tam üyelik dışında sunulabilecek her türlü modele karşı olduğunu söylemektedir.⁷⁸⁹ Öyle ki bir başka AB Bakanlığı yetkilisi yakın zamanda kabul edilen Pozitif Gündem’in başlangıçta tam üyeliğe alternatif bir şey olarak algılandığını ve Türkiye tarafından zar zor kabul edildiğini söyleyerek Türkiye’nin bu konuda oldukça hassas olduğunu söylemektedir. Çünkü böyle bir seçenekle Türkiye ikinci sınıf bir statüye sahip olacaktır.⁷⁹⁰ Mustafa Kutlay, Türkiye tarafından seçenek, bir dışlama ve ötekileştirme projesi olarak algılandığı için rasyonel olarak hiçbir zaman tartışılmadığını söylemektedir.⁷⁹¹ Ayşe Danişoğlu ve Hatice Yazgan da benzer bir şekilde Türkiye’nin tam üyelik hedefinin bir devlet politikası olduğunu söyleyerek “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin tartışılmamasını normal karşılamaktadır. Çünkü devletin tam üyelik dışında alternatif bir model olarak ortaya atılan “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin tartışılmasının devletin resmi politikasıyla çelişeceğini ve bunu halka anlatmanın zor olacağını söylemektedir.⁷⁹² Diğer yandan bu seçenek Türkiye kamuoyu için eşit olmayan bir durumu ifade etmektedir. Türkiye kamuoyu eşitlikten yana bir tavır takındığı için ilişkilerde de eşitlik büyük önem taşımaktadır.⁷⁹³ İKV’den Melih Özsöz de Türkiye’nin ilişkilerin başından beri tam üyelik hedefinin bir devlet politikası olduğunu, 1963’te imzalanan Ankara Anlaşması ile kurulan ortaklık ilişkisinin tam üyeliği öngören bir katılım öncesi anlaşma olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu yüzden “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi seçenekler Ankara Anlaşması’nın ruhuna ve ahde vefa ilkesine aykırı olacaktır.⁷⁹⁴

⁷⁸⁹ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Mülakat.**; Karluk, **Mülakat.**

⁷⁹⁰ Avrupa Birliği Bakanlığı 1, **Mülakat.**

⁷⁹¹ Kutlay, **Mülakat.**

⁷⁹² Danişoğlu, **Mülakat.**; Yazgan, **Mülakat.**

⁷⁹³ Eurobarometre 74, **Ulusal Rapor: Türkiye**, Güz 2010, s. 7.

⁷⁹⁴ Özsöz, **Mülakat.**

2. “İmtiyazlı Ortaklık’ içi boş bir seçenektir ve doldurulmalıdır.”

Türkiye’nin Birliğe tam üyeliğini istemeyen bazı AB üyesi devletlerin genel olarak sağ grupları tarafından ortaya atılan “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin ne olduğuna ve içeriğinin neleri kapsadığına dair herkesin üzerinde uzlaştığı bir şey bulunmamaktadır. Türkiye kamuoyu da kavramın ne olduğuna dair bilgi sahibi değildir.⁷⁹⁵ Şaban Çalış ve Birol Akgün de seçeneğin içini boş olduğunu ve doldurulması gerektiğini söylemektedir.⁷⁹⁶ Hüseyin Kantem Al’a göre AB öncelikli olarak Türkiye’nin tam üyelik hedefinden vazgeçmesini ve “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini kabul etmesini beklemektedir. Bundan sonrasında iki tarafın yapacağı pazarlıklar sonrasında seçeneğin tanımının yapılıp içinin doldurulacağını düşünmektedir.⁷⁹⁷ Münevver Cebeci ise AB’nin üçüncü ülkelerle girdiği ilişkilerinin hep açık uçlu ve içini boş olduğunu söylemektedir. Cebeci’ye göre bu durum AB’nin işine gelmektedir. Çünkü söz konusu ülkelere ne verip ne vermeyeceğine kendisi karar vermektedir. Bu durum da AB’nin işine gelmektedir. Bu yüzden AB “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin içini boş bırakmakta ve bir tanım yapmamaktadır.⁷⁹⁸

3. “AB Müktesebatında böyle bir ilişki türü yoktur.”

Kamuoyunda “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin AB müktesebatında olmadığını, AB’nin daha önce böyle bir ilişki türüne girmediğine dair yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu nedenle “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini AB hukukuna aykırı bulan ve AB’nin kendisiyle çeliştiğini düşünenler vardır. Örneğin Rıdvan Karluk ve Armağan Erme Çakır, seçeneğin AB müktesebatında olmadığını ve AB’nin ahde vefa

⁷⁹⁵ <http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/dis-basinda-utrkiye-3-4-agustos-2010-011463>, (28.05.2015).

⁷⁹⁶ Çalış, **Mülakat.**; Akgün, **Mülakat.**

⁷⁹⁷ Al, **Mülakat.**

⁷⁹⁸ Cebeci, **Mülakat.**

ilkesine aykırı hareket ettiğini söylemektedirler.⁷⁹⁹ Nahit Töre de benzer bir şekilde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin hukuki bir dayanağının olmadığını söylemektedir. Ona göre, Ankara Anlaşması’nın 28. maddesi tam üyeliği öngörmekte ve mevcut hukuki metinlerin hiçbirinde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine dair bir ibare bulunmamaktadır.⁸⁰⁰ Başak Kale de seçeneğin hukuki olarak tanımı olmadığını söylemekle birlikte AB müktesebatının sürekli değiştiğini ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin de hukuki bir zemine oturtulabileceğini düşünmektedir.⁸⁰¹ Melih Özsöz de AB literatüründe yer almayan ve daha önce hiçbir ülke için uygulanmayan seçeneğin Türkiye’ye sunulmasını rencide edici bulmakta ve seçeneğe karşı çıkmaktadır.⁸⁰² İlke Göçmen ise kavramın hukuki bir dayanağının olduğunu ve bunun da Avrupa Birliği Antlaşması’nın sekizinci maddesi olduğunu söylemektedir. Bu maddeye göre AB’nin üçüncü ülkelerle özel statü doğuran anlaşmalar yapması muhtemel görünmektedir.⁸⁰³

4. “*İmtiyazlı Ortaklık*’ seçeneği doğrudan AB tarafından Türkiye’ye sunulan bir seçenek değildir.”

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği doğrudan AB tarafından Türkiye’ye sunulan bir seçenek değildir. Türkiye-AB ilişkilerinde var olan hiçbir resmi belgede “*İmtiyazlı Ortaklık*” ya da buna benzer bir model teklif edilmemiştir. Sinan Ülgen’e göre seçenek Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini ulusal çıkarları gereği istemeyen ve gene ulusal çıkarları gereği Türkiye’den tamamen vazgeçemeyen bazı AB üyesi devletler

⁷⁹⁹ Karluk, **Mülakat**,; Çakır, **Mülakat**.

⁸⁰⁰ Nahit Töre, **Mülakat**, 6 Mart 2015.

⁸⁰¹ Kale, **Mülakat**.

⁸⁰² Özsöz, **Mülakat**.

⁸⁰³ Göçmen, **Mülakat**.

tarafından ortaya atılmıştır.⁸⁰⁴ Yani seçenek AB tarafından da Türkiye'nin önüne rasyonel bir tartışma konusu olarak getirilmemiştir.⁸⁰⁵ Burak Tangör'e göre bu devletlerin her biri farklı nedenlerden ötürü Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini istememekte ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini ortaya atmaktadırlar.⁸⁰⁶

Yaşar Yakış söz konusu devletlerin "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini ortaya atarken iç politik yapısına ve kamuoylarının Türkiye'ye ilişkin tutumuna bakarak hareket ettiklerini ve bir dış politika oluşturduklarını söylemektedir. Bu sayede söz konusu devletlerin siyasi liderleri seçimlerde oy kaybının da önüne geçmiş olacaktırlar.⁸⁰⁷ Söz konusu devletler Türkiye'nin önemli ancak kültürel ve kimlik anlamında Avrupa'dan farklı bir medeniyet olduğunu söylemekte ve tam üye olması durumunda AB kurumlarında ve fonlarında AB'ye zarar verecek düzeyde değişikliklerin yaşanmasından endişe etmektedirler. Bu yüzden Türkiye için tam üyelik yerine "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin daha iyi olacağını ileri sürmektedirler. Diğer yandan AB Bakanlığı yetkilisi Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen devletlerde Türkiye kökenli göçmenlerin oldukça fazla olduğunu ve bu göçmenlerin söz konusu ülkelerde entegrasyon sorunu yaşadıklarını söylemektedir. Zaten hem Türkiye hem de AB kamuoyu bu yasa dışı göçten endişe etmektedir.⁸⁰⁸ Bu durumdan zarar gören devletler benzer bir durumun Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda da yaşanacağından ve AB kimliğinin yok olacağından endişe ettiklerini ileri sürmektedir.⁸⁰⁹ Bunun yanında Oliver Ernst ise Türkiye'ye "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin teklif edilmesinin kültürel nedenleri yanında AB değerlerinin de olduğunu söylemektedir. Ona göre Türkiye AB'nin temel değerleri olan insan hakları,

⁸⁰⁴ Ülgen, **Mülakat**.

⁸⁰⁵ Kutlay, **Mülakat**.

⁸⁰⁶ Tangör, **Mülakat**.

⁸⁰⁷ Yakış, **Mülakat**.

⁸⁰⁸ Transatlantic Trends, **Temel Bulgular**, 2013, s. 48

⁸⁰⁹ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Mülakat**.

demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi konularda hala eksiklerinin olduğunu ve bu değerleri tam olarak benimsemediğini, benimsemesinin de zor olduğunu ileri sürerek “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin her iki taraf için de iyi olacağını savunmaktadır.⁸¹⁰

5. “*İmtiyazlı Ortaklık*’ seçeneği asla kabul edilemez.”

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği gündeme geldiği ilk günden itibaren Türkiye tarafından ısrarla reddedilmiştir.⁸¹¹ Çünkü Türkiye kamuoyunun yaklaşık % 61’i Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini desteklemektedir.⁸¹² Kavramı rencide edici olarak kabul eden siyasi liderler Türkiye’nin tam üyelik hedefi dışında hiçbir şeyle ilgilenmediklerini söylemişlerdir. Çünkü bu seçenek AB’nin karar organlarında temsilci bulundurma imkânı tanımayan bu statü, Türkiye’nin bugünkü ilişkisinden daha iyi ve ileri kabul edilmemektedir.⁸¹³ Kavramın ne anlama geldiğinin bilinmediğini söyleyen Mehmet Tekelioğlu, Türkiye’nin temel hedefinin tam üyelik olması nedeniyle “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği gibi Türkiye’yi ikinci sınıf bir ülke durumuna sokacak bir modelin gündemlerinde olmadığını vurgulamıştır.⁸¹⁴ Türkiye, AB ile ilişkilerinde eşitlik ve adaletten yana bir tavır sergilemektedirler. Ancak bu seçenekle AB’nin Türkiye’ye çifte standart uyguladığını söylemektedir. Bu yüzden Mustafa Kutlay, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin her iki tarafın çıkarına hizmet edecek bir seçenek olarak görmemekte ve seçeneği kabul etmemektedir.⁸¹⁵ Alper Üçok ise “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’ye bazı konularda kolaylıklar sağlanması öngörülse bile seçeneğin kabul edilmesinin Türkiye’nin AB’ye tam üyelik

⁸¹⁰ Ernst, **Mülakat**.

⁸¹¹ Seyfi Taşhan, “Türk Dış Politikasındaki Çözumsuzlükler”, http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/stashan_300310.html, (28.05.2015).

⁸¹² İKV, **Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı Kamuoyu Araştırması**, 2015, s. 24.

⁸¹³ Ali Sait Yüksel, “Türkiye Bugün de İmtiyazlı”, **Radikal**, 14 Temmuz 2007.

⁸¹⁴ Tekelioğlu, **Mülakat**.

⁸¹⁵ Kutlay, **Mülakat**.

sürecinin tamamen son bulacağı düşünülmektedir.⁸¹⁶ Bahadır Kaleağası ise “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye’nin egemenlik sorunu yaşayacağını ileri sürmektedir. Ona göre bu seçenikle Türkiye AB’nin bütün politikalarını uygulayacak ancak karar alma mekanizması içinde yer alamayacaktır. Bu yüzden “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği Kaleağası tarafından ahlaksız teklif olarak nitelendirmekte ve kabul edilmemektedir.⁸¹⁷ Diğer yandan Chris Patten ve Ahmet Davutoğlu gibi AB ve Türkiye içinden pek çok siyasetçi de Türkiye’nin tam üyelik dışında bir modelle AB’ye bağlanmasının AB’ye de zarar vereceğini ve bu durumun AB’yi küresel olaylarının akışının dışında bırakacağını söylemektedir. Çünkü Türkiye, hem güvenli bir enerji koridoru konusunda hem de AB’nin Balkanlar, Orta Doğu ve İslam dünyasıyla ilişkilerinde ihmal edilemeyecek kadar önemli etki gücüne sahiptir. Türkiye kamuoyu, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğiyle Ortadoğu’daki barış ve istikrara yardımcı olacağını düşünülmektedir.⁸¹⁸ Bu yüzden AB’ye tam üyelik Türkiye’nin olduğu kadar AB’nin de gücünü artıran bir şey olacaktır.⁸¹⁹

6. “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği düşünülmelidir.”

Türkiye’de bir grup ise “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin Türkiye için avantajlar sağlayacağını ve üzerinde düşünülmesi gereken bir seçenek olduğunu söylemektedirler. Özellikle ekonomik kriz ve Euro’nun durumunun ne olacağını bilemeyenler Türkiye gibi ekonomik olarak gelişmiş bir ülkenin AB’ye tam üye olmasının durumunda çok şey kaybedeceği ve AB’nin Türkiye’ye ayak bağı olacağı

⁸¹⁶ Üçök, **Mülakat**.

⁸¹⁷ Kaleağası, **Mülakat**.

⁸¹⁸ Transatlantic Trends, **Temel Bulgular**, 2011, s. 39.

⁸¹⁹ Talip Küçükcan, “Türkiye ve Almanya ortak iyinin peşinde”, <http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=29075&q=turkiye-ve-almanya-ortak-iyinin-pesinde>, (10.03.2015).

düşünülmektedir.⁸²⁰ Hacı Can Türkiye'nin seçeneğe ilişkin tutumunu eleştirmektedir. Ona göre Türkiye'nin başından itibaren AB ile ilişkilerinde ne yapacağına dair bir yol haritasının olmadığını düşünmektedir. Bu yüzden "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğine baştan karşı çıkılmamalı ne olduğu ne tür avantajlarının olabileceği iyice araştırılmalıdır.⁸²¹ Nail Alkan da "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini onur kırıcı olarak kabul etmekle birlikte her iki tarafın da güven kaybı yaşadıklarını ve bu yüzden gün geçtikçe birbirinden uzaklaştığını söyleyerek AB'den tamamen kopmak yerine "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin iyi bir model olabileceğini düşünmektedir.⁸²² Türkiye kamuoyuna bakıldığında da halkın yaklaşık %70'inin AB'ye güven kaybı yaşadığı ve %72'sinin tam üyeliğe inancının kalmadığı görülmektedir. Bu yüzden düşük bir oran da olsa halkın %26'sı gerek bu sorunlar gerekse AB'nin Türkiye'ye uyguladığı çifte standart ve Türk kimliğinin zarar göreceği endişesiyle AB'ye tam üyeliği desteklememektedir.⁸²³ Zaten halkın büyük bir kısmı Türkiye'nin hiçbir zaman AB'ye tam üye olamayacağı inancındadır.⁸²⁴ Buna karşın Gündüz Aktan Türkiye'nin 1959'dan bu yana AB'ye tam üye olmak için uğraştığını ancak sürecin 15-20 daha bu şekilde gideceğini söylemektedir. Bununla birlikte Aktan ise "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin hemen başlatılabileceğini düşünmektedir.⁸²⁵ "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini tam üyelik dışı bir model olarak gören Aktan, seçeneğin kabul edilmesinin tam üyelikten vazgeçmek olmadığını, her iki yolun da paralel iki süreç olarak devam edebileceğini düşünmektedir.⁸²⁶

⁸²⁰ Yıldırım Deniz, "Tam Üyelik Değil, İmtiyazlı Ortaklık", <http://tesam.org.tr/tam-uyelik-degil-ımtiyazli-ortaklik/>, (05.03.2015).

⁸²¹ Can, **Mülakat**.

⁸²² Alkan, **Mülakat**.

⁸²³ İKV, **a.g.e.**, s. 26-29.

⁸²⁴ Nail Alkan, **Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı**, Konrad Adanauer Stiftung e.v., Ankara 2013, s. 18.

⁸²⁵ Gündüz Aktan, "Artan Belirsizlikler", **Radikal**, 30 Kasım 2004.

⁸²⁶ Gündüz Aktan, "Bir Politikanın İflası", **Radikal**, 7 Aralık 2006.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecini tıkayan Kıbrıs Sorunu, Ege Sorunu, azınlıklar sorunu ve Ermeni Sorunu gibi sorunlarının bulunduğunu söyleyen Gündüz Aktan ve Hasan Ünal, tam üyelik uğruna bu engellerle uğraşmak yerine “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Türkiye için bu engeller bir ön koşul olmaktan çıkacaktır.⁸²⁷ Mehmet Murat Erdoğan da benzer şekilde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin Türkiye'ye kısıtlamalar getirdiğini kabul etmekle birlikte Kıbrıs Sorunu, Ege Sorunu gibi meselelerde daha rahat davranma olanağı sağladığını düşünmektedir.⁸²⁸ Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının zor olduğunu düşünen Hasan Ünal, bu yüzden tam üyelik yerine AB ile ticareti artırmanın yollarının aranmasının daha mantıklı olduğunu savunmaktadır.⁸²⁹ Diğer yandan Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin üçüncü ülkelerle anlaşma yapmasının önüne geçtiğini söyleyen Ünal, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğiyle Gümrük Birliği'nden çıkılıp STA'lar yaparak üçüncü ülkelerle ticaret yapmanın önünün açılacağını ve bu durumun Türkiye için daha avantajlı olacağını düşünmektedir.⁸³⁰

7. “Türkiye, zaten AB'nin *İmtiyazlı Ortağıdır*'. AB, Türkiye'ye mevcut statüden fazlasını öneremez.”

Kamuoyunda “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkanlar, mevcut ilişkinin zaten bir “*İmtiyazlı Ortaklık*” olduğunu düşünmektedirler. Buna göre Türkiye aslında 1963 yılında imzalanan ve ortaklık ilişkisinin temelini oluşturan Ankara Anlaşması'ndan beri Birliğin “*İmtiyazlı Ortağı*”dır. Çünkü Ankara Anlaşması,

⁸²⁷ Gündüz Aktan, “Stratejik Neden“, **Radikal**, 20 Ekim 2005.; Gündüz Aktan, “İmtiyazlı Ortaklık“, **Radikal**, 19 Mayıs 2005.; Hasan Ünal, “Turkey Would Be Better off Outside the EU“, Turkey Would Be Better off Outside the EU, (02.02.2015).; Hasan Ünal, “Turkey-EU Relations: A New Start or The Vicious Circle“, **Herito**, S. 14, 2014, s. 176-184.

⁸²⁸ Erdoğan, **Mülakat**.

⁸²⁹ Hasan Ünal, “Geriye Adım Atmanın Faydası Var mı?“, http://www.zamaS.com.tr/hasan-unal/geriye-adim-atmanin-faydasi-var-mi_488756.html, (02.02.2015).

⁸³⁰ Hasan Ünal, **Mülakat**, 23 Mayıs 2014.

Birliğin üçüncü ülkelerle yaptığı en kapsamlı anlaşmalardan biridir.⁸³¹ Buna karşılık Melih Özsöz ise Ankara Anlaşması'nın tam üyeliği hedefleyen bir katılım öncesi anlaşma olduğunu söyleyerek Ankara Anlaşması'nın "*İmtiyazlı Ortaklık*" içerdiğine dair iddiaya karşı çıkmaktadır.⁸³² Benzer şekilde Marc Maresceau da Ankara Anlaşması'nın daha önce hiçbir aday ülkeyle yapılmayan çok kapsamlı bir anlaşma olduğunu söylemekte ve Ankara Anlaşması'nın "*İmtiyazlı Ortaklık*" değil tam üyelik hedeflediğini belirtmektedir.⁸³³ Atilla Eralp ise Ankara Anlaşması'nın Türkiye'yi "*İmtiyazlı Ortak*" değil "*İstisnai Ortak*" yapmaktadır. Çünkü Ankara Anlaşması tam üyelik dışı alternatif bir seçenektir.⁸³⁴ Mustafa Kutlay da AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde "*İmtiyazlı Ortaklık*" gibi seçenekleri zaman zaman dile getirmesi söz konusu olmuşsa da 1963'ten bu yana AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde planlı olarak "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini hedeflemediğini dolayısıyla Türkiye'nin ilişkilerin başından bu yana Birliğin "*İmtiyazlı Ortağı*" olmadığını söylemektedir.⁸³⁵

Diğer yandan başka bir grup ise Türkiye'nin 1996'da yürürlüğe giren Gümrük Birliği'yle birlikte Birliğin "*İmtiyazlı Ortağı*" olduğunu söylemektedir. Çünkü onlara göre AB, tam üye olmadan Gümrük Birliği'ni sadece Türkiye ile yapmıştır. Bu da Türkiye'yi diğer ülkelere nazaran imtiyazlı yapmıştır. Örneğin TOBB'dan bir yetkili ve Münevver Cebeci Türkiye'nin Birliğe tam üyelik hedefine vurgu yaparken Türkiye'nin zaten Gümrük Birliği'yle "*İmtiyazlı Ortak*" olduğunu ve var olan mevcut statüden fazla AB'nin Türkiye'ye bir şey vermeyeceğini belirtmektedirler.⁸³⁶ Mehmet Murat Erdoğan da Türkiye'ye "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğiyle verilecek tek

⁸³¹ Töre, **Mülakat**.

⁸³² Özsöz, **Mülakat**.

⁸³³ Leyla Tavşanoğlu, "Türkiye Laikliğe Dört Elle Sarılmalı", http://oldweb.ikv.org.tr/images/upload/data/files/marc_maresceau-roportaj.pdf, (06.03.2015).

⁸³⁴ Eralp, **Mülakat**.

⁸³⁵ Kutlay, **Mülakat**.

⁸³⁶ TOBB, **Mülakat**,.; Cebeci, **Mülakat**.

ayrıcalığın AGSP'nin karar alma mekanizmasında yer alması olacağını söylemektedir. Ancak AGSP ODGP'nin bir parçası olduğu için bu yapının karar alma mekanizmasında sadece üyeler yer almaktadır. Bu yüzden Türkiye'ye AGSP konusunda da düşünüldüğü gibi bir imtiyazın verilmesi mümkün gözükmemektedir.⁸³⁷ Bunların aksine Ekonomi Bakanlığı'ndan bir yetkili ise Gümrük Birliği'nin ayrı bir anlaşma olmadığını ve Ankara Anlaşması'nın bir parçası olduğunu söyleyerek Gümrük Birliği'nin bir “İmtiyazlı Ortaklık” oluşturmadığını ve mevcut ortaklık ilişkisinin devam ettiğini söylemiştir.⁸³⁸

Bir siyasi grup ise Türkiye'nin 17 Aralık 2004 Zirvesi sonrası ve Müzakere Çerçeve Belgesiyle AB'nin imtiyazlı ortağı olduğunu iddia etmektedir. Buna göre 17 Aralık 2004 Zirve Sonuç Bildirgesi'nin 23. maddesinde yer alan “*Tüm Kopenhag Kriterleri göz önünde bulundurularak üyelik yükümlülüklerini tam olarak üstlenir durumda olmaması halinde aday ülkenin Avrupa yapılarına en güçlü bağlarla kenetlenmesi sağlanacaktır*” ibaresinin “İmtiyazlı Ortaklık” içerdiğini düşünmektedir. Hasan Ünal söz konusu ibarenin konmasıyla birlikte Türkiye'nin “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini kabul ettiğini ileri sürmektedir.⁸³⁹

8. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği, Türkiye'nin durumuna, AB'nin gelecek yapısının nasıl olacağına ve uluslararası konjonktürdeki değişimlere bağlı olarak şekillenecektir.”

Türkiye-AB ilişkilerinin gelecekte nasıl bir şekil alacağı, sürecin tam üyelikle mi yoksa “İmtiyazlı Ortaklık” gibi bir seçenikle mi sonuçlanacağını kestirmek oldukça zordur. Çünkü sürecin nasıl sonuçlanacağı bazı durumların netleşmesine

⁸³⁷ Erdoğan, **Mülakat**.

⁸³⁸ Ekonomi Bakanlığı, **Mülakat**.

⁸³⁹ Ünal, **Mülakat**.

bağlıdır. Bunlardan birincisi AB'nin gelecekte nasıl bir kurumsal yapıya bürüneceğidir. Mustafa Kutlay'a göre zor bir ihtimal olarak görülse de AB'nin federal bir yapıya sahip olması durumunda Türkiye'nin tam üyeliği zor görünmektedir. O zaman "İmtiyazlı Ortaklık" gibi bir seçeneği düşünmek de olası olacaktır. Ancak süreç Çok Vitesli bir Avrupa'ya doğru gitmektedir. Böyle bir durumda ise "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneği olmayabilecektir.⁸⁴⁰ İkincisi ise Türkiye'nin tam üyelik hedefinden vazgeçip "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini kabul etmesine bağlıdır. Hüseyin Kantem Al, seçeneğin tanımının yapılabildiği içeriğin oluşturulmasını Türkiye'nin seçeneği kabul etmesine ve tam üyelik hedefinden vazgeçmesine bağlamaktadır.⁸⁴¹ Ancak Türkiye devlet politikası gereği bu seçeneğe yanaşmamaktadır. Çünkü Hatice Yazgan'a göre Türkiye'nin bu seçeneği kabul etmesinin toplumsal ve ekonomik zararları olacaktır. Öyle ki Türkiye'nin tam üyelikten vazgeçip "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini kabul etmesi durumunda bu durumu topluma anlatmakta zorlanabilecektir. Diğer yandan özellikle uygulanması anlamında Gümrük Birliği'nin istenildiği gibi derinleştirilip geliştirilememesi durumunda Türkiye özellikle STA'lar konusunda büyük zarara uğrayacaktır.⁸⁴² Bunların aksine Burak Tangör ise Türkiye'de iktidarın AB'ye tam üyelik hedefinden vazgeçip "İmtiyazlı Ortaklık" seçeneğini kabul etmesini halka "AB'nin iyi yanlarını aldık kötü yanlarını bıraktık" gibi söylemlerle kabul anlatabileceğini düşünmektedir.⁸⁴³ Üçüncüsü ise uluslararası konjonktürdeki gelişmelerin nasıl olacağıyla ilgilidir. AB Bakanlığı'ndan bir yetkili Türkiye'nin tam üyelik için çalıştığını 1990'ların sonunda yaşanan bazı gelişmeler neticesinde Türkiye'ye nasıl resmi olarak adaylık statüsü verildiyse gene Türkiye lehine

⁸⁴⁰ Kutlay, **Mülakat**.

⁸⁴¹ Al, **Mülakat**.

⁸⁴² Yazgan, **Mülakat**.

⁸⁴³ Tangör, **Mülakat**.

uluslararası konjonktürde bazı gelişmelerin olması Türkiye'ye tam üyelik yolunu açacaktır.⁸⁴⁴ Bu anlamda uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmeler “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin kabul edilip edilmemesine de zemin hazırlayacaktır.

9. “AB’ye tam üyelik ve ‘*İmtiyazlı Ortaklık*’ seçeneği gündemden düşmüştür.”

Türkiye kamuoyu Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini desteklemekle birlikte Sarkozy ve bazı AB üyesi ülkelerin liderlerinin Türkiye aleyhine açıklamaları, Ermeni Sorunu konusunda Avrupa Parlamentosu'nun girişimleri, Danimarka'nın İslam dinine yönelik hakaret içeren çalışmaları ve Kıbrıs sorunu yüzünden AB tarafından Türkiye'ye yapılanlar nedeniyle Türkiye kamuoyunda AB'nin Türkiye'ye samimi davranmadığına dair güven ve ciddi bir inanç kaybı olmuştur.⁸⁴⁵ Bu yüzden AB'ye üyelik süreci Türkiye kamuoyunda akıntıya karşı kürek çekmek şeklinde algılanmaktadır.⁸⁴⁶ Öyle ki kamuoyunun % 32.8'i Türkiye'nin ne yaparsa yapsın hiçbir zaman AB'ye üye olamayacağını düşünmektedir. Çünkü onlara göre Türkiye'nin AB önündeki en büyük sorunlar din ve kimlik farkı ve Kıbrıs sorunu olarak görülmektedir.⁸⁴⁷ Yakın zamanda Türkiye'nin AB'ye tam üye olamayacağını düşünen halk bu yüzden AB'ye üyelik konusundan da uzaklaşmıştır. Son dönemlerde “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine dair tartışmalara az rastlanılmaktadır. Çünkü Mehmet Ekinci'ye göre seçenek AB içinde istenildiği kadar destek bulmamıştır.⁸⁴⁸ Üstelik AB

⁸⁴⁴ Avrupa Birliği Bakanlığı 1, **Mülakat**.

⁸⁴⁵ Atilla Eralp ve Zerrin Torun'a göre bu inanç ve güven kaybı demokratikleşme için gerekli reformların yapılmasını da tehdit etmektedir. Atilla Eralp and Zerrin Torun, “Turkey-EU Relations: just another impasse?”, Dimitar Bechev (ed.), **What does Turkey Think?**, ECRF, London 2011, s. 58.; USAK, **USAK Avrupa Birliği Algılam Anketi**, Ankara: USAK Yayınları, 2006, s. 1-21.

⁸⁴⁶ Erhan İçener, “Türkiye'nin AB Yolculuğunda hedef/süreç ikilemi”,

file:///C:/Users/user/Downloads/Icener%20-%20Turk-ye%20AB%20yolculugunda%20hedef%20surec%20ikilemi%20-%20Perspectives%20-%202013%20(1).pdf, (09.03.2015).

⁸⁴⁷ ATAUM, **Kamuoyu ve Türk Dış Politikası Anketi**, ATAUM, Ankara Ocak 2010, s. 56-61.

⁸⁴⁸ Ekinci, **Mülakat**.

üst kurumları da seçenek gündeme geldiğinde reddetmişler ve Türkiye ile müzakere sürecinin devam etmesinin gerekli olduğunu dile getirmişlerdir. Diğer yandan kavramın Türkiye tarafından sert bir şekilde reddedilmesi de seçeneğinin tanımın ve içeriğinin belirlenmesine engel olduğu için seçeneğin muğlakta kalmasına ve dolayısıyla gündemden düşmesine neden olmuştur. Bu yüzden özellikle Almanya “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinden çok ağır aksak da gitse müzakere sürecinin devam etmesinden yana bir tavır sergilemektedir. Bu sayede Colin Dürkop’un da belirttiği gibi Almanya, ahde vefa ilkesine aykırı hareket etmemiş olacaktır.⁸⁴⁹ Aslında Angela Merkel ve Hıristiyan Demokrat Parti, Türkiye’nin AB üyeliğine karşı çıkmaktadırlar. Ancak Almanya’da yaşayan yaklaşık üç milyon Türkiye kökenli insanların oylarını kazanmak için “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini fazla dile getirmek istememektedirler.⁸⁵⁰ Oliver Ernst ise bunlara ilave olarak seçeneğin AB tarafından kabul edilmeden uygulanamayacağını söyleyerek Türkiye seçeneği ısrarla reddettiği için seçeneğin gündem dışında kaldığını belirtmektedir.⁸⁵¹

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği doğrudan AB kurumlarından gelmemiştir. Bu seçenek, Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasını istemeyen Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya’dan gelmiştir. Söz konusu ülkelerde ise bu seçenek daha çok sağ partilerden gelmiştir. “İmtiyazlı Ortaklık” tam üyelik yerine bir model olarak tanımlanırken genel olarak coğrafya, din, kültür, kimlik farklılığı, göç, işsizlik ve kurumsal yapı ve fonlarda meydana gelecek değişikliklerden ötürü duyulan endişeden dolayı ortaya çıkmıştır. Çünkü söz konusu bu ülkelerde Türkiye kökenli göçmenler yoğun olarak yaşamakta ve buldukları ülkelerde önemli entegrasyon sorunları yaşamaktadırlar. Bu durum ülkelerin kamuoylarında Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine

⁸⁴⁹ Dürkop, **Mülakat**.

⁸⁵⁰ “Merkel İmtiyazlı Ortaklığı da Karşı”, **Milliyet**, 18 Haziran 2013.

⁸⁵¹ Ernst, **Mülakat**.

karşıtlığın artmasına yol açmıştır. Çünkü Türkiye kökenli göçmenlerin yaşadıkları entegrasyon sorunları kendi ülkelerinde sorunlar yaratırken Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda da AB içinde de Türkiye'nin entegrasyon sorunu yaşayacağından endişe edilmektedir. Bu durumun AB'de büyük sorunlar yaratacağını düşündükleri için Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıkmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini istemeyen devletlerdeki siyasi liderler de kamuoyunun desteğini sağlamak ve iktidar olmak için Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı bir politika izlemektedirler. Yani liderlerin Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşı çıkma politikaları bir iç politika olarak belirlenmekte ve iç politikadan beslenerek dış politika haline gelmektedir. Örneğin Avusturya'nın Türkiye, AB'ye tam üyelik için gerekli bütün kriterleri yerine getirirse bile AB'ye tam üyeliğini referanduma götüreceğini ifade etmesi iç politikasının bir sonucudur.

Türkiye içinde bakıldığında da tezimizde yer alan hiçbir siyasi parti, politikaları gereği AB'ye karşı olanlar olsa bile "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini kabul etmemektedirler. Söz konusu siyasi partiler bu seçenikle Türkiye'nin ikinci sınıf bir statüde olacağını düşünmekte ve seçeneği akıl almaz bir dayatma olarak kabul etmektedirler. AB ile eşitlikten yana ve ulusal çikara zarar vermeyecek bir ilişki kurulması gerektiğini ileri süren siyasi partiler, "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini eşit olmayan bir ilişki türü olarak görülmekte ve seçeneği reddetmektedirler. Çünkü AB onlar için bir çağdaşlaşma projesi olarak görülmektedir. Üstelik Türkiye'de demokrasinin, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin yerleşip Türkiye'nin gelişmesi için gerekli görülmektedir.

Türkiye'de iş dünyası da "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğine karşı çıkmaktadır. İş dünyası için AB modernleşme ve gelişme projesi olarak görülmektedir. Bu nedenle onlar için önemli olan şey sonuçtan çok sürecin kendisidir. Dolayısıyla süreçten

vazgeçip “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine yönelmenin kabul edilemez olduğunu düşünmektedirler. Türkiye’nin ekonomik ve siyasi olarak AB ile entegrasyon içinde olduğunu söyleyen iş dünyası “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini gerçekçi bulmamaktadır. İş dünyası, tam üyelik için gerekli koşulları yerine getirdiği takdirde Türkiye’nin AB’ye tam üye olacağına inanmaktadırlar. Bununla birlikte tezimizde yer alan düşünce kuruluşları da AB’ye tam üyeliği desteklemekte ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini reddetmektedirler. Söz konusu düşünce kuruluşları seçeneği, Türkiye’yi AB’de görmek istemeyen ancak onu dışarıda da bırakmak istemeyen devletlerin ortaya attığı, içi boş bir kavram olarak tanımlamaktadırlar. Türkiye’nin ekonomi ve güvenlik alanlarında AB’ye faydalı olacağını düşünen söz konusu düşünce kuruluşları bu nedenle “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin AB’ye zarar vereceğini ve onu sınırlı bir aktör yapacağını düşünmektedirler.

Son olarak Türkiye’deki kamuoyunda da “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Genel olarak Türkiye kamuoyu Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini destekleyip seçeneğe karşı çıkmaktadırlar. Tam üyelik desteklenmekle birlikte Türkiye’de kamuoyunun AB’ye güven ve inanç kaybı yaşadığı bir gerçektir. Bu nedenle halkın çoğu Türkiye’nin AB’ye kısa dönemde üye olamayacağını hatta AB’ye asla üye olarak kabul edilmeyeceğini düşünmektedirler. Kamuoyunun geneli kavramın ne olduğunu ve içeriğinin neyi kapsadığını bilememektedirler. Seçeneğin AB müktesebatında olmadığını ve bu anlamda Türkiye’ye karşı çifte standart yapıldığını düşünen kamuoyu seçeneği kabul edilemez bir şey olarak nitelendirmektedir. Diğer yandan Türkiye’de küçük bir grup seçeneğin Türkiye için tam üyelikten daha faydalı olacağına inanmaktadırlar. Bu gruba göre Türkiye AB’ye tam üye olsa bile kalıcı kısıtlamalara tabi olacak ve tam üyelik Avusturya’nın ya da Yunanistan’ın tam üyeliği gibi olmayacaktır. “*İmtiyazlı*

Ortaklık” seçeneğiyle Türkiye’nin Kıbrıs, Ege, Ermeni sorunu gibi meselelerde elinin güçlenecektir. Üstelik Türkiye’nin Gümrük Birliği’nden çıkıp STA yapmasının da ekonomik açıdan avantajlı olacaktır. Bu nedenle “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini kabul etmek Türkiye’ye tam üyelikten daha faydalı olacaktır.

SONUÇ

Kendine has bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği, içinde hem ulus-üstü hem de hükümetlerarası yapıyı aynı anda barındıran bir yapıya sahiptir. Lizbon Antlaşması ile birlikte ulus-üstü yapının gücü ve etkinliği artmış olmakla birlikte, devletler hayati çıkarları olarak kabul ettikleri savunma ve güvenlik alanını ulus-üstü yapının etkisinden koruyarak hükümetlerarası yapıyı sürdürmektedirler. Yani Avrupa Birliği'nde Maastricht Antlaşması ile kabul edilen üç sütunlu yapının ikisinde ulus-üstü yapı hâkimken ikinci sütun olarak kabul edilen Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında devletler çıkarları dolayısıyla egemenliklerini kaybetmemek için hükümetlerarası yapıyı da korumaktadırlar. AB içinde devletlerin söz konusu etkinliği diğer başka alanlarda da görülmektedir. Özellikle yeni üye kabulünde katılım antlaşmasının ulusal parlamentoya sunulması ve ulusal parlamentolarda onaylanması sonrasında üyeliğin gerçekleşecek olması bu durumun somut bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki bu durum müzakere sürecine devam eden Türkiye için de önemli bir konudur.

Türkiye'nin AB'ye tam üye olması hem Türkiye'de hem de AB içinde yıllardır önemli bir tartışma konusu olmuşken yakın geçmişte tam üyelik dışında alternatif model olarak düşünülen yeni bir kavram geliştirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda "*İmtiyazlı Ortaklık*" olarak kullanılan bu seçenek "*Özel Statü*", "*Ayrıcalıklı Ortaklık*", "*Stratejik Ortaklık*" gibi isimlerle de gündeme gelmiştir. Başından itibaren söz konusu modelin ne olduğu ya da ne ifade ettiği tam olarak belli olmasa da "*İmtiyazlı Ortaklık*" ile Türkiye AB'nin bütün kararlarından etkilenen ancak kararları etkileme konusunda pasif bir durumda kalacaktır. Yani Türkiye, AB'nin karar-alma mekanizması içinde yer almayıp AB'nin bütün kararlarından etkilenir bir pozisyonda olacaktır.

Söz konusu seçenek, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı ortaklık ilişkisinden farklı bir şey değildir. Üstelik hukuki olarak bakıldığında seçenek, Türkiye'yi AB karşısında Ankara Anlaşması'ndaki hukuki durumdan daha geriye götürecektir. 12 Eylül 1963'te imzalanan ve çerçeve anlaşma olarak bilinen Ankara Anlaşması, Türkiye ile Birlik arasındaki ilişkilerin hukuki zeminini oluşturmaktadır. İçerik olarak Ankara Anlaşması, malların, sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbestçe dolaşımını içeren bir ekonomik alan oluşturmaktadır. Bu anlaşmada aşamalı olarak Gümrük Birliği'nin kurulması da anlaşmanın temelini oluşturmaktadır. Bunların yanında Ankara Anlaşması tarım, işçilerin serbest dolaşımı, yerleşme serbestisi, hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet ve vergilendirme, mevzuat ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması, sermaye ve ödemelerin serbest dolaşımını da öngörmektedir. Aynı zamanda bütün bu unsurlar, Ankara Anlaşması'nın yanında Katma Protokol ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda da yer almaktadır.

Diğer yandan Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi Ankara Anlaşması'nın tam üyeliğe götüren bir ortaklık anlaşması yapmaktadır. İlgili maddeye göre *“Anlaşmanın işleyişi Topluluğu kuran Antlaşma'dan doğan yükümlerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar Türkiye'nin Topluluğa katılma olanağını incelerler.”* Bu anlamda söz konusu madde ile Ankara Anlaşması'nın tam üyelik öngördüğü kabul edilmektedir. Bu yüzden hukuki olarak bakıldığında *“İmtiyazlı Ortaklık”* seçeneğiyle Türkiye, Ankara Anlaşması'nın gerisinde kalacaktır.

“İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği, Ankara Anlaşması'ndan farklı bir anlama yapmaktan çok Ankara Anlaşması'nın uygulanmasına ilişkin yeni bir anlayışın ürünü olacaktır. Buna göre Ankara Anlaşması'nda öngörülen tam üyelik hedefinin daha belirsiz bir hale gelmesinden sonra anlaşmanın daha fazla hükmünün uygulanmasını ortaya çıkaracaktır. Bu anlamda *“İmtiyazlı Ortaklık”* Türkiye'nin tam üyelikten

vazgeçmesini ve Ankara Anlaşması'nda işlemeyen kısımların işlemlerini içerecektir. Bunun için de anlaşmanın revize edilmesi yeterli olacaktır. Bu nedenle “*İmtiyazlı Ortaklık*”, üçüncü ülkelerle yapılan ortaklık anlaşmasından ayrı farklı bir anlaşma olarak düşünmek gerçek dışı olacaktır.

Bununla birlikte, söz konusu seçeneğin çok sık konuşulmaması, seçeneğin gündemden düştüğüne yönelik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Ancak seçeneğin çok fazla konuşulmaması onun gündemden düştüğü anlamına gelmemelidir. “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği sık sık gündeme getirilmiş ve günümüzde de Türkiye-AB ilişkilerinin bu yöne doğru gittiğini söylemek mümkündür. Özellikle 2000'lerin başında Avusturya'da kamuoyunun Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusundaki karşıtlığı, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen hıristiyan demokrat kökenli parti Avusturya Halk Partisi (ÖVP)'nin iktidarda olması gibi nedenlerden ötürü “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği sıklıkla gündeme getirilmiş ve seçeneğin doğrudan Müzakere Çerçeve Belgesi'nde olması için yoğun çaba sarf edilmiştir. Diğer yandan Avrupa Parlamentosu'nda da seçenek sıklıkla gündeme getirilmesine rağmen destek bulmamış ve kabul edilmemiştir. Yan, seçenek çok sık gündeme getirilip uygulamaya geçirilmek istense de başarılı olunamamıştır.

Bununla birlikte yakın zamanda Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin güncellenmesi için mutabakat yapmışlardır. Söz konusu mutabakata göre tarım, hizmetlerin serbest dolaşımı, kamu alımları sektörleri de uygulama içine dâhil edilecektir. Diğer yandan Türkiye karar-alma mekanizmalarında yer alacak ve AB'nin üçüncü ülkelerle imzalayacağı serbest ticaret anlaşmalarına otomatik olarak Türkiye'nin taraf olması sağlanacaktır. Söz konusu bu durum, tam üyelikten ziyade ilişkilerin “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine doğru gidildiği izlenimini vermektedir. Yani hukuken Türkiye tam üyelikten kopmasa bile fiilen kopma eğilimine

girmektedir. Bu anlamda “*İmtiyazlı Ortaklık*” Türkiye’nin tam üyelik konusunda ısrarcı olmaması ve müzakere sürecini de bu yöne doğru götürmesiyle sağlanabilecektir.

Söz konusu seçenek, Türkiye’ye doğrudan AB’nin hiçbir ulus-üstü kurumlarından gelmemiştir. Seçenek daha çok Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasını çıkarları dolayısıyla istemeyen ancak Türkiye’nin gene çıkarları dolayısıyla tamamen AB dışında bırakmak istemeyen Almanya, Fransa, Avusturya ve Hollanda’daki merkez ve aşırı sağ gruplar tarafından ortaya atılmıştır. Diğer yandan söz konusu devletlerdeki grupların Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine karşı çıkmaları ve “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ileri sürmeleri kendi içlerinde değişiklik gösterse de genel olarak din ve kültür farklılığı, kurumsal yapı ve fonlarda yaşanacak değişimlerin AB’ye zarar verme endişesi, göç, işsizlik, entegrasyon sorunu ve Türkiye’nin demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi konularda var olan sorunlarından dolayı istenmektedir.

Bununla birlikte Almanya, Fransa, Avusturya, Hollanda gibi devletlerdeki Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğini istemeyen gruplar “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini ileri sürerken öncelikli olarak iç politikalarından, STK’lardan liderlerin ideolojilerinden ve kamuoylarının Türkiye’ye ilişkin tutumlarından etkilenerek karar vermektedirler. Yani süreçte söz konusu devletler içinde hükümetler, liderler ve onların ideolojileri etkin olmakla birlikte, liderler öncelikli olarak kendi içyapılarına ve kamuoylarının tutumlarına göre bir iç politika üretmekte ve bunu dış politika olarak yansıtmaktadırlar. Yani devlet içinde hükümetlerden başka hükümet dışı aktörler de süreci etkilemektedirler. Bu dış politika ile de AB’nin ulus-üstü yapısı şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Bu sayede içeride oy kaybı yaşamadan iktidarda kalmaya çalışmaktadırlar. Bu durum da Avrupa Birliği içinde ulus-üstü yapıdan

ziyade devletlerin etkin olduğunu kabul eden ve realizmden farklı olarak devletin içyapısını ve ekonomik yapıyı da önemli bulan Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı ile örtüşmektedir. Buna göre hükümetler, hayati çıkarlarını zedelemeyen konularda işbirliğine yatkın olup hayati çıkarlarının söz konusu olduğu durumlarda işbirliğine yanaşmamaktadırlar. Bunun için devletler/hükümetler öncelikli olarak kendi içlerinde bir pazarlık masasına oturmakta ve kendi içlerinde kabul ettikleri sonuca göre bir dış politika oluşturarak uluslararası alanda da pazarlıklar yapmaya başlamaktadırlar. Bu pazarlıklar neticesinde de nihai bir karara varmaktadırlar. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği böyle bir pazarlık ve çıkar sürecinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda adı geçen söz konusu devletlerdeki gruplar için Türkiye’nin AB’ye tam üye olması, onların hayati çıkarlarını pek çok alanda önemli ölçüde zedeleyecektir. Diğer yandan Türkiye’nin tamamen AB dışında bırakılması da Türkiye’nin önemli bir Pazar olması sebebiyle söz konusu devletlerin hayati çıkarlarına zarar verecektir. Çünkü Türkiye’nin AB’den uzaklaşması onun demokrasi ve insan hakları gibi alanlarda istikrarsızlığın başlayabilme olasılığını doğurmaktadır. Bu durum devletlerin içinde Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasına karşı olan gruplar için hem siyasi hem de ekonomik anlamda var olan ilişkilerin bozulmasına neden olacaktır. Böyle bir riskin olmasını istemeyen gruplar hem Türkiye’yi karar-alma mekanizmasının dışında tutup mevcut kurumsal yapının bozulmasını engelleyecek hem de Türkiye ile daha yakın ve sıkı bir işbirliği içine girerek ekonomik ve siyasi anlamda var olan ilişkilere de devam edebilecek bir modelin her iki taraf için de daha iyi olacağını düşünmektedirler. Aynı zamanda bu durum söz konusu devletlerdeki kamuoylarında rahatlamaya da yol açacaktır. Çünkü bu devletlerde yaşayan Türkiye kökenli insanlar entegrasyon konusunda büyük problemler yaşamakta ve kamuoyları da bundan rahatsızlık duymaktadırlar. Benzer durumun Türkiye’nin AB’ye tam üye

olmasından sonra da yaşanacağından endişe eden devletlerdeki bu gruplar söz konusu sebeplerden ötürü tam üyelik yerine “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği üzerinde ısrar etmektedirler.

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin AB müktesebatında olmadığına dair görüşler bulunsa da, seçenek hukuki olarak AB Antlaşması’nın sekizinci maddesine dayanmaktadır. Buna göre Birlik üçüncü ülkelerle AB değerleri üzerine kurulu, daha yakın işbirliğini sağlayacak özel ilişkiler içine girebilecektir. Zaten AB bu madde kapsamında da Tunus ile “*İmtiyazlı Ortaklık*” Anlaşması yapmıştır. Bu anlaşma AB’nin “*İmtiyazlı Ortaklık*” adında yaptığı ilk anlaşma olmuştur. Bu anlamda AB’nin Türkiye ile de bu tür bir anlaşma yapması mümkün gözükmemektedir. Ancak söz konusu anlaşmanın içeriği standart değildir. Yapılacak olan “*İmtiyazlı Ortaklık*” Anlaşmaları ülkeden ülkeye göre değişiklik gösterecektir. Örneğin AB yakın zamanda İsrail ve Filistin ile de “*İmtiyazlı Ortaklık*” Anlaşması yapacağını duyurmuştur. Bu anlaşmaların içeriği de ülkelerin durumlarına göre değişecektir. Türkiye’nin söz konusu seçeneği kabul edip etmeyeceği de Türkiye’nin AB karşısındaki kapasitesine ve seçenekle elde edeceği kazançlara göre değişiklik gösterecektir. Mevcut durumda Türkiye, AB’ye tam üyeliği temel hedef olarak görmektedir. Bu yüzden de Türkiye’nin söz konusu seçeneği şu anda kabul etmesi mümkün gözükmemektedir. AB içinde de seçeneğin gündemden düşmesinin sebeplerinden birisi budur. Onlar için seçeneğin gündeme gelip tartışılması, öncelikli olarak Türkiye’nin tam üyelik hedefinden vazgeçip “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini kabul etmesine bağlıdır.

Bunların dışında AB, Norveç ve İsviçre ile de benzer anlaşmalar yapmıştır. Söz konusu anlaşmaların adı “*İmtiyazlı Ortaklık*” olmasa da tanım ve içerik olarak seçeneğe benzemektedir. Örneğin Norveç, AB ile ilişkilerinde AB müktesebatının büyük kısmını kabul edip AB tarafından getirilen yasaları ve yönergeleri belirlenen

tarih ve biçimde uygulamakla zorundadır. Buna karşılık Norveç'in AB karar-alma mekanizmasında oy hakkı bulunmamaktadır. Bununla birlikte İsviçre ile yapılan anlaşma ise Norveç ile yapılan anlaşmaya oranla daha az kapsamlıdır. İsviçre ile AB genel olarak ikili anlaşmalar yaparak ilişkilerini geliştirmiştir. Yani İsviçre, Norveç'te olduğu gibi belirlenen tarih ve biçimlerde müktesebatı kabul etmek zorunda değildir. Yani İsviçre'nin AB ile ilişkileri kendi istediği şekilde ve sınırlı bir şekilde ilerlemektedir. AB'nin Türkiye ile İsviçre ile yaptığı gibi bir anlaşma yapması zordur. AB, Türkiye ile yapacağı "*İmtiyazlı Ortaklık*" Anlaşmasıyla Norveç ile yaptığı anlaşmada olduğu gibi Türkiye'yi AB'ye sıkı sıkıya bağlayarak etkisi altında tutmaya çalışacaktır.

Bununla birlikte tam üyelik dışı alternatif modellerin 14 Nisan 1987'de Türkiye'nin yaptığı tam üyelik başvurusundan sonra gündeme geldiği görülmüştür. Örneğin tam üyelik başvuru sonrasında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan rapor, Türkiye'nin Birliğe tam üyeliğe ehil olduğunu ancak şu anda ne Birliğin ne de Türkiye'nin tam üyeliğe hazır olmadığı bazı gerekçelerle ortaya koymuştur. Rapor tam üyelik yerine ortaklık ilişkisinin geliştirilip güçlendirilmesi üzerinde durmuştur. Avrupa Komisyonu sonrasında hazırlanan Matutes Paketi de bu durumun başka bir somut göstergesi olmuştur. Paket, Komisyon Raporu'nun ortaya koyduklarını tekrar etmiş ve tam üyelik yerine ortaklık ilişkisinin geliştirilmesinin faydalı olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte tam üyelik başvurusundan 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'yle onaylanan adaylık statüsüne kadar Türkiye, hiçbir belgede genişleme başlığı altında yer almamıştır. Dış ilişkiler başlığı altında ele alınan Türkiye ile tam üyelik yerine Gümrük Birliği gibi ortaklık ilişkisini geliştirip güçlendirecek şeylerin yapılması üzerinde durulmuştur. Bu anlamda "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği gibi tam üyelik dışı alternatif modeller 2000'lerin başında sıklıkla gündeme getirilmiş olsa bile,

bu tür bir seçeneğin kökenlerini Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu yaptığı 14 Nisan 1987 tarihine kadar götürmek de mümkündür.

AB içinde Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin sıklıkla gündeme getirildiği Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya gibi devletlerde merkez ve aşırı sağ gruplar bulunmaktadır. Bu grupların Türkiye'ye yönelik isteksizliklerinin sebebi, söz konusu devletlerin Türkiye kökenli göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları devletler olmasındandır. Buradaki Türkiye kökenli göçmenler, din ve kültür farkı nedeniyle bu devletlerde entegrasyon konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Söz konusu devletler kendi içlerinde yaşadıkları bu tür sorunlardan rahatsızken Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla AB'de de bir entegrasyon sorunu yaşanmasından ve buna bağlı olarak AB'nin zarar görmesinden endişe etmektedirler. AB'nin zarar görmesi ulusal çıkarlarına zarar vereceğinden tam üyelik yerine "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin daha iyi olacağını düşünmektedirler. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması Türkiye'nin nüfus büyüklüğü yüzünden AB karar-alma mekanizmasında oldukça etkim bir güç olmasına neden olacaktır. Bu durumda Türkiye tek başına olmasa bile bazı AB üyesi ülkelerle birlikte hareket ettiğinde nitelikli çoğunlukla alınacak kararların Almanya-Fransa ekseninde çıkmasına engel olarak kurumsal yapıda önemli ölçüde değişime neden olacaktır. Esas olarak bundan endişe eden söz konusu devletlerdeki merkez ve aşırı sağ gruplar, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istememekte ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneği üzerinde ısrar etmektedirler.

Bunun dışında Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla Türkiye vatandaşlarının AB ülkelerine göç edecekleri endişesi de söz konusu devletlerdeki merkez ve aşırı sağ gruplar tarafından "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin ileri sürülmesine neden olmuştur. Çünkü söz konusu ülkeler yaşanacak göç nedeniyle AB içinde hali hazırda var olan

işsizliğin iyice artmasından ve refah seviyesinin düşmesinden endişe etmektedirler. Diğer yandan Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla AB'nin çatışma bölgelerine sınır olması, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasını istemeyen devletlerdeki Türkiye'ye olumsuz tavır takınan gruplar için sınır güvenliklerinin de tehlikeye düşüreceği endişelerini ortaya çıkarmıştır. Bu unsurlar söz konusu devletlerin ulusal çıkarlarına zarar vereceğinden Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine karşıdırlar. Ancak Türkiye'nin ekonomik, jeo-politik, savunma ve güvenlik konularındaki önemi, Türkiye'nin AB ülkeleri için önemli bir Pazar olması ve Gümrük Birliği'nin her iki tarafın ticaretini de geliştirmiş olması Türkiye'nin tamamen AB dışında bırakılmasını da imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle “*İmtiyazlı Ortaklık*” gibi tam üyelik dışı, Birlikle daha yoğun bir işbirliğini içeren bir ilişkinin iki taraf için de mantıklı olacağını düşünmektedirler.

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini savunan devletler için Türkiye'nin AB'ye tam üye olması da AB'den tamamen dışlanması da ulusal çıkarları için uygun değildir. Bu yüzden devletler bu konular üzerinde işbirliğine yanaşmamaktadırlar. Söz konusu devletlerdeki merkez ve aşırı sağ partiler bu yüzden bir orta yol olarak “*İmtiyazlı Ortaklık*” modeli üzerinde durmaktadırlar. Bu devletlerde kararlar, hükümetler ve liderler tarafından iç politik yapı, iç politikada yer alan diğer aktörler ve kamuoyunun tutumuna göre alınmakta ve oluşturulan dış politika ile ulus-üstü yapı şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak söz konusu ülkelerde “*İmtiyazlı Ortaklık*” konusunda işbirliğinin olmaması, aynı şekilde AB içinde bu konuda pazarlıkların başarısızlıkla sonuçlanması ve aday ülke olarak Türkiye'nin seçeneği kabul etmemesi seçeneğin gündemden düşmesine neden olmuştur.

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği Türkiye içinde de genel olarak reddedilmiştir. Çalışmamız içinde geçen siyasi partiler AB ile ilişkilerin eşitlikten yana ve Türkiye'nin ulusal çıkarını zedelemeyecek bir ilişkiden yanadırlar. Söz konusu partiler

“*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin tam olarak ne ifade ettiğini bilmedikleri gibi seçeneği eşit olmayan bir ilişki olarak tanımlamakta ve seçeneğe karşı çıkmaktadırlar. Diğer yandan siyasi partiler, AB müzakere süreciyle Türkiye’de ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda önemli değişiklikler olduğunu söylemekle birlikte, söz konusu seçenekle birlikte Türkiye’nin ekonomik ve siyasi anlamda istikrarsızlaşacağından endişe etmektedirler. Bu yüzden bir devlet politikası olarak gördükleri tam üyelik hedefinden sapmak istememektedirler. Bununla birlikte çalışmamız içinde yer alan iş dünyası ve düşünce kuruluşları da devlet politikası olarak gördükleri tam üyelik hedefinden sapma olmaması gerektiğini düşünmektedirler. Söz konusu kuruluşlar, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin tam olarak ne olduğunun ve neyi içerdiğinin net olmadığını düşünmektedirler. Üstelik seçeneği ahde vefa ilkesine de aykırı bulmaktadırlar. Diğer yandan “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğini AB üyesi devletlerdeki siyasetçiler tarafından iç politikada Türkiye’ye ön yargılı yaklaşan grupların desteğini alarak iktidarda kalmak için kullandıkları bir araç olarak gören kuruluşlar, bu seçenekle Türkiye’nin AB’de ikinci sınıf bir statüde olacağını ileri sürmektedirler. Bu yüzden söz konusu kuruluşlar, “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneği üzerinde durmak yerine Türkiye’nin AB’ye tam üye olması yönünde çalışmalar yapmanın daha faydalı olacağını düşünmektedirler.

Bununla birlikte, Türkiye’deki kamuoyu da genel olarak “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğine karşı çıkmaktadırlar. Seçeneği AB ile eşit olmayan bir ilişki türü olarak gören kamuoyu, seçeneği kabul edilemez bulmaktadırlar. Genel olarak Gümrük Birliği ile Türkiye’nin AB’nin “*İmtiyazlı Ortağı*” olduğunu ileri süren kamuoyu, AB’nin mevcut statüden daha fazlasını Türkiye’ye öneremeyeceğini bu yüzden de “*İmtiyazlı Ortaklık*” seçeneğinin içi boş ve doldurulamaz bir ilişki olarak düşünmektedir. Bununla birlikte AB müktesebatında bu tür bir ilişkinin olmadığını

söyleyen kamuoyu AB'nin Türkiye'ye çifte standart uyguladığını belirtmektedir. Buna karşın Türkiye'de "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin Türkiye'ye avantajlar sağlayacağını düşünen bir grup da bulunmaktadır. Onlara göre Türkiye'nin "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğini kabul etmesiyle kendisine yük getirecek alanlarda işbirliği yapmayacaktır. Diğer yandan seçeneğin kabul edilmesiyle Türkiye'nin Ermeni Soykırımını, Kıbrıs Sorunu gibi konularda çıkarına uygun hareket ederek eli güçlenecektir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasıyla birlikte Türkiye'ye yönelik Müzakere Çerçeve Belgesi'nde yer alan kalıcı kısıtlamaların olabileceği ihtimali yüzünden Türkiye'nin Yunanistan gibi Avusturya gibi tam üye olamayacağını ileri süren bu grup "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin iyi müzakere edilmesi durumunda Türkiye içinde daha avantajlı olacağını düşünmektedirler.

"*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin yapılması Türkiye'nin ve AB üyesi devletler tarafından yapılan pazarlıklar neticesinde seçeneğin kabul edilmesine bağlı olduğu gibi seçenek, AB'nin gelecekteki yapılanmasının nasıl olacağına göre de şekillenecektir. AB'nin yapılanmasının tamamlanmasından sonra Türkiye'nin AB'deki yeri ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" seçeneğinin var olup olmayacağı belli olacaktır. Burada Türkiye'nin yapması öncelikli olarak yapması gereken AB'nin gelecek yapılanmasını takip edip her anlamda bu yapıya ilişkin bilgi sahibi olması ve tam üyelik için gerekli bütün koşulları mümkün olan en kısa zamanda yerine getirmesidir. Ancak bu sayede Türkiye tam üyelik sürecinde önemli adımlar atabilecek ve "*İmtiyazlı Ortaklık*" gibi tam üyelik dışı modellerin önerilmesinin de önüne geçecektir. Çünkü Türkiye sadece bu şekilde AB kamuoyundaki olumsuz tavrın ortadan kalkması sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ABGS, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında**

Antlaşma, OFSET FOTOMAT, Ankara 2011.

AKÇAPAR, Burak, **Turkey's New European Era: Foreign Policy on the Road to**

EU Membership, Rowman & Littlefield Pub., Maryland 2007.

AKMAN, Vedat, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, Alfa Yayınları, İstanbul 1995.

ALKAN, Nail, **Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı**,

Konrad Adanauer Stiftung e.v., Ankara 2013.

ARCHER, Clive, **International Organizations**, 3rd Ed., Routledge, London 2001.

ARI, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 4. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul

2006.

ARIKAN, Harun, **Turkey and the EU: An Awkward Candidate for EU**

Membership?, Second Ed., Ashgate, London 2006.

ATAUM, **Kamuoyu ve Türk Dış Politikası Anketi**, ATAUM, Ankara Ocak 2010.

ATEŞ, Dilek İştar, TÜRKELLİ, Gamze Erdem ve AYDIN, Dilek, **AB-Brüksel:**

Brüksel'de Bir Hafta, S. 40, 20 Ekim 2014.

AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE DELEGASYONU, **Türkiye İçin AB Üyelik**

Müzakere Süreci, Avrupa Birliği İletişim ve Destek Programı, Ankara 2013.

AVRUPA EKONOMİK DANIŞMA MERKEZİ, **Türkiye-AB İlişkileri**, Ankara,

2001.

AVRUPA TOPLULUĞU İLE İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, **Ankara**

Anlaşması ve Katma Protokol, C. 2, DPT Yayınları, Ankara 1993.

BAÇ, Meltem Müftüler, **Türkiye ve Avrupa Birliği: Soğuk Savaş Sonrası**

İlişkiler, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2001.

- BAŞAK, Cengiz, **Uluslararası Örgütler**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2010.
- BAŞBAKANLIK DPT AET BAŞKANLIĞI, **Türkiye İle AET Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, DPT Yayınları, Ankara 1993.
- BAŞBAKANLIK DPT AET BAŞKANLIĞI, **Katma Protokol**, DPT, Ankara 1993.
- BAŞLAR, Kemal, **Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2005.
- BAYCAR, Nilay, **Turkish Identity**, Grin Verlag, Norderstedt 2009.
- BERGHAUS, Roisin, THURNER, Sophie, RUEGER, Korbinian, v.d., **Germany's Politics and the European Union: German Parties' political position towards Europe on the eve of the 2013 federal elections**, Project for Democratic Union, Munich 2013.
- BİRAND, Mehmet Ali, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası (1959-1990)**, Nadir Kitap, İstanbul 1990.
- _____, **31 Temmuz 1959'dan 17 Aralık 2004'e Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası**, Doğan Yayıncılık, İstanbul 2005.
- BOLKESTEIN, Frits, **The Limits of Europe**, Lannaoo Pub., Tiel 2004.
- CAN, Hacı ve ÖZEN, Çınar, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.
- CLESSE, Armand, **Turkey and the European Union: 2004 and Beyond**, Dutch University Press, Amsterdam 2004.
- COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, **Fifteenth General Report on the Activities of the European Communities in 1981**, ECSC, Brussels 1982.
- ÇAKIR, Armağan Emre, **Avrupa Bütünleşmesinin Siyasal Kuramları**,

- Beta Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ÇAKMAK, Haydar, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Beta Yayınları, Ankara 2007.
- ÇALIŞ, Şaban, **Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler**, Çizgi Kitabevi, Konya 2004.
- _____, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayınları, Ankara 2006.
- ÇAYHAN, Esra ve OĞURLU, Ebru, **Türkiye-AB İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı**, Beta Yayınları, İstanbul 2014.
- DAKA, **Hollanda Çalışma Ziyareti Raporu**, Mart 2011.
- DPT, **Avrupa Ekonomik Topluluğu Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2. Baskı, DPT, Ankara 1975.
- _____, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT, Ankara 2000.
- DPT MÜSTEŞARLIĞI, **Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri**, DPT Yayınları, Ankara Kasım 2004.
- DSP, **Ecevit, Kıbrıs ve Helsinki Gerçeği**, Pozitif Matbaacılık, Ankara 2004.
- DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye** 5. Baskı, Doğu Matbaacılık, Ankara 2002.
- DÜNYA BANKASI, **AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi Raporu**, S. 85830, 28 Mart 2014.
- ENDOW, Aparajita, **France, Germany and the European Union: Maastricht and After**, Aakar Books, Delhi 2003.
- ENGART, Stefan, **EU Enlargement and Socialization: Turkey and Cyprus**, Routledge, New York 2010.
- EVREN, Gürbüz, **AB Bekleme Odasında Türkiye'ye Dayatmalar**, Ümit Yayıncılık, Ankara 2005.

EUROBAROMETRE 67, **Ulusal Rapor: Türkiye**, Bahar 2007.

EUROBAROMETRE 74, **Ulusal Rapor: Türkiye**, Güz 2010.

FAUCOMPRET, Eric and KONINGS, Jozef, **Turkish Accession to theEU:**

Satisfying the Copenhagen Criteria, Routledge, New York 2008.

FULLER, Graham and LASSER, Ian, **Kuşatılanlar: İslam ve Batı'nın Jeopolitiği**,

Özkan Arıkan (çev.), Sabah Yayınları, İstanbul 1996.

GÖĞÜŞ, Zeynep, **Bir Avrupa Rüyası**, Alfa Yayınları, İstanbul 1991.

GÖNLÜBOL, Mehmet, v.d., **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 7. Baskı,

Alkım Kitabevi, Ankara 1989.

GROENENDIJK, Kees, **Visa Policy of Member States and The EU Towards**

Turkish Nations After Soysal, Economic Development Foundation, İstanbul

2010.

GÜMRÜKÇÜ, Harun, **Türkiye ve Avrupa Birliği: İlişkinin Unutulan Yönleri**,

Dünü, Bugünü, Beta Yayınları, İstanbul 2002.

_____ ve KARABACAK, Yakup, **Avrupa-Türkiye İlişkileri:**

Vizesiz Avrupa ve Vize Ötesi ATAD Kararları Avrupa'nın Avrupalılığı

İnkarcılığı, Vizesiz Avrupa Derneği, Antalya 2011.

GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek**

Kararlar, Beta Yayınları, İstanbul 1998.

GÜNUĞUR, Haluk, **Avrupa Birliği**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi, Ankara

2007.

HAAS, Ernst B., **Beyond The Natioan State: Functionalism and International**

Organization, Stanford University Press, Stanford 1964.

HALE, William, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Petek Demir (çev.),

Mozaik Yayınları, İstanbul 2003.

- HASGÜLER, Mehmet ve ULUDAĞ, Mehmet B., **Devletler Arası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler: Tarihçe, Organlar, Belgeler, Politikalar**, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2007.
- İNANÇ, Hüseyin, **AB Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri**, 2. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa 2010.
- İKV, **Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı Kamuoyu Araştırması**, 2015.
- JORDAN, Robert S., **International Organizations: A Comparative Approach to the Management of Cooperation**, Forth Ed., Praeger Publishers, Westport 2001.
- KACZOROWSKA, Alina, **European Union Law**, 2nd ed., Routledge, New York 2011.
- KALEAĞASI, Bahadır, **Avrupa Yolunun Haritası: Brüksel Seyir Defteri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2003.
- _____, **Avrupa Galaksisinde Türkiye Yıldızı: Dünya-Avrupa-Türkiye**, 2. Baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2006.
- _____, **G 20 Gezegeni: Dünya-Avrupa-Demokrasi-İletişim Çağı-Türkiye**, Doğan Kitap, İstanbul 2011.
- KARAKAŞ, Yusuf, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2002.
- KARLUK, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2002.
- _____, **Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları**, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak**,

Beta Yayınları, İstanbul 2013.

KAVALALI, Murat, **AB'nin Genişleme Süreci: AB'nin Merkezi Doğu Avrupa ve Batı Balkan Ülkeleriyle İlişkileri**, DPT Yayınları, Ankara Ekim 2005.

KESKİN, Yıldırım, **Avrupa Yollarında Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001.

KEULEN, Mendeltje van, **Going Europe or Going Dutch How to Dutch Government Shapes European Union Policy**, Amsterdam University Press, Amsterdam 2006.

KOÇÖZ, Remiz, **Avrupa Uluslarından Birleşik Avrupa: Tarihten Günümüze Avrupa Süreci**, 2. Baskı, Nobel Yayınevi, İstanbul 2012.

KRAMER, Heinz, **Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye**, Ali Cimen (çev.), Timaş Yayınları, İstanbul 2001.

KRZYZANOWSKI, Michal and WODAK, Ruth, **The Politics of Exclusion: Debating Migration in Austria**, Transactoin Publishers, New Jersey 2009.

LAÇİNER, Sedat, **Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası: Ermeni İddiaları Türkiye'nin Dünya İlişkilerini Nasıl Etkiliyor?**, USAK Yayınları, Ankara 2008.

MERAY, Seha L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.

MITRANY, David, **A Working Peace System**, Quadrangle Books, Chicago 1996.

MORAVCSIK, Andrew, **A Choice for Europe**, Cornell University Press, Chicago 1998.

NADOLSKI, Dora J., **The Etatist Turkish Republic and Its Political and Socio-Economic Performance From 1980 to 1999**, University Press of America, Maryland 2008.

NIKOLOV, Alexander, **European Problem: Challenges of the European**

- Union**, GRIN Verlag, Norderstedt 2008.
- ÖZAL, Turgut, **Tarih ve Miras**, Yakın Plan, İstanbul 2010.
- ÖZCAN, Mehmet, ELMAS, Fatma Y., KUTLAY, Mustafa ve MUTUS, Ceren,
Bundan Sonrası?: Senaryo Analizleriyle Türkiye AB İlişkileri, USAK Yayınları, Ankara 2009.
- ÖZDEMİR, Haluk, **Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- ÖZEN, Çınar, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Ceylan Yayınları, İzmir 2002.
- ÖZKIRIMLI, Umut, **Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri**, TESEV Yayınları, İstanbul 2008.
- PALABIYIK, M. Serdar ve YILDIZ, Ali, **Avrupa Birliği**, ODTU Yayınları, Ankara 2007.
- PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- RIGAUD, Remi Maier, **International Organizations as a Corporate Actors: Agency and Emergence in Theories of International Relations**, Max Planck Institute, Bonn 2008.
- RORAFF, Susan and KREJCI, Julie, **Culture Shock: A Survival Guide to Customs and Etiquette Austria**, Marshall Cavendis Cooperation, New York 2011.
- ROSAMOND, Ben, **Theories of European Integration**, Palgrave, London 2000.
- SAJDIK, Martin and SCHWARZINGER, Michael, **European Union Enlargement: Background, Development and Facts**, Transaction Publishers, New Jersey 2009.
- SCHERMERS, Henry G., and BLOKKER, Niels M., **International Institutional**

- Law**, Fifth Ed., Martinus Nijhoff Publishers, Lieden 2011.
- SEMPRUN, Jorge, and VILLEPIN, Dominique De, **Avrupa İnsanı**, Agora Yayınları, İstanbul 2005.
- SEYERSTED, Finn, **Common Law of International Organizations**, Martinus Nijhoff Publishers, Lieden 2008.
- SOYKUT, Mustafa, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa'nın Birliği ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- SUR, Melda, **Uluslararası Hukukun Esasları**, Beta Yayınları, İstanbul 2010.
- ŞAHİN, İbrahim Fevzi, **Küreselleşme, Avrupa Birliği ve Türkiye**, Pegem Akademi, Ankara 2011.
- TAŞDEMİR, İnci, **AB ve Diğer Uluslararası Birlikler İle İlişkilerde Türkiye'nin Seçenekleri**, C. 1, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2008.
- T.C. AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, **Türkiye'nin Avrupa Birliği Stratejisi: Siyasi Reform Sürecinde Kararlılık, Sosyo-Ekonomik Dönüşümde Süreklilik, İletişimde Etkinlik**, Ankara, Eylül 2014.
- T.C. BAŞBAKANLIK, **62. Hükümet Programı**, 1 Eylül 2014.
- TECER, Meral, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Sorular ve Yanıtlar**, TODAİE Yayınları, Ankara Ekim 2007.
- TEKELİ, İlhan ve İLKİN, Selim, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu Ulus Devleti'nin Aşma Çabasındaki Avrupa'nın Türkiye'ye Yaklaşımı**, 1. Kitap, Ümit Yayınları, Ankara 1993.
- _____, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu 2. Kitap**, Ümit Yayınları, Ankara 1993.

- _____, **Türkiye ve Avrupa Birliği III: Ulus-Devleti'ni Aşma**
Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı, Ümit Yayıncılık, Ankara
2000.
- THOMPSON, Alexander and SNIDAL, Duncan, **International Organization**,
Chicago University Press, Chicago 1999.
- TİSK, **25. Genel Kurul Çalışma Raporu**, Ankara, 14-15 Aralık 2013.
- _____, **Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun AB Sürecine**
İlişkin Görüşleri, Ankara, Eylül 2014.
- TRANSATLANTIC TRENDS, **Temel Bulgular**, 2011.
- _____, **Temel Bulgular**, 2013.
- TÜRK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ VAKFI, **Hollanda ve AB'deki Türk**
Nüfusu, Hane Verileri ve Girişimcilerin Ekonomik Gücü, Essen, Nisan
2007.
- TÜSİAD, **Avrupa Birliği'ne Tam Üyeliğe Doğru: Siyasi Kıstaslar ve Uyum**
Süreci, TÜSİAD, İstanbul 1999.
- UĞUR, Mehmet, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi**,
3. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007.
- ÜLGEN, Sinan, **AB İle Müzakerelerin El Kitabı: Ne Bekliyoruz?, Ne Olacak?**,
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- USAK, **USAK Avrupa Birliği Algılam Anketi**, USAK Yayınları, Ankara 2006.
- ÜLGER, İrfan Kaya, **Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan
Yayınları, Ankara 2002.
- YILMAZ, Birsen, **Hollanda Ülke Profili**, İGEME, İstanbul 2008.
- ZWEIFEL, Thomas D., **International Organizations and Democracy:**
Accountability, Politics and Power, Lynne Rienner Pub., Colorado 2006.

Makaleler

- “Atina Başvurdu”, **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, Erdem Denk (ed.), C. 1, Ankara: ATAUM, 2011
- “CHP’nin AB’ye Bakışı”, Çağrı Erhan, v.d., (ed), **Siyasi Partilerin Avrupa Birliği’ne Bakışı**, Ankara Üniversitesi, Basımevi, Ankara 2011, s. 46-47.
- “European Council in Copenhagen Conclusions of the Presidency”, 21-22 June 1993.
- “Hayrettin Erkmen: Türkiye’nin Çıkarını AET’ye Tam Üye Olunmasında Görüyorum”, Erdem Denk (ed.), **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, C. 1, ATAUM, Ankara 2011.
- “Serbest Dolaşımında Atlatılan Türkiye”, Erdem Denk (ed.), **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, C. 1, ATAUM, Ankara 2011.
- “The Sick Man of Europe”, **The Economist**, C. 323, 05.09.1992.
- “Turkey and Greece: Time to Settle the Aegean Dispute”, **International Crisis Group Policy Brief**, 19 Temmuz 2011.
- “Türkiye Tam Üyelik İçin 3 Hafta İçinde Başvuracak”, Erdem Denk (ed.), **Basında Türkiye-AB İlişkileri**, C. 1, ATAUM, Ankara 2011.
- ABBOTT, Kenneth W. and SNIDAL, Duncan, “Why States Act Through Formal International Organizations”, **The Journal of Conflict Resolution**, C. 42, S.1, Şubat 1998.
- AÇIKMEŞE, Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 1, S. 1, Bahar 2004.
- AGHSAN, Ali Rahigh, “Turkey’s EU Quest and Political Cleavages under AKP”, **Review of European Studies**, C. 3, S. 1, Haziran 2011.
- AHANI, Ali “Sarkozy’s European Policy and France’s EU Presidency”, **The**

- Iranian Journal of International Affairs**, C. 21, S. 1-2, Sonbahar-Kış 2008-2009.
- AHLBORN, Christiane, “The Rules of International Organizations and the Law of International Responsibility”, **International Organizations Law Review**, C. 8, 2011.
- AKÇAY, Belgin, “Avrupa Birliği’nin Ekonomik Kriterleri ve Türkiye”, **Maliye Dergisi**, S. 155, Temmuz-Aralık 2008.
- AKDEMİR, Erhan, “11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam’ın Avrupa’da Algılanışı”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 8, S. 1, 2009.
- AKDENİZ, Aycan, “EU-Turkey Relations: Towards a Constructive Re-engagement?”, **TESEV Foreign Policy Program**, Ekim 2013.
- AKSOY, Metin, “Avusturya ve Türkiye-AB İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi, İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 16, S. 22, 2011.
- AKSU, Fuat, “Türkiye-Avrupa Birliği Tam Üyelik Müzakerelerinde Kıbrıs ve Ege Uyuşmazlıkları”, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil (der.), **Türkiye-AB İlişkileri: Dış Politika ve İç Yapı Sorunsalları**, Alp Yayınları, Ankara 2007.
- AKSU, Kenan, “A Historical Background to Turkey-Europe Relations”, Kenan aksu (ed.), **Turkey-EU Relations**, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2012.
- AKTAR, Cengiz, “2004 Brüksel Zirvesi Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri”, Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural (ed.), **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2013.
- ALGAN, Bülent, TİRYAKİ, Refik, “Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası

- Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği”,
Avrasya Dosyası Dergisi, C. 8, Ankara, 2002.
- ALTINTAŞ, Volkan, “Will the European Sun Rise From the Bosphorus?”, **EU-Turkey Monitor**, C. 1, S.1, Ekim 2005.
- ALTINTAŞ, Volkan and MARCHETTI, Andreas, “The Tough Topics in Accession Negotiations”, **EU-Turkey Monitor**, C. 1, S. 1, Ekim 2005.
- AMIRAUX, Valerie, “Turkey and The European Union: From Migration to Integration”, Oliver Roy (ed.), **Turkey Today: A European Country?**, Anthem Press, London 2005.
- ARAT, Ender, “Türkiye-AET Ortaklık Organları”, Ömer Bozkurt (ed.), **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, TODAİE Yayınları, Ankara 1987.
- ARCHICK, Kristin, “European Union Enlargement”, **CRS Report for Congress**, Aralık 2004.
- ARIKAN, Harun, “Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Yunanistan Faktörü”, **İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S. 28, Mart 2003.
- ARSAVA, Füsün, “1980-1999 Dönemi Dış Politikası: AB İle İlişkiler”, Haydar Çakmak (ed.), **Türk Dış Politikası (1918-2008)**, Platin Yayınları, Ankara 2008.
- ASP, Christer, “Genişleme: Türkiye-AB İlişkilerinin Stratejik Boyutları”, Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.
- ATILGAN, Canan ve KLEIN, Deborah, “EU Integration Models Beyond Full Membership”, **Working Paper**, S. 158, Berlin, Mayıs 2006.
- AYBAK, Tunç, “Ortaklığın Dinamikleri Türkiye ve Avrupa Bütünleşmesi”, Bülent

- Gökay (der.), **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.
- AYBET, Gülnur, "Tukey and the EU After the First Year of Negotiations: Reconciling Internal and External Policy Challenges", **Security Dialogue**, C. 37, S.4, 2006.
- AYHAN, Veysel, DALAR, Mehmet ve ATAMAN, Muhittin, "Fransa'daki Türkiye Algısı: Türk Dış Politikası ve AB'ye Tam Üyelik Süreci Bağlamında Bir Analiz", **Ortadoğu Analiz**, C. 2, S. 22, Ekim 2010.
- AYTUĞ, Hüseyin Kutay, "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı", **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Ekonomi**, C. 15, S. 1, 2008.
- BAÇ, Meltem Müftüler, "Turkey's Role in the EU's Security and Foreign Policies", **Security Dialogue**, C. 31, S. 4, 2000.
- _____, "Turkey's Accession To The European Union: Does Culture and Identity Play A Role?", **Ankara Review of European Studies**, C. 6, S. 2, Sonbahar 2007.
- _____, "Turkey's Accession to the European Union: The Impact of the EU'S Internal Dynamics", **International Studies Perspectives**, C. 9, 2008.
- BALKIR, Canan, "Müzakerelere Giden Yol", Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.
- BARYSCH, Katinka, "What Europeans Think About Turkey and Why", **Centre for European Reform**, London, 2007.
- BAŞLAR, Kemal, "Gümrük Birliği Anlaşması'nın (1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın Hukuksal Niteliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 4, S. 1, Güz 2004.

BAYKAL, Sanem, “Turkey-EU Relations In The Aftermath Of The Helsinki

Summit: An Analysis Of Copenhagen Political Criteria In Light Of The Accession Partnership, National Programme and The Regular Reports”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 2, S. 3, 2002.

_____, “Ekonomik Bütünleşme Biçimleri”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

_____ ve ARAT, Tuğrul, “AB İle İlişkiler 1990-2002”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler ve Yorumlar**, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

_____, “İmtiyazlı Ortaklık”, **Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

_____, “AB’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular Belgeler ve Yorumlar**, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

_____, “Müzakerelerin Aktörleri ve İşleyişi“, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

_____, “Tarama Süreci“, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

_____, “AB Hukukunun Temel İlkeleriÇerçevesinde AB’ye Katılım ve Türkiye’nin Müzakere Çerçeve Belgesindeki Esaslar”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 12, S. 1, 2013.

BECHEV, Dimitar, “EU-TurkeyRelations: A Glimmer of Hope”, **Global Turkey in**

Europe Commentary 03, Temmuz 2012.

BIFFI, Gudrun, “Turkey and Europe: The Role of Migration and Trade in Economic Development”, **Comparing Mexico-US and Turkey-Europe Conference**, University of California-Davis, California/US, 6 Mayıs 2011.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, “Türkiye’nin AB’ye Katılma Sürecinde Ortadoğu’da Sahip Olduğu Stratejik Konumu ve Önemi”, Harun Arıkan, Muhsin Kar (ed.), **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri: Siyasal, Bölgesel ve Ekonomik Boyutlar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2005.

BORA, Tanıl, “Türkiye’de Meslek Kuruluşları: Kamu, Sivil ve Millinin Muğlak Kesişim Alanları“, Y. Serasimos (ed.), **Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

BOTTGER, Katrin and MAGGI, Eva-Maria, “Almanya”, Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün (der.), **Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye’nin Üyeliğine Bakış**, Avrupa Çalışmaları Merkezi, Ankara 2009.

BÖHLER, Philipp, PELKMANS, Jacques and SELCUKİ, Can, “Who remembers Turkey’s pre-accession”, **CEPS Special Report**, S. 74, Aralık 2012.

BÖLÜKBAŞI, Süha, “Türkiye’nin Yakınındaki Avrupa İle İlişkiler”, **Avrasya Dosyası**, C. 4, S. 1-2, Yaz 1998.

BRINDISI, Jeniffer, “European Cultural Identity Its Impact on Turkey’s Bid for EU Membership”, Mensur Akgün ve Lenka Petkova (ed.), **Young Mind Rethinking The Mediterranean**, İstanbul Kültür University Pub., İstanbul 2011.

BULMER, Simon and LEQUESNE, Christian, “New Perspectives on EU-Member State Relationships”, **European Community Studies Association Biennial Conference**, 31 Mayıs-2 Haziran, 2001.

- _____ and PADGETT, Stephen, “Policy Transfer in the European Union: An Institutionalist Perspective”, **British Journal of Political Science**, C. 35, S. 1, Ocak 2005.
- _____, “Theorizing Europeanization“, **Europeanization: New Research Agendas**, P. Graziano and M. Vink (Ed.), Palgrave, Basingstoke 2007.
- _____ and PETERSON, William E., “Germany and the European Union: From tamed power to normalized power”, **International Affairs**, C. 86, S. 5, 2010.
- BURGIN, Alexander, “Cosmopolitanism Entrapment: The Failed Strategies to Reverse Turkey’s EU Membership”, **Perceptives**, C. 18, S. 2, 2010.
- BÜYÜKTANIR, Derya, “Dış İlişkiler Kapsamında AB’nin Tüzel Kişiliği ve Lizbon Antlaşması“, **Uluslararası İlişkiler**, C. 7, S. 27, Güz 2010.
- CAN, Hacı, “Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C 3, S. 1, Güz 2003.
- CANBOLAT, İbrahim, “Türk Dış Politikasının Avrupa İle İlişkileri Çerçevesinde Geleceği”, Sedat Laçiner, Hasan Selim Özertem ve Hacali Necefoglu (ed.), **Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK, Ankara Nisan 2009.
- CRAIG, Paul P., “Two-Speed, Multi-Speed and Europe’s Future: A Review of Jean-Claude Piris on the Future of Europe”, **Legal Research Paper Series**, Paper S. 4, Ocak 2013.
- ÇALIŞ, Şaban, “Uluslararası Örgütler: Tanımların, Yaklaşımların ve Tarihin Alacakaranlığı”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Şaban Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (ed.), Çizgi Kitabevi, Konya 2006.

- ÇARIKÇI, Erdem, “Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Beklentiler”, **Yeni Türkiye**, S. 3, Mart 1995.
- DALAR, Mehmet, “Fransız Karar-Vericileri ve Kamuoyu Açısından Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği”, **Bilgi**, C. 18, S. 1, 2009.
- DALAR, Mehmet, AYHAN, Veysel, ve ATAMAN, Muhittin, “Almanya’daki Türkiye Algısı: Türk Dış Politikası ve AB’ye Tam Üyelik Süreci Bağlamında Bir Analiz”, **Ortadoğu Analiz**, C. 2, S. 22, Ekim 2010.
- _____, “Almanya’daki Türk Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, S. 18, 2012.
- _____, “Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Siyasa**, S. 1, Bahar 2005.
- _____, “Türkiye’de AB Karşıtlığı-Küreselleşme Karşıtlığı İlişkisi”, **Uluslararası İlişkiler**, C.7, S.28, Kış 2011.
- DEKKER, W., “Europe 1990: An Agenda for Action”, **European Management Journal**, C. 3, S. 1, 1985.
- DEMESMAY, Claire and WISKE, Simone, “National Debates on Turkey’s Accession: A Franco-German Perspective“, **EU-Turkey Monitor**, C. 3, S. 3, 2007.
- DEMİRKIRAN, Özlem, ÇİÇEK, Eda, v.d., “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Son Dönem”, **Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C. 3, S. 1, 2010.
- DERVIS, Kemal, “Turkey and Europe: A New Perspective”, **Global Turkey in Europe Policy Brief 03**, Kasım 2012.
- DEVİRİM, Deniz, LEVACK, Jonathan and LECHA, Eduard Saleri, “Yeniden Hız

- Kazanırken İspanya'nın Dönem Başkanlığında Türkiye", **Dış Politika Analiz Serisi**, S. 12, Haziran 2010.
- DİNÇ, Cengiz, "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", **Gazi Akademik Bakış**, C. 5, S. 9, Kış 2011.
- DPT, "Decision No. 1/93 of The EEC-Turkey Association Council of 8 November 1993", **Turkey-European Union Association Council Decisions (1964-2000)**, DPT, Ankara 2001.
- DUMAN, M. Zeki, "Avrupa Birliği Kimliği ve Türkiye'nin Birliğe Katılımının Yaratacağı Jeopolitik Boyutlar", **Sosyo-Ekonomi**, C. 1, Ocak-Haziran 2005.
- DÜZGİT, Senem Aydın, **AB'nin Türkiye İle İlişkilerinde Kant'ı Aramak**, TESEV Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası", Ayhan Kaya (der.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne Giriş**, Hiperlink, İstanbul 2013.
- _____ ve BEŞGÜL, Özge Onusal, "Sonuç: AB'nin Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri", Ayhan Kaya (der.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği'ne Giriş**, Hiperlink, İstanbul 2013.
- EFE, Haydar, "AB'nin Gelişen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C.9, S. 3, 2007.
- EGEBERG, Morten and TRONDAL, Jarle, "Differentiated Integration in Europe: The Case of EEA Country Norway", **Journal of Common Market Studies**, C. 37, S. 1, 1999.
- ELMAS, Fatma Yılmaz, "Türkiye-AB İlişkileri: Kaldığı Yerden Yeniden", **USAK Analiz**, S. 24, Kasım 2013.
- EMERSON, Michael, AYDIN, Senem, et all., "Just What is This absorption capacity

- of the European Union”, **CEPS Policy Brief**, S. 113, Eylül 2006.
- ERALP, Atilla, “Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”,
Türkiye ve Avrupa, Atilla Eralp (ed.), İmge Kitabevi, Ankara 1997.
- _____, “Turkey in the Enlargement Process: From Luxembourg to
Helsinki”, **Private View**, S. 8, Eylül 2000.
- _____, and TORUN, Zerrin, “Turkey-EU Relations: just another impasse?“,
Dimitar Bechev (ed.), **What does Turkey Think?**, ECRF, London 2011.
- ERALP, Nilgün Arısan, “Müzakerelerin Niteliği ve Türkiye’nin Hazırlıkları”,
İstanbul Ticaret Odası (ed.), **AB İle Müzakere Sürecine Doğru**,
İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, “Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Arayışlar: Mecburiyet ve
İyi Niyetin Ortaya Çıkardığı Yeni Formüller”, **TEPAV Değerlendirme Notu**,
Kasım 2010.
- _____, “TEPAV: Türkiye Gündeminden Uzaklaşan AB’nin
Karmaşık Gündeminde Neler Var?”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, S.
201132, Nisan 2011.
- _____, “AB Ülkeleri Türkiye’ye Vize Uygulamasını Kaldırıyor
Mu?“, **TEPAV Değerlendirme Notu**, S. 201344, Aralık 2013.
- _____, “Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceğine Bakış”, **TEPAV
Değerlendirme Notu**, S. 201203, Ocak 2014.
- ERDEM, Seçil, “Türkiye’de Sosyal Demokratların Avrupa Birliği’ne Yaklaşımları”,
Toplum ve Demokrasi, C. 2, S. 2, Ocak-Nisan 2008.
- ERDENİR, Burak, “Türkiye-Avrupa Bütünleşmesi: Kimlik ve Kültür Unsurları“,
Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Der.), **Yarım Asrın Ardından
Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013.

- _____, “Vize“, Belgin Akçay ve Sinem Akgül Açıkmeşe (Der.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013.
- ERDOĞAN, İbrahim, “The European External Action Service: A Critical Step for a Single European Voice in External Relations?”, **Alternatives**, C. 11, S. 3, 2012.
- ERDOĞAN, M. Murat, “Almanya: İmtiyazlı Ortaklık ve Göçmen Politikaları Gölgesinde Ayrıcalıklı İlişkiler”, **SDE Analiz**, Ağustos 2010.
- ERGÜZELOĞLU, Esra, “Avrupa Birliği Yönetişim Modelinde Bir Türk Aktör: İktisadi Kalkınma Vakfı“, **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Tartışma Metinleri**, S. 56, Mayıs 2013.
- ERHAN, Çağrı ve ARAT, Tuğrul, “AET İle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, “AT İle İlişkiler (1980-1990)“, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler ve Olaylar**, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- _____ ve GÜRBÜZ, Aysun, “Türkiye’nin AB İle İlişkilerinde Alternatif Model Arayışı: Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 12, S. 1, 2013.
- ERKİNER, Engin, “AB Üyeliğine Neden Karşıyım”, Sibel Özbudun, Temel Deminer (der.), **Avrupa Birliği ve Sosyalistler**, Ütopya Yayınları, Ankara 2000.
- ERMAĞAN, İsmail, “Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri”,

- Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 20, 2012.
- ERSANILLI, Evelyne, “Netherlands”, **Netherlands**, S. 11, Kasım 2007.
- ESEN, Erol, “Ortaklıktan Üyeliğe Türkiye-AB İlişkileri Tartışmaları”, Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.
- EUROPEAN UNION CENTER OF NORTH CAROLINA, “Turkey’s Quest for EU Membership“, **EU Briefings**, Mart 2008.
- FABIUS, Laurent, “France and Turkey: New Horizons for a long-standing Relationships”, **Foundationn Robert Schuman Policy Paper**, S. 262, 18 Aralık 2012.
- FAIST, Thomas, “Boundaries of Welfare States”, Robert Miles and Dietrich Thranhardt (ed.), **Migration and European Integration: The Dynamics of Inclusion and Exclusion**, Pinter Publishers Ltd, London 1995.
- FAUSMANN, Hubert, “The Cyprus Issue After Accession”, James Key-Lindsay, Hubert Faustmann and Fiona Mullen, (ed.), **An Island in Europe: The EU and the Transformation of Cyprus**, I.B. Tauris&Co. Ltd., London 2011.
- FIRAT, Melek M., “Helsinki Zirvesi’nden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 4, S. 1, Güz 2004.
- FREY, Bruno S. and STUTZER, Alois, “Strengthening the Citizens’ Role in International Organizations”, **Rev Int Org**, C. 1, 2006.
- GARCIA, Luis Bouza, “European Political Elites’ Discourses on the EU: Discussing Europe through Turkish Spectacles”, **European Perspectives**, C. 3, S. 2(5), Ekim 2011.

- GENCER, E. Ayşen Hiç, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Bakışlar: Dün, Bugün ve Yarın”, **Akademik Bakış Dergisi**, S. 25, Ağustos 2011.
- GORDON, Philip H., “Europe’s Uncommon Foreign Policy”, **International Security**, C. 22, S. 3, Kış 1997-1998.
- _____ and TASPINAR, Ömer, “Turkey’s European Quest: The EU’s Decision on Turkish Accession”, **U.S.-Europe Analysis Series**, Eylül 2004.
- GÖKALP, Ayşegül, “Uluslararası İlişkilerde Bütünleşme Teorileri ve Avrupa Birliği”, Haydar Çakmak (ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış**, Umuttepe Kitabevi, Kocaeli 2009.
- GÖKSEL, Diba Nigar, “Turkey and the European Union: What Next?”, **GMF Analysis**, 5 Aralık 2012.
- GÖZEN, Ramazan, “Türk Dış Politikası’nın Avrupa Birliği’ne Doğru Dönüşümü”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 2, S. 6, 2006.
- _____, “Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci”, **Uluslararası İlişkiler**
- GRABBE, Heather ve ÜLGEN, Sinan, “Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: Stratejik Dış Politika Diyaloğu“, **Discussion Paper Series**, Aralık 2010, C. 3, S. 10, Yaz 2006.
- GRIGORIADIS, Ioannis N., “The Changing Role of the EU Factor in Greek-Turkish Relations”, **London School of Economics and Political Science Hellenic Observatory 1 st PhD Symposium on Modern Greece: Current Social Science Research on Greece**, London/ENGLAND, 21 Haziran 2003.
- GUEROT Ulrike, and LEONARD, Mark, “The New German Question: How Europe Can Get the Germany It Needs”, **European Council of Foreign Relations Policy Brief**, S. 30, Nisan 2011.

- GUPTA, Sanjeev, PATTILLO, Catherine and WAGH, Simita, “Are Donor Countries Giving More or Less Aid?”, **IMF Working Paper**, Ocak 2006.
- GÜNEY, Aysin, “The Future of Turkey in the European Union”, **Futures**, S. 37, 2005.
- GÜNUĞUR, Haluk, “Ankara Anlaşmasını Hukuksal Değerlendirmesi”, **İKV Dergisi**, Özel Sayı, Eylül 1988.
- GÜREŞÇİ, Ertuğrul, “Türkiye-Avrupa Birliği (AB) Sürecinde Kamuoyunun Tutumu ve Değerlendirilmesi”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 7 (1), 2006.
- GÜRKAYNAK, Erdem ve ÖZÇER, Özgün, “Türkiye-AB Müzakerelerinde Yeni Perde: Sarkozy’nin Dolapları ve Fransa’nın Dönem Başkanlığı Gündeminin Hazırlıkları”, **TEPAV Değerlendirme Notu**, 2007.
- GÜRLESEL, Fuat ve ALKİN, Kerem, “Avrupa Birliği’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları’na Türkiye’nin de Dahil Edilmesi“, **Avrupa Birliği Araştırmaları**, S. 2010-18, İstanbul, 2010.
- GÜRPINAR, Bulut, “Türk Dış Politikasında Bir Aktör: TÜSİAD“, E. Doğan ve S. Mazlum (der.), **Sivil Toplum ve Dış Politika**, Bağlam Yayınları, İstanbul 2006.
- GÜLMEZ, Seçkin Barış, “The EU Policy of the Republican People’s Party: An Inquiry on the Opposition Party and Euro-Skepticism in Turkey”, **Turkish Studies**, C. 9, S. 3, Eylül 2008.
- GÜNAY, Cengiz, ”Avusturya“, Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Ustun, (ed.), **Avrupa Birliği Ülkelerinden Türkiye’nin Üyelikine Bakış**, Avrupa Çalışmaları Merkezi, Ankara 2009.
- GÜZEY, Ahmet Rifat, “Türkiye AB’ye Mi, Yoksa Avrupa Türkiye’ye Mi Giyor?”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 15, S. 1, Mart 2007.

HARGITAI, Tibor, “Perceptions of the political parties in the Netherlands about a possible accession of Turkey to the European Union“, **The Journal of Turkish Weekly**, 23 Ekim 2013.

HELLYER, H. A., **Muslims of Europe: The Other Europeans**,
Edinburgh University Press, Edinburgh 2009.

HIX, Simon and GOETZ, Klaus H., “Introduction: European Integration and National Political Systems”, **West European Politics**, C. 23, S.4, 2000.

HILLION, Christophe “The Limits to Member State’s discretion in EU Enlargement Negotiations-Turkye’s Accession as a case study”, **Demos Europe**, Temmuz 2007.

_____, “The Creeping Nationalisation of the EU Enlargement Policy”,
SIEPS Report, S. 6, 2010.

_____, “Enlarging the European Union and deeping its fundamental rights protection”, **European Policy Analysis**, C. 11, 2013.

_____, “The EU Neighbourhood Competence Under Article 8 TEU”,
Notre Europe Policy Paper, S. 69, 19 Şubat 2013.

HOLLANDER, S., “The Accession of Turkey to the European :Union: The Political Decision-Making Process on Turkey in the Netherlands”, **WWR**, S. 29, Haziran 2007.

HOUSE OF COMMONS BUSINESS AND ENTERPRISECOMMITTEE, “Keeping Door Wide Open: Turkey and EU Accession”, **Seventh Report of Session 2007-2008**, C. 1, 23 Haziran 2008.

HOUSE OF COMMONS LIBRARY, “Germany’s 2013 Elections: Shaping the Future”, **Research People**, S. 13/73, 17 Aralık 2013.

HUGG, Patrick R., “The Republic of Turkey in Europe: Reconsidering the

- Luxembourg Exclusion”, **Fordham International Law Journal**, C. 23, S. 3, 1999.
- INDEPENDENT COMMISSION ON TURKEY, “Turkey in Europe: More than a promise”, **Report of the Independent Commission on Turkey**, Eylül 2004.
- İÇENER, Erhan, “Privileged Partnership: An Alternative Final Destination for Turkey’s Integration with the European Union?”, **Perspectives on European Politics and Society**, C. 8, S.4, Aralık 2007.
- İDİZ, Narin Tezcan, “Free Movement of Persons Between Turkey and EU: To Move or Not to Move? The Response of the Judiciary”, **Common Market Law Review**, C. 46, 2009.
- _____ and SLOT, Piet Jan, “Free Movement of Persons Between Turkey and the EU: The Hidden Potential of Article 41(1) of the Additional Protocol”, **Cleae Working Papers**, S. 2, 2010.
- İNANC, Zeynep Songülen ve ÇETİN, Selvet, ”Avrupa’nın Kendine Dönen Silahı: Dışlayıcılık ve Ayrımcılık“, **SDE Analiz**, Aralık 2011.
- İNAT, Kemal ve CİCİOĞLU, Filiz, “Avrupa Birliği”, Şaban Kardaş ve Ali Balcı (ed.), **Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular**, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2014.
- İNSEL, Ahmet, “Boosting Negotiations with Turkey: What Can France Do?”, **Global Turkey in Europe Policy Brief 04**, Kasım 2012.
- İYİKAN, Necati, “AB-Türkiye Müzakereleri ve Türk Dış Politikası”, Erol Esen ve Necati İyikan, (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.
- KABAALIOĞLU, Haluk, “Turkey’s Relations with the European Union: Customs

- Union and Accession Negotiations”, Peter-Christian Müler-Graff and Haluk Kabaalioğlu (eds.), **Turkey and the European Union**, Nomos, Auflage 2012.
- KARABULUT, Umut, “Anavatan Partisi İktidarı’nın İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri ve Türkiye’nin AET’ye Tam yelik Başvurusu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 14, Bahar 2007.
- KARADAĞ, Ahmet ve Usta, Sefa, “Avrupa Birliği’ne yelik Sürecinde Türkiye’de Demokratikleşme, sivil Toplum ve Sendikalar”, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 16, S. 3, 2011.
- KARAKEÇELİ, Feridun, “15’inci Yılında Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Yaşanan Sorunlar”, **İKV Değerlendirme Notu**, 31 Şubat 2011.
- KARAKAŞ, Cemal, “Gradual Integration: An Attractive Alternative Integration Process for Turkey and the EU”, **European Foreign Affairs Review**, C. 11, S. 3, 2006.
- KARAKAŞ, Cemal, “Türkiye’nin AB yeliği Tartışması: AB-Türkiye İlişkilerinde Aşamalı Entegrasyon”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, S. 9, 2007.
- KARAKAŞ, Cemal, “ye Olmadan Entegrasyon Mümkün m? Türkiye’nin AB yeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam yelik Alternatifleri” **Uluslararası İlişkiler**, C. 4, S. 16, Kış 2007-2008.
- KARLUK, Rıdvan ve TONUŞ, zgr, “Avrupa Birliği Genişleme Perspektifinde Türkiye’nin Yeri“, **Türkiye İktisat Kongresi**, 5-9 Mayıs 2004.
- KART, Emine, “EU-Turkey: A Full Membership or A “Privileged Partnership?”, **Turkish Daily News**, 12 Haziran 2005.
- KASIM, Kamer, “AB’de Dönüşüm Tartışmaları ve Türkiye”, **USAK Gündem**, 17 Ocak 2013.

- KAYA, İlhan, “Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına”,
Eastern Geographical Review, S. 19.
- KEPENEK, Yakup, “Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinin Siyasi ve Ekonomik Boyutları”, Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.
- KEYMAN, Fuat, “Küreselleşme, Avrupa Birliği, Türkiye”, Ayhan Kaya (der.),
Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği’ne Giriş, Hiperlink, İstanbul 2013.
- _____ ve DÜZGİT, Senem Aydın, “Transforming Turkey-EU Relations: Grand for Hope”, **Global Turkey in Europe Policy Brief 06**, Mart 2013.
- _____, ERDEM, Tarhan ve AĞIRDİR, Bekir, “Türkiye’nin Demokratikleşmesi İçin Kapsamlı Bir Siyasi Parti ve Seçim Sistemi Reformu Önerisi“, **IPM/IPC**, 20 Aralık 2013.
- KİBAROĞLU, Mustafa, “Dış Politikada Duygusal Boyuta Çok Fazla Yer Yok”, Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin (ed.), **Mülakatlarla Türk Dış Politikası**, C. 1, USAK Yayınları, Ankara 2009.
- KİRİŞÇİ, Kemal, “Türkiye ve Avrupa Birliği: Katılım Öncesi Dönemin İç ve Dış Politika Dinamikleri”, **Uluslararası İlişkileri**, C. 2, S. 8, Kış 2005-2006.
- KNAUS, Gerald and ALTFULDİSCH, Christian, “The Pivotal Relationship: German Doubts and the Turkish-EU Accession Process”, **Global Turkey in Europe**, S. 7, Mart 2013.
- KOÇER, Gökhan, “Türkiye’nin Avrupa Birliği Politikası: Uluslararası İlişkiler Açısından Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal ve İktisadi İncelemeler Dergisi**, C. 1, S. 2, Kış 2009.
- KÖKSAL, Alp, “A Comparative Approach To Privileged Partnership: Is Turkey

- Really Different?”, **Boğaziçi Journal**, C.25, S. 2, 2011.
- KÖSEBALABAN, Hasan, “The Permanent Other? Turkey and the Question of European Identity”, **Mediterranean Quarterly**, C. 18, S. 4, 2007.
- KÖYLÜ, Mustafa ve TURAN, İbrahim, “AB-Türkiye-İlişkilerinde Din Faktörü: Tehdit Mi Yoksa Fırsat Mı?” **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 29, 2010.
- KRAMER, Heinz, “The EU-Turkey Custom Union: Economic Integration Aids Political Turmoil”, **Mediterranean Politics**, S. 2, Yaz 1996.
- _____, “Turkey and the EU: The EU’s Perspective”, **Insight Turkey**, C.8, S. 4, Ekim-Aralık 2006.
- _____, ”Turkey’s Accession Process to the EU”, **SWP Comments**, 25 Ekim 2009.
- KUBICEK, Paul, “The Earthquake Europe and Prospects for Political Change in Turkey”, **MERIA**, C. 5, S.2, Yaz 2001.
- KUNIHOLM, Bruce, “Turkey’s Accession to the European Union: Differences in European and US Attitudes and Challenges for Turkey”, **Turkish Studies**, C. 2, S.1, Sonbahar 2001.
- KURAN, Selami, “Müzakere Çerçeve Belgesinin Değerlendirmesi”, **MÜFH-HAD**, C. 13, S. 3-4, 2007.
- KUTLAY, Mustafa, “Merkel’in “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği Ne Anlama Geliyor?“, **USAK Stratejik Gündem**, 27 Mart 2010
- _____, “Türkiye-AB İlişkilerinin Değişen Seyri ve Gümrük Birliği Üzerine Üç Argüman”, **USAK Gündem**, 25 Ekim 2010.
- _____, “Türkiye-AB İlişkilerinin Değişen Seyri ve Gümrük Birliği’nin Yeniden Düşünmek”, **USAK Analiz**, S. 1, Şubat 2011.

- KÜÇÜK, Bülent, “Europe and the Other Turkey: Fantasies of Identity in the Enlargement Europe”, **Eurosphere Working Paper Series**, S. 34, 2011.
- LAÇİNER, Sedat, “Merkel ve Türkiye”, **USAK Gündem**, 31 Mart 2010.
- LAGRO, Esra, “Why is President Sarkozy Actually Against Turkish Accession To The EU? Facts and Challenges”, **Perceptions**, Sonbahar-Yaz 2008.
- LANNON, Ervan, “The Long and Winding Road of Turkish Accession to the EU”, **Collegium**, S. 31, Sonbahar 2005.
- LELOĞLU, Duygu, “AB Kulisi”, **Corporate&Public Strategy Advisory Group**, Brussels, Haziran 2009.
- LUIF, Paul, GÜNDOĞAN, Sabiha Senyücel ve AK, Ceren Zeynep, “Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Programı: Türkiye Nereye Ait“, **Dış Politika Analiz Serisi**, S. 9, Eylül 2009.
- MAÇIN, S. Gözde Biricik, “Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar: AB Uyum Fonu”, **Kalkınmada Anahtar Verimlilik**, S. 288, Aralık 2012.
- MAHLUT, Mustafa, “20. Yüzyıl Başında “İmtiyaz” İle “Kapitülasyon” Kelimesinin Tarihsel Açından Karşılaştırmalı İncelenmesi”, **History Studies**, C. 2, S.2, 2010.
- MARCHETTI, Andreas, “How Do You Feel About Turkey?”, **EU-Turkey Monitor**, C.1, S.1, Ekim 2005.
- MARESCEAU, Marc, **Bilateral Agreements Concluded by the European Community**, Boston: Martinus Nuhoff Publishers, 2006.
- _____, “Turkey: A Candidate State for the Union”, Niamh Nic Shuibhne and Laurence V. Gormley (Ed.), **From Single Market to Economic Union: Essays in Memory of John A. Usher**, Oxford University Press, Oxford 2012.

- MITRANY, David, "The Functionalist Approach to World Organization",
International Affairs, C. 24, S.3, Temmuz 1948.
- _____, "The Prospect of Integration: Federal or Functional", **Journal of
Common Market Studies**, C. 4, S. 2, Haziran 1965.
- MONCEAU, Nicolas, "France", Sait Akşit, Özgehan Şenyuva ve Çiğdem Üstün (ed.),
**Turkey Watch EU Member States' Perceptions on Turkey's Accession to
the EU**, Center of European Studies, Ankara 2009.
- MORAVCSIK, Andrew, "Negotiating the Single European Act: National Interests
and Conventional Statecraft in the European Community", **International
Organization**, C. 45, S.1, Kış 1991.
- _____, "Introduction: Integrating International and Domestic
Theories of International Bargaining", Peter B. Evans, Harold K. Jacobson and
Robert D. Putnam (Ed.), **Double-Edged Diplomacy: International
Bargaining: International Bargaining and Domestic Politics**, University of
California Press, London 1993.
- _____, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal
Intergovernmentalist Approach", **Journal of Common Market Studies**, C.
31, S. 4, Aralık 1995.
- _____, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International
Politics", **International Organization**, C. 51, S. 4, İlkbahar 1997.
- _____ and NICOLAIDIS, Kalypso, "Explaining the Treaty of
Amsterdam: Interests, Influence, Institutions", **Journal of Common Market
Studies**, C. 37, S.1, Mart 1999.
- _____, "Despotism in Brussels?: Misreading the European Union", **Foreign
Affairs**, C. 80, S. 3, Mayıs-Haziran 2001.

- _____, “In Defence of the Democratic Deficit: Reassessing Legitimacy in the European Union”, **Journal of Common Market Studies**, C. 40, S. 4, 2002.
- _____, “The European Constitutional Settlement”, **The World Economy**, C. 10, S. 1111.
- _____, “Is There a Democratic Deficit in World Politics? A Framework for Analysis”, **Government and Opposition**, C. 39, S.2, Nisan 2004.
- _____, “The Constitutional Compromise and Neofunctionalism”, **Journal of European Public Policy**, C. 12, S. 2, Nisan 2005.
- NARBONE, Luigi and TOCCI, Nathalie, “Running Around in Circles? The Cyclical Relationship Between Turkey and European Union”, **CESPI**, 30 Aralık 2005.
- NAS, Çiğdem, “Turkey and the European Union: A Stumbling Accession Process Under New Conditions”, Özden Zeynep Oktay (ed.), **Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy**, Ashgate, London 2011.
- NAS, Tevfik F., “Economic Dimension: The Turkish Economy from the 1960s to EU Accession” Armagan Emre Çakır (ed), **Fifty Years of EU-Turkey Relations: A Sisyphean Story**, Routledge, New York 2011.
- OĞUZ, Gönül, “Avrupa Birliği’nin Genişleme Yorgunluğu Sürecinde AB-Türkiye İlişkileri”, **AİBÜ, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.8, S. 1.
- OPEN SOCIETY INSTITUTE, “Muslim in the EU: The Netherlands”, **Cities Report**, 2007.
- ORENDT, Moritz, “Germany’s Role in the Turkey’s EU-Accession Process”, **Bilgesam**, 16 Şubat 2010.
- ÖĞÜTÇÜ, Mehmet, “Turkey and the European Union: How to Achieve a Forward-looking and Win-Win Accession by 2015?”, **Collegium**, S. 31, 2005.
- ÖNER, Serkan, “Üye Ülkelerin AB Genişleme Politikasındaki Rolü: Doğuya

- Genişlemesi ve Türkiye'nin Katılım Süreci", **Analiz Türkiye**, 28 Ekim 2013.
- ÖNER, Selcen, "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ: Yeni Ötekiler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 11, S. 1, 2014.
- ÖRAZ, Seçil, "Andrew Moravcsik ve Liberal Hükümetlerarası Sistem İle Avrupa Bütünleşmesi", **Turkish Studies**, C. 6, S.1, Kış 2011.
- ÖZCAN, Mehmet, "Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinde Temel Belirleyici Unsur Olarak İnsan Hakları", **Polis Bilimleri Dergisi**, C. 2, S. 5-6.
- ÖZDAL, Barış, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci Bağlamında Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve İstihdam Stratejisi", **Is, Guc, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C.10, S. 3, 2008.
- ÖZEN, Çınar ve YAZGAN, Hatice, "Zor Ya da Zoraki Aday: Türkiye'nin Avrupa Birliğine Tam Üyelik Süreci", Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol (der.), **Türkiye-AB İlişkileri**, Orion Yayınları, Ankara 2007.
- ÖZEN, Çınar, "Uluslararası Örgütlere Giriş", **Uluslararası Örgütler**, Çınar Özen ve Özgür Tonus (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.
- ÖZER, M. Akif, "Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Eşiğinde Türkiye", **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Yönetim ve Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C. 16, S. 1, 2009.
- ÖZİZMİRLİ, Görkem, "Bütünüyle Bütünleşme Karşıtı", **ATAUM E-Bülten**, S. 26, Ocak 2011.
- PAHRE, Robert and UÇARAY, Burcu, "The Myths of Turkish Influence in the European Union", **Journal of Common Market Studies**, C. 47, S. 3, Mart 2009.
- PAMİR, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 51, S. 2, 2002.

- PERİNÇEK, Doğu, “Güneyli Dış Politikası”, **Yeni Türkiye**, Y. 1, S. 3, Mart-Nisan 1995.
- PHELAN, William, “Does European Union Strengthen the State? Democracy, Executive Power and International Cooperation”, **Centre for European Studies Working Paper**, S. 95, 2003.
- POLENZ, Ruprecht, “Better for Both of Them: Turkey Ought to be in the EU”, **Körber Policy Paper**, S. 12, Eylül 2010.
- POLLACK, Mark A., “International Relations Theory and European Integration”, **Journal of Common Market Studies**, C.39, S. 2, 2001.
- PUCHALA, Donald J., “Institutionalism, Intergovernmentalism and European Integration: A Review Article”, **Journal of Common Market Studies**, C. 37, S. 2, Haziran 1999.
- PUNSMANN, Burcu Gültekin, “Türkiye’nin AB’ye Katılım Süreci ve Avrupa Komşuluk Politikası Bölgesel Girişimi Arasındaki Bağlantı: Güney Kafkasya İle Sınır Ötesi İşbirliği”, Bezen Balamir Çoşkun ve Birgül Demirtaş (der.), **Avrupa Birliği ve Komşuları: Fırsatlar ve Zorluklar**, Elips Kitap, Ankara 2012.
- RUMFORD, Chris, “Turkey’s European Union Candidature and The Issue of Democratic Reform”, **Journal of Istanbul Kultur University**, S. 2, 2002.
- RURUP, Bettina Luise, “Türkiye’nin Uzun AB Yolu”, **Internatioanl Policy Analysis**, Ekim 2009.
- SAK, Yıldırım, “Milletlerarası Örgütlerin Milletlerarası Hukuki Kişiliği Meselesi ve Avrupa Birliği’nin Milletlerarası Hukuk Kişiliği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 12, Özel Sayı, 2010.
- SAMUR, Hakan, ”Avrupa’da Birliğin Yolu Türkiye’den Geçer”, **Ankara Avrupa**

- Çalışmaları Dergisi**, C. 9, S. 2, 2010.
- SANDIKLI, Atilla ve AKÇADAĞ, Emine, “Kıbrıs Sorunu Kapsamında AB-Türkiye İlişkileri“, **Bilge Strateji**, C. 2, S. 4, Bahar 2011.
- SANDIKLI, Atilla ve EMEKLİER, Bilgehan, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Atilla Sandıklı (Ed.), Bilgesam Yayınları, İstanbul 2012.
- SCHIMMELFENNING, Frank, “Liberal Intergovernmentalism”, Diez Wiener (Ed.), **European Integration Theory**, Oxford University Press, Oxford 2004.
- SCHLEIFER, Yigal, “Europe Turning Cold on Turkey”, **The Christian Science Monitor**, 14 Haziran 2005.
- SCHMID, Dorothee, “Seçimler Öncesinde Fransız Kamuoyunda Türkiye”, **EDAM Tarafından Gerçekleştirilen Fransız Kamuoyu Araştırması Raporu**, Nisan 2007.
- SCHMITT, Hans A., “The Privileged Partnership: Franco-German Relations in the European Community (1969-1984) by Haig Simonian”, **The Journal of Modern History**, C. 59, S. 3, Eylül 1987.
- SCIARINI, Pascal and LISTHAUG, Ola, “Single Cases or a Unique Pair? The Swiss and Norwegian No to Europe“, **Journal of Common Market Studies**, C. 35, S. 3, 1997
- SEMPRUN, Jorge and VILLEPIN, Dominique de, **Avrupa İnsanı**, Agora Yayınları, İstanbul 2005.
- SENEMOĞLU, Deniz, “Avrupa Birliği’nin Kurumları-Avrupa Birliği’nde Kurumsal Yapı ve Karar Alma Sürecine Antlaşmalarla Getirilen Düzenlemeler”, Çağrı Erhan, Burça Kızılırmak ve Deniz Senemoğlu (Ed.), **AB Temel Konular**, İmaj Yayınevi, Ankara 2011.

SETA, “2013’te Türkiye”, **Analiz**, S 74, Aralık 2013.

SEYDİ, Süleyman, “Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası”, **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, Süleyman İnan, Ercan Haytoğlu (ed.), 2. Baskı, Anı Yayınları, Ankara 2007.

SOYKUT, Mustafa, **Papalık ve Venedik Belgelerinde Avrupa’nın Birliği ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

SZYMANSKI, Adam, “Germany and Question of Turkey’s Membership in the European Union”, **The Polish Institute of International Affairs**, S. 4, March 2007.

_____, “The Austrian Governments of Schüssel, Gusenbauer and Faymann: Almsot Full Contuniation“, Leszek Jesien (ed.), **Change and Continuity: The European Policy of Selected European Union Member States**, The Polish Institute of International Affairs, Warsaw 2012.

ŞANLI, Fatma Bahar, “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları**, 2004.

_____, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde Avrasya Birliği’nin Olabilirliği”, **Atatürk Üniversitesi, İİBF Dergisi**, C. 22, S. 1, Ocak 2008.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, “Türkiye-AB İlişkilerinde Direnç Alanları”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, S. 9, Nisan 2012.

ŞENALTAR, Burhan, “Müzakereler Sürecinde Türkiye’de Sivil Diyalogun Önemi”, Erol Esen ve Necati İyikan (ed.), **Türkiye-AB İlişkileri Nereye Gidiyor**, Phoenix Yayınları, Ankara 2009.

ŞENAY, Furkan, “Türkiye ve Avrupa Birliği: Çok Boyutlu İlişkiler”, **SETA Perspektif**, S. 39, Mart 2014.

- TANGÖR, Burak, “Avrupa Birliği’nin Dış İlişkileri”, Belgin Akçay, Sevilay Kahraman ve Sanem Baykal (ed.), **Avrupa Birliği’nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler**, Seçkin Yayınları, Ankara 2008.
- TANLAK, Pınar, “Turkey EU Relations in the Post Helsinki Phase and the EU Harmonisation Laws Adopted by the Turkish Grand National Assembly in August 2002”, **SEI Working Paper**, S. 55, Ekim 2002.
- TALLBERG, Jonas, “Bargaining Power in the European Council”, **Journal of Common Market Studies**, C. 46, S. 3.
- TEPEBAŞ, Ufuk, “Bölgesel Sorunların Çözümünde Uluslararası Örgütlerin Rollerini”, **Stratejik Öngörü**, S. 10, 2008.
- TEZCAN, Ercüment, “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği Perspektifinde Avrupa Ülkeleri Kamuoyu Üzerine Bir Takım Değerlendirmeler”, Sedat Laçiner, Hasan Selim Özertem ve Hacali Necefoğlu (ed.), **Türk Dış Politikası: Uluslararası III. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, USAK Yayınları, Ankara Nisan 2009.
- TEZCAN, Ercüment, “Avrupa Birliği’nde Politika Yapımı/ Karar Alma“, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (Ed.), **Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar**, Seçkin Yayınları, Ankara 2012.
- TOKSABAY, Aslı Esen, “Avrupa Birliği’nin Hazmetme Kapasitesi ve Türkiye’nin Üyeliği: Tanımlar ve Yorumlar”, **TEPAV Politika Notu**, 8 Mayıs 2007.
- TOPRAK, Elif, “Neo Fonksiyonalizmden Yapısalcılığa Bütünleşme Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, C. 7, S. 1, Güz 2007.
- TURHAN, Ebru, “Europe’s Constrained Leader: Germany’s Central Role in the

- Eurozone Crisis and Its Implications for Turkey's EU Bid", **UACES 44 th Annual Conference**, Cock, Ireland, 1-3 September 2014.
- TÜRKMEN, Zekeriya, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına toplu Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 6, 1995.
- UĞUR, Mehmet, "Türkiye'nin Üyeliği Yerine Gümrük Birliği Mi?: AB-Türkiye İlişkileri Üzerine Bir Başka Yorum", Bülent Gökay (der.), **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997.
- USUL, Ali Resul, "Helsinki'den Müzakerelere Türkiye-AB İlişkileri", Zeynep Dağı (der.), **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Partili Yıllar**, Orion Yayınevi, Ankara 2006.
- UYŞAL, Ceren, "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.1, 2001.
- UZUN, Cem Duran, "Anayasa Önerilerinde Siyasi Partilerin Finansmanı ve Yeni Bir Öneri", **TBB Dergisi**, S. 94, 2011.
- ÜNAL, Hasan, "Turkey-EU Relations: A New Start or The Vicious Circle", **Herito**, S. 14, 2014.
- VATANSEVER, Muzaffer, "Türkiye-AB Dış Politika Ortaklığı", **USAK Gündem**, 7 Ocak 2011.
- VERNEY, Susannah, "National Identity and Political Change on Turkey's Road to EU Membership", Susannah Verney and Kostas Ifantis (ed.), **Turkey's Road to European Union Membership National Identity and Political Change**, Madison Avenue, New York 2009.
- WALLACE, Helen, CAPORASO, James A., SCHAMPF, Fritz W. and

- MORAVCSIK, Andrew, "Review Section Symposium: The Choice dor Europe Social Purpose and State Power From Messina to Maastricht", **Journal of European Public Policy**, C. 6, S.1, Mart 1999.
- WESTERWELLE, Guido, "Turkey and Germany: A Unique Partnership for Freedom and Prosperity in Europe", **Turkish Policy Quarterly**, C. 10, S. 1.
- WILLIAMSON, John, "The Role of International Organizations in Cretaing a More Stable World Economy", **Ethics &International Affairs**, C. 14, S. 1, Mart 2010.
- WILTON PARK, "Turkey's Policies for Engagement in the Contemporary World", **Conference Report**, 27 Mart 2011.
- WITH, Roundable, AKCABAR, Burak and CHAIBI, Denis, "Turkey's EU Accession: The Long Road From Ankara to Brussels", **Yale Journal of International Affairs**, Kış-Sonbahar 2006.
- WORLD BANK, **Evaluation of EU-Turkey Customs Union**, S. 85830, 28 Mart 2014.
- WRIGHT, Nick, "The EU: What Kind of International Actor?“, **Political Perspectives**, C. 5, S. 2, 2011.
- YALÇINKAYA, Neslihan, YALÇINKAYA, M. Hakan, ve ÇILBANT, Çoşkun, "Avrupa Birliği'nin Yeni Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi", **Yönetim ve Ekonomi**, C.13, S. 2, 2010.
- YAPICI, Merve İrem, "Uluslararası İlişkiler Disiplininde Bütünleşme Teorilerinin Yeri ve Etkinliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 9, S. 3, 2007.
- YAVÇAN, Başak, "Avrupa Birliğinde Türkiye Algıları", Belgin Akçay ve Sinem

- Akgül Açıkmeşe (Der.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye-AB İlişkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara 2013
- YILDIRIM, Ertuğrul ve DURA, Cihan, “Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusunda Literatüre Bir Bir Bakış”, **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, S. 28, Ocak-Haziran 2007.
- YILDIZ, Mircan, “Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği”, **Dış Ticaret Dergisi**, S. 15, Ekim 1999.
- YILMAZ, Muharrem, “Yeni Bir Dönemin Eşiğinde”, **Görüş**, S. 77, Mart 2013.
- YİĞİT, Dilek, “AB’ye Katılım Öncesi ve Sonrası Uyum Süreçleri“, **SDE Analiz**, Mayıs 2011.
- YORKANİ, Arzu, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkisi”, **Bilge Strateji**, C. 1, S. 1, Güz 2009.
- YOUNG, Oran R., “Comment on Andrew Moravcsik, A New Statecraft? Supranational Entrepreneurs and International Cooperation”, **International Organization**, C. 53, S. 4, İlkbahar 1999.

Tezler

- AGGERMANN, Zarema, **Avrupa Birliğinin Dış İlişkilerinde İnsan Hakları Politikası**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.
- AKDEMİR, Erhan, **Kimlik ve Kültür Tartışmaları Bağlamında Avrupa Kimliğinin ve Kültürünün Oluşumu ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012.
- ALIOĞLU, Özlem, **German Conservatism and Its Impact on Turkey’s**

- Membership Debate**, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of The Middle East Technical University, Kasım 2010, Ankara.
- BEŞİKÇİ, Korhan, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Modellerinin Ortaklık İlişkisi Işığında Değerlendirilmesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Avrupa Birliği Hukuku, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.
- CİCİOĞLU, Filiz, **Sivil-Toplum-Dış Politika İlişkisi Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'nin Avrupa Birliği Politikasına Yaklaşımı**, AB Bakanlığı Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara: Milimetrik Grup, 2013.
- ÇAKIR, Veli Ozan, **Avrupa Bütünleşme Kuramları Işığında Ulus-Devlet ve Avrupa Birliği İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- ÇEPEL, Zuhale Ünalp, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- DEMİREL, Havva, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyeliği ve Kıbrıs Problemi**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2003.
- EKE, Deniz Coşan, **Avrupa'nın Avrupa Birliği Vizyonu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- ERDOĞAN, Mehmet Murat, **Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye Avrupa Birliği**

İlişkileri 1990-2005, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.

GHANBARI, Atiyeh, **European Union Enlargement: The Case of Turkey**, Master Arts in International Relations Thesis, Genova, 2007.

GÜRSOY, Abdulkadir, **Küreselleşme Etkisinde Türk Dış Politikasında Eğilimler: Avrupa Mı, Avrasya Mı, Orta Asya Mı**, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

KAHYA, Hüseyin, **Bir Küresel Güç Olarak Avrupa Birliği**, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Yüksek Lisans Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

KILIÇ, Murat, **Türkiye-Avrupa Birliği Siyasi İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi (1951-2005)**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

KURBANOV, Merdangeldi, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

ÖKSÜZ, Onur, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Resmi Söylem Karşısında Sivil Toplum Söylemi: 1990 Sonrasına Eleştirel Bir Bakış**, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Gazetecilik Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2008.

ÖZEN, Çınar, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonist Teori**

Çerçevesinde Analizi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.

PEHLİVAN, Abdi, **Turkey's Membership in the European Union: Analyzing Potential Benefits and Drawbacks**, Naval Postgraduate Thesis, California, Aralık 2008.

ŞEN, Seyhan, **Avrupa Birliği'nde Kimlik Sorunu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

TÜRK, Eylem, **Avrupa Birliği Sürecinde Sivil Toplumun Önemi ve TÜSİAD'ın Rolü**, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

YILDIZ, Mehmet **Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Başvurusuna Giden Süreçte Turgut Özal'ın Yaklaşımları, Çalışmaları ve Politikası**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008.

YOLCU, Serap, **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Entegrasyonunu Engelleyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme**, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2008.

Gazeteler

“Ağar: İmtiyazlı Ortaklık Asla Kabul Edilemez”, **Türkiye**, 13 Aralık 2004.

“Merkel İmtiyazlı Ortaklığı da Karşı”, **Milliyet**, 18 Haziran 2013.

- “ZMO Başkanı Günaydın: Tarım Sektörü Tam Üyelikle Dışarıda Kalacak”,
Cumhuriyet, 05 Ekim 2005.
- AKTAN, Gündüz, “Artan Belirsizlikler”, **Radikal**, 30 Kasım 2004.
- _____, “Bir Politikanın İflası”, **Radikal**, 7 Aralık 2006.
- _____, “İmtiyazlı Ortaklık”, **Radikal**, 19 Mayıs 2005.
- _____, “Stratejik Neden“, **Radikal**, 20 Ekim 2005.
- GUTTENBERG, Karl-Theodor zu, “Preserving Europe: Offer Turkey a Privileged Partnership Instead”, **The New York Times**, 15 Aralık, 2004.
- KALEAĞASI, Bahadır, “Gümrük Birliği’nin Ötesine Geçme Zamanı”, **Radikal**, 17 Nisan 2014.
- KARAKAŞ, Eser, “Almanya Seçimleri, Türkiye ve AB“, **Zaman**, 1 Ekim 2009.
- _____, “AB İle Vize Muafiyetine Karşıyım”, **Star**, 9 Aralık 2013.
- KART, Emine, “EU-Turkey: A Full Membership or A “Privileged Partnership?”,
Turkish Daily News, 12 Haziran 2005.
- MERCAN, Faruk, “AB’nin Lokomatifi”, **Zaman Gazetesi**, 17 Kasım 2000.
- ÖZERKAN, Gaye Eslen, “Radikal Edam Toplantıları“, **Radikal**, 05 Mayıs 2008.
- ÖZKAN, Funda, “AB Yandaşları AB’yi Belin’de Topa Tuttu”, **Radikal**, 10.02.2007.
- ÖZSÖZ, Melih ve ÖZLER, Zeynep, “Visa Requirement for Turkish Citizens”,
Hürriyet Daily News, 9 Mayıs 2010.
- SEKER, Selcuk, ”2015 Avusturyasının %95’i Türkiye’ye Hayır Diyecek“, **Zaman Avusturya**, 3 Şubat 2008.
- ÜLGEN, Sinan, “Türkiye’nin Tam Üyeliği ve AB’nin uluslararası alandaki gücü”,
Radikal, 20 Aralık 2007.
- YÜKSEL, Ali Sait, “Türkiye Bugün de İmtiyazlı”, **Radikal**, 14 Temmuz 2007.

Mülakatlar

- AKGÜN, Birol, **Mülakat**, 20 Şubat 2015.
- AL, Hüseyin Kantem **Mülakat**, 3 Aralık 2013
- ALKAN, Mustafa Nail, **Mülakat**, 21 Ocak 2015.
- AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI, **Mülakat**, 28 Mayıs 2014
- AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI 1, **Mülakat**, 16 Şubat 2015.
- BAKKALCI, Can, **Mülakat**, 12 Şubat 2015.
- BALKIR, Canan, **Mülakat**, 20 Ağustos 2014.
- CAN, Hacı, **Mülakat**, 20 Ağustos 2014.
- CEBECİ, Münevver, **Mülakat**, 27 Şubat 2015.
- ÇAKIR, Armağan Emre, **Mülakat**, 27 Şubat 2015.
- ÇALIŞ, Şaban, **Mülakat**, 23 Aralık 2014.
- DANIŞOĞLU, Ayşe, **Mülakat**, 19 Ekim 2014.
- DÜRKOP, Colin, **Mülakat**, 13 Ocak 2015.
- EKİNCİ, Mehmet Uğur, **Mülakat**, 18 Mart 2015.
- EKONOMİ BAKANLIĞI, **Mülakat**, 24 Aralık 2014.
- ERALP, Atilla, **Mülakat**, 1 Aralık 2014.
- ERALP, Nigün Arısan, **Mülakat**, 29 Mayıs 2014.
- ERÇELEBİ, Hasan, **Mülakat**, 10 Şubat 2015.
- ERDOĞAN, Mehmet Murat, **Mülakat**, 9 Haziran 2014.
- ERNST, Oliver, **Mülakat**, 16 Ocak2014.
- GÖÇMEN, İlke, **Mülakat**, 29 Ocak 2015.
- GÜNDOĞAR, Sabiha Şenyücel, **Mülakat**, 26 Şubat 2015.
- KALE, Başak, **Mülakat**, 22 Mayıs 2014.
- KALEAĞASI, Bahadır, **Mülakat**, 7 Ocak 2014.

KAPLAN, Remzi, **Mülakat**, 11 Şubat 2014.

KARLUK, Rıdvan, **Mülakat**, 06 Haziran 2014.

KOLAT, Kenan, **Mülakat**, 17 Ocak 2014.

KUTLAY, Mustafa, **Mülakat**, 3 Mart 2015.

ÖZDEMİR, Mahmut, **Mülakat**, 07 Nisan 2014.

ÖZSÖZ, Melih, **Mülakat**, 24 Şubat 2015.

TANGÖR, Burak, **Mülakat**, 11 Şubat 2015.

TEKELİOĞLU, Mehmet, **Mülakat**, 13 Ekim 2014.

TOBB, **Mülakat**, 23 Mayıs 2014.

TÖRE, Nahit, **Mülakat**, 6 Mart 2015.

TUNCER, Gökhan, **Mülakat**, 9 Ocak 2014.

TÜSİAD, **Mülakat**, 17 Şubat 2015.

ÜÇOK, Alper, **Mülakat**, 5 Aralık 2013.

ÜLGEN, Sinan, **Mülakat**, 19 Mart 2015.

ÜNAL, Hasan, **Mülakat**, 23 Mayıs 2014.

YAKIŞ, Yaşar, **Mülakat**, 12 Ekim 2014.

YAZGAN, Hatice, **Mülakat**, 9 Ocak 2015.

Parti Programları ve Seçim Bildirgeleri

Doğru Yol Partisi İle Anavatan Partisi arasında imzalanan ortak hükümet

protokolü ve ekleri: 3 Mart 1996, Ankara, 1996.

Work Programme the Austrian Federal Government 2013-2018: Austria: A Story of Success, Viyana, Aralık 2013.

AKP, 2023 Siyasi Vizyonu, Ankara, 30 Eylül 2012.

AKP, “Her şey Yolunda Türkiye”, AKP Seçim Bildirgesi 2002, Ankara.

AK Parti, “Her şey Türkiye İçin”, **AK Parti Seçim Beyannamesi**, Ankara, 2002.

AKP, “Kalkınma ve Demokratikleşme Programı”, **AKP Parti Programı 2007**,
Ankara.

ANAP, **Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyannameleri
ve Programları 1989**, Ankara.

ANAP, **Seçim Beyannamesi 1987**, Ankara.

ANAP, **Seçim Beyannamesi 1991**, Ankara.

ANAP, **Seçim Bildirgesi 2002**, Ankara.

CHP, “Ak Günlere”, **CHP Seçim Bildirgesi 1973**, Ankara.

CHP, “Çağdaş Türkiye İçin Değişim”, **CHP Parti Programı 2008**, Ankara.

CHP, “Güzel Günler Göreceğiz”, **Cumhuriyet Halk Partisi Seçim Bildirgesi**,
Ankara, 2002.

CHP, “İdeolojik Özümüz ve Temel Tercihlerimiz”, **CHP Parti Programı 1993**,
Ankara.

CHP, “Özgürlüğün ve Umudun Ülkesi: Herkesin Türkiye’si” **CHP Seçim Bildirgesi
2011**, Ankara.

CHP, “Pusula 2007”, **CHP Seçim Bildirgesi 2007**, Ankara.

DSP, “DSP İle Dürüst Yönetim Hakça Düzen, Ulusal Birlik”, **DSP Seçim Bildirgesi
1995**, Ankara.

DSP, “Gözün Aydın Türkiye”, **DSP Seçim Bildirgesi 1991**, Ankara.

DSP, **Seçim Bildirgesi 1987**, Ankara.

DSP, “Sessiz Devrim: DSP’nin Ülke Sorunlarına Yaklaşımları ve Çözüm Önerileri”,
DSP Seçim Bildirgesi 2002, Ankara.

DTP, **Parti Programı 2005**, Ankara.

DYP, “Büyük Türkiye Programı: Hürriyet, Güvenlik ve Refah İçin El Ele”, **DYP**

Seçim Beyannamesi 1987, Ankara.

DYP, “Cumhuriyet Medeniyetinin Üç Temeli Hürriyet, Güven ve Refah Dün Üçü Beraberdi Yine Beraber Olacak”, **DYP Seçim Beyannamesi 1986**, Ankara.

DYP, **Doğru Yol Partisi Programı**, Ankara, 24 Kasım 1990.

DYP, **Seçim Bildirgesi 1991**, Ankara.

MHP, “2023’e Doğru Yükselen Ülke Türkiye Sözleşmesi: Ses Ver Türkiye”, **MHP Seçim Beyannamesi 2011**, Ankara.

MHP, “Geleceğe Doğru”, **MHP Parti Programı 2009**, Ankara.

MHP, **İşte AKP’nin Avrupa Birliği Yol Haritası: Çıkmaz Sokak**, Ankara: MHP Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 2005.

MHP, “Milli Duruş ve Kararlılık Belgesi”, **MHP Seçim Beyannamesi 2007**, Ankara.

MHP, **Milliyetçi Hareket Partisi Programı**, Ankara, 5 Kasım 2000.

MHP, **Seçim Beyannamesi 1973**, Ankara.

MHP, “Türkiye’nin Onurlu Geleceği”, **MHP Seçim Beyannamesi 2002**, Ankara.

İnternet Kaynakları

<http://www.ab.gov.tr/index.php?p=44460&l=1>, (30.06.2014).

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=117&l=2>, (31.10.2011).

http://aei.pitt.edu/1452/1/madrid_dec_1995.pdf, (27.07.2013).

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Downloads/PDF/Custom_Union_des_ENG.pdf, (08.10.2013).

http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/16/b670c90a-b52f-44b2-abb8-6c771bd50dec/publishable_en.pdf, (21.03.2013).

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf,
(21.09.2014).

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/croatia/st20004_05_hr_framedoc_en.pdf,
(22.12.2014).

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/iceland/st1222810_en.pdf, (22.12.2014).

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/st20002_05_tr_framedoc_en.pdf,
(21.09.2014).

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_mt_nat.pdf, (25.01.2013).

<http://www.edam.org.tr/tr/AnaKonu/hakkimizda>, (20.02.2015).

<http://www.e-haberajansi.com/turkiye-sanghaya-diyalog-ortagi-oluyor-ozel-23968.html>, (30.12.2012).

<http://www.eng.notre-europe.eu/011-14705-Jacques-Delors-sur-Euronews-Aujourd-hui-plus-que-jamais-il-faut-expliquer-l-Europe.html>, (17.08.2013).

<http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/dis-basinda-utrkiye-3-4-agustos-2010-011463>, (28.05.2015).

http://europa.eu/about-eu/countries/index_en.htm, (30.12.2012).

http://europa.eu/legislation_summaries/glossary/accession_criteria_copenhagen_en.htm, (19.03.2013).

http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#enlarge, (21.10.2013).

http://europa.eu/pol/enlarg/index_en.htm, (20.03.2013).

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Xx5MwfHPQk9ji_x2F_cWXZ568g_x3D_x3D_, (09.12.2011).

<http://www.globalresearch.ca/europes-economic-crisis-unemployment-hits-record-highs-in-spain-france/5333053>, (11.07.2013).

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=ikv&baslik=Hakkımızda>, (01.04.2014).

http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/marc_maresceau-roportaj.pdf,
(26.01.2013).

<http://ikv.org.tr/kronoloji.asp>, (07.11.2011).

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarihçe>, (31.10.2011).

http://www.ikv.org.tr/sozluk.asp?bas_harf=C&anahtar=&sayfa=&id=1031,
(20.03.2013).

<http://www.kas.de/israel/en/publications/10959/>, (27.01.2013).

http://www.mfa.gov.tr/data/AB/2010_Genisleme_Stratejisi_Kagidi_Ingilizce.pdf,
(14.03.2013).

<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-imar-kalkinma-bankasi.tr.mfa>, (30.12.2012).

<http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>, (30.12.2012).

<http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?23a3fc26-4f3b-47dd-943e-d8934cdad97e>,
(30.12.2012).

[http://www.reuters.com/article/2013/07/03/us-germany-turkey-eu-
idUSBRE96217U20130703](http://www.reuters.com/article/2013/07/03/us-germany-turkey-eu-idUSBRE96217U20130703), (17.08.2013).

<http://www.saadet.org.tr/kurumsal/v-dis-politika/687>, (12.03.2014).

<http://www.sde.org.tr/tr/content/sde-tanitim/812>, (20.02.2015).

<http://www.setav.org/Hakkimizda>, (18.02.2015).

[http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20663&P
5=B&PAGE1=1&PAGE2=128](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20663&P5=B&PAGE1=1&PAGE2=128), (26.01.2015).

<http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm>, (22.08.2013).

[http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kan
untbmmc071/kanuntbmmc07103447.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc071/kanuntbmmc071/kanuntbmmc07103447.pdf), (19.07.2013).

[http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c080/b081/tbmm190800
810298.pdf](http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c080/b081/tbmm190800810298.pdf), (20.10.2013).

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c068/tbmm22068032.pdf>

, (26.01.2015).

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c088/tbmm22088115.pdf>

, (26.01.2015).

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem24/yil4/ham/b03001h.htm>, (26.01.2015).

<http://tisk.org.tr/tr/Tisk-Tarihce>, (18.02.2015).

<http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/AmaciveYapisi.php>, (31.03.2014).

<http://www.turkrus.com/haber-hatti/56110/putinli-sio-zirvesine-dogru-turkiye->

[kapidan-diyalog-ortagi-olarak-giriyor.html](http://www.turkrus.com/haber-hatti/56110/putinli-sio-zirvesine-dogru-turkiye-kapidan-diyalog-ortagi-olarak-giriyor.html), (30.12.2012).

<http://www.tusiad.org.tr/tusiad/tarihce/tusiad-retro/>, (26.03.2014).

<http://www.un-documents.net/1296.htm>, (26.07.2013).

<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=1440>, (30.12.2012).

http://www.usak.org.tr/arastirma_merkezleri.php?id=3&cat=9&p=3#.VOcUXuasX4Y

, (20.02.2015).

<http://www.usak.org.tr/page.php?id=3&h=1>, (20.02.2015).

“1/95 Sayılı Karar”,

http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Downloads/PDF/Custom_Union_des_E
[NG.pdf](http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Downloads/PDF/Custom_Union_des_E), (21.03.2013).

“97/9196 Sayılı BK Kararı”, http://www.abteknik.com/bkk_97_9196.htm,
(20.10.2013).

“1996/31. Consultative Relationship Between the United Nations and Non-
Governmental Organizations”,

<http://www.un.org/documents/ecosoc/res/1996/eres1996-31.htm>, (08.04.2013).

“2003 Yılı Ulusal Programı”, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=196>, (22.10.2013).

“II. Çiller Hükümeti Programı”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP51.htm>,
(08.10.2013).

“VII. Demirel Hükümeti Programı”, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP49.htm>,
(25.09.2013).

“AB’nin Genislemesi: Türkiye”,
http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/04_Aussen_und_EU_Politik/Deutsche_Europapolitik/eu-erweiterung-tuerkei.html, (06.12.2013).

“AB Üyesi Bir Türkiye: Daha Demokratik, Daha Saygın, Daha Modern, Daha Güçlü”,
http://www.abgs.gov.tr/files/pub/ab_uyesi_turkiye.pdf, (22.01.2015).

“AB’ye Üyelik Sürecinin Aşamaları”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/343886.asp>,
(19.03.2013).

“Agreement Establishing An Association Between European Economic Community and Greece”, <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/ea36b530-f7ee-46f3-a26b-5dc4ea1a5508/en>, (11.01.2012).

“ANAP AKP’nin AB Politikasını Eleştirdi“,
<http://www.haber7.com/guncel/haber/8333-anap-akpnin-ab-politikasini-elistirdi>,
(11.02.2015).

“Agenda 2000”, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm#agenda2000,
(20.10.2013).

“Angela Merkel İmtiyazlı Ortaklık Öneriyor, Ama”,
<http://blog.milliyet.com.tr/angela-merkel-imtiyazli-ortaklik-oneriyor--ama-/Blog/?BlogNo=236169>, (01.01.2013).

“Almanya ve Türkiye”,
http://www.ankara.diplo.de/Vertretung/ankara/tr/04_Aussen_und_EU_Politik/Bilaterale_Beziehungen/Bilaterale_Beziehungen.html, (06.12.2013).

“AP Türkiye’ye Özel Ortaklık Verilmesini Reddetti”,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=281541>, (01.10.2014).

“Avrupa’nın Geleceğinde Anahtar Türkiye”,

http://diyarbakirproje.gov.tr/userfiles/files/Avrupanin_Geleceginde_Anahtar_Turkiye.pdf, (22.01.2015).

“Brussels European Council Presidency Conclusion 16-17 December 2004”,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf, (22.10.2013).

“Cardiff European Council Presidency Conclusion 15-16 June 1998”,

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/54315.pdf, (21.10.2013).

“Charter of UN”, Article 5, <http://www.un.org/en/documents/charter/>, (16.05.2013).

“CHP’de Ecevit Dönemi”, <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ecevit/2bolum.asp>, (11.03.2014).

“Commission Opinion on Turkey’s request for accession to the Community 20 December 1989”, http://www.cvce.eu/content/publication/2005/2/4/4cc1acf8-06b2-40c5-bb1e-bb3d4860e7c1/publishable_en.pdf, (24.09.2013).

“Copenhagen European Council Presidency Conclusion, 12-13 December 2002”,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/73842.pdf, (22.10.2013).

“Council of the EU, Brussels European Council 14-15th December 2006, Presidency Conclusions”,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf, (11.08.2013).

“CSU Rejectes Foreign Minister Westerwelle’s Turkey Policy”,

<http://www.dw.de/csu-rejects-foreign-minister-westerwelles-turkey-policy/a-5101312-1>, (04.12.2013).

Çiller: Türkiye ne AB’den Vazgeçebilir ne de Kıbrıs’tan”,

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/121326.asp>, (20.10.2013).

“Decision No 2/97 of the EC-Turkey Association Council of 4 June 1997 establishing the list of Community instruments relating to the removal of technical barriers to trade and the conditions and arrangements governing their implementation by Turkey”,

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997D0721\(01\):EN:HTML](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:21997D0721(01):EN:HTML), (20.10.2013).

“Déclaration du Gouvernement sur la Candidature de la Turquie À l'union Européenne et Débat sur cette Déclaration”, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/dossiers/turquie.asp>, (21.10.2014).

“Demarche on Turkish EU Accession: Austria Supports“,

http://www.wikileaks.org/plusd/cables/05VIENNA2827_a.html, (22.10.2014).

“Democracy and Constitutionalism in the European Union”,

<http://aei.pitt.edu/61/1/DemocracyForum.htm>, (16.04.2013).

“Der Spiegel: Avrupa Komisyonu Türkiye’nin Üyeliğinde Kararlı”,

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=220295>, (01.10.2014).

“EEA Agreement”,

<http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=448>, (30.06.2014).

”En Basidan Itibaren Avusturya”,

http://www.integration.at/media/files/anfang/En_basidan_itibaren_Avusturya.pdf,

(24.01.2014).

“EU delays Turkey membership talks after German pressure”,

<http://www.bbc.com/news/world-europe-23044600>, (16.03.2015).

“EU-Tunisia: political agreement towards a Privileged Partnership”, <http://www.enpi->

[info.eu/medportal/news/latest/36920/EU-Tunisia:-political-agreement-towards-a-](http://www.enpi-info.eu/medportal/news/latest/36920/EU-Tunisia:-political-agreement-towards-a-)

[Privileged-Partnership](http://www.enpi-info.eu/medportal/news/latest/36920/EU-Tunisia:-political-agreement-towards-a-Privileged-Partnership), (27.08.2014).

“EU-Turkey Relations”,

http://jsis.washington.edu/euc/brussels/04_3%20EurActiv_EU-

[Turkey%20relations.pdf](http://jsis.washington.edu/euc/brussels/04_3%20EurActiv_EU-Turkey%20relations.pdf), (29.11.2013).

“European Council in Copenhagen Conclusions of the Presidency, 21-22 June 1993”,

http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/72921.pdf,

(25.09.2013).

“European strategy for Turkey: the Commission's initial operational proposals.

Communication from the Commission to the Council. COM (98) 124 final, 4 March

1998”, <http://aei.pitt.edu/4356/>, (21.10.2013).

“European Union”, <http://countrystudies.us/turkey/89.htm>, (22.08.2013).

“EURATOM”, Article 205, <http://eur->

[lex.europa.eu/en/treaties/dat/12006A/12006A.htm](http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12006A/12006A.htm), (19.05.2013).

“Fule’den Türkiye’ye AB değerlerine bağlılık uyarısı”,

<http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fuleden-turkiyeye-ab-degerlerine->

[baglilik-uyarisi-029470](http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/fuleden-turkiyeye-ab-degerlerine-baglilik-uyarisi-029470), (14.04.2014).

“German Foreign Minister Westerwelle backs talks for Turkey EU Bid”,
<http://www.dw.de/german-foreign-minister-westerwelle-backs-talks-for-turkey-eu-bid/a-16808118>, (04.12.2013).

“Gümrük Birliği’nde Türkiye”,
http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/07d4a1214289aea_ek.pdf?dergi=HABER%20B%DCLTEN%DD, (19.07.2013).

“Helsinki European Summit Presidency Conclusion, 10-11 December 1999”,
http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm, (21.10.2013).

“Hollanda Meclisinde Turk Tartismasi”,
<http://www.dunyabulteni.net/index.php?aType=haber&ArticleID=8247>, (30.01.2014).

“IKV Press Release on the Current Debate About The Custom Union”,
http://www.ikv.org.tr/icerik_en.asp?konu=haberler&id=506&baslik=IKV%20PRESS%20RELEASE%20ON%20THE%20CURRENT%20DEBATE%20ABOUT%20THE%20CUSTOMS%20UNION%20%96%2029.03.2013, (08.01.2014).

“Issues Arising from Turkey’s Membership Perspective”,
http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/issues_paper_en.pdf, (21.10.2013).

“İKV Basın Toplantısı: Yönetim Kurulu Başkanı Ömer Cihad Vardan’ın Konuşması”,
[http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_yonetim_kurulu_baskani_omer_cihad_vardanin_konusmasi-web\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/ikv_yonetim_kurulu_baskani_omer_cihad_vardanin_konusmasi-web(1).pdf), (10.04.2014).

“İmtiyazlı Ortaklık İfadesi Çıkartıldı“, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25090981/>, (12.11.2014).

“Juncker to halt enlargement as EU Commission head“,

<http://www.eubusiness.com/news-eu/politics-juncker.x29>, (12.01.2015).

“Kongre’de Türkiye Gündemi“, <http://www.dw.de/kongrede-t%C3%BCrkiye-g%C3%BCndemi/a-17545968?maca=tur-rss-tur-all-1495-rdf>, (10.04.2014).

“Luxembourg European Council Presidency Conclusion, 12 and 13 December 1997“, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm, (29.06.2014).

“Maastricht Treaty”, Article 49, <http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf>, (25.05.2013).

“Merkel Offers Insight into Privileged Partnership”, <http://www.todayszaman.com/tz-web/news-205344-merkel-offers-insight-into-privileged-partnership.html>, (08.11.2013).

“Müzakere Sürecinin Aşamaları”, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=muzakeresureci&baslik=M%C3%BCzakere%20S%C3%BCreci>, (30.06.2014).

“Paris Treaty”, Article 98, http://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_1_kurucu_antlasmalar/1951_treaty_establishing_ceca.pdf, (19.05.2013).

“Press Review on EU-Turkey Relations”, <http://www.emmabonino.it/news/7721>, (05.09.2013).

“Rapport d’Information No. 279”, <http://www.senat.fr/rap/r03-279/r03-2790.html>, (21.10.2014).

“Regular Report from Commission on the Turkey’s Progress Towards Accession”, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/turkey_en.pdf, (21.10.2013).

“Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession 2004”,

http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf,

(21.10.2013).

“Rekabet Politikası“, <http://www.abgs.gov.tr/?p=73&l=1>, (22.07.2014).

“Relations Tunisie-Union Europeenne: Un Partenariat Privilegie Plan D’Action 2013-2017”,

http://eeas.europa.eu/delegations/tunisia/documents/press_corner/plan_action_tunisie_ue_2013_2017_fr.pdf, (26.08.2014).

“Revised Accession Partnership Document for Turkey, 2003”,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/Tur_En_Realitons/Apd/turkey_apd_2008.pdf, (22.10.2013).

“Roma Antlaşması m. 9”, <http://www.urunlu.com/BelgeOku2.aspx?ykod=70>,

(08.10.2013).

“Rome Treaty”, Article 237,

http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf

, (19.05.2013).

“Rumlar Barbaros’a Karşı AB sürecinde veto kartını kullandı”,

<http://www.denizhaber.com.tr/ruklar-barbarosa-karsi-ab-surecinde-veto-kartini-gosterdi-haber-58303.htm>, (12.01.2015).

“Single European Act”, Article 8-9,

http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documents/treaties/singleeuropeanact.pdf, (21.05.2013).

“Stability Pact for South Eastern Europe”,

<http://www.g8.utoronto.ca/summit/1999koln/pact.htm>, (21.10.2013).

“Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part“,

<http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=13127>, (22.12.2014).

“Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the former Yugoslav Republic of Macedonia, of the other part“,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/saa_03_01_en.pdf, (22.12.2014).

“Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the republic of serbia, of the other part”,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf, (22.12.2014).

“Statue of the Council of Europe”, Article 3,

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>, (17.05.2013).

“Steinmeier: Türkiye Ortadoğu’da Barış Köprüsü”,

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/11258011.asp>, (29.11.2013).

“Strategy Paper and Report from the European Commission on the Progress Towards

Accession by Bulgaria, Romania and Turkey 2003”, [http://eur-](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0676:FIN:EN:PDF)

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0676:FIN:EN:PDF](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0676:FIN:EN:PDF),

(22.10.2013).

“Tarihi Mektuplar”, <http://www.hurriyet.com.tr/index/ArsivNews.aspx?id=-83722>,

(03.04.2015).

“The Coalition Agreement Between The CDU, CSU and FDP Growth, Education Unity”, http://www.fdp.de/files/565/2009-203_en_Koalitionsvertrag_2009.pdf, (28.11.2013).

“The Covenant of the League of Nations”, Article 1(2), http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp, (15.05.2013).

“The Future is Green: Alliance 90 The Greens Party Program and Principles”, http://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/145643.green-party_program_and_principles.pdf, (29.11.2013).

”The Netherlands: Increasingly Attractive“, [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/DEF-Brochure-Attractiveness-Survey-2012-engels/\\$FILE/DEF-Brochure-Attractiveness-Survey-2012-engels.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/DEF-Brochure-Attractiveness-Survey-2012-engels/$FILE/DEF-Brochure-Attractiveness-Survey-2012-engels.pdf), (30.01.2014).

“The North Atlantic Treaty”, Article 10, http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm, (16.05.2013).

“The Privileged Partnership: The Proposal which makes the professor angry”, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=337388>, (28.01.2013).

“TUSIAD Note on Free Trade Agreement and Turkey”, http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/BusinessEuropeSTA.pdf, (06.12.2013).

“Turkey Shocked by Franco-German Election Rhetoric”, <http://www.euractiv.com/elections/turkey-shocked-franco-german-ele-news-221857>, (28.11.2013).

“Türkiye AB’ye Nasıl Katılacak”, <http://www.euractiv.com.tr/yazici-sayfasi/article/turkiye-abye-nasil-katilacak>, (20.03.2013).

“Türkiye-AB İlişkileri Brüksel’de Tartışıldı”, <http://setav.org/tr/turkiye-ab-iliskileri-brukselde-tartisildi/haber/4601>, (18.02.2015).

“Türkiye-Avrupa Birliği”, http://europa.eu/index_en.htm, (28.10.2011).

“Türkiye-AB İlişkileri, Gümrük Birliği ve Tam Üyelik”,
<http://makdis.pamukkale.edu.tr/TR-AB.htm>, (21.10.2013).

“Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Stratejiler”,
<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=13499&q=turkiye-avrupa-birligi-iliskilerinde-yeni-stratejiler>, (18.02.2015).

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Arasında 13 Temmuz 2000 Tarihli Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası’nın Türkiye Cumhuriyeti’ndeki İşbirliği ve Faaliyetleri Hakkında Anlaşma”,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/05/20110528M1-2-1.pdf>, (31.03.2013).

“Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı’nın AB Lüksemburg Kararı İle İlgili Açıklaması 14 Aralık 1997”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanliginin-ab-lukseburg-karari-ile-ilgili-aciklamasi-14-aralik-1997.tr.mfa>, (21.10.2013).

“Türkiye’den AB Karar Taslağına 11 İtiraz“,
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=280309>, (01.10.2014).

“Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Müzakerelerinde Son Durum”,
http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/muzakerelerde_son_durum%281%29.pdf, (14.01.2015).

“TÜSİAD: Avrupa Hukukunun Ahde Vefa İlkesi, AB’nin Küresel Konumu Acısından, Güven ve İtibar Unsurudur”,
http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/basin-bulteni-2009-45.pdf# (06.12.2013).

“TÜSİAD: AB Komisyonu’nun Raporu İle AB-Türkiye İlişkilerinde tarihsel bir asama kaydedilmiştir”, <http://www.tusiad.org.tr/komisyonlar/avrupa-birligi-isleri-komisyonu/basin-bulteni/tusiad--ab-komisyonunun-raporu-ile--ab---turkiye-iliskilerinde-tarihsel-bir-asama-kaydedilmiştir/>, (25.12.2013).

“Types of International Organization”,
<http://www.laetusinpraesens.org/docs70s/typeap4.php>, (27.07.2013).

“UN Charter”, Article 104, <http://www.un.org/en/documents/charter/>, (16.05.2013).

“Vienna Convention on the Representation of States in Their Relations with International Organizations of a Universal Character”, 14 March 1975,
http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/5_1_1975.pdf,
(27.03.2013).

“Vize Şikayet Hattı Projesi Final Raporu Yayınlandı”,
<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=ikvfaaliyetleri&id=2607&baslik=%93V%DDZ%20DE%DDKAYET%20HATTI%94%20PROJES%DD%20F%DDNAL%20RAPORU%20YAYIMLANDI>, (01.04.2014).

AFACAN, İsa, “European Union and Turkey: Converging Interests Separate Paths?”,http://www.turkishreview.org/tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=223321, (10.11.2013).

AHREN, Raphael, “EU offers unprecedented aid to Israelis, Palestinians for peace deal”, <http://www.timesofisrael.com/eu-offers-unprecedented-aid-to-israelis-palestinians-for-peace-deal/>, (27.07.2014).

AIRA, “Turkey’s Growing Regional Power boosts EU Membership Hopes”,
<http://www.thenational.ae/news/world/europe/turkeys-growing-regional-power-boosts-eu-membership-hopes?pageCount=0>, (04.12.2013).

AKÇADAĞ, Emine, “Daimi Tarafsızlık Politikası ve İsviçre Örneği”,
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=821:daimi-tarafsizlik-politikas-ve-svicre-oernei&catid=70:ab-analizler&Itemid=134,
(25.01.2013).

AKDEMİR, Erhan, “İmtiyazlı Ortaklığın Değerlendirilmesi”, <http://internethaberoku.blogspot.com/2011/07/imtiyazl-ortaklk-nedir-imtiyazl-ortaklk.html>, (02.01.2013).

AKKIRAZ, İsmail Hakkı „Milli Görüş Saadet Partisi Hazımsızlığı“, http://www.milligazete.com.tr/koseyazisi/Milli_Gorus_Saadet_Partisi_hazimsizligi/19014#.UyBZkz9_vil, (12.03.2014).

AKSAY, Hakan, “ŞİÖ’nün Diyalog Ortağı Oldu”, <http://t24.com.tr/yazi/turkiye-sionun-diyalog-ortagi-oldu/5233>, (30.12.2012).

AKTAN, Gündüz, “İmtiyazlı Ortaklık”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153171>, (16.11.2013).

_____, “Stratejik Neden”, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=167528>, (16.11.2013).

_____, “Yaşasın AB”, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/gunduz_aktan/yasasin_ab-813805, (16.11.2013).

ANALİZ TÜRKİYE, “Sayın Doç. Dr. Aylin Güney İle Röportaj: Türkiye İçin AB Treni Kaçtı mı”, <http://researchturkey.org/dev/tr/interview-with-associate-professor-aylin-guney-has-turkey-missed-the-eu-boat.html>, (12.01.2015).

ANIL, Bihter, “Türkiye-Almanya İlişkileri ve Türkiye’nin AB Üyelik Süreci”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=885:almanya-tuerkiye-likileri-ve-tuerkiyenin-ab-ueyelik-suereci&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (28.11.2013).

ARSAVA, Füsün, “Kopenhag Zirvesi Işığında Türkiye-AB İlişkileri”, <http://www.rekabet.gov.tr/File/?path=ROOT%2FDocuments%2FPer%25c5%259fembe%2BKonferans%25c4%25b1%2BYay%25c4%25b1n%2Fperskonfyyn116.pdf>, (17.08.2013).

_____, “Türkiye-AB İlişkileri”,

[http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/4\(1\).PDF](http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/Imagesimages/files/4(1).PDF), (19.03.2014).

AVRUPA TOPLULUKLARI KOMİSYONU, “2006/35/EC Sayılı Kararın Feshine ve Türkiye ile katılım ortaklığının kapsadığı ilkeler, öncelikler ve koşullara dair Konsey kararı”,

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, (15.09.2014).

AYANLAR, Ayça, “Avrupa Kimliği ve Türkiye’nin Avrupalılaşma Süreci”, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/avrupa/3241-avrupa-kimligi-ve-turkiyenin-avrupalilasma-sureci.html>, (19.04.2013).

AYATA, Ali, ”Avusturya Kamuoyunda Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyeligine Karsi Olusan Kaygilar“, **Bilim, Egitim ve Dusunce Dergisi**, C. 7, Sayi 3, 2007, <http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=326>, (24.01.2014).

BAĞCI, Hüseyin, “Almanya-Türkiye İlişkileri Nereye Gidiyor”, http://euro.zaman.com.tr/euro/newsDetail_getNewsById.action?newsId=54999, (28.11.2013).

BARAN, Zeyno, “The Dating Game”, **National Interest**, C. 75, Spring 2004, <http://nationalinterest.org/article/the-dating-game-658>, (28.01.2013).

BARYSCH, Katinka, “Can Turkey Combine EU Accession and Regional Leadership?”, <http://www.cer.org.uk/publications/archive/policy-brief/2010/can-turkey-combine-eu-accession-and-regional-leadership>, (10.06.2013).

_____, “Is Turkey Our Partner Now”, <http://www.cer.org.uk/publications/archive/bulletin-article/2011/turkey-our-partner-now>, (03.01.2013).

BATUR, Nur, “Ortak Pazar 1968-1987: Bir Başvurunun Perde Arkası”,

<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1987/09/13>, (22.08.2013).

BAYDAROL, Can, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”,

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1206:tuerkiye-avrupa-birlii-likileri&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (14.11.2011).

BDP, **Parti Programı**, <http://bdp.org.tr/devam/17-bdp-program.aspx>, (13.03.2014).

BECERİK, Güneş, “Turkey’s Accession to the EU: A Test Case for the Relevance of Identity”, http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_78.pdf, (23.10.2013).

BİLA, Fikret, “Ecevit Solana’yı Dinlemedi”,

<http://www.milliyet.com.tr/1999/12/12/yazar/yon.html>, (09.10.2013).

BİLİCİ, Abdülhamit, “Fransa’nın Türkiye ile Derdi Ne?”, **USAK Gündem**,

<http://www.usakgundem.com/haber/1380/fransa%E2%80%99nin-t%C3%BCrkiye-ile-derdi-ne.html>, (17.03.2014).

BİRAND, Mehmet Ali, “Merkel Should Either Explain or Give Up Privileged Partnership”,

<http://www.hurriyetaidailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=merkel-should-either-explain-or-give-up-privileged-partnership-2009-07-16>, (20.03.2013).

BOLAND, Vincent, DOMBEY, Daniel and WILLIAMSON, Hugh, “Turks sense polls have harmed EU entry hopes”, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/262c10b0-cbf0-11d9-895c-00000e2511c8.html#axzz2kkikWmYz>, (15.11.2013).

CAREY, Marey, “We Hear You Knocking...”, <http://www.paperjam.lu/article/fr/we-hear-you-knocking>, (10.11.2013).

COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on the further development of relations with Turkey“, <http://aei.pitt.edu/3516/1/3516.pdf>, (02.03.2015).

ÇAĞLAR, Mehmet, “Dünya ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Bakış”, http://www.emo.org.tr/ekler/2f1384b8feb04d2_ek.pdf, (23.01.2013).

ÇAMAN, Efe ve DAĞCI, Kenan, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde Türk ve Türk İmajı”, <http://www.kenandagci.com/files/caman-dagci.pdf>, (25.03.2013).

ÇEÇEN, Anıl, “Avrupa Macerası Bitmiştir”, <http://www.2023.gen.tr/ocak05/4.htm>, (23.08.2013).

DAMLACI, Cemalettin, “AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye-AB Ekonomik İlişkilerine Etkisi”, **26. Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi Toplantısı**, <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/cemallettin-damlaci-tr.pdf>, (25.07.2014).

DEDEOĞLU, Beril ve GÜRSEL, Seyfettin, “EU and Turkey: The Analysis of Privileged Partnership or Membership“, http://betam.bahcesehir.edu.tr/en/wp-content/uploads/2010/05/EU-and-Turkey-The-Analysis-of-Privileged-Partnership-or-Membership_final.pdf, (21.10.2014).

DEMİRTAŞ, Serkan, “a French Wake Up Call on EU Dream”, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11914459>, (09.06.2013).

DENİZ, Yıldırım, “Tam Üyelik Değil, İmtiyazlı Ortaklık”, <http://tesam.org.tr/tam-uyelik-degil-imtiyazli-ortaklik/>, (05.03.2015).

DEVİRİM, Deniz and SCHULZ, Evelina, “Enlargement Fatigue in the European Union: From Enlargement to Many Unions”, <http://ribei.org/1784/1/WP-13-2009.pdf>, (11.08.2013).

DOĞAN, Basri, “Liberal Partili Yeşilgöz: Basın mensuplarının tutuklanmasıyla büyük hata yapıldı”, http://www.cihan.com.tr/news/Liberal-Partili-Yesilgoz-Basin-mensuplarinin-tutuklanmasiyla-buyuk-hata-yapildi_6441-CHMTYyNjQ0MS80, (04.02.2014).

DOMANIÇ, Seda, “The Turkish Accession to the European Union: Mutually Beneficial?, Mutually Possible?”, **Institute of Public Affairs Research Reports Policy Paper**, <http://www.isp.org.pl/files/18444490470897409001169459097.pdf>, (16.09.2013).

EDAM, “Kamuoyu Avrupa İle İşbirliğinden Yana”, **Türkiye’de Dış Politika ve Kamuoyu Anketleri**, 2015/2, <http://www.edam.org.tr/tr/File?id=2164>, (10.03.2015).

ERANDAÇ, Bülent, “Alman Başbakanı Merkel Neden Sertleşti”, http://www.takvim.com.tr/Yazarlar/erandac/2009/05/22/alman_basbakani_merkel_neden_sertlesti, (13.11.2013).

ERHAN, Çağrı, “Müzakereler Fransa ve Güney Kıbrıs’a Bağlı”, <http://www.abhaber.com/manset-haber/manset-haber/cagri-erhan-muzakereler-fransa-ve-guney-kibrisa-bagli-048050>, (24.03.2013).

EURACTİV, “İKV Başkanı Kabaalıoğlu: Merkel’in İmtiyazlı Ortaklık’tan söz etmesi rencide edici”, <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/ikv-merkelin-ımtiyazli-ortaklıktan-sozetmesi-rencide-edici-009482>, (26.01.2015).

EUROPEAN AND INTERNATIONAL COOPERATION OF THE KONRAD ADENAUER STIFTUNG, “50 Years for Democracy and Freedom Worldwide”, http://www.kas.de/wf/doc/kas_7742-1442-1-30.pdf?120928104639, (05.12.2013).

EUROPEAN COMMISSION, “An Energy Policy for Europe”, http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/01_energy_policy_for_europe_en.pdf, (27.07.2013).

FIEN, Faruk, “Almanya’daki Türkler: Entegrasyon veya Gettoflma”, <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>, (24.02.2014).

FISCHER, Peter, “International Organizations”,
<http://paneuro.uni.com/files/sk/fp/ulohy-studentov/2rocnikbc/io-skript.1.10.2012.new-version.pdf>, (26.07.2013).

FULE, Stefan, “Privileged Partnership: Moving EU-Tunisia Cooperation to A Higher Level”, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/headlines/news/2012/11/20121119_cs.htm, (26.08.2014).

GEISSEN, Hans-Peter, “A Propos Privileged Partnership”,
<http://www.turquieeuropeenne.eu/a-propos-privileged-partnership.html>, (25.12.2013).

GUILLIANI, Jean-Dominique, “What Should We Offer Turkey”, http://www.jd-giuliani.eu/en/article/cat-3/12_Vers-un-partenariat-privilegie.html, (21.03.2013).

GÜMÜŞ, Özlem, “Avrupa Birliği ve Türkiye: Yrd. Doc. Dr. Mehmet Soy Turk İle Özel Raporaj”, **Akademik Perspektif**, 19 Aralık 2013,
<http://akademikperspektif.com/2013/12/19/avrupa-birligi-ve-turkiye-yrd-doc-dr-mehmet-soy-turk-ile-ozel-roportaj/>, (25.12.2013).

GÜRKAYNAK, Erdem ve ÖZÇER, Özgün, “Türkiye-AB Müzakerelerinde Yeni Perde: “Sarkozy’nin Dolapları” ve Fransa’nın Dönem Başkanlığı Gündeminin Hazırlıkları”, **TEPAV Değerlendirme Notu**,
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271251060r3336.Turkiye_AB_Muzakelerelerinde_Yeni_Perde.pdf, (24.01.2013).

GÜRSEL, Seyfettin ve DEDEOĞLU, Beril, “AB-Türkiye: Üyelik Yerine Özel Statü Tasarımının Analizi”, <http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/wp-content/uploads/2010/04/Proje-Metni.pdf>, (20.03.2013).

HAYIR, Meryem, “Avrupa Birliği-Türkiye İlişkileri (Halkın ve Sanayicinin AB Süreci Hakkındaki Düşünceleri)”,

http://www.yarbis.yildiz.edu.tr/web/userPubFiles/mhayir_73d2cd9a85b79d0d2f9b44ea6557c627.pdf, (17.08.2013).

HILLION, Christophe, “The evolution of the EU Enlargement Procedure”, **EU Enlargement: Identities, Values and Market**, Dubrovnik, 23rd-28 th April 2012, http://www.academia.edu/2105083/Evolution_of_EU_enlargement_policy, (29.06.2014).

HOVSEPYAN, Levon, “The Fears of Turkey: The Serves Syndrome”, http://bs-kavkaz.org/wp-content/uploads/2013/01/Fears_Turkey.pdf, (26.01.2013).

INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE, “Reports of Judgments Advisory Opinions and Orders”, 11 April 1949, <http://www.icj-cij.org/docket/files/4/1835.pdf>, (14.05.2013).

İÇENER, Erhan “Türkiye’nin Ab Yolculuğunda hedef/süreç ikilemi”, file:///C:/Users/user/Downloads/Icener%20%20Turkye%20AB%20yolculugunda%20hedef%20surec%20ikilemi%20-%20Perspectives%20-%202013%20(1).pdf, (09.03.2015).

İNSEL, Ahmet, “Türkiye’ye Karşı Olma Yarışı”, http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6533&tarih=12/10/2009&ek_tarihi=YOK, (03.01.2013).

KALEGASI, Bahadır, “Değişen Berlin Sokakları ve Türkiye”, http://www.radikal.com.tr/yorum/degisen_berlin_sokaklari-1026468, (05.12.2013).

KARAOSMANOĞLU, Ali L., “İmtiyazlı Ortaklık Kurnazlığı”, http://www.zaman.com.tr/yorum_yorum-prof-dr-ali-l-karaosmanoglu-imtiyazli-ortaklik-kurnazligi_179822.html, (16.11.2013).

KARDAŞ, Şaban, “Merkel and Sarkozy Call For Privileged Partnership Angers Turkey”,

http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=34983,
(15.03.2013).

KATCHER, Ben, Moving Away From Privileged Partnership?”, http://washingtonnote.com/moving_away_fro/, (25.12.2013).

KILIÇLI, Ayşe, “Turkish Migrants in Germany, Prospects of Integration”,
<http://www.iuee.eu/pdf-dossier/12/rXNHUsicpVwS6Cd7AQHA.PDF>, (28.11.2013).

KONNEN, Johanna “Cultural Diplomacy and the Debate on Turkey’s Accession to the EU”, <http://www.culturaldiplomacy.org/pdf/case-studies/cd-debate.pdf>,
(23.01.2014).

KOVACHEVA, Ralitsa, “Will Turkey enter Europe with an open face?”,
<http://www.euinside.eu/en/analyses/european-face-of-turkey-role-or-necessity>,
(10.11.2013).

KÜÇÜKCAN, Talip “AB’de Müslümanlar ve İslamofobi”,
<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=11404&q=ab-de-musulmanlar-ve-islamofobi>, (10.03.2015).

_____, “Türkiye ve Almanya ortak iyinin peşinde”,
<http://arsiv.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=29075&q=turkiye-ve-almanya-ortak-iyinin-pesinde>, (10.03.2015).

LINDSEY, Darly, “The World from Berlin: Angela Merkel’s Privileged Provocation in Turkey”,
<http://www.spiegel.de/international/europe/the-world-from-berlin-angela-merkel-s-privileged-provocation-in-turkey-a-686485.html>, (08.11.2013).

MACMILLAN, Catherine, ”Two Vision of EU Identity: Implications for Turkey’s Accession”, http://septet.yeditepe.edu.tr/septet_content/contents/CathyMacmillan.pdf,
(26.01.2013).

- MARESCEAU, Marc, "On the EU Enlargement Process", <http://www.ef.huji.ac.il/publications/Newsletter2011.pdf>, (27.01.2013).
- MARTIN, Natalie, "A Question of Security and Identity?: The Path Dependence of EU-Turkey Relations 1997-2004", <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/ContemporaryTurkishStudies/Paper%20NM.pdf>, (25.10.2013).
- MATZKA, Christian, "Austria and Turkey: Their Burden of Histories", <http://www.herodot.net/conferences/ayvalik/papers/geog-01.pdf>, (24.01.2014).
- MENGİLER, Özgür, "Birleşmiş Milletler Ortak Teftiş Birimi'nde Reformun Gerekliliği", **Sayıştay Dergisi**, S. 79, <http://dergi.sayistay.gov.tr/icerik/der79m4.pdf>, (08.04.2013).
- MERCAN, Sezgin, "Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişini Anlamak", <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2012/01/24/6465/avrupada-asiri-sagin-yukselisini-anlamak>, (16.12.2014).
- MONNET, Annabelle Littoz and PENAS, Beatriz Villanueva, "Turkey and European Union: The Implications of a Specific Enlargement", <http://aei.pitt.edu/9307/1/050404Turquie-ALM-BVP.pdf>, (25.01.2013).
- MORELLI, Vincent, "European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations", <http://fpc.state.gov/documents/organization/174199.pdf>, (10.07.2013).
- NAZLI, Nuray and YEGENOGLU, Duden, "German and French Leaders' Views on Turkey's EU Membership", <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/german-and-french-leaders-views-on-turkeys-eu-membership>, (15.03.2013).

ÖZSÖZ, Melih, “AB Vize Kodu 5 Nisan 2010 Tarihinde Yürürlüğe Girdi”, **İKV**

Değerlendirme Notu, N. 13, 2010,

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&baslik=YEN%DD%20AB%20V%DZE%20KODU%20Y%DCR%DCL%DC%D0E%20G%DDRD%DD&id=2668>,

(01.04.2014).

POPE, Hugh, “The EU-Turkey Cyprus Triangle”, <http://www.cfr.org/turkey/icg-eu-turkey-cyprus-triangle-turkey-armenia-vow-heal-past-wounds/p20189>, (15.03.2013).

REÇBER, Kamuran, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Aday Üye Olarak Kabulünün Hukuksal Açısından Değerlendirilmesi”, **İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, C. 2, S. 1, 2000,

<http://www.isguc.org/?p=article&id=91&cilt=2&sayi=1&yil=2000>, (21.10.2013).

SCHAUABLE, Wolfgang and PHILIPPE, David L., “Talking Turkey”, **Foreign Affairs**, <http://www.foreignaffairs.com/articles/60278/wolfgang-schauble-and-david-l-phillips/talking-turkey>, (25.12.2013).

SCHOCKENHOFF, Andreas, “Enlargement: Six Tests for the EU’s Absorption Capacity”, <https://infoeuropa.euroid.pt/files/database/000038001-000039000/000038513.pdf>, (05.12.2013).

SEGRS, Mathiew and LINGEN, Jan Van der, “Turkey, the EU and Nicolas Sarkozy: Economic Policies of Power Politics”, <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2012-0717-200553/Turkey,%20the%20EU%20and%20Sarkozy.pdf>,

(17.06.2013).

SERDAR, Seda, “AB Dış İlişkiler Bölümü Başkanı Prof. Dr. Heinz Kramer Zirveyi Zamana Değerlendirdi: Türkiye’nin Üyeliği Konusunda Avrupa Birliği’nin Kafası Karışık”, http://www.zaman.com.tr/yorum_ab-dis-iliskiler-bolumu-baskani-prof-dr

[heinz-kramer-zirveyi-zaman-a-degerlendirdi-turkiye-nin-uyeligi-konusunda-avrupa-birligi-nin-kafasi-karisik_125152.html](http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/21102013104708.pdf), (08.11.2013).

SEUFERT, Guenter, “TESEV’in Kamuoyu Araştırması Üzerine: Türkiye’de Dış Politika Algısı”, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/21102013104708.pdf>, (25.02.2015).

STURMER, Michael, “Çoğu Zaman B Planı Eksik”, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/2007/06/22x06x07.htm>, (03.01.2013).

TAŞHAN, Seyfi, “Türk Dış Politikasındaki Çözumsuzlükler”, http://www.dispolitika.org.tr/dosyalar/stashan_300310.html, (28.05.2015).

TAVŞANOĞLU, Leyla, “Türkiye Laikliğe Dört Elle Sarılmalı”, http://oldweb.ikv.org.tr/images/upload/data/files/marc_maresceau-roportaj.pdf, (06.03.2015).

T.C. BAŞBAKANLIK BASIN YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, “Almanya’da Siyasi Partiler Arasında Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği Konusunda”, <http://www.byegm.gov.tr/turkce/haber/almanyada-syas-partler-arasinda-trkyenn-avrupa-brl-yel-konusunda-bagsteren-/25167>, (12.03.2015).

TEPAV, “17 Aralık 2004- 3Ekim 2005 Sürecinde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Analizi ve Sürecin Devamına Yönelik Çıkarımlar“, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271246766r4823.17_Aralik_2004_3_Ekim_2005_Surecinde_Turkiye_Avrupa_Birligi_Iliskilerinin_Analizi_ve_Surecin_Devamina_Yonelik_Cikarimlar.pdf, (30.09.2014).

TEPAV, “AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2008 TEPAV Görüşü“, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312193r4832.AB_Muktesebatinin_Ustlenil

[mesine Iliskin Turkiye Ulusal Programi 2008 TEPAV Gorusu.pdf](#),

(31.03.2014).

THE EUROPEAN EXTERNAL ACTION SERVICE, “EU Relations with Switzerland“, http://eeas.europa.eu/switzerland/index_en.htm (16.03.2015).

TOBB, “Avrupa Komisyonu 2010 Yılı Türkiye İlerleme Raporu: Katılım Sürecinin Neresindeyiz?”,

<http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/RaporlarYayinlar/desifre%20-%20AVRUPA%20KOM%20C4%B0SYONU%202010%20%20C4%B0LERLEME%20RAPORU%20S%20C3%9CCREC%20C4%B0N%20NERES%20C4%B0NDEY%20C4%B0Z%20TOPLANTISI%2023%2011%202010.pdf>, (31.03.2014).

TOKYAY, Menekse, “Turkey German Bolster Relationship”,

http://turkey.setimes.com/en_GB/articles/ses/articles/features/departments/world/2013/05/30/feature-01, (04.12.2013).

TURAN, Aslıhan P., “Fransız Dış Politikası ve Türkiye’nin AB Üyeliği”,

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=814:fransz-d-politikas-ve-tuerkiyenin-ab-ueyelii&catid=70:ab-analizler&Itemid=134,

(03.01.2014).

TURAN, Aslıhan P., “Türkiye-AB İlişkilerinde Hollande’la Yeni Bir Dönem Mi Başlıyor?”,

http://bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2367:tuerkiye-ab-ilikilerinde-hollandela-yeni-bir-doenem-mi-balyor&catid=70:ab-analizler&Itemid=134, (11.06.2013).

TURKJEI INSTITUUT, "Cultural Differences in doing business in Turkey and the Netherlands", <http://www.hollandturkeytrade.com/images/faqanswers/a6.pdf>, (31.01.2014).

TÜSİAD, "1 Ocak 2014 Tarihinde Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Hedefine Doğru: Güçlü Demokrasi, Güçlü Sosyal Yapı ve Güçlü Ekonomi", http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/secimrapor.pdf, (26.03.2014).

TÜSİAD, "Türkiye: Nasıl Bir Gelecek?", <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2002/05/29/132432.asp>, (26.03.2014).

TÜSİAD, "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri ve AB Kopenhag Siyasi Kriterleri: Görüşler Öncelikler No. 3-4: Ölüm Cezası, Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler" <http://www.tusiad.org/bilgi-merkezi/raporlar/turkiyede-demokratikleşme-perspektifleri-ve-ab-kopenhag-siyasal-kriterleri-gorusler-ve-öncelikler-no--3-4-olum-cezasi-kulturel-yasam-ve-bireysel-ozgurlukler/>, (26.03.2014).

USTA, Metin, "Yetmişli Yıllarda Türkiye Avrupa İlişkileri", www.metinusta.net/events/aet1.pdf, (07.11.2011).

ÜNAL, Hasan, "Geriye Adım Atmanın Faydası Var mı?", http://www.zaman.com.tr/hasan-unal/geriye-adim-atmanin-faydasi-var-mi_488756.html, (02.02.2015).

_____, "Özel statü veya İmtiyazlı Ortaklık Tartışması", <http://www.acikistihbarat.com/Haberler.asp?haber=1828>, (02.02.2015).

_____, "Turkey Would Be Better off Outside the EU", <http://www.ft.com/cms/s/0/c91442d0-4fd0-11d9-86b3-00000e2511c8.html#axzz3QaD3Likw>, (02.02.2015).

VILLELABEITIA, Ibon, “New EU President raises fears in aspirant Turkey”,
[http://www.reuters.com/article/2009/11/20/us-eu-president-turkey-
idUSTRE5AJ3S820091120](http://www.reuters.com/article/2009/11/20/us-eu-president-turkey-idUSTRE5AJ3S820091120), (22.11.2013).

WARNER, Carolyn M. and WENNER, Manfred W., “Religion and the Political Organization of Muslims in Europe”,
[http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2FPPS%2FPPS4_03%2FS153759
2706060300a.pdf&code=8f5018d6d9902d9713924f0d065b8fde](http://journals.cambridge.org/download.php?file=%2FPPS%2FPPS4_03%2FS1537592706060300a.pdf&code=8f5018d6d9902d9713924f0d065b8fde), (09.09.2013).

YALÇIN, Nilüfer, Bozer AT Raporunu Didikliyor”,
[http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2F_s1uuf64zB3hAJNuzSGVhQ
_x3D_x3D_](http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/_x2F_s1uuf64zB3hAJNuzSGVhQ_x3D_x3D_), (25.09.2013).

YİĞİT, Dilek, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerini Önemsemeyenlere”,
[http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-avrupa-birligi-iliskilerini-
onemsemeyenlere/3529](http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turkiye-avrupa-birligi-iliskilerini-onemsemeyenlere/3529), (24.02.2015).

ÖZET

Akçay, Ekrem Yaşar, Türkiye-AB İlişkilerinde “İmtiyazlı Ortaklık” Meselesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Çağrı Erhan, 375 s.

Andrew Moravcsik tarafından geliştirilen Liberal Hükümetlerarasıcılık, Avrupa bütünleşmesinde ulus-üstü yapıdan çok ulus-devletlerin karar-alma sürecinde etkin olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre devletler hayati çıkarlarının zarar görmediği alanlarda işbirliğine gitmektedirler. Tam tersine hayati çıkarlarının zarar göreceği alanlarda ise işbirliğine gitmektedirler. Diğer yandan devletler Avrupa bütünleşme sürecinde karar-alırken iç politik yapıları ve kamuoylarının tutumlara göre bir dış politika belirlemekte ve ulus-üstü yapıyı şekillendirmeye çalışmaktadırlar. “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği de bu yaklaşımın bir ürünüdür. Türkiye’nin AB’ye tam üye olmasına karşı olan Almanya, Fransa, Hollanda ve Avusturya gibi devletlerdeki merkez ve aşırı sağ gruplar tarafından ortaya atılan “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneği tam üyelik yerine ortaya atılan bir seçenektir. Bu devletler de bu seçeneği ileri sürerlerken, kendi iç politik yapıları ve kamuoylarına göre hareket etmektedirler.

Bu çalışma, Liberal Hükümetlerarasıcılık Yaklaşımı çerçevesinde “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğini ele alacaktır. Bu kapsamda çalışma “İmtiyazlı Ortaklık” seçeneğinin ne olduğu, neden ileri sürüldüğü, hukuki dayanağı, AB ve Türkiye içinde seçeneğin nasıl algılandığı gibi konularda detaylı bir araştırma yapacaktır. Diğer yandan çalışma, Türkiye’nin mevcut ortaklık ilişkisinde AB’nin “İmtiyazlı Ortağı” olup olmadığına dair bir inceleme de yapacaktır.

ABSTRACT

Akçay, Ekrem Yasar, *“The Privileged Partnership” Question in Turkey-EU Relationships*, PhD Thesis, Advisor: Prof. Dr. Çağrı Erhan, 375 p.

Liberal Intergovernmentalism which was improved by Andrew Moravcsik has asserted that national states are effective no fewer than supranational structure in European integration. According to this approach, national states cooperated to areas where haven't been damaged their vital interests. On the contrary national states haven't cooperated to areas where have damaged their vital interests. On the other hand, while states decided in European integration, they acted upon their own internal structure and attitudes of their own public opinion. *“The Privileged Partnership”* is a product of this approach. *“The Privileged Partnership”* which was raised by some EU countries such as Germany, France, Holland and Austria which are opposite to full membership of Turkey to EU, is a selective instead of full membership. While this states raised to this selective, they also acted upon their own internal structure and public opinion.

This study will handle *“The Privileged Partnership”* selective as a part of Liberal Intergovernmentalism. In this context, study will scrutinize issues that is about what *“the privileged partnership”* is, why it was asserted, what it is its legal basis, how this selective has been perceived by EU and Turkey. On the other hand this study will research whether Turkey is *“the privileged partner”* of EU in existing partnership relationship or not.